GALA GALACTION

Acest volum continuă ediția critică a *Operelor* lui Gala Galaction, apărută la Editura Minerva în cadrul colecției „Scriitori români".

Carte apărută cu sprijinul
MINISTERULUI CULTURII ȘI AL CULTELOR

GALA GALACTION

OPERE

VII

PUBLICISTICĂ

Ediție îngrijită,
note și comentarii
de
TEODOR VÂRGOLICI

ACADEMIA ROMANĂ
FUNDAȚIA NAȚIONALA PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTA
INSTITUTUL DE ISTORIE ȘI TEORIE LITERARĂ
„G. CĂLINESCU"
București • 2002

Redactor: DACIANA VLĂDOIU

FUNDAŢIA NAŢIONALĂ PENTRU ŞTIINŢĂ ŞI ARTĂ
Bucureşti, str. Dem Dobrescu, nr. 11, sector 1
tel 315.67.54, fax 315.67.51

ISBN 973-85611-2-4

NOTĂ LA VOLUMUL AL VII-LEA

Cu volumul al VH-lea al ediţiei de ***Opere*** începem restituirea articolelor lui Gala Galaction apărute în decursul a şase decenii, din 1896 până în 1955, într-un număr imens de ziare şi reviste. O parte din aceste articole a fost reluată de Gala Galaction în volumele tipărite în timpul vieţii sale. De pildă, prima ***Scrisoare către Simforoza*** a apărut mai întâi în ***Linia dreaptă,*** an. I, nr. 4, 1 iunie 1904, a fost apoi reluată în ***Literatură şi artă română,*** nr. 2, 25 februarie 1905 şi inclusă în volumul ***Scrisori către Simforoza. în Pământul Făgăduinţei,*** Bucureşti, „Cugetarea", 1930, reprodus integral în volumul al III-lea al ediţiei de ***Opere,*** Bucureşti, Editura Minerva, 1997. Tot astfel, o serie de articole apărute în ***Flacăra*** din 1912,1913 şi 1914 ***(Oglindă ca a noastră, Advirginem redeuntem. Mireasa Domnului, la masa lui Irod*** ş.a.), în ***Libertatea*** din 1915 şi 1916 ***(Moş IosifHainich, Drumul lui Creangă, Grădina de lângă lac, La Sinaia*** ş.a.), în ***Viaţa românească*** din 1913 şi 1914 ***(Mănăstirea Cetăfuia, Războiul, Pe lespedea cea nouă de la Curtea de Argeş*** ş.a.), în ***Renaşterea*** din 1918 ***(Ceasuri grele. Iaşii, precum erau*** ş.a.) au fost reproduse de Gala Galaction în volumele sale ***La ţărmul mării*** (Bucureşti, Editura H. Steinberg, 1916) şi ***Răboji pe bradul verde*** (Iaşi, Editura „Viaţa românească", 1920), incluse integral în volumul al II-lea al ediţiei de ***Opere,*** Bucureşti, Editura Minerva, 1996. în periodicele vremii au rămas însă uitate extrem de numeroase articole, pe care ne propunem să le scoatem la lumină în volumele următoare ale ediţiei noastre, dacă împrejurările ne vor fi favorabile.

Volumul al VH-lea cuprinde publicistica lui Gala Galaction din perioada 1896-1918. Articolele se succed în ordinea cronologică a apariţiei lor. Volumul se încheie cu un capitol de ***Note şi comentarii.***

TEODOR VÂRGOLICI

PUBLICISTICĂ
(1896-1918)

DINTR-UN CARNET

„Traian Demetrescu a murit!" aceasta e vestea pe care o citesc în prima ediție a unui ziar.

Traian Demetrescu a murit... sufletul bun şi milos, care se înduioşa de cel mai mic lucru, nu mai e...

Cântărețul dulce, care suna aşa de dornic şi de drăgăstos din coardele inimii, a tăcut pentru totdeauna...

Versuri, rânduri scrise de el îmi răsar în golul minții - autorul lor a murit...

Mi-aduc aminte că prietenii mă aşteaptă la Şosea. Plec într-acolo.

„Amicilor, o ştire adânc dureroasă... Traian Demetrescu a murit."

Vişinul pe sub care trec scutură pe capu-mi o ninsoare de flori albe... îmi ridic ochii în sus: frunze tinere, crengi îmbrățişate, soare, cer albastru, viață...

Ajung la Şosea, pătrund sub tei.

Elegantul şir al echipajelor înaintează încet în pasul cailor.

Unde de păr negru, ebenin, - unde de păr blond, auriu.

Ochi negri, ochi albaştri, ochi ce strălucesc de bucurie; buze subțiri şi roşii ca bujorul - buze pe cari le sărută norocul; sânuri rotunde" şi parfumate, sânuri care palpită de fericire.

Şi mă gândesc la sărmanul poet, şi îmi zic:

„Sărmane poet, iată tot ceea ce ai iubit, tot ceea ce ai slăvit: Florile şi crângurile, cosițele şi şanurile, iar azi când nu mai eşti, florile miros ca şi altădată, crângurile răsună de viersuri ca şi în alte timpuri, cosițele nu se despletesc în transporturile durerii, şanurile nu sunt zguduite de suspine..." Mă gândesc, îmi ridic fruntea şi merg înainte.

Merg înainte şi-mi găsesc prietenii.

- Vă aduc o veste dureroasă: Traian Demetrescu...
- Ce? Te-a impresionat aşa de tare moartea!...
- Cum, te miri?...
- Sărmane poet!...

1896

Cu toate că ne-am încrucişat de multe ori drumurile - prilejuri cu cari îmi făceam totdeauna plăcerea de a-l saluta - niciodată n-am îndrăznit să-l privesc drept în ochi. Salutările mele erau foarte respectuoase şi plecate.

Acum vreo lună, însă, când l-am reîntâlnit, întâmplarea a voit să ne găsim faţă în faţă şi, în scăpărarea câtorva clipe, mi s-a părut - o simplă anacruză a articolului acestuia - o figură superb distinsă. O figură m căreia limpiditate de trăsături, nobleţă de expresie, frumuseţe de ansamblu, constituiesc manifestarea văzută a existenţei unei înalte sensibilităţi, ecoul în forme al armoniei sufletului de poet - al acestui suflet în care o combinare de gânduri devine simphonie frântă în regularitatea rithmului -, în care o stare comună psychică e colorată fantazie - a acestui suflet în care totul e melodie şi ordine.

Auzisem deseori vorbindu-se de d. Macedonski şi de opera sa, dar de rău în majoritatea cazurilor; şi cum nu-l citisem, natural, a fost o vreme când am avut, în privinţă-i, cu totul alte păreri decât cele pe cari le am acum.

Iată, însă, că-mi cad în mână, una după alta, întâi o fascicolă dintr-o „bibliotecă de popularizare" şi apoi cartea intitulată *Excelsior* - o adunare selectă de poezii... Şi cestiunea care mi-a venit în minte pe când citeam pomenitele culegeri, şi care mă preocupă continuu de atunci, e aceasta: Pentru ce i se tăgăduieşte d-lui Macedonski, cu atâta încăpăţânare, un loc, cu prisos meritat, printre fruntaşii literaturii noastre!

N-am putut rezista dorinţei, temerare poate, de a vorbi ceva, în foiţa aceasta, despre o parte din poeziile volumului *Excelsior;* şi anume, despre aceste fine ţesături fantaziste, alese cu imagini scumpe şi neaşteptate, sclipitoare în coloritul lor bogat: *Naiada, Zori roze, Primăvara, Pe bolta clară* etc.

însă, cele ce voi spune sunt numai impresiuni simple, nişte consideraţiuni superficiale - pentru că n-am nici locul, nici puterea de-a face disecţia acestor variate şi surprinzătoare producţii care formează o bună sumă din opera d-lui Macedonski.

Sunt puţine la noi poeziile în cari să transpire mai mult muzicalism, mai multă armonie, şi în al căror desen să fie mai multă îndrăzneală de culoare, ca în cele pe cari le menţionai - unele muzică imitativă desăvârşită, altele pastele de cea mai vioaie compunere.

Găseşti versuri în cari împreunarea măiastră a sunetelor îţi lasă în ureche ţupăitul unei hore, vibratul unei viori sau plescăitul unor vâsle ce cad în apă... - *Soldăţească, Orchestrare, Pe balta clară* sunt exemple ce întrunesc condiţiile unei perfecte armonii de imitare.

Cu privire la culoare - şi prin aceasta înţeleg tot ceea ce înviază în noi, în senzaţii de văz, la citirea sau la auzirea unei bucăţi oarecare (se înţelege, o restricţie cerută de cazul nostru) - d-l Macedonski excelează în combinările cele mai izbitoare şi mai ciudate. Pentru înţelegerea mai simţită a lucrului, e nevoie să expun următoarea idee, deşurubată într-adins: Ţi se citeşte o poezie de Macedonski... - sensibilitatea ta dă fiecărui cuvânt perceput valoarea lui corespunzătoare în conture şi feţe; totalul de sunete înţelese îl schimbi în altul echivalent în forme... - observă rezultatul: măritare între noţiunile cele mai incompatibile; îmbrăţişare de imagini nebănuită şi bizară; galop straniu al celor mai deosebite şi mai sugestive icoane; vârtej ameţitor în care fulgeră puternice efecte de constrast, în cari ard cele mai vii şi mai variate culori... - feerie diabolică!...

Dar cu aceasta poate că am depărtat întrucâtva limitele pe cari mi le trăsesem câmpului meu de investigaţii. Ce scrisei s-ar raporta nu atât la aceste împletiri fantaziste , flori ale reveriei, cât la acele plăsmuiri serioase, lucrate cu multă artă şi produse ale încordării talentului poetului - *Vaporul morţei, în atelier. Faunul* etc. Cu toate acestea - păstrând proporţiile, pot arăta cu pilde destul de colorate poeziile: *Acşam Dovalar, Zori roze, în noapte, Naiada, Bucolica undă* etc.

Din *Bucolica undă,* această graţioasă idilă - evocaţie din vremurile patriarhale - aşa de gingaşă şi de mlădioasă la vers, transcriu cea de a doua strofă, recomandând-o impresionabilităţii cititorilor mei:

Bucolica undă-i primeşte molatică şi-nfiorată,
Sub blonzii cu plastice forme se simte schimbată-n femeie,
Prelinsă pe nudele corpuri ea tremură şi purpurată
O scutură cinic dar dulce mişcări onduloase de-almeie.

Admirabil! -: „ea tremură şi purpurată" - consunarea vivace, mişcată şi agitată de vibrarea lui, a acestor cuvinte - parcă îţi aduce înaintea ochilor jocul vioi şi repede al valurilor; pe când în „mişcări onduloase de-almeie" - o voluptate de sunete!... - e o potolire, o lene - talazurile se îndoiesc molatic, încet, încet, din ce în ce mai încet...

Iar o particulară şi intimă impresiune ce mi-au lăsat poeziile îmi inspiră următoarea ultimă chestiune.

Sunt versuri în Macedonski cari au atâta eleganţă în modelare, atâta plasticism în înţeles, încât ating acea perfecţie ideală, acea

majestate simplă şi impunătoare, cărora li se zice clasice. Citească oricine poeziile *Noaptea de mai* şi *Ospăţul lui Pentaur,* şi asculte rugăciunea pe care i-o face cel ce scrie aceste rânduri: să facă ca el şi să-şi comunice părerile.

Ianuarie 1896[1]

PREFAŢĂ LA ROMANUL „POET-POETĂ" DE NELLY [N.D. COCEA]

Deşi gândurile mă încredinţau că această prefaţă va fi circumferenţială, sunt nevoit, dragă Nelly, din consideraţii către public, să adaug circumferinţei două tangente. Adică - să explic în afară şi tangent la fondul prefeţei mele, cum se face că eu, un simplu titrat al scumpei tale prietenii, m-am învrednicit de frontispiciul acestui roman; şi să numesc însăşi natura acelui fond.

întâi. Tu ai avut evanghelica dorinţă de a primi vestire şi îmbrăţişarea binevenirei din partea celui mai necunoscut şi mai neautorizat dintre colegii tăi de aspiraţii literare; şi pentru aceasta, mi te-ai adresat mie, care sunt cu prisosinţă şi una şi alta.

Al doilea. O prefaţă, în adevăratul şi războinicul ei înţeles, este o profesie de credinţă - prin urmare, subiectivitatea şi sinteza îi ordonează caracterul. Dar, fiindcă aici nu e vorba de o operă a mea, eu mă voi sili - pe cât lucrul e cu putinţă - să dau acestei prefeţe o înfăţişare de obiectivitate analitică.

Romanul tău, dragă Nelly, ca unul într-adevăr bine scris, îmi lasă-n urme luminoase cele două personalităţi de frunte ale lui.

Iulius şi Ersilia îmi sunt doi prieteni, pe cari îi cunosc până în adâncul inimii.

Iulius e o sensibilitate ascuţită, o frunte largă - cupolă a himerei, o voce inspirată şi elocinte.

Iulius e un îndurerat al nesfârşitelor fluctuaţii de patimă şi de iubire, de rătăcire şi de logică, de idee şi de formă, cari îi bat în creier.

Iulius e un îndrăgostit şi un artist, adică de două ori un îndrăgostit.

Ersilia e o zvăpăiată nespus de dragă, în al cărui suflet aflu aceeaşi mlădietate curgătoare, ca şi în valul ei de păr molatic.

Ersilia înfăţişează, în fire-i, o şovăire ciudată între bunătate şi duşmănie, între duioşie şi născocitoare perversitate, între zăpadă şi noroi;

[1] Datarea autorului (n. ed.).

cu toate acestea, Ersilia îmi apare plastică şi armonioasă, ca statua pe care sculptorul Silanion o modelă pe numele poetei Sapho.

Ersilia ondulează în minte-mi fantastică, aprinsă şi rafinată, ca acea care cântă:

...şi un cutremur / mă scutură de sus până jos; decât iarba mai verde/sunt; aproape mor de sfârşeală; /par fără suflare.

Concluzia - titlul acestui volum.

în legătură cu aceste temperamente, constat un mediu corespunzător.

într-adevăr - cadrul şi împrejurările din romanul tău se acordă în chip superior, cu tonul de psihologie vibratoare ce le luminează.

Regăsesc horbota, flora şi marmura curse în jurul Ersiliei. îmi amintesc visul de lux şi de desfrâu, pe care îl aprinzi în para unor lumânări parfumate, în cristalele unui ospăţ orgiac şi în obrajii unei zecimi de copile pierdute.

Revăd, în cercurile clarei tale evocaţii, constelaţiile ce se ivesc tremurătoare, ca nişte arpegii, în coardele unor harpe.

Cu toată poezia perspectivei în care aşezi iubirea cărţii tale şi cu toată mătasa luminii stilistice vărsată asupră-i, această iubire, în ea însăşi, e aiurită şi dureroasă.

într-adevăr - oricât de vioi şi de mlădios e rostul scrierii tale (şi l-aş asemui cu lunecarea unui izvor de munte, pe sub pletele verzi ale codrilor), el ascunde un înţeles trist; oricât de gingaşă e povestea ta (şi aş asemui-o cu basmul dragostelor unui cioban din sângele nostru) ea are un sfârşit de lacrimi.

Frăgezimea Ersiliei şi văpaia dragostei ei par, de asemenea, că nu-mi dau dreptate. Ochii Ersiliei sunt verzi ca adâncul iazurilor din Heşbron; iar şanurile ei sunt ca doi pui gemeni ai unei gazele, ce pasc între crini. Şi ceea ce face farmecul naiv al romanului *Poet-Poetă* e rotunjimea caldă a braţelor Ersiliei, agrafate pe grumajii lui Iulius, şi sunt dezmierdările ei mai plăcute decât vinul.

însă - deasupra acestor îmbrăţişări palpită umbre cernite; în florile scuturate pe nuditatea acestei iubiri, muşcă lama ucigătoare a unui cuţit; iar într-un loc tăiat în stânci, Iulius şi Ersilia au prins, ca în oglinda unui necromat, vedenia simbolică a două capete de mort.

Apoi. Paginile cele mai caracteristice din cartea ta sunt cele ce dezvăluiesc episodul cimitirului - un cadru superb şi straniu pentru pasiunea încadrată. Misticismul de clopote care ninge pe crisparea amoroasă a celor două simţuri - asemenea crizantemelor sfântului aer pe sângele unei răni vibratoare; rugăciunea fără cuvinte sub care se frâng genunchii lui Iulius şi ai Ersiliei; mormântul deschis care primeşte unirea acestor logodiţi ai păcatului; deduc pentru talentul tău siguranţa

unor nativităţi preţioase, desfiderea unei devinaţii de neo-psiholog, iar pentru mine concluzia că - subiectul romanului ce prefaţez e o nevroză sub douăzeci de ani.

Sfârşitul istoriei tale e logic - nimic nu e mai complimentar patimei încordate decât moartea.

Şi acest sfârşit întinde aripi vultureşti şi piere în stâncăria fulgerată de brazi şi de şuvoaie a Carpaţilor moldoveni...

Dar, în locul acestui sfârşit de energie sălbatică - oricare ar fi religiozitatea celor doi în ceasul din urmă - eu visam un altul, de funerărie şi de iertare creştinească.

*

Nimic nu mi se pare mai virginal în poezia de azi - afară doar de icoana sărăciei prostituate - decât străvechiul profil al morţii, trezite sub clinchetirea unor rime de aur, sau sub wagnerismul unei fraze savante... Nimic nu mi se pare mai potrivit, pentru încheierea unei iubiri atât de pătimaşe şi de zbuciumate, decât îndurarea Bisericii şi odihna sânului ei.

Aşa încât - estetismului perfect al nemişcărei de totdeauna, eu i-aş fi desfăşurat eleganţa neagră a doliului şi cilindrii fini ai făcliilor; pe repaosul întronat în catafalc aş fi secerat un lan de flori albe, iar în mâinile de gată palidă, împreunate deasupra inimii atât de greu frânte, aş fi încleştat Crucea săpată cu Dumnezeiască Răstignire.

Iubita mea prietenie, răspândesc, în zilele debutului tău, parfumul de narad al Madalenei convinse şi sărut obrajii tăi de trandafiri.

1898

ISTORIA FILOSOFIEI ANTICE

Cursul d-lui C. Dimitrescu-Iaşi

I

E o fericire, începe d. profesor universitar, cu eleganţa şi claritatea-i obicinuită, când, cel puţin pentru câteva momente, putem înfrânge grijele vieţii de toate zilele; când, punând barieră preocupărilor grele izvorâte din lupta pentru existenţă, putem da curs liber gândirei, ridicându-ne în sferile senine ale idealului.

Pe lângă aceasta, consideraţia că acest *Curs de istoria filosqflei antice* se adresează unei tinerimi entuziaste, preocupate de ideal, care, în orice

caz, trebuie ferită de luptele înguste şi meschine ale zilei, şi apoi că, prin chiar obiectul lui, acest curs priveşte un timp de mult apus, pe care nu-1 mai putem vedea decât prin prisma de idealitate a veacurilor deja scurse, mă fac să privesc fericirea de a mă găsi azi în faţa D-voastre dintr-un întreit punct de vedere.

Viaţa noastră se desfăşură în acelaşi timp în mijlocul a două lumi, care sunt strâns legate între ele: *lumea realităţii* şi *lumea ideilor;* una oglindeşte pe cealaltă, dar fiecare are logica ei proprie. Există o logică a faptelor, după cum există o logică a ideilor. Care e legătura dintre aceste două lumi care se oglindesc în conştiinţa noastră? La prima vedere s-ar putea zice că lumea sufletească, lumea inteligenţii, oglindeşte totdeauna, şi mişcare cu mişcare, lumea cealaltă, lumea realităţilor din afară de noi. S-ar părea că fenomenele, care constituiesc verigele lanţului lumei reale, trebuie să-şi aibă riguros, în lumea a doua, aceea a intelectualităţii noastre, fenomenele lor corelative, a căror totalitate să constituiască verigele unui lanţ paralel; s-ar părea, prin urmare, că toate cunoştinţele noastre, adică datele intelectului nostru, trebuie să fie absolut adecvate datelor realităţii. Lucrurile, însă, sunt departe de a fi aşa, întâi, pentru că nu toate cunoştinţele noastre sunt adecvate realităţii, şi al doilea, pentru că nu toate datele realităţii, nu toate mişcările acestei realităţi în complexitatea lor de cauze şi de efecte se reflectează adecvat în oglinda conştientă care se numeşte cerebraţia noastră. Departe de aşa ceva, sunt legături între lucruri, sunt filiaţiuni între fenomenele lumei externe care se sustrag pătrunderei şi cunoştinţei noastre.

în ce priveşte învederarea primei aserţiuni, cum că datele lumei interne nu sunt totdeauna adecvate datelor celeilalte lumi, n-avem decât să considerăm *ideile* care sunt un produs absolut specific al inteligenţii noastre; n-avem decât să considerăm acea tendinţă de emancipare a gândirei faţă de realitate, acea tendinţă de abstracţiune a minţii noastre; şi vom mărturisi că deasupra acelui paralelism (nu tocmai absolut, după cum am văzut) al celor două lumi, există în lumea gândirei o regiune în care mintea operează numai cu idei abstracte, cu simple formule care rezumă în ele un întreg şir de experienţi, dar care ridicându-se pe scara generalizării se îndepărtează tot mai mult de experienţa reală. Speculaţia, cugetarea în elucubraţiile lor independente de realitate pot anticipa adevărul, cum pot, în acelaşi timp, devia în căi greşite, aluneca în eroare. Din această constatare vom lua întâia ei parte, ca utilă şirului ideilor din acest curs - anume că speculaţia poate anticipa adevărul.

D-nul profesor universitar urmează prin a face analiza psihologică a idealului.

Orice om e un element, e o forţă asupra căreia se exercitează diferite influenţe exterioare şi contra cărora el caută să reacţioneze. Oricare manifestare a vieţii noastre constă, în geneza ei, dintr-o acţiune exterioară asupră-ne şi dintr-o reacţiune a noastră împotrivă-i. Viaţa noastră e totdeauna un tablou în care personalitatea noastră cadrează cu exterioritatea înconjurătoare; vom distinge totdeauna, în acest tablou, elemejx-tul pe care îl aducem noi în viaţă şi elementul care îşi găseşte explicarea în mediul ce ne înconjură.

Acest tablou, însă, e departe de a fi o încremenire; dimpotrivă, îl animează cea mai încordată mişcare - deoarece noi suntem într-o perpetuă luptă cu împrejurările exterioare. Acele două elemente, simple la întâia consideraţie, sunt foarte complexe în fond; căci tu individ eşti rezultatul a o mulţime de condiţii (în rezumat ereditate şi atavism) care te-au modelat, iar elementul al doilea, exterioritatea înconjurătoare, se desface într-o nesfârşită multiplicitate de factori. între aceste două elemente e o luptă fără repaus. Şi considerând lucrurile din punct de vedere interesat şi omenesc, vom spune că omul e pândit continuu de *neprevăzut,* atât dinspre factorii externi care îi solicită vigoarea forţei musculare, cât şi dinspre factorii interni care îi răscolesc sufletul. Factorii externi pot să aibă între ei elemente care au scăpat previziunei şi calculelor omului; factorii interni pot de asemenea să-i ridice în conştiinţă elemente pasionale şi dezechilibrante ce nu s-au putut prevede. Aşa încât - pe traseul unei linii de conduită, pe care omul şi-o impune la un moment dat întru realizarea unui scop anumit, - el va fi continuu împiedicat, tras la dreapta sau la stânga şi poate chiar zdrobit de neprevăzutul ale cărui forţe îl pândesc atât din afară cât şi dinlăuntrul lui. în drumul vieţii şi planurilor sale, omul va oscila totdeauna între pozitiv şi negativ. Aici intervine rolul *idealului,* care va fi călăuza omului printre diferitele influenţe contrarii, proiectate de diferiţi factori, prevăzuţi şi neprevăzuţi, în drumul lui către o ţintă determinată. Acest fir conducător, în mijlocul complexităţii fenomenelor de tot felul, îl procură lumea speculativă. Idealul e steaua îndreptătoare în negura tribulaţiilor noastre sufleteşti şi a osbtacolelor exterioare necalculate.

Un al doilea motiv care legitimează şi explică idealul e un motiv de economie psiho-fiziologică. Orice muncă e o cheltuire de forţă care necesită restituire şi repaus. Restituire însemnează reparare de forţe prin asimilare de materie. Repaus poate să însemneze nu numai o absolută suspendare de activitate, dar poate să însemneze şi o activitate în altă direcţie decât acea de până atunci. Acesta e sensul dictonului obicinuit că „variaţia delectează". Când după încordarea puternică, pe care ne-o cere lupta de toate zilele, ne acordăm un armistiţiu, un timp de repaus, - acest timp de repaus poate fi numai relativ şi consacrat îndeletnicirilor intelectuale, speculaţiei pure, idealului. Mai mult decât atât - mintea noastră îşi face o regulă din a se înălţa şi a se recrea în sfera senină a preocupărilor ideale, speculative.

Istoria filosofiei antice e aproape toată concentrată în istoria poporului grec; căci tot ceea ce precede se pierde în nebulozităţile misticismului, iar tot ceea ce urmează e compilaţie după filosofia greacă. Istoria poporului grec ne apare în zarea veacurilor îndepărtate într-un strălucit nimb de idealitate. Raţiunea lucrului e uşoară de prins. Ceea ce ne rămâne din viaţa popoarelor dispărute e cugetarea lor, sunt operele minţei lor. Restul activităţii popoarelor, bun şi rău, se pierde, moare o dată cu poporul la care a avut loc. Aşa încât, cu o judecată aparent paradoxală, s-ar putea conchide că ceea ce e realitate în istoria lumei nu e realul, ci idealul, speculaţia, cugetarea. Natural că viaţa elinilor care, acum nouă ne apare atât de pură şi de ideală, a avut toate vicisitudinile inerente dezvoltării şi vieţii popoarelor; dar întreaga parte de mizerii ale existenţii a dispărut în curgerea timpului, şi acum, considerând poporul elin, prin prisma veacurilor revoluate, viaţa lui ni se înfăţişează sub strălucirea nobilă a *idealităţii.*

Acestea sunt câteva din impresiile sufleteşti cu care începem *Cursul de istoria filosofiei antice.*

V

La începutul cursului nostru vom căuta să elucidăm câteva cestiuni care ne vor servi drept puncte de reazim în dezvoltările viitoare.

întâia cestiune pe care o considerăm este legea *muncei.* Orice activitate cosmică ca şi întreaga noastră viaţă, care nu este decât o părticică din întreaga fenomenalitate, reprezintă una din formele multiple ale legii muncei, care consistă în acumulare şi cheltuială de energie. Spre îndeplinirea unui scop, cheltuim o cantitate de energie acumulată şi, săvârşind această cheltuială, căutăm prin acumulare resursa unei viitoare cheltuieli de energie, - o nouă cantitate de forţă disponibilă. Subt imperiul acestei legi, intră întregul câmp al îndeletnicirilor şi străduinţelor lumei noastre. Acumulăm energie pentru a o cheltui în satisfacerea diferitelor noastre nevoi, şi din chiar satisfacerea acestor

nevoi rezultă pentru noi forțe proaspete, rezultă o nouă acumulare de energie. Căutând a ilustra cu o imagine poetică această lege a muncii, vom zice că energia noastră renaşte ca pasărea Phoenix din propria-i cenuşă. Dacă, după această constatare şi înțelegere a procesului activității omeneşti, am vrea să îmbrățişăm seria totalității fenomenelor din Univers, - vedem că totul în acest Univers se supune în mod absolut aceleiaşi legi a muncii, sau a vecinicei mişcări. Mişcare există în întregimea Universului. Principiul activității neîncetate umple în etern afunzimile spațiului, desfăşurând în nesfârşire vibrarea sa adâncă şi generatoare. De la stelele ale căror drumuri matematice se încrucişează în albastrul bolții cereşti şi până la firile de nisip a căror puzderie se rostogoleşte pe fundul albiei unui pârâu, totul se resimte de forța de vitalitate a acestui principiu absolut stăpânitor în Univers. Mişcarea e cheltuire şi acumulare de energie. Combinări, recombinări şi rezultatele lor diferite, înregistrate de ştiință subt numele de viață, căldură, electricitate etc, totul poartă în sine legea muncii şi consecințele ei. Subt toate aspectele activității posibile se ascunde jocul etern al elementelor compunătoare: molecule şi atomi. Acest joc, care scapă ochiului liber, se manifestă nouă subt diversele aspecte ale fenomenalității numite viață, căldură, electricitate, magnetism etc.

Amintirea acestei mari legi, care stăpâneşte întreaga existență, e necesară la începutul oricărui studiu de activitate omenească. Fie că obiectul de studiu ar fi seriile de cunoştințe pozitive, sistematizate şi închegate sub numele de fizică, chimie etc; fie că obiectul de studiu ar fi format din datele speculației sau de studiul secretelor naturii în oglindirea minței omenelşti; în orice caz e indispensabil ca în punctul de plecare al acestor studii să ne amintim legea fundamentală a explicărilor naturii: principiul *atavismului dinamic,* şi sub lumina lui să încercăm tălmăcirea diverselor fenomene din natură.

O a doua cestiune, pe care vom căuta s-o elucidăm, priveşte *diviziunea muncii.* Vorbim de munca omenească, restrângând cadrul problemei puse la început. Munca omenească, considerată din punctul nostru de vedere, se divizează în două direcții bine definite: o direcție teoretică şi o alta practică. O parte din omenire se îndeletniceşte cu descoperirea adevărului, căutându-1 fie pe căi de ştiință pură, fie pe căi de speculație filosofică. Fireşte că această parte din omenire nu se poate degaja de ceea ce numesc nevoile practice ale vieții omeneşti; dar prin faptul că ținta preocupărilor sale preferite e nobila iubire a adevărului, această fracție din omenire merită numele de servitoare a altarului ştiinței; munca ei reprezintă direcția *teoretică.* O altă parte a omenirei consacră viața şi activitatea ei întreagă problemelor mai puțin idealiste,

dar mai urgente, ale existenții zilnice, ale necesității de a trăi de azi pe mâine, precum: hrană, vestmânt, locuință etc. Chemarea ei, prin urmare, e mai puțin nobilă, dar mai concretă în consecințe.

De bună seamă că acea fracție din omenire, consacrată investigațiilor adevărului, pusă alături de cealaltă, închinată materialității traiului, constituie o infimă minoritate, prin faptul că absorbirea în problemele ştiințifice sau speculative presupune, mai întâi de toate, rezolvirea celorlalte probleme, acelea ale necesităților materiale ale existenții, - şi aceasta în organizarea socială abia poate fi situația câtorva privilegiați.

S-ar părea, la o întâie considerație, că produsul specific al activității acelei minorități - *teoria* - a avut prioritate în ordinea timpului asupra produsului activității majorității care se ocupă de agonisirea mijloacelor de trai şi care reprezintă, prin urmare, partea *practică* a vieții. Ceea ce ar inspira această credință ar putea fi şi adevărul că azi, din principii cunoscute, din teorie cristalizată, se deduc aplicări de utilitate practică, se scot soluții de interes material. Lucrurile însă nu stau aşa.

Omul primitiv, îmboldit de toate nevoile unei vieți precare şi foarte expuse, a fost obligat să-şi concentreze atenția, mai-nainte de orice, asupra problemelor de folos material şi imediat. Omul a trebuit, înainte de toate, să se hrănească şi să se apere fie de intemperii, fie de animalele care-i primejduiau viața. în stânca neclintită şi dură a necesităților materiale a trebuit să bată valurile activității omeneşti în decurs de sute de mii de ani. De la început omul a împărțit fenomenele naturii, în sensul cel mai larg, în două mari clase: clasa fenomenelor utile şi utilizabile, şi clasa fenomenelor primejdioase şi de înlăturat. Să considerăm, bunăoară, animalitatea, din punctul de vedere al omului primitiv. în această animalitate omul a trebuit să facă separarea de mai sus - adică să împartă toate animalele în folositoare lui sau posibil folositoare (susceptibile de domesticire), şi în vătămătoare, neîmpăcate. Tot astfel şi cu restul fenomenalității care a înconjurat pruncia preistorică a omului. Iată - o altă pildă - cestia habitalității diferitelor părți ale scoarței pământeşti; fireşte că şi aici omul a trebuit să-şi aducă îndoitul său punct de vedere, - căci unele locuri de pe această scoarță îi erau favorabile vieții şi rudimentarei sale economii, iar altele vătămătoare vieței lui. Unele erau grădini udate de Nil, de Gange, de Tigrul şi Eufratul, iar altele erau regiuni dezolate de cutremure, de arşița prea intensivă a razelor soarelui etc. Se înțelege acum că omul a voit de cu vreme să se inițieze în înțelesul acestor două categorii de fenomene ale naturii. Omul a voit să înțeleagă mecanismul tuturor acestor întâmplări, dintre care unele îi puteau folosi, iar altele îi puteau vătăma. Omul a

voit să posedă ştiinţa cauzelor şi a efectelor, pentru a utiliza ceea ce era utilizabil şi pentru a aboli, sau cel puţin neutraliza, ceea ce era vătămător în fenomenalitatea înconjurătoare.

Platon, marele filosof grec, zicea: „Mirarea a fost începutul filosofărei omeneşti"; noi, exprimând, în modernul nostru chip de a vedea, sentinţa genialului cugetător antic, vom zice: nevoile vieţei au făcut pe om să filosofeze.

Ajungem la considerarea unei a treia cestiuni preliminare cursului acestuia.

Să căutăm a vedea pe ce cale a putut omul să studieze natura, a putut să tindă la stăpânirea mecanismului cauzelor şi efectelor.

Aruncându-ne privirile pe câmpul îndeletnicirilor intelectuale din timpul nostru, vom găsi, în cercetările minţei omeneşti, existenţa a două mari căi, a două mari direcţii de investigare. Aceste două direcţii sunt: direcţia speculativă, aprioristică, al cărei caracter rezidează în combinarea *ideilor,* adică a produselor celor mai înalte ale proprietăţei minţei noastre de elaboraţie abstractă, şi - a doua, direcţia observaţiei metodice al cărei caracter rezidă în urmarea lentă şi rece a datelor experienţei. O superficială examinare ne-ar face să zicem că între aceste două direcţii există o opoziţie diametrală. Mai multă atenţie, însă, ne va arăta că înrudirea acestor două direcţii e patentă.

într-adevăr, ce sunt datele cu care operează o inteligenţă omenească, pornită în calea speculaţiunilor apriorice? După cum am văzut deja, aceste date abstracte ale inteligenţei noastre au un substrat pozitiv de date ale observaţiei; căci o idee, această nălucă a minţii noastre, e un produs de chintesenţiare operat asupra informaţiilor brute venite din lumea din afară, este o formulă scurtă care rezumă în ea un şir de observaţii culese din lumea reală. în rezumat, a crede că, în înaltele noastre elaborări de idealitate, operăm aprioristic - e a te lăsa amăgit de o iluzie, deoarece toate aerianele noastre construcţii speculative şi filosofice se reazimă în ultima analiză pe o bază aposteriorică. Cert este că gândirea omenească n-a făcut progres decât cu condiţia de a observa şi a nota totul. Am văzut că omul deşteptat în mijlocul unei naturi, ale cărei fenomene i-au apărut clar deosebite în două categorii, a căutat să cunoască înţelesul acestor fenomene şi să le descopere cauzele. Dar, chiar de la primele începuturi de mişcare ale inteligenţei omeneşti - oricât ar fi fost omul primitiv copleşit de nevoile materiale - mintea lui totuşi s-a înălţat de timpuriu în regiunile gândirei transcendente. Pentru a uni întâia parte a cestiei, pe care o tratăm, cu concluzia ei, trebuie să traversăm o a doua parte care e următoarea: luând din complexul ştiinţelor de azi oricare concept, suntem forţamente aduşi să reflectăm asupra nesfârşitei serii de străduinţe omeneşti, asupra lungului şir de veacuri şi mai ales asupra imensei sume de fapte, din a căror cercetare neîncetată şi obstinată, mintea omenească a reuşit să scoată, să extragă preţioasa chintesenţă abstractă cu care alcătuieşte acel concept, indiferent dacă e o lege de fizică sau o lege de psihologie.

Când ne gândim Ia modul anevoios cum mintea omenească, în şirul veacurilor, a putut pătrunde înţelesul câtorva din problemele ce ni se impun în studiul naturei - atunci e legitim să ne întrebăm ce a putut şti din secretele naturei omul primitiv redus la propriele sale puteri mintale, fără ajutorul experienţei veacurilor? - Cât de puţin! - şi cu toate acestea de la început nevoia de a-şi explica lumea, de a pricepe rolul omului în viaţă, raportul său cu lumea înconjurătoare a trebuit să frământe gândirea omenească. Lipsit de un şir bogat de documente asupra naturei, culese prin observaţiune şi experienţă, el a grăbit pasul şi, printr-o generalizare pripită, stoarsă dintr-un număr restrâns de observaţiuni, dus pe aripele bogatei sale *închipuiri,* el a cercat să formuleze un răspuns la întrebările ce-i agitau gândirea.

La întrebările: Ce e lumea? Ce e omul? Ce e viaţa? Omul a cercat de la început să găsească un răspuns care să fie potrivit cu nivelul cugetării sale.

De aci toate generalizările grăbite, de aci tot drumul de eroare nesfârşită şi de adevăruri anticipate, tăiat în decursul atâtor veacuri de frământare a minţii omeneşti. De aci se despart cele două direcţii de investigaţie ale minţii omeneşti - direcţia speculativă sau a generalizărilor grăbite, în care vom aşeza poezia, religia şi metafizica, şi direcţia generalizărei metodice, pozitive, deasupra căreia înscriem numele ştiinţei şi al filosofiei experimentale. întâia direcţie se caracterizează prin soluţii speculative şi anticipative. A doua direcţie se caracterizează prin capitalizare lentă de observaţie şi de experienţă.

Se poate uşor vedea acum că aceste direcţii nu sunt diametral opuse, într-adevăr, şi într-o direcţie şi într-alta, temelia pe care se reazimă gândirea sunt datele observaţiunii şi ale experienţii.

în cazul dintâi tindem către formule provizorii, stoarse dintr-un material insuficient de experienţe; în cazul al doilea tindem către sistematizarea înceată, către construcţie titanică, ale cărei baze să zdrobească, sub greutatea lor, eşafodările efemere a sute de veacuri, iar ale cărei înălţimi să se ridice în regiunile senine ale speculaţiunii ştiinţifice.

In sfârşit, atingem o ultimă cestie preliminară necesară înţelegerii acestui curs.

Ştiinţa actuală, cu bogatele ei rezultate, a izvorât, după cum am văzut deja, din munca veacurilor, şi graţie diviziunei muncii. La înce-

put, însă, numărul restrâns de adevăruri alcătuia un singur întreg nediferențiat încă. Ceea ce se numeşte *filosofie* reprezintă întreaga înțelepciune a timpului.

Acesta e un element care ne va servi în cercetările începutului filosofiei greceşti. Al doilea element al acestei ultime cestiuni e ideea generală că orice generalizare filosofică are ca bază materialul pe care i-I dau ultimele rezultate ale ştiinței contimporane; cu alte cuvinte, orice construcție filosofică trebuie să fie oglindirea nivelului de dezvoltare ştiințifică a timpului în care s-a născut. Afară de aceasta, orice sistem filosofic trebuie, fatal, să poarte ştampila preocupărilor şi intereselor, generale care însuflețesc mediul în care a trăit creatorul acelui sistem. In acest sens, acelor probleme înalte: despre înțelesul existenții, rolul omului în viață şi raporturile dintre om şi lume, filosoful le va răspunde conform felului de a cugeta şi de a interpreta datele experienței, a vremei sale. Toți cugetătorii au fost influențați de mediul lor; chiar cei mai geniali dintre ei, cei mai îndrăzneți în azvârlirea concepțiilor lor speculative, n-au putut evita de a da cugetărei lor întipărit oara timpului şi mediului în care au trăit. Astfel stând lucrurile, se înțelege că toate sistemele filosofice sunt o parte integrantă din istoria culturii omeneşti, şi că istoria culturii, în diferitele ei faze, ajută la înțelegerea diverselor sisteme filosofice. Cercetările noastre de istoria filosofiei antice vor avea deci nevoie să fie ajutate de cunoştințele istoriei antice.

Subt lumina acestor câteva cestiuni preliminare, intrăm în cercetarea începutului filosofiei greceşti.

1898

ISTORIA FILOSOFIEI MODERNE

Cursul d-lui T. Maiorescu

I

în filosofia contimporană sunt trei mari curente, provocate de trei popoare fruntaşe: francezii, germanii şi englezii. Curentul francez se caracterizează prin pozitivism (Comte); cel german prin idealismul de aprioritate al lui Kant; cel englez, prin ideea de evoluție. în anul universitar curent, d-nul Maiorescu va desfăşura, în prelegerile D-sale, istoria filosofiei engleze contimporane.

Ideea de evoluție, stăpânitoare pe concepția filosofică engleză, e o idee de ştampilă adânc britanică, ridicată cu forță de Darwin, în teoria selecțiunei şi întinsă de Herbert Spencer cu aplicare Ia toate concepțiile omeneşti. Pentru a ne putea da seamă luminos şi deplin de ceea ce însemnează această idee a evoluțiunii şi pentru a o putea considera în toată valoarea ei filosofică - e necesar să facem o oarecare forțare. întâi - trebuie să căutăm a spăla această idee de toată banalitatea sub care ne-o înfățişează întrebuințarea ei de toate zilele. Cu ce ocazie nu se pronunță, în timpul actual, vorbele evoluție, evoluționism, mers evolutiv? Deci trebuie să cercăm a ne dezbăra de indiferența şi superficialitatea sufletească în care ne-am obicinuit să îmbrăcăm auzirea şi citirea acestei idei de evoluție. Al doilea - trebuie să învingem o greutate mai serioasă decât cea dintâi. Nimic nu ni se pare azi mai firesc decât această idee a evoluției, căreia îi subordonăm logica tuturor lucrurilor din lume, prin care ne-am deprins a vedea totul, prin care gândim. Şi aceasta e atât de adevărat, încât pare că nu ne putem da socoteală, nu putem înțelege cum ar fi putut fi concepute viața, firea etc, în afară de fundamentul şi de legea evoluției. Trebuie să ne forțăm, prin urmare, să privim obiectele gândurilor şi studiilor noastre prin altceva decât prin prisma ideii de evoluție. Iată câteva pilde care ne vor permite ajungerea acestui rezultat.

Acum 40 de ani, acest soare al concepției evoluționiste nu lumina pe lumea ideilor şi a cunoştințelor omeneşti. în toate ştiințele domnea o absolută imobilitate. în latineşte, să zicem în latineasca ciceroniană, studiul se făcea într-un chip inanimat, înghețat. Gândul că această limbă latinească, revărsată într-un anumit fel în opera lui Cicerone, ar fi putut fi altceva înainte de Cicerone şi ar fi putut ondula, curge, varia - pentru a ajunge să fie ceea ce e la Cicerone, - era cu totul străin de mințile ce o studiau. Orice idee de filiație, de derivare, de transformare - lipsea. Acelaşi lucru în zoologie.

Diferite specii zoologice se studiau ca ceva *nune stans,* ca aşa fiind şi aşa fiind fost de-a pururi. Concepția mişcării neîntrerupte nu exista; ideea transformismului ce ni se pare nouă atât de naturală nu se pomenea; fluiditatea ideii evoluționale era înghețată în toate sistemele de cunoştinți omeneşti şi pentru toate mințile omeneşti. O pietrificație de totdeauna, diferențiată în motive diferite şi de diferite naturi, compunea perspectiva trecutului; un arc pietrificat încremenea pe perspectiva viitorului şi nemişcarea prezentului, era o linie de unire între ele amândouă. Evoluția prezentului, pornită din trecut şi desfăşurându-se către viitor... era un gând necunoscut capetelor de acum 40 de ani.

Azi... suntem foarte departe de ceea ce era acum 40 de ani. Azi cuvântul de „progres" e la ordinea zilei. Azi am pus totul în mişcare. Trăim într-o societate care *evoluează;* trăim o viaţă care e în *neîntreruptă evoluţie;* evoluăm la fiecare pas şi la fiecare gând... Mai mult decât atât: începem să învestmântăm şi ce trebuie şi ce nu trebuie în acest evolutiv chip al nostru de a vedea. Cunoscută e vorba lui Macaulay că „progresul e în om", că „fiecare om caută progresul". Se înţelege, în acest vârtej *evolutiv* e cu neputinţă să nu vezi învârtindu-se toate lucrurile.

Noi să căutăm, însă, a examina cu atenţie ceea ce e şi ceea ce nu e şi - de a ne da bine seamă de realitatea lucrurilor. Să căutăm, adică, să facem abstracţie de obicinuinţa spiritului nostru, modernă şi evoluţionistă, şi să pricepem din constatări de fapte până unde ne e permis şi cât ne e permis să întindem domeniul ideei de evoluţie.

Să ne gândim la întinderile Africei centrale. Numeroase poporaţii, în cea mai adâncă barbarie, le acopere în lung şi în lat. De când locuiesc aceste popoare în acele regiuni şi în acea stare? Cel puţin de pe vremea faraonilor Egiptului. Ce au făcut aceste popoare de atunci şi până acum? Au trăit neîntrerupt în bezna ignoranţei, au rămas staţionare în noaptea necivilizaţiei, au constituit din timpuri imemoriale şi până în prezent o flagrantă contrazicere ideiei de evoluţie şi de progres. Vor mai constitui-o? Probabil - până când vor fi definitiv distruse şi spulberate de elementul european, evoluţionist şi progresist, şi de uraganul civilizaţiei lui. S-ar putea aplica vorba lui Macaulay acelor popoare din adâncul Africei? Evident că nu. Să ne gândim la pieile-roşii, poporaţia aborigină a Americei. în ce situaţie se găseşte poporaţia aceasta? Deşi comparativ cu negrii africani, aceşti piei-roşii sunt superior înzestraţi - inteligenţi, isteţi, curagioşi - nu e mai puţin adevărat că de la descoperirea Americei şi până acum au stat, au rămas nemişcaţi, au pierit treptat dinaintea europenilor şi acaparării europene. Li s-ar putea aplica acestor piei-roşii ideea evoluţiunii? Fără îndoială, nu. Dar iată un popor numeros, revărsat pe suprafaţa unei ţări întinse şi de o bogăţie fantastică, moştenitorul unei civilizaţii strălucite, impunătoare - e poporul Indiei. Englezii, stăpânii actuali ai acestei ţări, găsesc în ea o admirabilă cultură - staţionară; aştem această ţară cu nenumăratele contoare ale comerciului lor; transportă în India atmosfera civilizaţiei europene; desfăşură, de la Himalaia până la Ceylon, minunatul aparat al acestei civilizaţii; trăiesc atâta vreme în contact imediat şi strâns cu poporul Indiei... Rezultatul? Acest popor rămâne în aceeaşi situaţie de obiceiuri, de viaţă, de cultură, pe care o avea în vremea instalării englezilor pe malurile Gangelui. Şi, cu toate acestea, India a produs *Vedele,* India are minuni arhitectonice, India are o literatură care cuprinde capodopere ca *Sacontala* şi altele... Cu toate acestea! - rigorismul de caste trăieşte neştirbit în India; locuitorii ei se împart în semizei şi în necuraţi, în bramini şi paria. Egalitatea şi umanitatea Europei sunt flori care nu pot prinde în preajma pagodelor. în India stăpâneşte cel mai surprinzător exemplu de pietrificare intelectuală. Vechimea şi tradiţionalismul se întind nemişcate pe viaţa şi sufletul poporului Indiilor. De bună seamă că aici e atrofiată fibra adaptării la progres.

Am mai putea să întindem acest examen şi asupra chinezilor, vecinii inzilor, şi asupra turcilor, vecini noştri de până ieri, dar e inutil. E vremea să tragem o concluzie. Sunt popoare care nu fac progres, şi sunt altele care, după săvârşirea unui oarecare progres, cad în imobilitate, nu merg mai departe.

Dar să luăm un popor zis progresist, să ne luăm pe noi, bunăoară, şi să ne întrebăm: care ne sunt elementele de progres? Oare ţăranul nostru? Greu de afirmat; căci - în ce priveşte portul, ţăranul nostru poartă încă opinca săpată pe Columna lui Traian, şi în ce priveşte sufletul, e cu siguranţă ceea ce era şi acum sute de ani. Prin urmare, chiar în poporul, în statul de progres, e o pătură care ţine în permanenţă tradiţiile. Atunci nu toate stratele unui popor care progresează contribuiesc la acest rezultat. Legea evoluţiei în sine e adevărată, dar n-o găsim oriunde am vrea.

Care e dispoziţia sufletească evolutivă? Care popoare şi care capete sunt capabile de progres, de evoluţie? Care este semnul evoluţiei, care sunt condiţiile ei?

II

Nimic mai complicat decât problemele sociale. Nimic mai periculos în materie de sociologie decât soluţiile şi generalizările precipitate. Trebuie, din partea cercetătorului, o pătrundere de cea mai mare acuitate. Altmintrelea, prăpastia în eroare te fură la fiecare pas. Ceea ce confuzionează pe istorici şi pe sociologi sunt mai ales iluziile metafizice. Vorbe ca „toţi oamenii sunt buni de la natură ", sau ca „tot omul caută progresul" vor fi foarte lăudabile ca fond optimist, dar valoarea lor reală e iluzorie.

în cercetarea problemei ce ne ocupă, care sunt condiţiile progresului naţiunilor, întâlnim o strălucită pildă de eroare asupra acestei cestiuni. E vorba de istoricul englez Buckle şi de consideraţiile lui asupra istoriei civilizaţiei în Europa. Buckle era un pozitivist. în cercetarea istorică şi

sociologică pe care o întreprindea, se sprijinea pe un splendid total de erudiţie. S-a întâmplat, însă, că timpul în care a întreprins investigaţiile sale i-a fost nefast. Acel timp era unul de pace. După suprimarea lui Napoleon şi după pacinica alianţă ce i-a urmat, spiritele erau măgulite de ideea unei linişti nesfârşite. Şi Buckle zicea tare: „S-a finit militarismul!" Dar Buckle n-apucase să moară şi crâncenele războaie izbucnesc din nou, zădărnicindu-i teoriile şi distrugându-i iluziile. De atunci încoace războaiele s-au ţinut lanţ. Cazul lui Buckle a provocat în Anglia o reculegere. S-a observat că celebrul istoric se înşelase. Mai târziu apare în Anglia o operă de investigaţie sociologică datorită lui W.r Bagehot: *Les lois scientifiques du developpement des nations* (tradus în franţuzeşte), care pare a privi mult mai exact problema care ne preocupă şi după care vom căuta să ne îndreptăm în inextricabilul acestei probleme.

Care sunt la naţiuni condiţiile progresului? Răspunsul la această întrebare implică în sine examinarea cestiunei adaptărei, a putinţei traiului. însă importanţa şi zorul acestei cestiuni nu sunt deopotrivă de imediate pentru toate naţiunile. Pentru unele naţiuni chestia adaptărei, a traiului, a luptei pentru existenţă se dezleagă în nişte condiţii cu totul speciale prin placiditatea lor. Pentru altele această cestiune e limbă de foc. Să comparăm, între ele, Elveţia şi ţara noastră. Elveţia, o ţară locuită frăţeşte de trei popoare, este astfel, prin situaţia ei şi prin împrejurări, încât posibilitatea unei cuceriri venite asupră-i e nulă.

Elveţia e o grădină de petrecere pentru societatea enervată europeană. Intensitatea vieţii în Elveţia e foarte atenuată. încordare în lupta pentru trai, dispute politice, discuţii mari religioase - sunt lucruri neexistente în Elveţia. Problema evoluţiei şi a adaptării poate fi cel mult o plăcere teoretică pentru capetele elveţienilor - dacă o fi şi atât. Pentru ţara noastră situaţia e cu totul alta. România e o ţară aşezată într-un loc de competiţiune. Asupra ei s-au îndreptat şi se îndreaptă tendinţele istorice şi seculare de cucerire din partea tuturor popoarelor învecinate. Pentru noi problema evoluţiei e palpitătoare; pentru noi necesitatea fortificării, încordării, apropierii condiţiilor de progres, e capitală. La noi trebuie să se găsească şi se vor găsi elementele de evoluţie. De aceea, din punctul de vedere al cercetării noastre, din punctul de vedere al adaptării şi progresului, Elveţia e neinteresantă ca fiind izolată şi neaşezată în cadrul evoluţiei; şi tot pentru aceleaşi motive România constituie un caz foarte interesant.

Să examinăm de aproape şi la originea unei societăţi omeneşti procesul adaptărei în amănuntele efectuărei lui. Sunt unele locuri, pe suprafaţa pământului, care fiind rău înzestrate subt raportul nevoilor

omeneşti, au fost ocolite de om şi lăsate părăsirii. Au fost însă alte locuri care, prin priinciosul şi lesniciosul condiţiilor de hrană, au fost acaparate de cu vreme şi au fost disputate cu forţă de către diferiţi concurenţi. Cel care a fost mai tare a învins. Ce însemnează cel „mai tare"? Acel care îşi conducea, comun şi concentrat, forţele în dobândirea ţintei pentru care se dădea lupta. Prin urmare, *coeziunea* forţelor disputătorului e o primă condiţie de tărie. Cum se realizează această coeziune? *O familie,* care în ea însăşi trebuie să aibă o straşnică coeziune (dată prin disciplina şi autoritatea absolută a capului ei), e un grăunte, alături de care se grupează şi alte familii, alţi grăunţi, cu aceeaşi coeziune, pentru a da conglomeratul unitar, compact, al unui *trib.* Acest trib, ca orice familie în parte, trebuie aşezat subt suveranitatea indiscutabilă a unui *şef* care îşi strânge pe supuşi Ia rigoarea ascultării şi-i disciplinează la rezistenţă. Oarba supunere la jug e o condiţie *sine qua non* pentru unitatea, forţa şi rezistenţa tribului. Cel unitar e învingătorul celui dezagregat. Dar această concentrare nu se poate face periodic şi desface periodic. Ideea disciplinară trebuie să fie permanentă. Aşadar, oarba predomnire a şefului trebuie să investească forma de *obicei.* După aceasta, legendele războinice, mirurile eroice vin şi idealizează, îmbracă în aur jugul de disciplină. Această stare de lucruri este mai apoi consfinţită de *lege* şi de *religie.* (Teroarea primitivă, spaima de duşmani şi atâtea altele produc o religie, o disciplină religioasă, care unifică şi mai mult acel trib, acel conglomerat omenesc.) Astfel s-au petrecut lucrurile la începutul tuturor societăţilor - dovezile ni Ie dau popoarele sălbatice de azi. Acele care, azi, au şi acele care, în trecut, au avut această formă - un obicei impus cu o rigiditate de teroare religioasă şi civilă - au putut subzista. Dar rigiditatea aceasta e o pietrificaţie. Necesară şi legitimă, la începutul vieţii sociale omeneşti, cum evoluează această formă, această pietrificaţie? Cum continuă evolutiv existenţa popoarelor strânse în această formă religioasă şi civilă? Aci e greutatea lucrului - dat fiindcă, ceea ce a făcut forţa unui conglomerat omenesc, la originea constituirei lui, îi poate în acelaşi timp periclita existenţa. Sunt popoare, după cum am văzut, care s-au imobilizat în această formă, s-au pietrificat. Dar sunt popoare care sunt progresiste, evoluţioniste, care au avut această rigiditate în istoria trecutului lor - probă faptul că au putut trăi până acum - şi care, traversând acea rigiditate, au putut realiza forme sociale nouă - au evoluat.

Ce stare sufletească trebuie să aibă o naţiune care, păstrându-şi tăria iniţială, dată prin unitate şi disciplină neştirbită, să fie în stare totuşi să realizeze progresul, să poată introduce elemente de progres, elemente

nouă, în viaţa şi forma sa socială? Fără îndoială, o dispoziţie sufletească mai rară. S-ar putea compara elementul sau elementele sociale care asigură tăria şi echilibrul unui organism social - un popor - cu elementul anatomic care asigură tăria şi echilibrul unui organism de animal vertebrat - şira spinării. Cum trebuiesc împăcate, respectarea acestei indispensabile coloane vertebrale şi necesitatea dezvoltării progresive, necesitatea transformărilor evoluţionale? Am văzut că menţinerea oarbei supuneri primitive anulează un organism social. Dar suntem siguri că lipsa de disciplină dezagreagă un popor. Soluţia acestei probleme de echilibru trebuie să o extragă un popor de progres din geniul său evoluţionist.

Care e elementul social care reprezintă şira spinării şi cum oscilează împrejurul ei evolutivitatea socială? Să vedem ce însemnează progres şi în ce consistă progresul lumii moderne asupra celei antice. Când vom şti în ce consistă acest progres, vom vedea care e elementul de înaintare în dezvoltarea naţiunilor, vom înţelege cauzele dezvoltării naţiunilor. Se numeşte progres, în ordinea fenomenelor sociale şi intelectuale, constatarea faptului că, într-o anumită serie de lucruri, ceea ce succede e mai bun, mai forte, decât ceea ce a precedat. în ce am progresat noi modernii, comparându-ne cu lumea veche? în arhitectură? - cine îndrăzneşte s-o afirme? în sculptură? - cui îi poate trece prin minte? în poezie? - cine o poate spune cu siguranţă? Atunci în ce am progresat? Am progresat în ştiinţele pozitive. Şi progresul ştiinţei pozitive s-a răsfrânt absolut asupra artei militare. Toată ştiinţa modernă a înaintat militarismul, i-a constituit o superioritate extraordinară asupra celui antic. Forţa militară e un element de evoluţie în viaţa naţiunilor. Fiecare naţiune a existat şi există prin militarism. Evoluţia artei militare, progresul realizat în ea prin descoperirile şi progresele ştiinţifice - determină evoluţia şi progresul popoarelor.

Al doilea element de înaintare socială este - pe lângă militarism, acest element de forţă de rezistenţă - elementul disciplinar sufletesc al credinţei. Religiunile au fortificat în veci sufletele popoarelor. Intensitatea credinţei religioase a avut totdeauna drept consecinţe agerimea şi vigoarea popoarelor; după cum slăbirea şi decăderea sentimentului religios a vestit, invariabil, moleşirea şi vlăguirea vitalităţii la popoarele care le-au manifestat.

Militarismul şi religiunea sunt cele două pârghii ale evoluţiei şi înaintărei societăţilor. Câteva exemple ne vor arăta cum una fără alta au dat rezultate incomplete şi cum împreunarea lor a produs societăţi puternice şi progresiste. Iată evreii - un popor a cărui credinţă adâncă, nesfârşită şi neştirbită îi creează o existenţă miraculoasă, dincolo de

barierile vremei, la care a expirat vitalitatea tuturor neamurilor din antichitate. Dar evreii n-au avut străşnicia militară; ei n-au avut un stat; ei n-au constituit un solid organism social. Iată un exemplu de militarism strălucit care a tins să înglobeze sub sabie o Europă întreagă - militarismul Iui Napoleon. Dar această tendinţă se darmă tot atât de repede ca şi trăsnetul cuceritor pe care îl rostogolise deasupra Europei. Pricina? Militarismul lui Napoleon era ieşit din marea Revoluţiune Franceză - deci, n-avea credinţă, n-avea Dumnezeu. Romanii? Da. Iată un popor religios şi militar. Romanii duc pretutindeni gladiul şi divinităţile Romei. Romanii ne dau cel mai strălucit exemplu de o armonioasă şi fecundă coexistenţă între cele două mari elemente ale progresului neamurilor şi societăţilor - forţa militară şi forţa religioasă.

Cromwell rezuma - şi noi vom rezuma şi încheia cu el - adâncul adevăr al acestei constatări, într-o vorbă neuitată: „Să-ţi fie frică de Dumnezeu şi să-ţi fie praful de puşcă uscat pentru luptă".

Astfel sunt înţelesul şi elementele ideei de evoluţie - caracteristică filosofiei engleze contimporane - cu aplicare la istoria progresului şi societăţilor omeneşti.

*

Aceasta e liniatura generală a ideilor dezvoltate de d-nul Maiorescu în primele D-sale cuvinte. Elocuţiunea impecabilă, eleganţa gesturilor pe care au fost legănate, seninătatea, erudiţia şi frumuseţea de detalii - rămân în amintirea fermecată a celui care scrie această dare de seamă.
189S

IULIA HASDEU

D-nei dr. Olga Sacara-Tulbure

I

E moartă de unsprezece ani trecuţi. în urma ei ne lasă, pe lângă mult plânsă şi vecinie neştearsa-i icoană, cea mai scumpă moştenire literară.

Volumele *Bourgeons d'Avril, Chevalerie* şi *Theâtre* mi-au ajuns la cunoştinţă câtva timp după publicare; însă caracterul de albă delicateţă ce Ie distinge îmi era pe atunci problemă. Cu toate acestea, citirea lor m-a făcut visător; şi mi-aduc aminte că vaporoaselor mele gânduri le-am dat formula unui stih naiv şi neprozodic. Mai târziu m-a preocu-

pat şi azi mă preocupă, în chip hotărâtor, ideea unei lucrări care să aleagă pios nota acestei fragede personalităţi poetice, şi care să predice sfântul adevăr inimei rănite de doliul acestor nouăsprezece ani virgini şi geniali. Ceea ce dau azi publicităţii însemnează, pentru mine, premiţiile unui viitor volum.

I. în această întâie parte a articolului meu, caut să coordonez şi să traduc din opera Iuliei Hasdeu - expresiunea complexă a unui suflet - câteva detalii de inteligenţă, în accepţiunea psihologiei, lăsându-le în umbră pe cele de simţire. încep cu percepţionismul poetei şi continuu cu imaginaţia sa, ca să finesc cu frontul de filosofie ce încununa strălucit dantelata-i arhitectură sufletească.

Prin prisma minţii cititoare, vizionalitatea poetului resfiră deasupra creaţiunii lui evantaiul evocaţiei. în acest înţeles limitat şi comod evocaţia e desen şi lumină, contur şi coloare. Evocaţia Iuliei Hasdeu e o sinteză: între corectitudine clasică (desen) şi între nuanţă şi alb (coloare). Din fereastra deschisă pe vizionalitatea poeziei sale notez: alei desfăşurate lung şi drept, cărări ce se pierd sub arabescuri de crengi, tresăriri de lunci şi de livezi... - iar pe aceste perspective corecte: o primăvară palǎ sau o toamnă blondă. Aleasa florărie, care parfumează acea fereastră de vizionalitate, apare ochiului ca prin geamul încetat al unei sere. în atmosfera poeziei Iuliei Hasdeu lucesc răsfrângeri de argint şi se zbat albimi în pale, adiindu-ţi gândul unui zbor de păuni albi. Pe fondul multor versuri frisează o ermină discretă de aripi şi de petale albe...

Iulia Hasdeu lasă cu degete de crini, pe priveliştea acestei lumi, un văl virginal, în ale cărui cute încremenesc vinule de zăpadă, iar în al cărui câmp transpar conture ordonate clasic şi colori înnobilate de nuanţă.

Subt raportul audiţiei, poezia Iuliei Hasdeu e un crâng, la ivirea unui soare de april. Numeroase strofe au în ele fiori lungi de frunziş clătit de vânt. Viers de pasări înveleşte înţelesul multor stanţe cu un tremolo în surdină. Dar mai târziu, deasupra murmurului frunzelor şi concertului de pasări - „salut frumosului april" - va răsuna din turnuri gotice războinică fanfară feudală. Asemenea: în *ziua a doua* din *Tetralogia* lui Wagner, deasupra *Simfoniei şoaptelor pădurii* şi ruladelor de privighetori, va răsuna subt codrii nibelungi fanfara de argint a cornului lui Siegfried.

II. în faţa imaginaţiei Iuliei Hasdeu deschid o acoladă, subt care voi aduna principalele-i înşiruiri şi anume: felul de ordine generală stăpânitor pe invenţiunea sa poetică, latura fantastică şi înclinarea cavalerească-medievală a închipuirii sale.

Creaţiunea Iuliei Hasdeu are un caracter accentuat de cumpănire şi de linişte. Toate poeziile sale poartă în ele mărturia unui simţ curat şi

elegant. Invenţiunea lor se rezolvă în tânăr şi înalt avânt, înfrânat de serioasă disciplină. (Iulia Hasdeu iubea cu pasiune teatrul; al treilea volum din opera sa postumă îi este consacrat aproape în întregime. Acest volum cuprinde multe schiţe de drame şi de comedii, şi este de o decisivă însemnătate pentru înţelegerea talentului Iuliei Hasdeu. în canavaua acelor construcţii dramatice imaginaţia sa e surprinsă - ca o albină în construcţia reţelei de celule dintr-un fagure.) Iulia Hasdeu aşterne proiectele sale pe concepţia clasică a scenei. Caracterele teatrului său sunt drepte, demne, de o preciziune morală ideală. Acţiunile, pe care le determină, le susţin şi le întretaie aceste caractere, dau piesei un sfârşit cinstit şi plin de învăţăminte.

Idealismul şi corectitudinea clasică, pe care am constatat-o la considerarea evocaţiei Iuliei Hasdeu, luminează toate plănuirile sale dramatice şi cifrează cu cel mai nobil aur întreaga sa operă versificată.

„Mă întreabă lumea noastră de ce basmele îmi sunt dragi..." Iuliei Hasdeu îi plăceau basmele. Ţara lor de Feţi-Frumoşi, de Ilene-Cosânzene şi de zmei - ferecată în păduri de aramă, sfredelită de castele în cristal şi tăiată în lung şi în lat de zboruri năzdrăvane - deschidea închipuirii poetei fecioare ţinuturi cercetate adesea şi cu drag. Dar ceea ce pare că îi plăcea cu deosebire, era frumuseţea legilor morale după care se cârmuia ţara aceea; căci „acolo orice faptă bună îşi ia răsplata... - nevinovăţiei poţi să-i dai crezare - iar inimile ce se adastă se unesc". în treacăt, cui să nu-i reiasă de aici proba înduioşătoare a iubirii de dreptate şi a dorului de bine care topeau această inimă aleasă? Iulia Hasdeu făurea ea însăşi basme. Plăsmuirea sa fantastică este de o fineţă şi de o străvezime de sticlă muselină răsucită într-un pahar cu ghiocei...

Poate că în nici unul din celelalte feluri de producţii geniala copilă n-a vădit mai mult gingăşia unui suflet feciorelnic şi suavul unui cuget lilial, decât în cele câteva poveşti ale sale.

Un drum favorit al imaginaţiei Iuliei Hasdeu e acel ce se adânceşte în zarea trecutului medieval. Desele călătorii pe acest drum sunt amintite într-o bună seamă din poeziile volumului *Chevalerie,* în diferite colori de sentiment, asupra căror nu pot insista în articolul de faţă. Să desfăşur, însă, perspectiva înfăţişărilor întâlnite de poetă:

Evul Mediu - catedrale care avântă dantelura arcadelor pe popoare prosternate subt evlavie de orgă şi subt pară de făclii.

Cavaleria - cinste mândră descurcându-şi certele prin oţel; iubire fără de pereche închinând o viaţă întreagă unei inimi, unui chip; credinţă adâncă tăind la răsărit cu spada cale spre mormântul Domnului nostru Iisus Christos.

Viaţa feudală - săli înalte, cu pereţi spintecaţi de ferestre ogivale, şi în ele rând pe rând: trubaduri, scăpărând din coarde de violă focul dragostei şi al luptei, în cinstită adunare prinsă în zale şi în brocart; războinici, strângând la mijloc, înainte de adio, mese ce trosnesc subt cupe şi subt pumnii grei de fier, castelane care trec demne să se roage şi să-şi plece frunţile - crini să plece - în capele, scuturând auzului fiori de mătăsărie şi de nobilă iubire, inimei. („Viaţa aceasta... mi se arată foarte adesea în visurile mele de copil; o găsesc pe placul meu şi îmi pare rău de multe ori că m-am născut în nişte timpuri ceva prea rafinate, în care, amorul şi onoarea se socotesc îmbătrânite şi în care un nebun, doar, mai poate fi poet.") în pieptul Iuliei Hasdeu trăiau în acelaşi timp un trubadur şi o castelană.

Terminând capitolul, îmi aduc aminte de sugestiva rechemare făcută *(Bourgeons d'Avril,* pag. XXXII) geniului fantastic şi vieţii lui Ludovic, regele Bavariei, şi găsesc cum că i-o pot întoarce, cu o perfectă dreptate, autoarei, adică - *acestei surori a zânelor din vechile balade, care, subt omăt de lună, se purta in gând pe heleştaie: oglinzi răsfrângătoare „palatelor Urgelei", sau care, în lenevie depiano atins cu degete uitate, se visa turnată în za cavalerească şi zburând pe şa de alezan, prin străvechile păduri din Evul Mediu.*

III. Iulia Hasdeu avea o inteligenţă minunată. Pentru moment, las la o parte tot ce am auzit şi citit asupra acestei facultăţi a spiritului său şi reazim afirmaţia mea pe impresiile pe care mi le lasă citirea a două excelente articole critice, *Mon Shakespeare* şi *Mon Moliere,* cuprinse în volumul *Thâătre.* Aceste articole conţin: cel dintâi, analiza caracterului soţiei lui Macbeth (lady Macbeth) şi cel de al doilea pe acea a caracterului lui Alceste *(Le Misanthrope).* Pătrunderea acută cu care sunt cercetate şi discutate aceste caractere, atât de mult subiecte de vorbă ale criticii, te surprinde şi te ademeneşte. Iulia Hasdeu posedă cu temei înţelegerea acestor geniale încarnări ale scenei şi ne-o proiectează într-o lumină clar-convingătoare. O mlădioasă eleganţă de gândire şi de stil agereşte rostul priceput şi sigur al acestor studii critice. Desfăşurarea lor îmi poartă gândul către apele pe care le face, subt degete abile, o catifea de preţ; şi, aş zice, cu atât mai mult, cu cât inteligenţa Iuliei Hasdeu răsfrânge în aceste studii o tonalitate velurată - de altruism şi de filantropie. Această distinsă intelectualitate îşi înscrie titlul ei cel mai frumos prin adânca-i simpatie pentru omenire. Articolul *Mon Moliere,* în înţelesul căruia intră şi se clarifică înţelesul multor poezii din întâile volume, îmi e o probă categorică. Pentru aceasta, inteligenţa Iuliei Hasdeu, în învecinarea ei cu simţirea, te înfioară într-un chip discret şi dulce...

Acea, a cărei vizionalitate era ninsoare de zăbranic pe plaiuri înflorite; acea, a cărei audiţie era broderie wagneriană, trebuia să aibă farmecul angelic al unei astfel de inteligenţe.

Iulia Hasdeu era o cugetătoare şi o erudită. Şi aceasta nu e, poate, extraordinar; dar ceea ce este, fără îndoială, e liniştea, e tăria, e cumpătul sufletesc cu care Iulia Hasdeu a putut să fie şi a fost cugetătoare şi erudită. Să te îndreptezi stăpân pe tine printre teancurile de tomuri pe care bibliotecile ţi le darmă înainte, să ai firul Ariadnei în Labirintul Cugetării omeneşti, să-ţi faci loc fără sfială prin învălmăşala celor ce ajută la clădire şi clădesc Babelul ştiinţifico-filosofic de azi - Doamne! la nouăsprezece ani - aceasta îţi relevează o construcţie de spirit foarte rară, o siguranţă şi o energie intelectuală, admirabile. într-adevăr, mintea Iuliei Hasdeu instituie în tot ceea ce îşi însuşeşte prin studiu o disciplină şi un control de neînfrânt. Diversele sisteme de filosofie-i sunt familiare; echilibrul cugetării sale e complet; convingerile-i sunt formate. în mijlocul tuturor cărţilor şi întregei lor învăţături - cu toate părerile, cu toate rătăcirile şi mai ales cu toate contrazicerile lor - Iulia Hasdeu înalţă piedestalele de granit a două idei: Dumnezeu şi Imortalitatea Sufletului. Câtă cale jalnică, pentru noi aceştialalţi, până să ajungem şi să rămânem aici - hotărât, câtă dureroasă trepidare sufletească şi cât păcat!

în fine - Iulia Hasdeu, acest suflet pur şi nobil, schimbă asupra noastră haină pământească în zaimful rourat cu stele al transexistenţei, murmurând armonia unui Credo idealist care îmi va aminti totdeauna sfârşitul lui *Phaidon.*

Solitude - e acest cântec al lebedei:

Viens, mom âme, allons bien loin,
Allons dans l'invisibile espace.....

Allons-nous-en dans l'infini
De l'idlal sonder lec cîmes.....

O viens! ainsi nous jouirons
Du bonheur dans sa plenitude.....

Et nous sourirons de dedain
Aux vains systemes de la terre!.....

El le Beau, le Bien et le Vrai,
Sans t'eblouir, par leur prdsense,

T'apparaîtront dans leur essence,
Dans leur eclat pur et sacri;
O mon fime! et le bonheur vrai
Jaillira de leur connaissance.

Şi pe aceste înălţimi învestmântate în neaua Idealităţii: imperiul Ultimei Ştiinţe, radierea infinită a Ideii Supreme, aurora sublimă a credinţei în Dumnezeu!

O mon âme! ayons bon espoir:
Dieu sans doute a marqud notre heure;
Jamais l'dternitd ne leurre;
Un beau jour amene un beau soir;
O mon âme! ayons bon espoir,
Car si tout passe, Dieu demeure.

Iulia Hasdeu a fost un vis platonician, întrupat în trandafiri.

II

O coardă ce se rumpe subt mijlocul unui maestru viorist, un crin ce expiră - petală cu petală - în valea de cristal a unei cupe, o fecioară care moare înainte de douăzeci de ani - au răpit simţirii mele totdeauna note ponctuate cu acelaşi diez al durerii.

Adesea, având urechea plină de spasmul fin al unui cântec ce îngheţa deodată pe coarda ruptă în două, adesea cu ochii obsedaţi de crini în agonie, adesea lăsând un văl de mângâiere creştinească şi de artă peste catafalcul alb - bătut-am cale spre mormântul Iuliei Hasdeu.

îl ştiţi cu toţii, criptă ce se prelungeşte subt ape de oglinzi, păreţi pe care stau gravate înţelepciune şi poliglotism, „cea din urmă zi a ei pe acest pământ", masa ce-i sprijinea odinioară studiul şi visurile...

Dar în mijlocul criptei e o marmură care - cu intenţiunea ei de a lua înapoi şi de a întregi ceea ce moartea a răpit şi a zdrobit - a prezidat, în alb, meditarea acestui final. în cumpăna sufletului meu, bustul Iuliei Hasdeu a cântărit adânc şi dureros. Tristeţea şi regretul au tins să contrabalanseze credinţa şi convingerile mele. într-atât, o imagine sensibilă e în stare se dezlege vântul orb şi aspru al amăgitoarei Intuiţii, peste templele Idealităţii noastre. întristat, am răsprivit amintirea a ceea ce fusese, dormind în forme albe pe piatra imobilă. Şi părerea de rău mi-a vijelit în suflet val amar, din spuma cărui am smuls aceste fraze:

Această cosiţă sumeasă de daltă nu se va mai dizolva niciodată în unde de păr brun...

Ochii - diamantele negre pe unghiurile cărora sufletul tăia văpaia ascuţimii lui - nu vor mai sclipi subt aceste pleoape de Carrara.

Din aceşti obraji de marmur, scuturate ortensii nu vor mai da floare nouă; şi din steiul mut gura nu va mai da glas...

Gestul cel frumos de altădată nu se va mai putea smulge din această piatră, spre a piedestala ideea gravă sau spre a iuţi cuvântul ager.

Iar pieptul îngheţat, îngheţat va sta cât lumea pe îngheţata inimă şi pe frântele-i bătăi!

Inimă - şi biete simţuri mărginite, acesta-i graiul vostru. Subt fluxul dorinţei voastre simple şi duioase, am rămas câteodată aiurit. Când îmi aminteaţi de atâta dragă tinereţe pe care o încununau poezia şi inteligenţa şi când, apoi, îmi arătaţi o marmură blafardă şi un mormânt în marmur; când îmi vorbeaţi de atâta scump parfum şi apoi - de florile uscate ce nu-1 vor mai reda; - rătăcit, îmi lăsam în palme fruntea şi îmi căutam cuvintele...

Da... - ortensiile de odinioară au căzut pe braţul de oţel al coasei Morţii; suflul ei hain a şters strălucirea diamantelor de altădată; gura mută-i, gestul mort. Dar Lumina ce iradia prin ochii azi închişi, dar Ideea, subt care al cărei „doigt6"-u, vocea, astăzi amuţită, plimba claviatura atică, dar izvorul de inteligenţă şi de armonie pe care îl cascada zdrobitul gest de acum - tu simţi prea bine, inimă, că nu s-au stins subt stinsa ţărnă, cum s-ar stinge un Izvor de apă, subt stânca fulgerată. Forţa cea nobilă, care da scânteie ochilor şi farmec gurii, n-a putut pieri - căci e nepieritoare - prin faptul anulării provizoriilor ei mijloace de manifestare. O, nu; căci:

Ce n'est pas d'un sommeil eternei que s'endort
Le mourant qui s'affaisse en fermant Ia paupiere.

Din atâtea doruri, fără nume şi înţeles, câte ne înfioară în serile de april, din atâtea aspiraţii pentru care orizonturile de aici sunt neîncăpătoare, din atâtea visuri ce înfloresc şi se scutură în noi, dar ai căror germeni nu prind pe pământ - ne cresc în ceasul morţii aripe de azur şi de luceferi; şi pe legănarea lor intrăm în gloriosul inefabil al Vieţii de dincolo de Moarte.

Iar - toate frumuseţile, câte astăzi ne răpesc inima şi mintea, le reafiăm acolo în patria lor adevărată. Căci, pe pământul nostru, atât crinii cât şi sufletele pure sunt nişte flori exotice. Şi pentru că:

Ici-bas tous Ies lilas meurent,
Tous Ies chants des oiseaux sont courts -

vom găsi acolo veri care să dureze vecinie.

Acolo, axioane din grai de serafimi vor voluta, etern, subt bolţi de diamant. Şi îngeri vor cânta în viori ale căror coarde nu vor mai trăda arcuşul. Şi crinii nu vor mai agoniza în racle de cristal. Şi de racle îmbrăcate în alb nu se va şti; căci deşi viaţa tuturora va fi feciorelnicie, pururea subt douăzeci de ani, Moartea va fi moartă. - Dar cine dintre noi ar putea să spuie, în limba pământească, fericirea de care se învredniceşte azi acea pe care eu, cel rău şi mărginit, o plâng în această criptă? ...Căci racla ei fu o cupă veneţiană, viaţa ei un cântec întrerupt, iar moartea ei se împlini la nouăsprezece ani! Sclav ochilor, jelesc amintirea înfăţişării ei, cizelată în această marmură. Rob inimii," şovăiesc subt greutatea pământului ce port cu mine. Oglindă degradată, răsfrâng, cu totul imperfect, transcendenta rază, pe care Soarele-tuturor-luminilor o dăruieşte conştiinţei noastre.

Şi în momentele acelea, peste încordarea sufletului meu, prindea să treacă, în zbor sonor şi rar, vestea măreţ lugubră a unui nou sosit, rostită în grai de aramă. Cimitirul - port pe marca furtunoasă a vieţii omeneşti - anunţa în clopote ştirea că o nouă luntre se apropie, ostenită de valuri şi de luptă inutilă.

„Intră în pace - era înţelesul ce se înaripa cu vaierul aramei - şi îţi risipeşte gândul în parfum de rugăciune Celui Ce a întins tot cerul ca pe un covor şi cu ape a clădit Palatele-de-sus! Şi o linişte de templu lăsa hlamidă cugetului meu. Incomparabilul prestigiu al sfintelor credinţe se încadra, în mine, cu maiestatea ultimă a clopotului morţilor. Un vis răpit şi înflorit de catedrale se răsfira pe adieri de «osana», în haosul sufletului meu... E-atât de mângâioasă şi de dulce aripa credinţii! e-atât de abundentă sursa rugăciunii în noi! e-atât de sfânt-voluptoasă zdrobirea sufletească şi atât de pură voluptatea Iacremilor!"

„Cel Ce eşti Lumină Adevărată - dătătoare de lumină celor ce sunt întru întunerecul necunoştinţei - precum de demult, prin glasul cel din cer, ai deschis urechile sufletului lui Pavel, celui ce Te gonea pre Tine, şi ascuţimea minţii lui cu totul o ai strălucit; aşa şi genele inimii mele, cele întunecate, luminează-le, ca să strig Ţie:

Doamne, vezi pe cel nevrednic şi prea slab; cugetului meu - pasăre ostenită şi pribeagă - întinde-i ramura cea verde a Fericitei Credinţe; primeşte în pacea Ta cea negrăită sufletul ce Ţi se frânge, Doamne!

Topeşte pământescul simţirii mele în isopul îndurării Tale.

Fă din inima mea cădelniţă de aur Templului Tău şi din simţirea ei mireasmă de tămâie Slavei Tale.

Şi Sfânta Cruce şi Divina Răstignire şi Golgota, pe care s-a pecetluit cu Sânge Neprihănit zapisul Răscumpărării, Doamne fă-le ca să strălucească de-a pururi în mine, din înaltul *Sfintei Evangeliil"*

Iată mormânt simbolic, iată marmură înduioşătoare, iată oase ce vă odihniţi în pacea Domnului - inima şi cugetarea mea, în faţa voastră.

Suflet pur, iată ce-mi vorbeşte şi-mi psalmodiază sufletul - privind, din noaptea lui cea pământească, steaua fericirii tale şi noianul sideral al Tăriei care ne-a binevoit.

*

Iulia Hasdeu, virgină şi poetă, rămâi suavă în cadrul artei mele, purtând, pe fiecare tâmplă, un trio de crini - în numele Prea Sfintei Treimi!

1899

SCRISORI CĂTRE SIMFOROZA

IV

Am recitit pe încetul *Evangeliile,* căutând să-mi precizez şi să-mi clarific câteva impresiuni, pe care mi le-a dat prima lor citire integrală. Scrisoarea d-tale a fost, întru aceasta, cauza iritantă şi, ideilor coprinse într-însa le-am făcut, în drum, prelung examen.

Voi începe, de data aceasta, cu cea dintâi şi cea mai decisivă impresiune, care împresoară şi strânge mirata luare-aminte a lectorului neprevenit. Iată înaintea noastră 4 cărţi, 4 scrieri de scurt coprins (16 până la 28 de capitole) care ne istorisesc unul şi acelaşi subiect: învăţătura şi activitatea lui Iisus din Nazaret, timp de vreo 3 ani, în cutare colţ de lume, în cutare epocă istorică. Să privim asupra lor dintr-un punct de privire cu totul strein şi neutru; să le măsurăm cu o măsură neştiutoare de valoarea lor adevărată. Aceste 4 cărţi prezente ochilor noştri, vorbitoare priceperii noastre, fură scrise, în vremea lor, de mână omenească. Autorii lor fuseră oameni, legaţi, omeneşte, ceasului istoric în care trăiră, mediului cărui aparţinură, neamului, credinţelor, împrejurărilor mari şi mici în al căror cerc ei oblăduiră şi purtară pana. Pentru noi care suntem atât de obicinuiţi în ziua de astăzi să privim operele literare şi pe autorii lor din acest punct de vedere critic şi ştiinţific - ideea aceasta este elementară. Să plecăm de la ea.

Să zicem, cum zic câţiva învăţaţi (şi legiuni de neînvăţaţi ori de nespecialişti, după cuvântul lor) că aceste 4 *Evangelii* nu sunt decât un product literar, cu genul şi savoarea lui, rodit, crescut, în frunzele

rodiului iudaic şi risipit apoi în toată lumea. Figura, una şi aceeaşi, pe care o găsim în *Evangelii,* icoana şi personalitatea lui Iisus Christos - fără ca să punem la cântar: câtă parte istorică şi câtă legendară intră în alcătuire - se încheagă, aşa cum ne apare, din ideile, din năzuinţele, din aşteptările, din duioşia, din inima zdrobită şi din sângele unei imense colectivităţi care avu, în istoria omenirii, ora ei de viaţă, de lucru şi de suferinţă. Iar aceşti scriitori ai *Evangeliei,* aceste glasuri ale vremii lor, dădură expresiune şi formă literară - grăiră în scris - comuna avuţie a tuturor celor ce iubeau şi trăiau pentru Christos. Evangheliştii nu fură decât personalităţile dotate care predominară, prin dar literar şi prin artă, deasupra contimporanilor, şi ne lăsară în *Evangelii,* pe eroul lumii şi al credinţei lor. Din marmorul conştiinţei şi al patrimoniului religios contimporan, evangheliştii tăiară şi lămuriră această statuă dăinuitoate în veacuri: Iisus Christos, pe soclul *Evangeliei.*

Iată, iubită amică, felul cel mai general de a privi pe Mântuitorul şi prin urmare cel mai necesar - ca element prim - oricărei concepţiuni păgâne moderne. Dacă nu vrei să crezi în dumnezeirea lui Iisus Christos, atunci trebuie să admiţi că istoria lui, că ideile lui, şi mai ales că repercutarea lor în inima şi priceperea contimporanilor sunt omeneşti şi trebuie să fie astfel. Dacă Christos n-a fost Dumnezeu şi *Evangelia* nu e de la Dumnezeu, atunci icoana lui Christos e omenească, iar *Evangelia* cade subt puterea tuturor legilor omeneşti - cu toate particularităţile şi cu toate neajunsurile caracteristice. Dar tocmai aici începe misterul!

Chipul lui Christos, din *Evangelie,* covârşeşte şi eclipsează de mii de ori mai mult, ca răsăritul soarelui spulberarea stelelor, puterile concepţiunii omeneşti, puterile inimei şi ale minţii plăsmuitoare stelelor, puterile concepţiunii omeneşti, puterile inimei şi-ale minţii plăsmuitoare, trăiască ele în cel mai ideal fiu al omenirii, în cel mai virtuos om din lume şi în acelaşi timp în cel mai genial poet! Arta, poezia, închipuirea... nu pot să explice pe Christos! Oricât l-am dărui, în gândul nostru, pe scriitorul unei *Evangelii* (geniul pe fruntea lui! mărgăritarele virtuţilor în inimă-i! dragostea de omenire: vestmântul făr' de pată al sufletului său!) nu vom putea ajunge, nici pe de departe, să ne explicăm Figura extraordinară pe care ni-o prezintă. în absolută deosebire de toate figurele pe care le-a creat vreodată inspiraţiunea omenească - în epopee, în dramă, şi în invenţiunile cu orice nume - Figura aceasta e ireductibilă în factori omeneşti compunători. Concepţiune omenească de-ar susţine-o, ar trebui ca - analizând-o - să găseşti toate elementele, ce au fost adunate şi întrebuinţate la plăsmuirea ei. Imposibil! Personalitatea Mântuitorului desfide analiza, zădărniceşte iscusinţa criticului şi apare, ochilor miraţi, absolut fără nici o cusătură: întocmai ca haina pentru care aruncară sorţi soldaţi răstignitori. Cât de uşor apare analizei cutare sau cutare erou din epopeea elină sau germană! Cât de vizibile apar în drame şi poeme - respective în eroii lor - notele, liniile, urmele vieţii sufleteşti a poetului şi ale vieţii mai largi, sociale şi istorice, căreia inima poetului fu prismă şi oglindă! Obiceiurile, datinele, apucăturile, prejudecăţile vremii şi, mai presus de toate, lipsurile şi petele morale care sunt proprii firii noastre imperfecte, le voi găsi constant în orice creaţiune poetică, din orice timp. Şi foarte cu înţeles. Poetul adună de pe lumea aceasta ce-i convine şi ce-i este aminte; elaborează, transformă, încheagă, în mintea lui cea dăruită, şi dă înapoi, semenilor săi, chipul lor şi-al vremii lor. Dar în lumea aceasta, păcatul şi slăbiciunea îşi împărţesc domnia! iar sufletul şi darul poetului sunt legate acestei lumi: o îndoită pricină, prin urmare, de neajuns moral şi de imperfecţiune, în orice producţiune a spiritului omenesc, în orice erou cântat ori zugrăvit.

Priveşte icoana Mântuitorului, scrutează *Evangeliile,* judecă orice cuvânt şi orice acţiune, şi de eşti un cuget drept şi regula conştiinţei tale e numai buna-credinţă, vei rămânea uimit şi mic şi înfiorat, ca înaintea Nepătrunsului! Ce vei zice, mai întâi, despre această negrăită curăţire, despre acest alb imaculat, care înveşmânta, absolut şi totdeauna, pe sublimul „Fiu la Omului"? Nici o pată, fie ea cât de mică, nu întristează acest divin omăt; nici un defect, nici o slăbiciune nu face neajuns acestui cuget, acestei conduite, pe care nimeni „nu le poate dovedi de păcat". Ernest Renan spune undeva, în romanul său intitulat *Viaţa lui Iisus:* desigur că Iisus, ca persoană şi ca viaţă, a avut şi greşeli; dar discipolii şi evangeliştii au ştiut să le acopere atât de bine că astăzi nu le mai putem cunoaşte. Ce cugetare uşuratică! Ce tendinţă nechibzuită de a coborî, la potriva fiinţei noastre păcătoase, aceea ce va fi, în veci, taina şi culminantul istoriei omenirii, puterea şi fericirea celor umili, în voia Domnului, piatra de poticnire a celor rebeli şi încrezători în ei! Mântuitorul *trebuie* să fi avut şi defecte, în caracter şi conduită, pentru ca să poată încape în concepţiunea noastră omenească! în bordeiul sărac şi orb al priceperii noastre despre cele din lume şi din cer! Ce scriitor să fie acela (oricât de extraordinar!) care să fie în stare, descriind un subiect, zguduind un caracter, nu să corigeze ori să-şi purifice în acest grad personagiul, dar să-şi angelizeze firea lui omenească! să-şi uite păcatele, să-şi lepede prejudecăţile, să-şi spele sufletul, conştiinţa şi concepţiunea într-un aşa fel, încât să poată smulge sieşi perfecta icoană a Mântuitorului! E de gândit aşa ceva?... îmi aduc aminte, cu acest prilej, de studiul lui Taine asupra lui Balzac şi anume întru ce

priveşte eroinele curate, ideale, ale romancierului (D-na de Mortsauf, din *Le Lys dans la vallee* şi alte câteva). Balzac, om sangvinic şi senzual, robit acestei lumi şi graţiilor ei deşarte, cu tot postul şi penitenţa robustului său geniu înaintea icoanei d-nei de Mortsauf, a fost peste fipe să nu dea greş, măcar o dată, şi să nu lase un strop impur - din prisosinţa inimei grăieşte gura şi scrie pana! - în potirul crinului de la Clochegourde.

Dar să trecem peste Renan şi să venim la critica germană. Ce-ai zice când ţi-aş spune că, pentru cei mai radicali şi mai emancipaţi reprezentanţi ai ei, „die sittliche Hoheit Christi" e ca şi dogmă inviolabilă.Toţi aceşti învăţaţi, care întorc, încearcă şi forfotesc fel şi chipuri *Sfânta Evangelie,* profesează ca dogmă: înălţimea morală a Mântuitorului! Lucrul mi s-a părut şi mi se pare enorm de.curios şi până acum n-am ajuns să-1 prididesc şi să mi-1 lămuresc. Ţi-1 aduc numai în treacăt, ca dovadă, în sprijinul perfectului adevăr ce voi să-ţi stabilesc. Chipul lui Iisus Christos, în *Evangelie,* este de-o puritate atât de neajunsă şi de incompatibilă cu felul şi puterile creaţiunif omeneşti, răstălmăcirea în acte şi în învăţătură a tainei sufletului său e atât de scutită de prihană, încât, hotărâtor, toate mijloacele noastre de explicare, toate cantităţile şi analogiile invocate rămân în ţărână. Această Icoană e streină de arta noastră, streină de asemănarea noastră (vecinie ştirbă şi pătată de cusururi), streină de acest pământ, pe care creştem, simţim şi gândim - vecinie sub condiţiunea imperfecţiunii şi a păcatului. Ce creşte şi înfloreşte din noroiul nostru se cunoaşte de departe, căci îi semănăm şi seamănă cu noi. Niciodată, însă, o cugetare dreaptă şi onestă nu va putea să-şi facă silnicia de a zice că figura lui Iisus Christos e după chipul şi asemănarea nevrednicei noastre! Niciodată ruşinătorul celor ce-i aduseră înainte pe femeia adulteră nu va apărea dreptei judecăţi ca fiind deopotrivă - acelaşi aluat de slăbiciune! - cu această adulteră şi cu pârâşii ei.

Observă că n-am făcut decât să luăm în consideraţie: - de-abia silueta Divinei Imagini, de-abia suavul contur moral al Fiului Omului, sub raportul lipsei lui de păcat, lipsei de orice vină. Şi iată concepţiunea critică şi ştiinţifică modernă, pe care ne-am ridicat ca să privim pe Mântuitorul, răsărindu-ne din *Evangelie* (autor, mediu, operă literară conexiune întreolaltă...) ni se dovedeşte, dintr-o dată, utilizată aici, drept nişte picioroange ridicule. Să încercăm să ne explicăm cu aceleaşi mijloace şi procedeu, aceea ce voi numi pentru moment: psihologia Mântuitorului; să încercăm a pătrunde cu aceasta cheie în *Evangelia lui Ioan\..*. Dacă acest simplu caracter al persoanei lui Iisus - lipsa lui de păcat - confundă critica ştiinţifică, sufletescul lui, în totul, taina conştiinţei lui, extraordinara-i configuraţie psihologică, ce ne apare mai cu seamă în *Evangelia IV* - din acele fulgere inefabile asupra referinţelor sale către Tatăl şi asupra conştiinţei eternităţii sale! - confundă toată mintea noastră, îneacă priceperea noastră ca pe o coajă de nucă şi, după simţul meu, nu ne lasă decât alternativa: între convertirea la Christos şi între tăgăduirea luminei soarelui, adevărului evident.

Dar deschide *Sfânta Scriptură,* citeşte *Evangelia lui loan* şi fii sinceră cu d-ta însăţi! Calitatea particulară a acestei *Evangelii* (intimitatea ei) şi felul irezistibil cum taie în sufletul celui ce o studiază calea credinţei în dumnezeirea lui Iisus Christos sunt notorii şi temute necredinţei cu rea-voinţă încă de pe timpul şi din mărturisirea împăratului Iulian Apostatul. în scrierea sa *împotriva lui Iulian,* Sf. Ciril din Alexandria ne face cunoscută următoarea vorbă a duşmanului lui Christos: „loan acesta (Evangelistul), cu proclamarea lui cum că *Cuvântul carne s-a făcut,* a întemeiat tot răul şi nenorocirea". A fi însă vinovat de aşa ceva, observă autorul din care îţi culeg notiţa aceasta, înseamnează, înţelegând bine, a duce *Evangelia* la biruinţă. Atât de decisivă este mărturia lui loan, fiul lui Zebedeu.

Dar despre acest capitol vom vorbi mai târziu.

V

în scrisoarea precedentă, am căutat să-ţi dovedesc că documentele evangelice, judecate după metoda critică modernă, rămân inexplicabile - când este vorba să explici, în mod omenesc şi psihologic, figura Mântuitorului. Cu totul altfel ar trebui să se întâmple dacă am avea de-a face cu o figură din epopee, ori dintr-un roman.

Este adevărat că împrejurările de timp şi de loc din *Evangelie,* aparţin - foarte clar - Istoriei; tot aşa, multe expresiuni, figuri, particularităţi, din graiul Mântuitorului, care îşi au raţiunea şi explicarea în mediul ebraic galilean şi în caracterul vremii. Dar din aceste raze împrăştiate, orice cuget, amic al dreptei şi dezbătutei judecăţi, se va mărturisi vecinie incapabil să reconstituiască şi să aprindă soarele figurei lui Iisus. Compună-şi cineva oricum ar voi icoana ceasului istoric, facă din sânul poporului iudeu, în vremea aceea, leagănul cel mai religios posibil, traducă şi Galilea în liniile şi culorile cele mai suave, facă din ţărmii Tiberiadei confinele pământului dinspre Paradis! aceste elemente rămân fără putere, rămân poetice şi moarte, ca în cartea cutărui sau cutărui critic evangelie raţionalist. Fulgerul ce le-a unit odinioară aievea şi le uneşte în oglinda *Evangeliei* rămâne mai presus

de priceperea curioasă, mai presus de puterea noastră de-a sintetiza: rămâne miraculos şi dumnezeiesc. Orice mi-ai obiecta, îţi voi răspunde constant: nu-mi cere ce e peste putinţă! nu-mi cere ca să scot din concepţiunea şi din pana unor oameni - fraţi ai mei în slăbiciune şi în păcat - minunea personalităţii Răscumpărătorului.

Un pas mai departe. *Evangeliile* sunt tot atâta de puţin produsul epic al unei vremi, al unei colective stări de suflet, al unei generale colaborări cu inima, cu închipuirea, cu cuvântul.... şi apoi, scrisul depozit al câtorva ştiutori de carte, din marea mulţime extaziată de visul ei religios. Vremea când apar *Evangeliile* este un veac civilizat şj-critic, Palestina geografică, aproape toată, sub stăpânirea Romei, şi prin urmare, aprioric, exclusă posibilitatea epopeei. Iau cuvântul *epopee* în înţelesul cel mai general şi te rog să mi-1 primeşti ca atare. Pentru unii critici raţionalişti, cele 4 *Evangelii* şi cu deosebire cele dintâi 3, cu spiritul lor cam unul şi acelaşi, şi cu multele părţi ce au în decomun, au (sau cel puţin aveau) foarte mult din caracterul epopeei - acestui produs literar popular, al cărui autor nu se poate spune cine este, dar ale cărui părţi, sau chiar al cărui tot, circulă pe suprafeţe mari şi cu diferite variante, fie ca naraţiune, fie ca rapsodie tovarăşă vioarei, fie ca (ceva mai greu!) cărticică populară, scrisă odată de cineva (de la el, ori tot din auzite) şi copiată apoi de alţii 40 - 100, cu felurite sporiri şi modificări, după puteri şi gust. Greutatea cestiunii rămâne aceeaşi şi în acest stadiu:

Concepţiunea populară, oricâte tezaure de poezie a făurit în vremuri şi va mai făuri cu vremea, este incapabilă ca să ne dea vreo lămurire asupra chipului lui Iisus. Puterile ei şi direcţiunea în care şi le îndreptează sunt cu totul departe de un ideal în genul Fiului Omului şi, când e vorba de înălţime morală, închipuirea poporului poet e tot atât de searbădă şi de lacunară ca şi a individului poet. Omul luat în colectivitate sau luat îndeosebi nu poate şi n-a putut să plăsmuiască *Evangelia.* De aceea, toate câte ţi le-am afirmat despre evangeiişti, luaţi ca autori (poeţi) au întreaga lor valoare şi de data aceasta, când adică, ar fi să-i iei numai ca transmiţătorii unei evangelii orale populare. între aceste două extremităţi, sunt o mulţime de trepte intermediare, pe care rătăceşte şi va rătăci de-a pururi critica necredincioasă. Dacă pleci de la ideea că *Evangelia* e opera mulţimii, unei colectivităţi, anumite şi cunoscute Istoriei, atunci evangeliştii sunt nişte simpli transcriitori. Din scurte fragmente notate ici şi colea, dar din auzite mai cu seamă, ei ne-au adunat şi-au scris ce citim astăzi. Dar când şi unde au avut timp şi loc incubaţiunea epopeică? Niciodată! nicăieri! spre mirarea şi confuziunea tuturor color ce au crezut şi cred aşa, fără prealabile informaţii.

însă admiţând un moment - prin imposibil! - ideea aceasta, răspundă judecata cea mai elementară (şi acesta este, după convingerea mea, argumentul psihologic capital!) din apele conştiinţei populare cu toată frumuseţea dar şi cu tot omenescul lor nămol, cum a putut să crească şi să se răspice, ochilor uimiţi ai omenirii, atât de pur şi de lipsit de vină! nenufarul personalităţii lui Iisus?... întreabă pe oricare din aceşti temuţi cercetători ai *Sfintelor Scripturi* de se simte el, în taina credinţei lui, şi pe baza studiilor şi a reflexiunii lui, deopotrivă cu Iisus, şi de priveşte el pe Fiul Măriei se priveşte însuşi: un pumn de slăbiciuni şi de nevoi! Dar mi se pare că ţi-am spus-o: aceste emancipate capete de critici se pleacă unul după altul înaintea «înălţimii morale» a lui Iisus, poate chiar înaintea *lipsei lui de orice vină* (în limba celor adevărat creştini).

Ideea că împătrita *Evangelie* ar fi operă personală şi plăsmuită şi cel puţin prelung elaborată, apare acum şi mai improbabilă. Ce poate să facă sufletul omenesc în potenţă (un popor, o clasă întreagă) şi mai puţin va fi putut să facă 3-4 oameni. Despre celelalte posibilităţi care le ia, le-a luat şi poate să le ia, la infinit, necredinţa faţă de deosebirea între prima extremitate şi cea de a doua - e de prisos să mai vorbim, nici concepţiunea populară, nici puterile plăsmuirii individuale, luate de la maximum, n-au putut să creeze ce e mai presus de ele.

Ca să nu laşi cugetării d-tale un drum greşit şi, inutil, trebuie să-ţi subliniez, cum n-am făcut mai sus, că explicarea *Evangeliei,* prin invadarea Tradiţiunii, a Legendei, a Mitului... a tuturor acestor afluenţi ai Europei, este, ştiinţificeşte, înlăturată. Lungi discuţiuni au stabilit, în privinţa aceasta, cestiunea definitiv. Nici timpul, nici oamenii contimporani *Evangeliei* nu se potrivesc şi nu permit formaţiunea Mitului. Explicarea mitică, deci, este exclusă. Iar în faţa cercetării necredincioase, rămâne numai posibilitatea operei personale - evangeliştii au creat pe Mântuitorul, pe de-a-ntregul ori pe jumătate - care, după cum cred că te-am convins, este o imposibilitate.

Şi arunci, iată-ne, vrând-nevrând, ajunşi în faţa ideei singure, adevărate: că scriitorii celor 4 *Evangelii* au zugrăvit pe Dumnezeul-Om, nu după închipuirea lor, dar poate după propriul auz şi văz, parte după amintirile celor ce-1 văzuseră şi-1 auziseră. Aceşti scriitori copiază după un model aievea - real, miraculos, atotdivin! Modelul lor e Iisus Christos şi supraomeneasca lumină morală, de care străluceşte oglinda *Evangeliei,* este fosforescenţa mării după apusul soarelui.

Iată, iubită şi distinsă amică, o primă cantitate pozitivă, pe care ţi-o înfăţişez în adevărul că Figura lui Iisus din Nazaret este de o perfecţiune şi de-o curăţie absolut inexplicabile şi misterioase, pentru cine se incumetă s-o privească altfel decât cu ochii adorării. Christos

n-a fost creat de omenire; Christos a binevoit să se destăinuiască omenirii. A crede şi a susţine contrariul e uşor şi, azi, foarte frecvent, dar a dovedi aşa ceva, cu argumente luate din realitate şi din istorie, este cu neputinţă. Orice atitudine ar lua filosofia noastră personală, în faţa acestui adevăr, el rămâne ce este. Principiile noastre trăiesc şi mor în cercul efemer al bibliotecilor şi al discuţiunilor noastre; adevărul că Iisus Christos e Dumnezeu - Iisus Christos el însuşi Adevărul: trăieşte în etern, de la scaunul măririi sale, în ceruri, până la inima celui din urmă păcătos ce i se converteşte.

1905

SCRISORI CĂTRE SIMFOROZA

VI

Voiesc să-şi scriu despre Iisus Christos şi să fac tot ce-mi va sta în putinţă ca să-ţi dau fiorii convingerii mele despre Dumnezeirea lui. Aşa mi-a abătut şi ştiu că măi vei îngădui cu prietenie. D-tale, amica ideală: tot ce am mai ideal în mine. Pentru aceasta, însă, trebuie să mă folosesc de *Evangelie* la tot pasul şi minutul. Dar ce este *Evangelia,* cine a scris-o, când a scris-o, cu ce scop, cu ce predispoziţii, şi în cele din urmă care sunt garanţiile că ea ne istoriseşte adevărul - sunt atâtea cestiuni preliminare, pe care ai tot dreptul să mi le pui în vedere, cu declaraţia că nu-ţi sunt familiare. Ar trebui deci să intrăm pe drumul lor şi să mergem până când s-o isprăvi. Dar ne-ar duce prea departe! şi gândul meu e să te port pe alte căi. O bună *Introducere în „Noul Testament"* poate să ne ajute şi să ne scutească. Admiţând că te vei adresa unui învăţat dezinteresat şi independent, pot să-ţi proorocesc că vei ieşi, aproximativ, la acest rezultat: *Evangeliile* au fost scrise de 2 apostoli şi de 2 ucenici apostolici, anume: în primul secol al erei creştine, cu scop să întărească şi să instruiască pe neofiţi; iar buna credinţă a autorilor este desăvârşită. Dar eu am încercat să-ţi dau un echivalent indirect şi psihologic, mult mai nimerit (în cazul nostru) decât o oţioasă prefaţă introductivă: *Evangeliile* au fost scrise de oameni care au stat imediat lângă Christos şi de discipolii unora ca aceştia, pentru că dumnezeiescul lor Descris nu putea să fie izvodit de pană omenească. *Figura lui Iisus Christos este pentru Evangelie semnul nepieritor al adevărului şi al autenticităţii ei.* Când d-ta vei pătrunde în intimitate-i, vei înţelege câtă dreptate am. Prin urmare, provizoriu, citeşte numai *Evangelia* şi din nesuccesul d-tale - căutând

să coprinzi şi să deschei icoana lui Iisus - scoate cuvenita învăţătură pentru toate cestiunile preliminare. Şi acum să urmez cu observările şi cu notele mele.

Este o impresiune pe care nici o scriere din lume nu o dă atât de mult ca *Evangelia:* anume impresiunea obiectivitătii. Astfel istoriseşte *Evangelia* că nu ştiu de vei găsi într-însa 2-3 locuri, unde să străbată, din ochii autorului, o rază de simpatie, de durere, de mânie, ori de alt sentiment, pentru lucrul ori întâmplarea în dreptul căreia a ajuns cu istorisirea. Mântuitorul învaţă, vindecă, are certuri cu protivnicii, le cade în mână, la sfârşit, pătimeşte şi moare moarte de ocară - fără ca evangelistul să iasă cu un pas de afirmare personală din calea expunerii sale perfect obiective. Vezi, de pildă, trădarea lui Iuda. Ura, cu care veacurile creştine era să-1 ardă şi să-I înnegrească pe acest nenorocit apostol, de-abia dacă lasă o schinteie în *Evangelia luiloan:* la un ospăţ, în casa lui Lazăr, Măria, sora acestuia, parfumează pe divinul oaspete cu un mir de mare preţ. Iuda Iscariotul, lipsit de sentimente, observă cu nedelicateţă : „De ce nu s-a vândut mireasma aceasta cu trei sute de dinari şi (suma) să se fi dat săracilor?" Atunci evangelistul intervine: „Acestea le zicea nu pentru că-i era aminte de săraci, ci pentru că era tâlhar, şi având punga la el dădea la o parte din ce intra în ea" *(Ioan* 12, 5 - 6). Ceilalţi evangelişti nu înfăţişează nici atât. în naraţiunea câtor 4 despre osândirea şi răstignirea lui Iisus nu vei găsi măcar o notă de emoţiune personală, dată în sfârşit pe faţă. O nebiruită înfrânare a judecăţii şi a sentimentului propriu caracterizează toată *Evangelia.* Autorii au numai ochi pentru evenimente, numai urechi pentru cuvintele învăţătorului şi ale celor care vorbesc cu învăţătorul, dar nici o limbiţie, nici o întârziere cu părerea proprie. Această calitate a *Evangeliei* e de mare preţ când vine în discuţiune demnitatea ei de credinţă. Desăvârşita rezervă a celor ce au scris-o şi rara lor abnegare literară ajung, pentru cine poate şi voieşte să le preţuiască, adânc convingătoare. Aceşti oameni, care, în faţa faptei şi a cuvântului Mântuitorului, se uită atât de complet pe ei, sunt atât de atenţi şi de respectuoşi cu tezaurul pe care-1 încredinţează comunităţii şi viitorimii (că nu îndrăznesc să-1 amestec cu un ban de judecată personală!) sunt nişte martori probi cum istoria n-a mai întâlnit, incapabili să desfigureze adevărul şi credincioşi în istorisirea lor până la o literă.

Obiectivitatea şi renunţarea de sine cu care evangeliştii narează pe Christos sunt o înaltă garanţie, cum că ei n-au inventat nimic. Poţi d-ta să împaci în mintea d-tale: invenţiunea vorbăreaţă şi pretenţioasă, mândră de sine şi cu toane, cu obiectivitatea naraţiunii evangelice?

Ceea ce este însă şi mai mult e că această obiectivitate merge chiar până la sacrificarea autorilor şi a colegilor lor - apostolii - prin aceea că dă pe faţă, oriunde adevărul cere, nepriceperea, sau deşertăciunea, sau lipsa lor de bărbăţie. - Iisus le zice odată discipolilor, după o scurtă dispută cu fariseii şi cu saducheii (care, ispitindu-1, cereau un semn din cer): „Vedeţi şi vă păziţi de aluatul fariseilor şi saducheilor!" adică, figurat, de învăţătura lor. Dar fiindcă discipolii, în ziua aceea, uitaseră să cumpere pâine pentru drum, înţeleg cuvântul cu totul copilăreşte, că adică învăţătorul, dându-le să priceapă că el ştie ce au uitat, după cum ştie toate, le pune în vedere să se ferească să ia aluat de la duşmanii lui*, căci ar putea să fie otrăvit *(Matei* 16, 1-12). *Evangelia* înregistrează naivitatea. Altă dată, discipolii aflând că Iacov şi loan s-au dus la Iisus, cu muma lor, şi l-au rugat să le dăruiască favoarea ca să stea unul de-a dreapta şi altul de-a stânga lui, în viitoarea-i împărăţie - se supără pe ei. Iisus îi cheamă pe toţi şi-i aduce Ia calea dreptei cugetărei evangelice într-un chip memorabil: „Ştiţi că domnii popoarelor stăpânesc peste ele şi prinţii lor le au la discreţiune; între voi, însă,*să nu fie la fel: ci care dintre voi va vrea să fie mare să vă fie serv, şi care dintre voi va vrea să fie întâi să vă fie sclav; întocmai după cum Fiul Omului n-a venit ca să fie servit ci ca să servească şi să-şi dea viaţa preţ de răscumpărare pentru mulţi" *(Matei* 20, 20-28). *Evangelia* mărturiseşte totul. în noaptea arestării, toţi discipolii lui Iisus îl părăsesc şi fug, iar Petru, cel mai curagios dintre ei, îl tăgăduieşte de 3 ori. *Evangelia* menţionează dezertarea şi istoriseşte lepădarea lui Petru.

Desigur că avem de-a face cu nişte oameni pentru care deşartă preocupare de fala personală a fost depăşită şi lăsată în urmă de multă vreme. E adevărat că fu un timp când visuri de mărire şi de întâietate îi făceau să se certe între ei, dar de atunci au trecut prin evenimente, prin reculegeri lungi şi ca să zic aşa printr-o sită de miracol (învierea Domnului şi Revărsarea Sf. Spirit) care au făcut din ei cu totul alte minţi şi alte caractere.

în general, aceşti pescari din Galileea nu înţeleg pe Iisus, în decursul activităţii sale pământeşti. Mărturisirea lui Petru - „Tu eşti Christos, Fiul Dumnezeului celui viu" *(Matei* 16,16)- este un fruct târziu şi încă necopt al educaţiei apostolice. Discipolii nu-şi dau seama desăvârşit de înţelesul operei şi despre persoana Mântuitorului decât după înviere. Ei urmează chemării lui irezistibile, ascultă învăţătura lui, privesc faptele lui suprafireşti, dar priceperea lor este greoaie într-un chip neauzit. Instrucţiunea lor, printre holdele Galileei, pe pieţele târgurilor şi în sinagoge, pe munte şi pe mare, înaintează şi prinde foarte încet. Şi e destul ca o întâmplare năprasnică să zguduie într-înşii edificiul învăţătorului (de pildă furtuna de pe mare) pentru ca ei să-şi dea pe faţă toată mirarea şi nepriceperea despre persoana lui Iisus: „Cine oare e acesta, că şi vânturilor şi mării porunceşte şi ascultă de el!" *(Luca* 8, 25). într-un fel, nepriceperea aceasta cadrează şi se explică cu obşteasca nepricepere, cu falsele închipuiri şi aşteptări pe care le avea despre Mesia majoritatea poporului iudeu. îndeosebi, însă, se poate spune despre discipoli, cu evangelistul (când Iisus le prezice patima şi moartea sa) „că ei nu înţelegeau lucrul acesta şi era învăluit pentru ei, ca să nu-1 înţeleagă" *(Luca* 9,45). Un văl misterios sta pe ochii minţii acestor oameni care trăiesc 3 ani de zile alături cu Iisus. Ce înţeles are el, vom vedea mai târziu.

Dar un văl mult mai des (şi aici e nevoie de câteva date mai depărtate) întunecă priceperea poporului iudeu, căruia, potrivit promisiunilor profetice, i se înălţa acum „o varga din tulpina lui Isais" şi „un ram din rădăcina lui aducea fruct" *(Isaia* 11, 1). Dintr-un punct de vedere, Moisi şi toţi profeţii *Vechiului Testament* apar, în semiziua profeţiilor lor, ca nişte naufragiaţi, într-un sinistru revărsat de zori, ridicând braţe deznădăjduite şi luptându-se cu valuri monstruoase. Această mare zbuciumată e geniul lor ebraic, cel plin de vedenii şi de imagini. Iar înţelesul chemării lor supreme şi limanul către care gonesc de-a pururi hoardele închipuirii lor este şi se cheamă un viitor fără de seamăn pe care îl încununează pacea, îndreptarea morală şi reconcilierea cu Iehova. Judecând după câteva locuri clasice din aceşti profeţi, acest viitor era să-1 aducă poporului ales: un trimis extraordinar, un profet asemenea lui Moisi *(Deuteronomul* 18,15) ale cărui numiri, atribuţii şi simboluri sunt foarte felurite. Oricum acest *Uns* al lui Iehova (acest *Mesia)* era să întemeieze în lume, pe temelia lui Israil, o mare împărăţie spirituală. Pătrunderea profetică, prin cei mai mari reprezentanţi ai ei, o văzuseră în veacuri ca atare: „El se numeşte Minune, Sfat, Putere, Erou, Părinte Vecinie şi Prinţ al păcii; iar domnia lui va fi mare şi pacea nu va mai avea sfârşit pe scaunul lui David şi în regatul lui, ca el să îndrepteze şi să întărească, cu judecată şi cu dreptate, de acum şi până în etern" *(Isaia* 9,5-6). „Iată vine vremea, zice Domnul, când voi face cu casa lui Israil şi cu casa lui Iuda o legătură nouă, nu ca aşezământul pe care l-am făcut cu părinţii lor, când i-am luat de mână şi i-am scos din Egipt, fiindcă pe acela nu l-au ţinut, iar eu trebuia să-i constrâng. Dar iată aşezământul ce voi face cu casa lui Israil: Legea mea voi da-o în inima lor şi voi scri-o în cugetul lor, şi vor fi poporul meu şi eu Dumnezeul lor" *(Ieremia* 31,31-33). „Atunci, vă voi da o inimă pornită spre unire şi în voi un spirit nou; căci inima cea de piatră voi smulge-o din trupul vostru şi alta de came voi pune la loc" *(Ezechiel* 11,19).

Se întâmplă, însă, că poporul ales îşi pierde neatârnarea, trece de subt un stăpân subt altul (asirienii, babilonenii, perşii, grecii) se ridică cu forţări eroice la glasul vitejilor macabei şi recade, încet şi definitiv sub braţul greu al Romei. Aşteptările şi speranţele poporului ales ajung mai încordate ca oricând, dar poate tocmai prin aceasta ele se alterează şi-şi scobesc o albie streină de arătările şi de promisiunile *Scripturii.* Dezrobirea cea prezisă de profeţi era să fie sufletească şi morală. Mesia era să aducă în lume şi să fie „ramul cel înflorit", în umbra şi desfătarea căruia, lumea întreagă, prin Israil, era să se întoarcă de la păcat şi de la fărădelegi şi să se reîntemeieze cu totul alta. Şi la „împlinirea vremii" *(Galateni* 4, 4), Mesia soseşte - aidoma cu duhul profeţiilor: - rege spiritual şi mire mistic Fiicei Sionului. Dar Fiica Sionului nu mai putea pricepe pe Promisul mult aşteptat!

Israil se enervase şi se înrăise. Seculara-i umilire îl pierduse pentru spiritul *Scripturii.* Israil era acum revoluţionar - şi idealul lui: idealul unui popor îndelung înjosit, un ideal de răzbunare, de măceluri şi de mari succese militare. Urmaşul lui David,*cel ce era să restaureze împărăţia străbunului, trebuia s-o facă, cu sabia - călcând la pământ legiunile romane, sfărâmând jugul robiei şi ridicând Ierusalimul peste toate cetăţile din lume. Acest Mesia al revendicărilor naţionale, aşteptat cu o încordare dătătoare de halucinaţii, fu orbirea şi nenorocirea lui Israil. Dezastru fără de pereche în Istorie: Israil trece orb pe lângă îndeplinirea aşteptărilor lui de veacuri, pe lângă răsăritul cel salutat de prooroci, îi întoarce călcâile, şi dând buzna după fantoma minţii lui tulburate - cade în ascuţişul săbiei!

Vestea-cea-Bună de-abia de e auzită şi primită, de o mână de oameni: câţiva membri din sinedriu, câteva femei pioase, şi restul: săraci şi nenorociţi. Omeneşte, opera lui Iisus se sfarmă de stânca nesuccesului. Poporul, după câteva încercări să-1 facă rege şi să-1 ridice ca pe o flamură revoluţionară, se loveşte de cea mai categorică respingere şi de la entuziasm trece la vrăjmăşie. Fariseii şi cărturarii (îngâmfata miliţie religioasă şi legală a lui Israil) demascaţi de Iisus şi înfieraţi nepieritor ca făţarnici şi ca formalişti perverşi, în îndeplinirea legei lui Moise, îi erau duşmani de moarte, de la început. Saducheii (aristocrata socială şi preţioasă a poporului) erau stratul cel cuminte: sceptic, rece, şi amic romanilor, neveghindu-şi decât interesele şi supremaţia, detestând orice mişcare populară, cu orice caracter. Toate aceste elemente se găsesc deodată conjurate contra lui Iisus - şi el sigilează cu sângele său adevărul profeţiilor mesianice (îndeosebi, din vers în vers! *Psalmul22)* şi răscumpărarea celor ce vor renaşte prin credinţa în preţul acestui sânge. Ca un simplu tâlhar, răstignit între 2 tâlhari, aşa termină Iisus

chemarea cea mai sfântă şi mai covârşitoare, pe care, în carnea şi subt nedemnitatea noastră omenească, el, Christos şi Dumnezeu, era s-o îndeplinească pe pământ.

Omeneşte, opera lui era distrusă; dar în tainele voinţei Dumnezeieşti era hotărât ca, tocmai din acest dezastru, să răsară omenirii: pacea, statornicia sufletească şi siguranţa nemuririi dincolo de Vreme; căci din coastele Calvarului răsare, peste veacuri şi peste popoare, Taina cea neapropiată pentru cugetarea filosofică, dar reală, văzută, pipăită, plină de fericire, pentru cugetul ce o îmbrăţişează cu umilinţă: Iisus Christos înviază a treia zi!

Măria Magdalina, Petru, cei doi care călătoreau către Emaus, cercul apostolic (întâi fără Toma, al doilea cu TomaX Iacov îndeosebi, 500 de „fraţi" deodată, Pavel, cel din urmă şi cel mai minunat, văd pe Iisus Christos reînviat! Şi pe mărturia lor, adevărată şi neclintită ca Hermonul, Simforoză, mintea şi conştiinţa mea se odihnesc cu farmec.

VII

O altă notă adâncă a *Evangheliei* o înfăţişează simplitatea şi sobrietatea ei. Care nume, din panteonul literaturi universale, poate să fie pus alături cu al evangelistului, în privinţa aceasta? Cei mai sobri prozatori romani şi greci, pe lângă evanghelişti, sunt nişte scriitori şi nişte retori. Simplitatea şi sobrietatea *Evangheliei* mie unuia mi se par tot atât de minunate şi de tainice ca şi Acela pe care îl învestmânta cu inul lor august.

Iată un fragment din *Luca* (10,38 - 42): „Şi în călătoria lor, a intrat într-un sat; iar o femeie cu numele Marta 1-a primit în casă. Şi aceasta avea o soră ce se chema Măria, care stând jos la picioarele Domnului îi asculta cuvântul. Marta, însă, se sârguia cu mult serviciu. Dar oprindu-se locului grăi: Doamne, nu bagi de seamă, că soră-mea m-a lăsat singură să servesc? Zi-i, deci, ca să-mi ajute. Domnul răspunzând îi zise: Marto, Marto, te îngrijeşti şi te nevoieşti cu multe şi un singur lucru trebuieşte: Măria şi-a ales partea cea bună care nu i se va lua." Cum putea să fie episodul mai simplu povestit şi ce cuvânt mai profund putea să-1 facă memorabil?

Alt fragment, tot din *Luca* (15, 1-10). „Şi se apropiau de el toţi vameşii şi păcătoşii ca să-1 asculte. Fariseii şl cărturarii, însă, murmurau şi ziceau: acesta primeşte pe păcătoşi şi mănâncă cu ei! Atunci el le spuse această parabolă: Cine dintre voi, având o sută de oi şi pierzând din ele una, nu lasă pe cele nouăzeci şi nouă în pustie şi nu pleacă după

cea pierdută, până ce o găseşte? Şi după ce a găsit-o, o pune pe umeri cu bucurie şi venind acasă cheamă pe prieteni şi pe vecini, zicându-le: bucuraţi-vă cu mine, căci am găsit oaia cea pierdută. Vă zic că astfel va fi bucurie în cer pentru un păcătos care se pocăieşte, mai mult decât pentru nouăzeci şi nouă de drepţi care n-au nevoie de pocăinţă. Sau care femeie, având zece drahme, dacă pierde o drahmă, nu aprinde lumânarea şi nu mătură casa şi nu caută cu sârguinţă, până ce o găseşte? Şi găsind-o, cheamă pe prietene şi pe vecine şi le zice: bucuraţi-vă cu mine, căci am găsit drahma pe care o pierdusem. Vă zic că astfel va fi bucurie înaintea îngerilor lui Dumnezeu, pentru un păcătos care se pocăieşte." Te întrebi: ce e mai de iubit în acest fragment: răpitoarea nevinovăţie care pune sigilul ei inimitabil acestor parabole, adevărul lor de dinafară (ca observaţiune) şi relieful lor (ca lucru literar), ori ideea cea dumnezeiască şi mântuitoare pe care o servesc?

Stilul *Evangeliei* poate fi analizat, iubit, slăvit - dar niciodată imitat. Lucrurile pe care evangelistul le-a văzut, le-a notat, le-a folosit rămân nepieritoare şi unice. Lumina în care ele stau e în veci neînserată, şi puterea care le-a chemat la o aşa lumină este mai presus de tot ce se numeşte forţă de evocare şi geniu literar. *Evangelia* va fi de-a pururi culmea clasică spre care vor privi ca adorare toţi cei ce - dintr-o dată sau după experienţă - recunosc şi vor recunoaşte cum că simplitatea (claritatea şi preciziunea le presupun incluse) este calitatea literară cea mai nobilă şi mai trebuincioasă.

Dar ai putea să-mi obiectezi că, după cum în acest fragment, tot aşa în toată *Evangelia:* partea covârşitoare o are cuvântul lui Iisus - şi atunci frumuseţea *Evangeliei* este a lui Iisus, nu a evangeliştilor. Lucrul e chiar aşa. Divina simplitate a vorbei evangelice este simplitatea lui Iisus; lumina, curăţia şi nemurirea ei sunt ale lui Iisus. Şi evangeliştilor ce le mai rămâne? Iisus cu întreaga lui cunună! Căci iată minunatul adevăr: totul în aceşti oameni e Iisus. Viaţa, sufletul şi idealul lor este Iisus. Răbdarea, mângâierea şi siguranţa nemuririi lor este Iisus. învăţătura şi ştiinţa lor este Iisus. Geniul lor este Iisus. Pricina care face ca *Evangelia* să nu-şi afle perechea în etern este că ea n-a fost scrisă de nişte scriitori. Nici una din preocupările mediocre, din tendinţele literare, din convingerile estetice... de care e plin capul unui scriitor, când se apucă să scrie - nici una n-a încurcat mintea evangelistului. Majoritatea operelor, şi mai vechi şi mai noi, pe care le citim şi le admirăm, au fost compuse de oameni de meserie, adică de scriitori cu şcoală literară, având opiniuni, pretenţii şi destulă slăbiciune pentru condei. Cu evangeliştii stă lucrul dimpotrivă. Scrierea *Evangeliei* a fost în viaţa lor un fapt neaşteptat, la care au fost aduşi de împrejurări

superioare, fără legătură cu aptitudinile lor fireşti ori cu ocupaţiile de mai-nainte. Matei era agent fiscal; Ioan era neguţător de peşte; Luca era medic. Aceste împrejurări superioare sunt Iisus. Viaţa lui, activitatea lui miraculoasă şi uşurătoare celor nenorociţi, învăţătura lui Dumnezeiască, moartea şi învierea lui - iată şcoala, iată arta, iată geniul evangeliştilor. Ei nu compun, nu stilizează: ei îşi aduc aminte. Inimei şi amintirii lor ei recheamă pe Iisus, aşa cum le-a rămas nepieritor, şi-1 redau întreg şi întocmai. între această rechemare şi pana ce o fixează duce drumul cel mai limpede şi mai direct. Acea împletitură de poteci, de viroage, de punţi şi de hăţişuri, care, pentru scriitorul de meserie, se interpune vecinie între ceea ce vrea să scrie şi mâna înarmată cu condei, lipseşte pentru evangelist cu totul.

Acum, începem să înţelegem: de unde perfecta obiectivitate a *Evangeliei* - şi venim la gândul că prevederea Dumnezeiască şi-a ales tocmai organele ce-i trebuiau. Iisus Christos, încredinţat unor memorii încărcate, unor cugete falsificate de învăţătură, unor meseriaşi ai condeiului, n-ar mai fi rămas Iisus Christos. Iată un cuvânt adânc, pentru care comoara Vestei-celei-Bune este lăsată în păstrarea unor oameni neînvăţaţi şi de rând: nimeni nu putea să păstreze mai bine! Acelaşi cuvânt, pe lângă altele, ne va face să pricepem, mai târziu, de ce Iisus, în general, se adresează şi se descoperă lumii celor mici şi umiliţi.

înţeleg prin sobrietatea *Evangeliei* nu atât economia ei de vorbe, cât, mai ales, cumpătarea în detalii şi în împrejurări. Nu voi lăsa neamintită, însă, minunata conciziune a expresiunilor Mântuitorului. Ştiinţa exegeţilor e nevoită uneori să umple feţe întregi de carte până să ajungă la înţelesul unei simple propoziţii şi chiar la înţelesul unei vorbe. La început, când vezi atâtea învârteli împrejurul a 2-3 cuvinte, eşti ispitit să bănuieşti pe interpreţi de exagerare sau de deşertăciune. Mai întotdeauna, însă, este vorba de o reală greutate exegetică; şi dacă a fost complet învinsă, înţelesul cucerit, prin lumina lui neaşteptată, te încredinţează că munca n-a fost de prisos. Să-ţi dau un exemplu: Iisus se afla cu ucenicii la Beth-Abara, dincolo de Iordan, deci afară din Iudeea. Duşmanii lui din Ierusalim stăteau la pândă. O împrejurare de mare importanţă îl decide pe Iisus să treacă Iordanul, înapoi: „Să mergem iarăşi în Iudeea!" Dar discipolii îi obiectează: „învăţătorule, iudeii tocmai căutau să te omoare cu pietre şi iar te duci acolo?" Iisus le răspunse: „Nu sunt douăsprezece ceasuri în zi? Cine umblă ziua nu se împiedică, fiindcă vede lumina acestei lumi. Cine umblă noaptea, însă, se împiedică, fiindcă lumina nu mai e în el" *(Ioan,* 11,7-10).

Ce înţeles are acest răspuns? înţelesul lui extern e clar: Cel ce, în intervalul celor 12 ore ale zilei, îşi merge calea ce i-a fost poruncită nu

se împiedică; lumina soarelui îl luminează şi îl face să vadă piedicile din drum, pe când, cel ce - cu toată căderea nopţii - vrea să-şi urmeze calea se expune pieirii. Dar aceasta e un fel de parabolă: care e intenţiunea ei? Unii exegeţi interpretează astfel. Pe calea datoriei, n-ai să te temi deniei o primejdie serioasă; dar, îndată ce te abaţi de la această cale, te expui pericolului morţii. Alţi exegeţi, observând, cu drept cuvânt, că cei dintâi n-au explicat cele „12 ore" (un timp determinat) dau altă interpretare: Timpul ce-mi este hărăzit încă nu s-a scurs; şi atât cât el durează, nimic nu poate ca să-mi dăuneze; când însă va fi trecut voi cădea în mâinile duşmanilor. (Ziua este timpul până la, patima lui Iisus; noaptea este timpul care începe cu suferinţa lui.) în sfârşit, alţi exegeţi - printre ei şi F. Godet, după care îţi ilustrez acest exemplu *(Comentar la „Evangelia lui loan")* - apăsând asupra cuvintelor „căci lumina nu mai e în el" completează explicarea; cât timp mă aflu în îndeplinirea chemării mele, iudeii nu pot să-mi ia nici un minut; o primejdie adevărată ar putea numai atunci să mi se întâmple când, conform dorinţei voastre, aş căuta să prelungesc pe plac parcursul meu şi ar fi ca să refuz să merg acolo unde mă cheamă datoria. într-adevăr, iată explicarea cea mai bună, dar agonisirea ei e rodul unei cercetări îndelungate.

Vreau însă să-ţi atrag atenţiunea, îndeosebi, asupra cumpătării evangelistului în câteva privinţi în care dorinţa noastră ar cere cât mai multe amănunte. Educaţia şi gustul nostru literar, atât de mult obicinuite cu abondenţa descripţiunii şi cu circumstanţierile adesea inutile, se simţesc în *Evangelie* într-un loc de tot străin. Clasicii, pe care îi găseai odinioară avari ca Harpagon, în descrierea ţărilor, cetăţilor, templelor, dumbrăvilor cercetate, ţi se par astăzi, în comparaţie cu evangeliştii, într-adevăr, galantoni. Mântuitorul străbate, în corabie, marea Tiberiadei, în toate direcţiunile, suie şi coboară vârfurile munţilor Galileei de numeroase ori, trece peste Iordan, vine de sărbători la Ierusalim, trecând peste culmea Scopus - de unde cetatea sfântă se descoperă feerică - urcă în nordul Galileei până spre hotarele Feniciei, până subt cununiile cedrilor eterni!... Şi nici un cuvânt despre toate aceste frumuseţi, nici o privire pentru aceste locuri scumpe dorului şi reveriei noastre! (cu o singură excepţiune de un gen cu totul indirect). Evangelistul le trece cu vederea; el le dispreţuieşte şi cu drept cuvânt! el, care lasă în scris secolilor şi omenirii frumuseţile superioare ale faptei şi cuvântului Mântuitorului, el, care însoţeşte, serveşte, priveşte pe autorul acestor fragilităţi de preţ micimii noastre.

Dar acest autor, printr-un capdeoperă care va sugruma de-a pururi rebela cugetare omenească, intră şi se manifestează în propriul său

lucru, se uneşte cu natura noastră şi ajunge la sânul Măriei, copilul Iisus - crescând în Nazaretul Galileei privind soarele care răsare şi apune, urmărind zborul pasărilor cerului şi plimbându-se printre crinii câmpului. Ce ne istoriseşte *Evangelia* despre această adorabilă copilărie? O singură întâmplare! *(Luca* 2, 41 - 52). Iisus, fiind de 12 ani, vine cu părinţii la Ierusalim, de sărbătoarea Pastelor. Iar după zilele de sărbătoare, părinţii se înapoiază în caravană numeroasă, cum şi veniseră, socotind că copilul e şi el în convoi, printre rude şi printre cunoscuţi. Iisus, însă, rămăsese în Templu (în Porticul păgânilor) adâncit în ascultarea doctorilor Legii. La primul popas, părinţii prind de veste că Iisus lipseşte; se întorc în Ierusalim, îl caută pretutindeni şi îl găsesc, în fine, în portic şezând în mijlocul dascălilor, pe care îi asculta, îi întreba şi le răspundea. Şi toţi ascultătorii se minunau de înţelepciunea şi de răspunsurile lui. Numai episodul din portic! Iisus se întoarce cu părinţii în Nazaret - „şi sporea în înţelepciune, în etate şi în har, înaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor"; optsprezece ani, de aci înainte, până în ceasul când Iisus intră în viaţa publică, sunt o imensă stepă, pentru dragostea şi pentru închipuirea evlavioasă.

Matei şi Luca istorisesc (Marcu numai menţionează) Ispita lui Iisus. Este cea mai adâncă şi mai tainică pagină din toată *Evangelia.* Fără ea, celelalte toate ar fi o construcţiune pe nisip. Cei ce desconsideră această pagină şi-i tăgăduiesc adevărul, tăgăduiesc 3 sferturi din taina existenţei. Istorisirea ispitei lui Iisus, mai mult ca tot restul *Evangeliei,* străluceşte prin cumpătare şi prin discreţiune. Când a vorbit despre ea Iisus, cu ce intenţiuni, puteri şi drepturi se apropie Ispititorul, ce înfăţişare avea - el, despre care Pavel zice (2 *Corinteni,* 11,14) că se poate preface în înger de lumină - *Evangelia* tace înţelepţeşte. Ce prilej pentru un artist plăsmuitor să dea pinteni închipuirii sale! Şi cât de complet probează acest episod, atât de sever, atât de sobru, că evangelistul nu scrie din fantazie, ci dintr-o ştiinţă foarte trează, pe care o redă cu acurateţa şi cu sfinţenie. După scena de la Mormânt: Magdalena la picioarele Reînviatului (asupra căreia mă istovesc în studii şi în schiţe, fără nici o şchioapă de progres), ispita de pe stâncile Quarantaniei - Satan înaintea lui Iisus - este cel mai strălucit motiv de pictură, din câte înfăţişează *Evangelia.* Evangelistul, însă, e mai presus de aceste copilării ale ochiului! pentru că înţelepciunea şi cumpătarea lui sunt mai mult decât omeneşti. E de prisos să-ţi mai aduc şi alte pilde. Dacă mai vrei încă una, deschide *Evangelia lui loan* şi citeşte capitolul final.

Mă întreb acum dacă aceste însuşiri ale *Evangeliei* - obiectivitatea, simplitatea şi sobrietatea ei - se pot explica îndestul, prin faptul că evangeliştii sunt nişte autori de un gen unic, atinşi şi creaţi ca atari de

raza dumnezeirii Mântuitorului, cum am încercat să-ţi dovedesc mai sus. Mă întreb dacă discreţiunea şi cumpătarea *Evangeliei,* chiar subt condiţiunile speciale arătate, nu rămân încă misterioase... Şi acest mister e umbra unui adevăr, unei idei care ţi se impune cu încetul: Mâna evangelistului a fost condusă de un Sfat şi de o Priveghere mai mult decât fireşti.

„Inspiraţiunea" *Scripturei* nu e o invenţiune.

Post-Scriptum. E necesar să ştiu (în folosul unei scrisori apropiate) dacă ai citit cartea lui Anatole France, *L 'ttui de nacre,* ori cel puţin: *Le Procur ateur de Judee,* cu care începe. Te rog, răspunde-mi cu o vorbă.

1905

CĂRŢILE ETERNE ÎN ROMÂNEŞTE

Dragă domnule Păucescu, în numărul 20 al revistei d-tale *1907* (din 12 aprilie a. c.) şi anume în articolul de frontispiciu, intitulat *Biserica noastră,* faci o propunere foarte lăudabilă. Impresionat cu drept cuvânt, de frumoasa manifestare recentă a Doamnelor române, pentru Biserica şi Credinţa noastră Ortodoxă, vii la ideea că generoasele noastre Doamne ar putea să meargă mai departe şi să dea pioasei lor solicitudini o formă mai concretă şi mai durabilă. Drept aceea, arătând că în limba noastră românească nu avem, până astăzi, o traducere-monument a *Sfintei Scripturi (Vechiul* şi *Noul Testament)* socoteşti că nimic n-ar fi mai potrivit, pentru zelul şi devotamentul bisericesc al Domniilor lor, decât iniţiativa unei asemenea traduceri. Ideea d-tale e cât se poate de fericită, şi într-adevăr gândesc şi eu că darul cel mai preţios, pe care fiicele Neamului şi ale Bisericei ar putea să-1 facă Bisericei şi Neamului, ar fi o traducere românească - ştiinţifică şi literară în cel mai înalt grad posibil - a Cărţilor Eterne.

Dar, scumpe domnule director, propunerea pe care o sameni trebuie dată, oleacă, la trior. Cu voia d-tale, îţi voi prezintă, în scrisoarea aceasta, câteva consideraţii şi precizări, care sunt necesare în chestiune. Despre mine unul, doresc din toată inima ca Doamnele noastre să nu mai aibă, de azi înainte, decât preocuparea şi râvna mai presus de orice laudă de a strânge un fond puternic şi suficient, din care, nu mai departe ca la anul, să înceapă să ajute comisiunea de învăţaţi şi literaţi instituită pentru traducerea *Sf. Scripturi.* Este bine, însă, ca să ştim, din capul locului, cam subt ce modalităţi şi condiţiuni s-ar putea îndeplini acest vis frumos şi legitim al tuturor cărturarilor români, şi laici şi bisericeşti. Iată, deci, câteva puncte care nu trebuiesc niciodată pierdute din vedere, când este vorba de un aşa lucru important, cum este traducerea *Sf. Scripturi, într-o biserică ortodoxă, şi pentru un popor ortodox:*

1) *Sf. Scriptură* este patrimoniul şi proprietatea Bisericei. Biserica este singura interpretă autorizată a *Sf. Scripturi.* Din *Sf. Scriptură* şi din Sf. Tradiţiune - adică din depozitul sacru al Sfinţilor Părinţi - Biserica scoate, precizează şi administrează învăţătura cea mântuitoare.

2) în Biserica noastră Ortodoxă, instruirea şi edificarea credincioşilor nu se face, ca în Bisericile Evanghelice, exclusiv sau aproape exclusiv, pe baza *Sfintei Scripturi.* Biserica noastră învaţă şi edifică pe fiii săi, pe baza *Sfintei Scripturi* şi a Sfintei Tradiţiuni: înfăţişată prin Sfinţii Părinţi şi rezumată de Sfintele Concilii Ecumenice.

3) Orice propunere şi orice întreprindere de traducere a *Sfintei Scripturi* s-ar ivi într-o Biserică Ortodoxă, ea trebuie să fie, prealabil, cunoscută, cercetată, învoită... de către autoritatea bisericească singură competentă, adică de către Sinodul respectiv. Mai mult şi mai exact: orice asemenea întreprindere nu poate fi validă decât dacă are, prealabil, autorizaţia şi patronarea autorităţilor bisericeşti în drept.

4) Astăzi Sf. Sinod al Bisericei noastre autocefale române se ocupă tocmai cu *revizuirea Sf. Scripturi,* adică lucrează la alegerea şi stabilirea unei bune versiuni româneşti, dintre cele câteva puţin diferitoare pe care le avem. Această întreprindere a Sf. Sinod este, materialmente, sprijinită de Ministerul Cultelor şi Instrucţiunei, care a pus deoparte un fond cu atare destinaţie.

Aceste câteva puncte sunt şi trebuie să fie determinate în examinarea chestiunei despre care e vorba.

Cărturarii noştri laici nu ar putea întreprinde niciodată o traducere a *Sf. Scripturi,* decât cu autorizaţia şi sub controlul Sf. Sinod. Este foarte adevărat ca până azi ne lipseşte acea traducere monumentală a *Sf. Scripturi,* care prin preciziunea ei ştiinţifică şi prin clasicismul limbei ei româneşti să fie neamului nostru un titlu de glorie. Lipsa aceasta se simte mai cu seamă în lumea laică cititoare, deci afară din Biserică. Dar se simte şi în Biserică; probă e că Sf. Sinod a şi început să caute şi să fixeze cea mai bună versiune românească, printre cele existente. Ceea ce lucrează azi Sf. Sinod nu exclude şi nu face de prisos ideea şi iniţiativa unei noi şi măreţe traduceri a întregei *Sf. Scripturi.* Dar ideea este pe cât de impunătoare pe atât de greu de îndeplinit! Chiar d-ta recunoşti că ea prezumă multe sacrificii materiale şi morale din partea Doamnelor române, dacă s-ar hotărî într-adevăr să şi-o însuşească şi să lupte pentru izbândirea ei.

Admițând, într-o ipoteză fericită, că Doamnele române, de acum până la anul, ar aduna o sumă atât de mare, încât neîncrederea, indolența, rezistența... să rămână rușinate; ar veni atunci la suprafață chestiunea comisiunei de învățați și de literați, destoinici să aducă la îndeplinire uriașul proiect. Te asigur că chestiunea alcătuire! acestei comisiuni nu e deloc ușoară.

La asemenea operă, cu năzuința să fie folositoare tuturor românilor și să fie un titlu de glorie națională, ar trebui neapărat să asociem pe toți românii. Deci, ar trebui să chemăm la lucru și pe frații noștri de sub coroană streină, cu alte cuvinte să dorim și să obținem ajutorul celor două mitropolii românești ortodoxe, a Transilvaniei și a Bucovinei. Mitropolia" Bucovinei ne-ar putea trimite (adică ne-ar putea asocia la lucru), din sânul Facultăței de Teologie din Cernăuți, câțiva profesori de înaltă erudiție. Mitropolia Transilvaniei, deși n-are o facultate teologică, are însă bărbați bisericești învățați cari ar fi de mare ajutor în această întreprindere. Președinția comisiunei ar avea-o, incontestabil, eruditul nostru Mitropolit-Primat I. P. S. D. Dr. Athanasie. Facultatea Teologică din București, facultățile celelalte, eventual Academia... ne-ar da însă pe cei mai mulți dintre membri (ebraiști, eliniști, latiniști) ai acestei comisiuni ideale.

Ce-ar mai trebui? Peste sămânța științifică, abondent semănată de acești semănători din cele trei părți ale lumei românești, și căzută în brazdele Versetelor Eterne, ar mai trebui grapa de aur a câtorva fruntași ai literaturei românești: Coșbuc, Delavrancea, Vlahuță... Aceștia ar trage grapa frumoasei lor cunoștințe de limba românească peste sămânța învățaților traducători.

Când s-ar întruni, unde s-ar întruni aceasta comisiune... și alte întrebări secundare rămân la închipuirea binevoitoare a fiecăruia.

Iată, dragă d-le Păucescu, cum s-ar putea preciza și cam sub ce condițiuni ar fi realizabilă ideea pe care o exprimi în articolul d-tale.

1910

CUVÂNT BISERICESC

Rostit în M-rea Turnu la hramul Paraclisului (6 august 1910) oficiind Sf-ta Leturghie P. S. Episcop al Argeșului D. Dr. Gherasim Timus

> **Schimbatu-te-ai la față, Christoase Dumnezeule, arătând ucenicilor tăi slava ta, pe cât Ii se putea; strălucească și nouă păcătoșilor lumina ta cea pururea fiitoare.**

Cuvioși părinți și voi evlavioși ascultători, adunați azi la acest Dumnezeiesc praznic, ați auzit cu toții ce s-a citit din *Sfânta Evanghelie.* Ați auzit cum Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Christos a luat într-o zi pe trei din ucenicii săi, pe Petru, pe Iacob și pe loan fratele lui Iacob și cum s-a suit cu ei într-un munte înalt, îndeosebi, și acolo s-a schimbat la față înaintea lor, așa că fața sa strălucea ca soarele, iar vestmintele sale se făcuseră albe ca lumina, așa de albe, zice Sf. Evanghelist Marcu, cum nici un pinar de pe pământ nu poate să le facă. Și iată, li s-a arătat lor Moise și Ilie, vorbind cu el. Iar Petru, luând cuvântul a zis către Domnul: Doamne, bine este nouă să fim aici; de voiești voi face aici trei colibe, ție una, și lui Moise una, și lui Ilie una. Dar pe când vorbea, iată un nour luminos i-a umbrit și iată glas din nour a mărturisit pe Domnul de Fiul Tatălui: „Acesta este fiul meu cel iubit, întru care bine am voit; de acesta să ascultați".

Din această Dumnezeiască întâmplare, eu voi lămuri azi, în auzul vostru, trei puncte de învățătură, lăsând la o parte alte învățături și tâlcuri pe care le are și le înfățișează meditărei pioase Schimbarea la Față a Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Christos. Eu voi încerca, cu ajutorul Domnului, să vă deslușesc punctele următoare:

I. Ce este și cum trebuie să ne explicăm lumina care făcea strălucitoare ca soarele fața Domnului și luminoase ca lumina veștmintele lui.

II. De ce în această slavă luminoasă, Moise și Ilie se arată stând de-a dreapta și de-a stânga Domnului și cum se tâlcuiește această arătare.

III. Care este înțelesul și ce Trebuie să vedem în cuvintele Sf. Apostol Petru: Bine este nouă să fim aici; de voiești, voi face aici trei colibe, ție una, lui Moise una și lui Ilie una.

I. Evlavioși ascultători, noi credem și mărturisim că Iisus Christos, Mântuitorul nostru, este Dumnezeu adevărat și om adevărat, într-o singură persoană, Dumnezeiesc-omenească. Dumnezeu-omul Iisus Christos vine în lume ca să mântuiască pe cel pierdut și blestemat, adică pe Adam, cu tot neamul lui. Greșeala cu care cei dintâi oameni se făcuseră vinovați înaintea cerului era așa de gravă, că, dacă Dumnezeu nu privea către noi cu îndurarea sa cea mai mare, am fi rămas supt mânia și supt blestemul lui, în vecii vecilor. Dar mila Dumnezeiască a covârșit neascultarea și ingratitudinea noastră. Proniei Dumnezeiești i-a plăcut să se pogoare până în prăpastia alunecărei noastre, și lui Adam cel prăbușit, adică întregi oameni, să-i întindă mâna răscumpărărei prin Iisus Christos Fiul lui Dumnezeu, a doua persoană din Sfânta Treime, deci Dumnezeu Fiul, potrivit Dumnezeieștilor și din veac hotărâtelor îndurări, coboară în lumea noastră, se zămislește în chip minunat în sânul Sfintei Fecioare, îmbracă, deci, haina nevredniciei noastre ome-

nești, și Dumnezeu adevărat și om adevărat, dar fără de păcat, într-o singură persoană: Dumnezeu Iisus Christos, Mântuitorul, se sălășluiește între noi, își alege ucenici, îi învață pe ei și pe noroade, tămăduiește de boli, înviază morții și în tot felul, dar mai ales prin patima sa cea de bunăvoie, ne răscumpără din blestem și din urgie, și ne face fii Tatălui, împăcații și moștenitorii Paradisului.

Prin învățătura și prin minunile sale, Iisus Christos se vădește din ce în ce mai mult Domnul cerului și al pământului, Stăpânul de care ascultă și se înspăimântă și marea, și moartea, și împărăția Diavolilor. în trei ani de petrecere cu ucenicii săi, aceștia aud destulă învățătură și văd destule minuni, ca să creadă și să mărturisească pe Iisus Christos drept Fiul lui Dumnezeu celui viu, cum îl mărturisise Petru, în numele tuturor apostolilor, cu șase zile mai înainte de Schimbarea la Față. Dar era trebuincios, pentru răscumpărarea noastră și era scris în cartea tainelor Dumnezeirei ca Iisus Christos, Fiul lui Dumnezeu, să pătimească și să moară pentru noi, după și cu firea sa cea omenească, căci ca Dumnezeu este mai presus de patimă și de moarte.

Trebuia ca Domnul, pentru ștergerea zapisului celui dimpotrivă noastră, să dea muncilor și morții trupul său cel prea curat și de închinare vrednic. Și acum, în ceasul când Domnul urcă în munte și se schimbă la față, drumul cel din urmă către Ierusalim, drumul către patima cea de bunăvoie nu mai era departe. în scurtă vreme, Domnul își va îndrepta fața către Marea Cetate, și acolo va goli, pentru noi, paharul durerilor și al morții. în preziua patimilor sale, Domnul binevoiește să dea ucenicilor săi, prin ochii și mărturia a trei dintre ei, o lecțiune și mai înaltă despre Dumnezeirea lui. într-adevăr, oricâte semne văzuseră ucenicii și oricât de mare era credința lor în Dumnezeiescul învățător, patimile prin care El era să treacă și moartea cea înfiorătoare, cu care era să plătească datoria noastră, erau să-i zdruncine și să-i înspăimânteze. Știți prea bine că, în seara prinderii Domnului, aproape toți apostolii îl părăsesc și fug. Sf. Petru, cel mai în vârstă și mai inimos dintre ei, îl tăgăduiește de trei ori. Domnul știa mai dinainte toate acestea și pentru omeneasca slăbiciune a ucenicilor săi și pentru zidirea lor, ca și pentru zidirea noastră (celor ce am văzut și crezut cu sf. apostoli, martorii și scriitorii *Sf. Evanghelii),* Domnul hotărăște încă o lecțiune, o supremă lecțiune: mai întâi pentru apostolii pe cari îi așteaptă zguduirea și ispita patimilor Domnului și apoi pentru noi, cei ce am crezut în mărturia lor. înfricoșate vor fi patimile, amară va fi moartea cea de cruce și greu vor șovăi sfinții apostoli! Simone, Simone, zice din vreme Domnul către Petru, iată Satana v-a cerut ca să vă

cearnă ca grâul; dar eu m-am rugat pentru tine, ca să nu slăbească credința ta. Deci tu, revenind oarecând, întărește pe frații tăi *(Luca 22,* 31 - 32). în vederea înfricoșatei patimi, deci Domnul ia cu sine pe cei trei, și pe vârful muntelui Tabor le dovedește încă o dată - iar vocea lui Dumnezeu Tatăl întărește din nourul luminos - că El este cel ce locuiește în lumina cea neapropiată, Părintele luminilor și cel ce e mai presus decât orice strălucire.

Cum ne vom apropia cu mintea și închipuirea noastră, cea slabă omenească, de minunea care sfinți pentru vecie culmea Taborului? Dacă cele Dumnezeiești se pot tălcui în limba omenească și dacă tainele și minunile se pot lăsa cuprinse de brațele închipuirii și ale asămuirii cu cele pământești, eu vă voi ruga să primiți următoarea comparație, cu care în chip foarte imperfect am putea ca să pricepem lumina după Tabor. Dumnezeu care în sine e lumina necreată și neapropiată coboară pe pământ și, potrivit covârșitoarei iconomii dumnezeiești, se întrupează și se face om, om ca și noi, afară de păcat. Peste soarele cel vecinic, peste răsăritul cel slăvit și fără de scădere, care e natura sa dumnezeiască, Iisus Christos adună și îmbracă norii și învelișul naturii omenești. Și - minune care orbește ochii minții noastre, minune care nu se poate privi și apropia, decât îngenunchind și *aăor&ad-găsindu-sela înfățișare ca un om (Filipeni* 2, 7.). El petrece între noi, alege ucenici, învață, tămăduiește și seamănă mila și binefacerea pe toate căile peregrinării sale. Natura sa cea omenească este, ca să zic așa, obrocul sub care lumina cea necreată a dumnezeirii se ascunde din iconomie și din crutare către ucenici și către noroadele care-l înconjoară, căci nu este cu putință ca omul să vadă pe Dumnezeu așa cum este și să rămâie viu: Nu vei putea vedea fața mea, căci nu va vedea omul fața mea și să fie viu (II *Moisi* 33, 20). Pe Tabor, însă, prin specială hotărâre dumnezeiască, lumina cea necreată a dumnezeirii birui un moment îngrădirea cea trupească a Domnului și ochilor apostolești străluci, pe cât li se putea, lumina cea pururea fiitoare. Firea omenească se uimi și se înspăimântă, Taborul se încunună cu fulgerul cel vecinic și se cutremură, închipuiți-vă o lampă lucrată din materialul cel mai prețios: argint, aur și pietre scumpe, lucrată cu măiestria pe care poate s-o aibă meșteșugarul omenesc. Aprindeți în această lampă flacăra cea mai vie și cea mai pătrunzătoare, iar după aceea înveliți lampa într-o pânză de in, desăvârșit de curată și de albă și țesută toată de o fecioară. Luați această lampă astfel învelită și o așezați seara într-o odaie. Fără îndoială că acei dimprejur vor vedea și vor pricepe, din bătaia cât de slabă a flăcării robite, că acolo e lumina aprinsă într-o lampă. Pe ici, pe

colo, razele vor străbate şi ochii privitori vor distinge cele din odaie, înţelegeţi acum că lampa de mult preţ şi strălucirea ei însemnează natura cea dumnezeiască a Domnului, iar învelişul cel de pânză (prea albă, prea curată şi ţesută de o fecioară) este vrednicul trup de închinare al Domnului. în seara vieţii pământeşti, ochii popoarelor şi ai apostolilor vedeau şi-şi dădeau seama că sub firea cea omenească a Domnului se ascund puteri de înţelepciune şi de faptă cu mult mai presus de cele omeneşti, cari ca şi razele străbătătoare din lampa învelită, revărsau în lume dumnezeiasca învăţătură şi minunate tămăduiri. Dar lumina rămânea ascunsă, căci Domnul era, găsindu-se la înfăţişare, ca un om *(Filipeni* 2, 7). Luaţi, acum deodată, de pe lampa propusă, învelişul de in, şi celor din odaie le va străluci lumină mare, iar ochii lor vor clipi şi se vor ului de mărimea luminii. Tot aşa, evlavioşi creştini, se întâmplă pe Tabor. Potrivit vecinicii hotărârii dumnezeieşti, slava dumnezeirii Domnului birui, la vederea celor trei apostoli, legile şi intransparenţa trupului omenesc^i lumina cea necreată străluci, pe cât li se putea, ochilor omeneşti. Era pentru apostoli o învăţătură şi mai înaltă, decât toate cele de până aci, menită să-i susţie în ceasul grelei încercări al patimilor Domnului şi să le aducă aminte că învăţătorul lor, cel prins, ocărât şi răstignit, este fiul Dumnezeului celui viu, Lumina necreată şi părintele luminilor.

O altă întrebare, cuvioşi părinţi şi voi evlavioşi ascultători la care trebuie să răspundem, este:

II. Pentru ce, în ceasul de luminoasă glorie, în care Domnul binevoieşte să se arate, Moise şi Ilie apar stând de-a dreapta şi de-a stânga Domnului? Evlavioşi ascultători, trebuie să ştiţi că toate cele ce s-au petrecut cu Domnul, pe pământ, şi tot ceea ce El a săvârşit, pentru mântuirea noastră, s-a ştiut din veac, înaintea neadormitei ştiinţe dumnezeieşti; iar în legea *Vechiului Testament,* prin Moise şi prin prooroci, s-a deosebit şi s-a proorocit, cu mii de ani înainte de îndeplinire, Istoria Domnului a fost profeţită şi scrisă mai înainte de venirea sa în lume. Moise scrisese în lege că alt prooroc mare va ridica Domnul din neamul lui Israel, mare ca şi el. El scrisese că blestemul pe care Adam şi Eva şi-1 agonisiseră prin neascultarea lor se va dezlega, în viitor, atunci când seminţia Evei, adică Iisus Christos, va călca şi va zdrobi capul Şarpelui, adică împărăţia diavolului. Proorocii preziseseră şi scriseseră că Domnul se va naşte în Betleemul Iudeei, că va fi din neamul regelui David, că naşterea lui va fi minunată şi neprihănită, ca unul ce se va naşte din fecioară, că va fugi în Egipt şi va fi chemat de acolo, că va propovădui o învăţătură nouă, că va face minuni şi că va chema pe toate neamurile la pocăinţă şi la mântuire.

în ceasul acesta, în care Domnul binevoieşte să dea ucenicilor săi o dovadă şi mai mare despre dumnezeirea lui, mai rămâneau să se împlinească din profeţii patima, moartea şi învierea Domnului.

Toate cele scrise până acum s-au îndeplinit şi până la îndeplinirea celor ce mai rămân mai sunt câteva luni sau câteva săptămâni; Domnul îşi va îndrepta faţa către Ierusalim *(Luca* 9,53). Partea cea din urmă din opera Rescumpărării noastre e gata să se îndeplinească. Patimile Domnului sunt gata să înceapă şi, întru aceasta, toată legea şi toţi profeţii s-au îndeplinit, sunt gata să se îndeplinească. Tot ceea ce legea a prescris, a instituit şi a avut în vedere acum se încheie şi se izbândeşte. Pe faţă şi în taină, în chip limpede ca şi învăluit adică prin icoană, preînchipuire şi simbol, toată legea e un drum către Mântuitorul, toată legea este umbra celor viitoare *(Evrei* 10, 1), toată legea este o haină sfânt şi minunat împodobită, cu icoane şi simboluri, care era să se potrivească desăvârşit pe umerii lui Mesia şi să se înţeleagă bine numai la lumina dumnezeieştii sale istorii! Iar toată profeţia este numai cântec şi vis şi dor, în aşteptarea izbăvitorului. Toţi profeţii întind braţe de adorare către zările viitorului, în care Sf. Spirit îi face să distingă, din depărtări seculare, taina încorporării, a lucrărilor, a patimilor şi a învierii Domnului. *Isaia* (7, 13) proroceşte zămislirea din fecioară. *Miheea* (5, 2) prooroceşte naşterea în Betleem; *Ieremia* (31 - 34) prooroceşte fiinţa învăţăturii celei nouă, pe care Domnul va propovedui-o. *Zaharia* (9,9) vede pe Domnul intrând, cu slavă, în Ierusalim, iar David *(Psalmul 21)* vede cu o limpeziciune şi cu o preciziune uimitoare toată patima Domnului, până şi străpungerea mâinilor şi a picioarelor, până şi întinsoarea coastelor pe care poţi să le numeri. Tot ce văzuse David în descoperirea lui profetică era pe cale să se îndeplinească, tot ce văzuseră ceilalţi profeţi se îndeplinise sau nu mai avea mult. Era acum un ceas suprem. Cele îndeplinite trebuiau sigilate, cele ce erau pe drum de îndeplinire trebuiau garantate. Şi Moise şi Ilie apar ca martori şi ca garanţi a tot ce fusese şi mai era să fie. Moise mijlocitorul legii se arată de-a dreapta Domnului, mărturisind că legea s-a îndeplinit; Ilie, cel mai mare dintre prooroci, apare de-a stânga Domnului, în locul tuturor, garantând că tot ce mai era să fie este din secoli proorocit şi se va îndeplini. Legea şi proorocii, prin Moise şi Ilie, apar în slava de pe Tabor ca într-un strălucit amurg al îndeplinirii şi al demisionării lor - căci un ceas mai târziu totul va fi isprăvit şi gata. Şi acest amurg al legii şi al profeţiei, prin covârşitoare şi dumnezeiască chibzuinţă, tocmai aurora preamăririi Domnului şi anticiparea gloriei lui celei de după înviere. Mărire Celui Care adună, poartă şi ne împarte din aceeaşi mână amurgul şi răsăritul!

III. în sfârşit, cuvioşi părinţi şi evlavioşi creştini, cum trebuie să înţelegem şi să facem de folos, pentru sufletele noastre, cuvintele Sf. Petru: Bine este nouă să fim aici. Dacă voieşti, voi face trei colibe: ţie una, lui Moise una şi lui Ilie una. Ca să dobândim înţelesul cel adânc al acestor cuvinte, trebuie să mai citim din *Sf. Evanghelie* (după Luca şi Marcu): cum că Sf. Petru, zicând aceste vorbe, nu ştia ce grăieşte, căci era coprins de spaimă, iar că, până a nu vedea lumina cea dumnezeiască, câtetrei apostolii erau îngreuiaţi de somn. - Fraţilor, Sf. Petru, prin cuvintele lui către Domnul: „Bine este nouă să fim aici... face-voi trei colibe..." se face interpretul inimei omeneşti, atunci şi de-a pururi, într-adevăr, fiinţa omenească, cea creată de Dumnezeu din corp material şi suflet nemuritor, păstrează de-a pururi în sine dorul după cele dumnezeieşti şi vecinice. Nu este om, oricât de robit păcatului şi feluritei deşertăciuni din lumea aceasta, care să nu audă, în unele momente mari din viaţa lui, această tainică şoaptă a inimei: Bine este nouă să fim aici... - adică, alăturea de Domnul, sub lumina credinţei şi a idealului, pe culmea virtuţii şi a iubirei de oameni. Apostolii, zice Sf. evanghelist Luca, erau îngreuiaţi de somn. Vai! noi toţi suntem îngreuiaţi de somnul păcatului şi al visărei de cele pământeşti. în toată viaţa şi purtarea noastră, suntem adormiţi pentru cele spirituale şi faţă cu cele Cereşti ochii noştrii sunt grei şi orbi. Dar, oricât de mult şi de greu am dormi, în lumea aceasta, spre paguba noastră, inima omenească, în taina ei cea mai ferită şi mai neîntinată, şopteşte nesfârşit: bine este nouă să fim lângă Domnul! Oricine ai fi tu, oricât de mari ar fi păcatele tale şi oricât de ruşinos ar fi somnul nepăsărei tale de cele cereşti, ascultă azi şoapta inimei tale, al cărei interpret se face Sf. Petru: Bine este nouă să fim lângă Domnul! Drept o probă fără de veste a originei noastre celei nobile şi mai presus de pulvere, drept un glas care sfătuieşte că chemarea noastră este alta decât să servim acestei lumi şi patimilor ei, drept o surprinzătoare dare pe faţă a autorului nostru şi a scopului său cu noi; inima noastră ne mustră şi ne şopteşte: bine este nouă să fim aici!

O, bieţi oameni, furaţi de grijile acestei lumi şi înşelaţi de păcatele ei: bine este nouă să fim lângă Domnul! să privim şi să iubim podoaba Casei Lui, sa luăm parte cu toată inima şi cu toată luarea-aminte la Sfânta Liturghie, să primim binecuvântările sfinţilor servitori ai altarului şi mai presus de toate: să primim dumnezeieştile şi nemuritoarele şi de viaţă făcătoarele Taine! Să ascultăm, atunci, inima noastră şi cu căită aducere-aminte, aminte să ne aducem că menirea noastră este cu totul alta decât rătăcirea, risipirea şi scufundarea noastră în cele pieritoare şi aducătoare de pieire. Dar zice Sf. Petru: face-voi trei colibe: una ţie, una lui Moise şi una lui Ilie - neştiind ce spune. Evlavioşi ascultători, tâlcuirea e aceasta. Darul Sf. Apostol, ca să facă trei colibi era sfânt şi adânc adevărat, dar el nu ştia ce spune, voind să facă asemenea colibi Domnului, lui Moise şi lui Ilie, care nu aveau nevoie de ele. Aceste colibi trebuiau lui şi celorlalţi apostoli, aceste colibi ne trebuiesc nouă tuturor şi înţelesul şi tâlcul lor este adânc duhovnicesc. în uimirea lui cea sfântă, Sf. Apostol simte marele adevăr, exprimă dumnezeiescul dar cel de-a pururi viu, cel în veci neatins, din inimile noastre, după colibele cele vecinice şi pe placul fericirii întemeiate. Cât sunt de iubite locaşurile tale, Doamne al puterilor!.... *(Psalm 83)* Nici Domnului, nici lui Moise, nici lui Ilie nu-i trebuia coliba, ea ne trebuie nouă, ea ţi-a trebuit ţie, Sf. Apostole!

Auziţi, pricepeţi şi nu uitaţi niciodată. Toată grija şi ţinta vieţii noastre caută să fie întemeierea acestei colibe, pe care o doreşte Sf. Apostol şi neştiind ce spune voia s-o facă Domnului. Tot rostul vieţii noastre şi tot preţul ei stă numai în datoria sfântă ce avem să adunăm aici în lume: credinţa, cugetul curat, faptele bune, puterea creştinească şi bisericească, din care, în viaţa ceailaltă, să putem ridica, subt raza bunei plăceri a Domnului, coliba cea vecinie verde şi netrecătoare. Fraţi creştini, tot cugetul şi toată sârguinţa vieţei noastre să fie astfel îndreptate şi astfel roditoare, încât domul să se îndure şi să ne lase să întemeiem, subt trandafirii Vecinicului Răsărit, coliba dorită de Sf. Petru. Nu fiţi neştiutori şi nu întrebaţi cum vom face aceasta căci ştiţi cu toţii preţul şi puterea credinţei, a speranţei, dragostei, răbdărei, dreptăţei şi atotsporul duhovnicesc unit cu râvna pentru Casa Domnului. Toate acestea sunt roua care face să crească şi să înflorească mila Domnului. Toate acestea ne agonisesc şi ne asigură cetăţenia şi sălăşluirea noastră în locaşurile cele vecinice. La lucru, deci, părinţilor şi fraţilor! Câtă vreme ne mai aflăm pe acest pământ, sa fim cultivatorii neobosiţi ai faptelor bune, ai milosteniei, ai îndurărei şi iubirei de oameni şi ai tuturor celorlalţi vlăstari evanghelici, din care vom împleti, dincolo de mormânt, coliba nestricăciunei. Să nu pregetăm, fraţilor! cine ştie ce ne aduce ziua de mâine, cine ştie tainele voinţei Domnului! Cât mai este încă ziuă, să lucrăm, lucrul pe care ni-l cere sfânta noastră datorie, căci vine noaptea când nimeni nu mai poate să lucreze. Să ne ispitim cugetele, să ne cercetăm faptele, şi ce va fi de îndreptat, de mărturisit, de îmbunătăţit, să facem cu mare şi sfântă grabă. Cine ştie dacă astă-seară Domnul nu ne va cere socoteală - socoteala cea mare - de faptele şi de gândurile noastre. Să ne întoarcem, deci, către Domnul şi din toată inima şi cu tot dinadinsul să zicem cu Sf. Apostol:

Bine este nouă să fim aici! Bine este nouă, Iisuse Christoase, Dumnezeule, să fim lângă Tine, lângă tronul luminei, gloriei şi dărniciei Tale! Bine este nouă, Stăpâne, să lăsăm poruncilor, învăţăturilor şi Sfintelor Tale Taine, inima, viaţa şi petrecerea noastră în această lume! Dar, Bunule şi Vistierul Bunătăţilor, Tu n-ai nevoie de colibă, căci această colibă ne trebuie nouă! Ajută-ne, deci, să întemeiem coliba vieţei celei vecinice, subt lumina cea de-a pururi nescăzută şi neînserată a Dumnezeirei Tale! Fă, deci, Milostive, ca, pe placul negreşitelor tale făgăduinţe, acolo unde totul este Răsărit, Plenitudine şi Adevăr, acolo să întemeiem, statornic, cetatea biruinţei şi a îndeplinirei. Ajută-ne ca, în viaţa aceasta, atât cât ne mai rămâne până la porunca ta de rechemare, să agonisim, cu harul tău, dreptul cetăţeniei şi al sălăşluirei în Paradis, pentru ca, acolo, Dumnezeule, odată adunaţi, etern desfătaţi de privirea mărirei Tale, etern să binecuvântăm numele Tău - al Tatălui şi al Fiului şi al Sf. Spirit. Amin.

1910

ARE SAU NU TALENT?

Iată o întrebare pe care o răsucim şi o desrăsucim, în gândul nostru, când trecem - încet, cu luare-aminte - prin paginile... 6, 7, 8... 18 ale unui volum de poezii (ori proză), datorit unui poet (ori unui prozator), răsărit în ajun. Iată o întrebare pe care ţi-o adresează, peste umăr, un prieten, când tu pătrunzi încet în cartea proaspăt deschiotorată a unui nou venit. Grea întrebare. După ce ai străbătut o duzină sau două de pagini, începi să crezi că eşti pe urma anevoiosului răspuns: *are talent* sau: *n-are nici un talent?*

Voim să vorbim - încă o dată - despre cartea adesea chinuitoare, înşelătoare, care înfăţişează debutul cuiva. Volumul al treilea al unui talent extraordinar nu-ţi mai dă, din acest punct de vedere, nici o bătaie de cap. Omul are covârşitor talent şi pace; citindu-1 nu-ţi mai rămâne decât să-1 admiri şi, dacă te crezi în stare, să analizezi farmecul special pe care autorul îl revarsă în suflete. Volumul al treilea al unui scriitor fără talent, adică al unui falsificator de fraze ori de stihuri, tot aşa te lasă în pace. Afară doar, dacă ai norocul să nu poţi să citeşti fără scandal, proza miorlăită şi versul calp. Admiţând, însă, că eşti complet edificat asupra pseudo-talentatului poet cutare şi că Dumnezeu ţi-a dăruit o inimă egală şi înţeleaptă, volumul al treilea ca şi al treisprezecelea al simpaticului potrivitor de versuri te vor lăsa în eternitate liniştit. Iată, însă, un volum, primul volum, al unui poet despre care alaltăieri nu se ştia nimic şi pe care, personal, poate nu l-ai văzut niciodată. Stihurile lui sunt azi sub ochii tăi; o împrejurare oarecare sau nevoia te obligă să le citeşti şi ce este mai grav să spui şi altora cum le-ai găsit. Aceasta este chestiunea..., desigur o chestiune care uneori e tot atât de grea şi de insolubilă ca şi chestiunea lui Hamlet.

Ce te face să aduni, din ce în ce mai mult, pe măsură ce dai filă după filă, răspunsul, în sfârşit, biruitor: *are talentl* Şi, dimpotrivă, ce te face să iei creionul şi să biciuieşti cu şfichiuri negre poemele junelui şi absolut necunoscutului debutant, cu alte cuvinte să găseşti, pe măsură ce-1 citeşti, că D-sa *n-are nici un talent?* - Dar văd sculându-se de la mesele lor de lucru câţiva esteticieni, câţiva critici, şi spunându-mi cu bunătate:

- îţi pui o întrebare de ignorant! Frumosul are legile sale speciale şi vom putea să-ţi dovedim, aproape cu evidenţă ştiinţifică, pentru ce poetul care ţi-a plăcut are talent şi iarăşi pentru ce talentul lipseşte (dacă lipseşte) din opera celuilalt. M-aş băga la şcoală bucuros şi mi-aş da capul pe mâna acestor dascăli esteticieni, dacă nu mi-ar lipsi, cu desăvârşire, timpul şi mai ales dacă n-aş fi prea bătrân, ca să mai pot să învăţ, ce n-am avut norocul să învăţ până acum.

Ştiinţă a frumosului! Divină estetică!... Cât de mult am dorit eu să pătrund sub plafoanele ei poliedrice şi liliale (dacă ar fi aşa, căci nu le-am văzut niciodată!) şi să silabisesc taina arcanelor ei... Nici Pitagora mistuit de dorul să cunoască tainele religiunii egiptene n-a tânjit mai mult ca mine de dorul de a gusta misterele esteticei şi beatitudinea explicărilor ei infailibile! Dar nu mi-am izbândit dorul şi nu mai cred în izbândirea lui. Cu vremea (ce nu face vremea!) am ajuns să mă mângâi şi între alte multe împrejurări m-a mângâiat următoarea:

Balzac, marele Balzac, titanicul romancier Balzacţ avea o rudă, foarte tare în frumoasele scripturi, fiindcă era profesor de retorică. Balzac avea vreo douăzeci de ani şi ruda lui, să zicem, vreo patruzeci. Părinţii lui Balzac, îngrijoraţi de multa hârtie pe care o prăpădea fiul lor, se duc, într-o zi, cu nu vraf de manuscripte, la distinsa rudă, la acel cunoscător într-ale frumoasei scrieri şi vorbiri.

- Iată ce face Honore al nostru. Te rugăm să citeşti şi spune-ne d-ta, care eşti atât de competinte, ce să credem despre această manie literară...

Seniorul, cunoscătorul dascăl în manuscripte, le citeşte, le studiază cu lupa... şi dă părinţilor lui Balzac, următoarea sentinţă fără de apel:

- Spuneţi-i lui Honore al vostru să se apuce de orice meserie de pe lume, dar de literatură să se lase - imediat şi pentru totdeauna.

Această mică împrejurare, între altele, m-a consolat că n-am învăţat şi nu ştiu cum se poate stabili, din punct de vedere critic şi estetic, dacă un volum de poezii (ori de proză) este ori nu este produsul unui talent. Dar tot o aşa împrejurare şi altele la fel m-au făcut şi mă fac să mă întreb de zeci de ori, când deschid un volum de debut, are sau nu are talent piciul acesta?

Tocmai întrebarea aceasta mi-o pun, astăzi, în faţa volumului de poezii *La fântâna Castaliei,* al d-lui N. Davidescu. E primul D-sale volum şi toate câte v-am spus până acum cresc înaintea ochilor mei (ca nişte crengi de busuioc, în ferestrele unui bordei de om sărac) ascunzându-mi direcţia şi lumina razelor soarelui. Dacă nu mi-ar fi teamă de ridicol şi de foarfecele d-lui director, aş lua poezie cu poezie (sunt treizeci şi cinci de toate) şi aş spune la fiecare ce calităţi şi ce cusururi s-au găsit. Dar atunci s-ar părea să fug de întrebarea principală... şi eu sunt un om cinstit!

Atunci - după părerea mea - poetul N. Davidescu are talent, dar cu observările şi cu condiţiile de mai jos. *La fântâna Castaliei* este mai mult o proorocie. Cele treizeci şi cinci de poezii de astăzi credem că sunt nimica toată, faţă de ceea ce autorul va scrie în viitor - dacă îi va fi dat să scrie, să simtă, să sufere, să lupte şi să justifice părerea noastră de azi, că are talent. Părerea aceasta o întemeiez în deosebire pe cinci-şase poezii, din cele treizeci şi cinci ale volumului. *Titanii, Oboseală, Cu Senior Christos de vorbă (Panteistă), Parafraza sărutării lui Iuda,* şi, mai presus de toate, *Daemonica Poemata* sunt bucăţile cari mă scot din îndoială şi din ceaţă şi mă fac să văd departe pare că un revărsat de zori. Citiţi aceste poezii mai înainte de toate celelalte şi apoi încă o dată după celelalte.

Cinci poezii din treizeci şi cinci! Nici o mirare; poate că am ales prea multe. Când ar fi să alegi cu severitate dintr-o operă de o sută de volume, ai păstra poate de-abia 10%. Nu scria Zola odată:

- Trebuie să dăm cu securea în opera lui Victor Hugo şi să scoatem din ea acele patruzeci-cincizeci de capodopere pe cari le conţine - adică poeme şi poezii. La proza lui Hugo nici nu se gândea.

Deci, cred că d-l N. Davidescu are talent. Această credinţă îmi dă dreptul să-i vorbesc pe şleau şi să-1 dojenesc pentru ceea ce mi se pare vrednic de dojana, în poezia sa. Mai întâi, e prea multă *cafenea* şi *cârciumă,* la *Fântâna Castalieil* Cel puţin de cinci ori (pag. 10,20,59, 66,82) ne întâmpină cafeneaua, în care poetul şi închipuiţii săi stau cu ceasurile. Poetul are o specială dragoste să ne descrie cafeneaua şi să dea lectorilor, în versul său, parfumul acestui loc predilect. Au mai făcut aşa şi alţii şi încă mari poeţi... Ştiu; dar nu-mi vine să cred că

muza vreunuia din ei, zburând în slăvi întâia oară, şi-a luat vânt de la masa unei cafenele.

Mai departe, nu mă împac şi nu admit atâta „spleen", atâta „oboseală" şi atâta falsificare de inimă, la douăzeci şi cinci de ani, într-un volum de debut şi în văcălia a treizeci şi cinci de poezii! Sonetul intitulat *Oboseală* e frumos şi ne impresionează. *De Profundis, Singurătate, Sentimentalism* şi *Spleen* îl imitează fără de succes, fiindcă poetul caută să se imiteze pe sine, cel sincer şi poetic obosit, atunci odată, când a scris *Oboseală.*

Poetul vrea să ne convingă că la vârsta D-sale a golit până la drojdie paharul plăcerilor, al speranţelor şi al necunoscutului vieţii şi că nu-i mai rămâne decât să cânte împrejurul unei prostituate, această psalmodie de *mouche charbonneuse:*

Şi-n vreme ce dorinţa spre dânsele ne poartă,
Chemăm din gol femeia visată. Şi livizi,
Parodiem sinistru iubirea noastră moartă
Şi vremurile-n care credeam în ea - stupizi! (Pag. 58)

Poetului îi place grozav de mult să ne facă să credem despre el o grămadă de blestemăţii care, se ştie^ nu sunt complet adevărate, nici chiar când ni le spune Baudelaire. îmi fac o datorie de prieten să-1 sfătuiesc să rărească plimbările pe calea aceasta:

Şi-n murmurul tăcerii mă simt un condamnat
Cu ochii grei şi putrezi de vise şi de viciu,
Cu fruntea-nvineţită de-al gândului supliciu
Şi buzele de-un rictus hidos de-asasinat. (Pag. 70)

A d'autresl... Cum poate un poet să-şi piardă vremea compunându-şi aşa mască, atunci când lumea aceasta e plină de soare şi de noapte, de flori şi de luceferi, de biruinţe şi de înfrângeri, de eroi şi de mişei! Şi, în general, cum poate un poet să putrezească în aşa impresii şi în aşa stări sufleteşti ca acele din *Spleen* şi din *Sentimentalism?*

Acum sunt numai gânduri risipite
A cărora viaţă când se-aprinde
E un asalt de viermi care cuprinde
Un rest al unei inimi putrezite. (Pag. 76)

E acelaşi poet care scrie *Titanic* şi *Daemonica Poemata!* Nu-mi lămuresc lucrurile altfel decât în oglinda unui izvor, care ţâşneşte întâia oară şi care aruncă în văi tot ce a trebuit să macine până să-şi facă loc... Dar cu condiţia ca izvorul să se limpezească şi să ajungă potabil, căci

dacă se dovedeşte sulfuros sau feruginos, construim pe el o casă de sănătate.

în convingerea că avem înaintea noastră un izvor de apă în viitor, bogat şi bun pentru oameni sănătoşi, sfătuim pe d-l Davidescu să-şi primenească sufletul. Ar fi păcat ca un talent, cum se arată pe ici, pe colo al D-sale, să se extenueze în jucării retorice şi în fermentări pretinse rafinate. Jos toate aceste cutii cu dresuri şi cu otrăvuri! Sus steagul vieţii şi al nobilelor lupte!

Să nu-mi răspunzi cu nici o teorie şi să nu-mi invoci ideile sau canoanele nici unei autorităţi în materie de artă cu sau fărătendinţi, căci nimeni şi nimic nu poate să doboare convingerea-mi de fier, că un poet este şi trebuie să fie *mai om* decât ceilalţi, aşadar, mai bun, mai nobil, mai generos, mai curajos, mai erou, decât noi!

Ai auzit ce spune jerpelitul ăla de Gringoire?

„Sunt robii iobagi legaţi de brazdă, care trebuie să dea seniorului toată munca lor, şi care văd foamea, boala, secerând alături de dânşii, pe copilaşii lor ofiliţi şi înfriguraţi. Sunt sărmanele fete părăsite, care strâng la pieptul lor uscat pruncul ce scânceşte după laptele vai! uscat. E ţesătorul îngheţat şi istovit, care-şi taie în neştire giulgiul! Ei bine, uite ce face poetul: toate durerile aceste ale altora, el le simte; toate lacrimile aceste necunoscute, toate tânguirile acestea de plâns, ce nu se aud, trec în glasul lui, i se amestecă în cântec, şi, o dată ce cântecul acesta înaripat, viu a scăpat din inima lui, nu mai e spadă, nici caznă care să-1 poată opri; el flutură departe, fără odihnă mereu în aer şi zboară din gură în gură, pătrunde în castel, în palat, izbucneşte în mijlocul ospăţului zgomotos şi spune stăpânilor pământului: - Ascultă!"

Auzi?... Mergi în calea ta de preursit şi să nu fii mai puţin poet decât Gringoire!

1911

CĂRŢI FOLOSITOARE

în primăvara anului trecut 1909, a apărut la Cernăuţi, în editura Fondului religionar greco-oriental: *Liturgica bisericei drept-credincioase răsăritene,* sau cu titlul complet: *Prelegeri academice despre liturgica bisericei drept-credincioase răsăritene de dr. Vasile Mitrofanovici, prelucrate, completate şi editate de prof. dr. Teodor Tarnavschi.* Această carte conţine, peste tot, 842 de pagini şi costă mi

se pare vreo 17 franci, căci preţul (pe când subsemnatul se afla în Cernăuţi) nu era încă indicat, ci urma să fie hotărât mai târziu de fondul religionar.

Liturgica răposatului dr. Vasile Mitrofanovici, aşa cum se prezintă astăzi, prelucrată de d-nul prof. dr. Tarnavschi, este o lucrare de mare merit şi o recomand tuturor teologilor şi preoţilor noştri, doritori să-şi completeze şi să-şi reîmprospăteze cunoştinţele lor, în această ramură. Cum ne spune d-nul dr. Tarnavschi, în prefaţă, cartea astăzi tipărită a fost, în începuturile ei, un manuscript lacunar şi cu multă nevoie de control pe care răposatul Mitrofanovici 1-a lăsat moştenire Facultăţei Teologice din Cernăuţi, adică grijelor ei ştiinţifice, ca să facă din el o operă desăvârşită. Sarcina aceasta şi-a luat-o asupră-şi d-1 dr. Tarnavschi, actualul profesor de teologie pastorală, de la Facultatea Teologică cernăuţeană.

După o muncă de mai mulţi ani, d-nul profesor a izbutit să prelucreze temeinic lecţiunile predecesorului său şi să le redea subt o formă aproape personală. D-nul profesor a păstrat, cât a putut, împărţirea generală şi dispoziţiunea adoptată de răposatul Mitrofanovici. Dar în această dispoziţie generală d-nul dr. Tarnavschi a trebuit să introducă subdiviziuni şi paragrafe noi, care să completeze împărţirea predecesorului. Munca de prelucrare şi de prefacere, la care actualul profesor a supus opera fostului profesor, a început de mult şi anume chiar de la venirea celui dintâi la catedra de teologie pastorală. Cartea astăzi tipărită a crescut treptat (de la ce era la început) în decursul prelegerilor d-lui Tarnavschi, regulat litografiate de studenţii teologi, pentru nevoile studiilor şi ale examenelor. Cred că nu greşesc, dacă afirm că Liturgica de azi este, ca extensiune, cu 1/2 mai coprinzătoare decât o lăsase răposatul Mitrofanovici.

Dar meritul cel mare al d-lui profesor Tarnavschi - care pentru un necunoscător pare a fi mai mult editorul operei în cestiune - este sârguinţa migăloasă ştiinţifică, desfăşurată pentru documentarea acestei cărţi. Cât de neînsemnate se par, pentru un profan, însemnările şi observaţiile de subt text! Şi câtă trudă, câte cercetări, câtă răsfoire prin sute de volume nu 1-au costat pe autor aceste note, tipărite cu slovă mică şi aruncate la marginea paginei! D1. dr. Tarnavschi a controlat, a corectat, a întregit şi a sporit cu 70% toată această parte de informaţie şi de document, care caracteriza operele ştiinţifice, parte indiferentă pentru necunoscător, dar interesantă în cel mai înalt grad pentru cititorul înaintat.

Afară de această parte - adică de nota erudită, aproape toată datorită d-lui Tarnavschi - D-sa n-a lăsat nici o pagină din vechiul manuscript, pe care să n-o fi îmbunătăţit şi sporit. în scurt, putem spune că ne

găsim în fața unei lucrări, care a fost croită şi începută de Vasile Mitrotanovici, dar care a fost refăcută, crescută şi consolidată, cu tot aparatul ştiințific necesar operelor academice, de către d-nul profesor dr. Teodor Tarnavschi.

Cartea despre care vorbim coprinde o introducere şi două părți. în introducere, se tratează despre începuturile cultului creştin ortodox, despre cultul *Vechiului Testament,* în raport cu acel al *Noului Testament,* despre scopul, ființa, foloasele... acestui cult. După aceea, se vorbeşte despre conceptul Liturgicei ortodoxe şi de alte multe cestiuni conexe, ca legătura Liturgicei cu celelalte discipline teologice, prețul, folosul, tratarea, împărțirea şi izvoarele Liturgicei. Urmează apoi literatura Liturgicei, în câteva paragrafe foarte documentale şi datorite aproape exclusiv muncei şi cercetărilor d-lui df. T. Tarnavschi, întrucât manuscriptul mai mult sau mai puțin al răposatului Mitrofanovici, după care am studiat şi eu, dădea literaturei liturgice o importanță şi o extesiune secundară. Aceasta este introducerea.

Cele două părți sunt şi se alcătuiesc astfel: Partea I este Liturgica generală, Partea II, Liturgica specială. în Liturgica generală, distingem 2 capitole. Capitolul I are 4 secțiuni: persoanele liturgice, timpurile liturgice, locurile liturgice şi lucrările liturgice. Capitolul II coprinde: formele generale esențiale, comune diferitelor rânduieli liturgice (adică rugăciunea, cântarea, cetirea *Sf. Scripturi* şi predica) şi formele generale neesențiale (ca binecuvântarea, impunerea mâinilor, atitudinea corpului la actele cultului etc).

Liturgica specială are şi ea 2 capitole. Capitolul I are 3 secțiuni: rânduielile liturgice de toate zilele, rânduielile liturgice săptămânale şi rânduielile liturgice anuale. Capitolul II are 2 secțiuni: Sfintele Mistere sau Sacramente şi Sfintele Evhologii sau Sacramentalii.

Aceasta este dispoziția generală a cărței, dată în cel mai grabnic şi mai coprinzător rezumat. în alcătuirea ei specială, însă, secțiunile se împart în articole, articolele în subarticole şi totul se reazimă pe paragrafe, corespunzător şi metodic distribuite. Cartea mai are o tablă de materii aşezată la începutul ei şi un registru de nume proprii şi comune (importante) aşezate la sfârşit.

Fără îndoială că, până astăzi, această lucrare este, în felul ei, cea mai temeinică şi mai bună din câte s-au scris în limba românească. Şi ar fi de dorit ca fiecare preot, licențiat în teologie, să şi-o procure şi s-o citească cu luare-aminte. Este drept că teologiii de la noi se vor împiedica, citind-o, de oarecari curiozități de limbă, de oarecari provincialisme caracteristice limbei fraților noştri din Bucovina. Afară de aceasta, neapărat, cei care ştiu limba germană, vor observa pe ici, pe

colo, şi unele netăgăduite influențe ale sintaxei germane asupra rostului propoziției profesorului meu din Cernăuți. Dar ce vom zice şi pe cine vom găsi de vină? Vom zice ca vechiul prefațier al *Bibliei* de peste munți. Vinovați sunt aceia care au sfâşiat în părți neamul românesc şi au curmat astfel unitatea lui de limbă.

Pentru uşurința celui doritor să aibă *Liturgica bisericei drept-credincioase răsăritene,* însemnez aici că poate să o ceară de la Librăria Universitățel, Heinrich Pardini, Ringplatz, Cernăuți.

1911

„POEZII" DE CINCINAT PAVELESCU

Un volum de două sute zece pagini. Poeziile din el sunt împărțite în categorii, unele *Supt lampă,* altele *Romanțe şi Cantilene,* altele *Serenade şi Madrigale,* altele *Icoane şi Vedenii,* iar cele din urmă: *Fabule.* Cartea începe cu o prefață în versuri şi se termină cu un judicios epilog de trei strofe. Am citit-o cu luare-aminte şi cu simpatie şi am revenit pe ici, pe colo asupra unora din poeziile citite. Vă declar aceasta din capul locului, spre toată libertatea mea şi spre înlesnirea dv.

începându-mi citirea, mi-a venit în minte şi in-a urmărit neîncetat această amintire: „Când m-am întâlnit cu Cincinat, întâia oară, am făcut schimb cu pălăriile... Eu aveam o pălărie cu boruri largi, garibaldiană... Când m-am întâlnit cu el a doua oară, am făcut schimb cu cravatele. Eu aveam o legătură stacojie, socialistă..." Când s-au întâlnit a treia oară, au făcut iarăşi schimb, dar nu mai ştiu cu ce. Aceste glume le scria răposatul şi neuitatul Anton Bacalbaşa, în de-pomenire-vrednica-i revistă *Moş Teacă,* pe la 1895. Tot pe atunci l-am cunoscut şi eu pe Cincinat, adică am ajuns să ştiu cum e la față, fiindcă din nume îl cunoşteam mai de mult. Auzisem de el când cu reprezentarea la Teatrul Național a piesei *Saul.* L-am văzut în toamna anului 1895 (cred că țin bine minte anul) aproape în fiecare duminică. Unde? La velodromul Pucher.

Ce şi unde era acest velodrom - voi, studenții universitari de azi, şi mai cu seamă voi, cei ce vă apropiați de anii universității, nu aveți idee. Acest velodrom era unde este astăzi Ministerul de Externe, adică palatul Sturdza. Acolo la velodrom, mă topeam de drag după Cincinat Pavelescu şi după d-l Jean Mihăescu, primul campion în bicicletă al României. Şi mi-era drag să văd că şi Cincinat se topea după d-l Jean Mihăescu. „Strigați, băieți: Ura campionul!" ne dădea comanda Cincinat,

când ieşeam cu toţii puhoi din velodrom, in urma campionului şi a prestigiosului său biciclu.

Am văzut deunăzi pe la chioşcurile de ziare o caricatură care avea pretenţia să înfăţişeze pe poetul Cincinat aşa cum îl cunosc epigonii din 1911. Am închis ochii şi am rechemat pe poetul biciclist de la 1895. Ce frumos băiat era! Avea un păr negru şi buclat. Avea o mustaţă mică, ondulată în chip firesc. Avea nişte ochi negri strălucitori şi, când venea în vârtejul bicicletei, nişte obraji ca doi bujori. îmi veţi răspunde: *Vanitos vanitatum!...* Vă voi replica: Nu-mi pasă! Eu nu cunosc pe actualul Cincinat.

Dar să revenim. Ce vreau eu să spun cu pălăria şi cu cravata neuitatului Tony? Vreau să spun că gluma lui, din *Moş Teacă,* poate scrisă aşa, într-o doară, s-a întâmplat să cuprindă în ea o izbitoare potrivire cu realitatea poeziei lui Cincinat. Intrând în *casa* poetului ţi se pare că mai tot ce te întâmpină, fără îndoială multe lucruri şi lucruşoare frumoase şi de gust, au fost cumpărate de la diferite şi ilustre desfaceri. Unele poezii îţi aduc aminte pe Macedonski, două-trei pe Coşbuc, multe pe Eminescu şi pe cei ce au călcat cu talent pe urmele lui. Vorba lui Tony: Pălăria, cravata, surtucul lui Cincinat... sunt luate (imitate) de la diferiţi poeţi. Nu vorbesc de *Lupercus, ătAntoniu şi Cleopatra...* aceste ace de cravată, cu gămălia de opal, luate cu chitanţă în regulă din sipetul lui Hdrddia, ci vorbesc de bucăţile proprii ale poetului.

Aş înclina să cred că e de vină vasta suprafaţă de pe care sunt culese cele vreo sută şi ceva de poezii din cartea lui Cincinat. De la 1885 până la 1910 e cale de un sfert de secol! Eminescu, Coşbuc şi Macedonski, Vlahuţă, Pincio şi Proca au răzbătut, au strălucit şi s-au scuturat, în acest pătrar de veac. Poetul Cincinat, rând pe rând, s-a jucat, a hoinărit, a visat, şi-a cântat şi şi-a jelit iubitele prin aceşti codri, aceste hugerişuri şi aceste lunci. Firesc este, prin urmare, ca unele din poeziile lui, scrise în prima tinereţe, să aducă aminte pe acest sau pe acel maestru, iubit şi căutat în vremuri. A venit, însă, ziua când şi Cincinat s-a simţit şi a fost un maestru...

Ei, nu! Cincinat este şi rămâne veşnic un discipol, printr-o înclinaţie specială a spiritului său, rob sugestiunii şi imitării. De când sunt scrise, de pildă, poeziile *Avatar* şi *Veneţia!* în volum nu se arată anul zămislirii, cum se întâmplă cu alte poezii. Socotesc însă că sunt scrise în anii de pe urmă. Ce este *Avatar!* Este un tablou în genul cutărui pictor original, zugrăvit de un elev al maestrului. Este o reminiscenţă, încăpăţânată şi biruitoare, din Macedonski. Vă aduceţi aminte de acea veşnic tânără şi frumoasă poezie a lui Macedonski, al cărei sfârşit sună cam astfel (citez din memorie):

Uitată mi-este groapa sub flori şi sub parfume.
Dar tot mi-aduc aminte! Fu Cretus al meu nume,
Şi-n for purtam tunică cu ciucuri elineşti.

Avatar al lui Cincinat e mai dincoace, din vremea cruciadelor. Dar demonul sugestiunii şi tirania formelor maestrului biruiesc în discipol - în cel ursit să fie veşnic discipol - într-un mod suprinzător. Cincinat isprăveşte:

Atingeam c-o nevăzută sărutare
Albii crini ai mantei tale de argint.

Poezia *Veneţia* este încă o pildă de obsesiune şi de imitaţie fără de voie. Dar poate că mă veţi întrerupe cu obiecţiunea:

- Nicidecum! Nu e liber poetul să mai scrie şi el un *Avatar* al lui, după Macedonski, şi o *Veneţie,* după Eminescu?

- Cu totul liber! Daţi-mi, însă, voie să vă întreb: se bizuia Cincinat, punând mâna pe condei, să scrie pe *Avatar* al lui, că va birui pe Macedonski, sau mai grav: credea el, scriindu-şi *Veneţia,* că va întrece pe Eminescu? Dacă Cincinat s-o crede mai talentat decât Macedonski, desigur că nu se crede egal cu Eminescu. Atunci pentru ce aşa încercări primejdioase? Eu cred că, pur şi simplu - fără să se prea gândească - din spirit de ucenicie şi de imitare, din pornirea irezistibilă, constantă la unii artişti şi literaţi, să facă şi el cum au făcut cei doi maeştri.

Poeziile cele mai frumoase ale lui Cincinat *Nocturnă, Sonet* (pag. 39), *Olarul şi amfora. Căinţa domniţei, Poetul* (pag. 182) şi alte câteva te lasă cam perplex. De unde s-o fi inspirat Cincinat? Ce lumini de aştri depărtaţi se răsfrâng în discul palid (şi frumos, dacă voiţi) al acestui satelit-poet? *Nocturna,* cu clopotele celea din fundul lacului, nu ne-ar da multă bătaie de cap. Dar ideile din celelalte în ce zări şi depărtări îşi găsesc prototipul?

Scriu aceste gânduri fără nici un fel de rea-voinţă şi în cea mai bună dispoziţie din lume. Cincinat mi-e drag şi pe ici, pe colo poezia lui este meritorie. Dar să dăm omului ce este al omului şi să nu-1 nimicim, suindu-1 atât de sus încât când o cădea de la aşa înălţime să se facă praf... Cincinat este şi rămâne discipolul lui Macedonski, cel mai talentat discipol al lui Macedonski. *Maestrul Cincinat,* formula câtorva cafenele din Bucureşti, faţă de Macedonski însemnează ingratitudine şi impietate. Adevăratul maestru, către care te poartă gândul când citeşti pe Cincinat - unele din poeziile lui Cincinat - este nedreptăţitul Macedonski. Cu vremea, Cincinat şi-a trădat şcoala, a renegat pe maestru. A trecut în şcoala lui Eminescu, a resimţit şi oglindit influenţa şi forma lui Coşbuc, şi a umblat de colo până colo, cu adevărat *jidovul rătăcitor* al poeziei actuale româneşti. A scris sub puterea impresiilor şi lecturilor momentului, în tonul cântecului favorit al zilei. încet-încet, a

ajuns şi el cineva: un vers corect, o inspiraţie cvasipersonală... De la *Zopira* (un poem îndrăgit al lui Cincinat) până la *Olarul şi amfora* sunt treizeci şi trei de trepte! Dar e cam târziu... Lui Cincinat îi trebuiesc încă douăzeci şi cinci de ani până să ne dea al doilea volum! Cine să-i mai acorde atâta credit! Cine să mai aibă atâta răbdare!

La urma urmei, mi se pare că Cincinat este poetul cel mai modest cu putinţă. Numai Eminescu a întârziat atât de mult, ca el, până să-şi adune poeziile într-un volum. Şi pe lângă aceasta, pare că el însuşi e cuprins uneori de un perspicace scepticism în privinţa valorii lui absolute. Că e adevărată rasă de poet, că are inimă şi apucături de trubadur - vai, nu e suficient!

Nimic din tot n-o să rămână,
Din gând, din visul tău gigant...
Ce-ai plăsmuit a fost ţărână,
Părere, umbră şi neant!

Iar în epilog, Cincinat exclamă:

O, să găseşti o formă nouă!
Să scapi de veşnica ruină,
Cum florile renasc din rouă -
Din visul tău să-nchegi lumină!

Frumoase străduinţi! Nobile aspiraţii! Poetul Cincinat le are. Să salutăm în el avântul şi eterna tinereţe a poeziei şi, citind versurile lui, atât de galeşe şi de fragile - ceară, gips... - să înţelegem câtă depărtare este de aici până la marmoră şi la aramă.

P.S. Tot răsfoind volumul lui Cincinat şi făcând un ultim control ideilor pe care le-aţi citit mai sus, găsesc la erata volumului această notiţă: „Pag. 182, poezia *Poetul* e reminiscenţă după Iwan Gilkin".

Tot la erată citesc: „Pag. 206, rândul al şaptelea şi al optulea se va citi: *Şi trunchiul meu nu e în stare trei oameni să-l cuprindă."*

Sunt nevoit să merg mai departe cu acest post-scriptum. Trebuie să denunţ pe Cincinat ca pe un mare neglijent. Iată dovezi:

Mai întâi... „rândul al şaptelea şi al optulea *se vor* citi" Apoi: *„Trunchiul meu nu e în stare trei oameni să-l cuprindă;'* este ori un mahalagism (când acorzi: trunchiul meu nu e în stare), ori o palmă dată gramaticii (când acorzi: *trei* oameni nu *e* în stare...) Cincinat e între Scila şi Caribda, între Tirchileşti şi Dealu Spirei.

Cincinat scrie la pag. 26:

Cu ochii umezi de la muncă
Spre sat vin boii în cirezi...

Se poate să fie un poet atât de lipsit de intuiţie?... Se vede că Cincinat n-a trecut prin satele noastre decât pe bicicletă sau în automobil. Altfel ar fi ştiut că boii când vin spre sat, în cirezi, nu vin de la muncă, ci de la păşune, iar când vin de la muncă, nu vin în cirezi, ci perechi-perechi, înjugaţi la car, sau cu tânjala după ei.

Cincinat scrie la pag. 99: *Strânsă înfaldurile rochiei.* N-a nimerit-o! Cincinat e muntean; faldurii sunt moldoveneşti. Nu *faldurile,* ci *faldurii* rochiei.

Şi ca să fie talismanul
Contra durerii şi-a întristării...

Ca un simplu *Jranzbrauntwein... infailibil contra durerilor rheumatismale",* sau ca nişte „hapuri laxative... recomandate *în contra constipaţiei* celei mai rele" (pag. IV a ziarelor).

Păcat de poezie, că e frumoasă.

Cincinat scrie la pag. 46: *„Du-te să-i porţi spre mântuire minciuna ta divină".* Adică: *va lui porter!...*

Cincinat, va!

1911

CONSTANTIN RADOVICI

„De unde a scos Davila pe acest actor?" Iată întrebarea pe care şi-o puneau cu mirare, la reprezentările piesei de deschidere, *Samson,* nu numai spectatorul oarecare, dar şi unii ziarişti şi publicişti.

„Cine ştia, alaltăieri, că există printre noi un actor, C. Radovici, cu aşa surprinzător talent?"

Această surprindere era aceea a bucureşteanului mărginit la Capitala lui şi aproape ignorant că mai există şi alte scene, prin provincie (dintre cari două oficiale) şi pentru ele: cete întregi de actori, amestecate, curioase, dezbrăcate, uneori mai interesante decât cele oficiale. Mărturisim că noi înşine am fost acest bucureştean surprins, deşi persoana lui Radovici ne era cunoscută din timpuri ce se pierd în anii de şcoală, sau mai bine zis, de fugă de la şcoală.

Era firesc să caut să ştiu mai de aproape ceva din viaţa şi trecutul acestui artist, care ne-a răsărit deodată, în maturitatea vigurosului său talent, pe cerul spectacolelor bucureştene.

Astăzi, am putința și mulțumirea să înfățișez cetitorilor *Rampei* și spectatorilor, cari au aplaudat cu entuziasm pe Radovici, câteva informații asupra vieței lui.

S-a născut la Tecuci, la 13 februarie 1876. A urmat primele clase liceale la Liceul Național din Iași și la Liceul Unirea din Focșani. în 1890 fiind în clasa III liceală, după vacanța de Crăciun, în loc să se înapoieze la școală, fuge cu trupa de teatru a răposatului Scarlat Arion, la Piatra Neamț. După două săptămâni, parchetul din localitate, în urma intervenției și plângerilor familiei, îl trimite pe fugar la urma lui. Se apucă iar de carte, dar fără nici o convingere și isprăvește un cu» inferior cârpit cu corigente și cu repetente.

La Universitatea Nouă din Bruxelles își ia bacalaureatul și urmează științele juridice, până spre al doilea doctorat, dar iarăși fără convingere. Rampa îl fascinează; lumea artiștilor îl atrage cu o putere ruptă din cadranul fatalităților. Face cunoștință cu directorul Garraud, de la Teatrul Alhambra, care ținea mult să scoată din necunoscutul jurist un convins actor francez. La 1898 revine în țară pentru serviciul militar și după terminarea lui, sub ochii furioși și sub pumnii strânși de indignare ai familiei scandalizate, Radovici cade iar la patima lui fatală și trece din trupă în trupă - Teodor Popescu, Vlădicescu, Hagiescu, B. Leonescu, - până când în fine își încheagă o trupă proprie. La 1905 e angajat la Teatrul Național din Craiova, ajunge societar clasa I-a și director de scenă. în iulie 1909, după ce învățase vreun an limba germană, e pus la probă și dă o probă strălucită pe scena Burgteatrului din Viena, hi fața directorului Schlenther și a corpului regizoral și obține un certificat elogios.

în urmă, la Neues Schauspielhaus din Berlin, face cu directorul Halm un angajament pe cinci ani și debutează la 30 octombrie 1909 în rolul Amias Paulet, din *Măria Stuart,* alături de Hedwiga Bleibtreu, Sophia Wagner, Rudolf Christian și alte talente ale acestui teatru. Rând pe rând, apoi apare în Samaja din *Judith,* Cassius din *Iuliu Cezar,* Kleinstuber din *Traumulus.*

Dar acest artist, care biruise greutățile limbei germane, care se bucura de lecțiile și atențiunea maestrului Alexandru Strakosch, care avea un angajament avantajos pe cinci ani, cu salariu crescând de la 500 la 1000 de mărci, nu putea să uite că nu e neamț... Și în loc să rămâie în lumea aceea, care-1 primise și-1 aprecia, până la cucerirea definitivei celebrități, în loc să revie în țărișoara lui, precedat de impresari, de surle și de trompete, a preferat să reintre încă o dată necunoscut și mic și să se reangajeze la Teatrul Național din Craiova.

Am văzut noi înșine, în mâinile lui Radovici, contractul de angajament pe cinci ani la Neues Schauspielhaus din Berlin. M-am uitat la artist cu ochii înduioșați:

- Da, mi-a fost dor de țară, mi-e dragă limba asta care e a ta și a mea... De la teatrul din Craiova, am venit încoace spre București. în mai, anul acesta, am intrat în Compania dramatică Davila și deunăzi regăsiși în mine pe Radovici de acum 15 ani. Am căzut din cer, nu e așa? Ei, am ros mult scândurile scenei; am interpretat destule roluri: Othello, Olofren, Karl Moor, Papa Lebonard, Brechard din *Baricada,* Lt. colonel Schwartze din *Magda,* Hartwig din *Ewa,* Pygmalion... dar pentru tine sunt de-abia Jacques Brachart.

I-am răspuns în gând: „O, dragul meu, să dea Dumnezeu să nu-ți aduci aminte prea adesea de celebrele versuri (în care e vorba de patrie):

Nous l'aimons malgre' tout,
mame injuste et cruelle
Et pour son saint amour
il n'est point d'infidele."

1911

TEATRUL MODERN: „SAMSON

Jacques Brachart s-a născut în „mahalaua pungașilor" din Marsilia, a crescut pe cheu și pe maidane și, când a fost destul de mare, s-a făcut hamal. După aceea, a fost, probabil, matroz, contrabandist..., până când steaua lui a răsărit din Orient și 1-a chemat în bogatul Egipt. înzestrat cu multă inteligență practică, plin de voință, plin de răbdare, Brachart a învățat în lumea cosmopolită și comercială, prin care își face loc cu umerii lați, să nu-și spună niciodată planurile, să-și ascundă căile, să cumpere conștiințile și să întrebuințeze mii de chei și de mijloace, după împrejurări și după greutăți. în Egipt izbutește să descifreze taina Sfinxului și începe să înalțe piramida de aur. Directorul unui mare ziar, administratorul a două companii maritime, suie din treaptă în treaptă, din milion în milion, și ajunge - Brachart Pașa. Vine apoi la Paris, unde se instalează ca un pașă și azvârle cu zgomot o afacere nouă, *Minele Egiptene,* o întreprindere pe acțiuni care prinde de minune și care îl ridică pe Brachart și mai sus, în fluxul mereu crescând al acțiunilor.

Dar acest luptător cu pumni enormi, acest cuceritor brutal, acest om de afaceri - care, pe drumul biruinţilor lui, a răsturnat cine ştie câţi protivnici în noroi, cine ştie câte familii în nenorocire - păstrează în inimă-i, ca într-un vas impur, o ramură de crin! Acum 30 de ani, când alerga pe străzile Marsiliei, desculţ şi zdrenţăros, îndrăgise un vis, o apariţie fermecătoare, o femeie din lumea mare... în fiecare zi o pândea când ieşea din casă-i; şi ea trecea mlădie, mândră, suverană, pe dinaintea bietului copil desculţ, care lăsa ochii în pământ. Cine era - micul Jacques n-a cutezat niciodată să cerceteze mai de aproape, mulţumindu-se să adune în inimă-i frumuseţea şi dulceaţa intangibilei icoane, cum aduni farmecul depărtatelor stele. Această vedenie nu s-a şters niciodată din amintirea şi din dorul lui Brachart şi cu toate că bogăţia i-a deschis mai pe urmă, în Cairo şi pretutindeni, vistieria tuturor desfătărilor, cu florile şi cu femeile a trei continente limitrofe, el a trecut printre ele, sobru şi plin de gânduri. Şi iată că la Paris revede într-o zi, după 30 de ani! dulcea vedenie de la Marsilia, subt chipul domniţei Anne Mărie d'Andeline, fiica nobilului, copilăritului şi sărăcitului marchiz d'Andeline.

Brachart, ajuns milionar din hamal, crede că a pus mâna şi pe sânii ultimei dorinţe. Mijlocul va fi cel de totdeauna şi fără greş: banii. Marchizul şi marchiza d'Andeline, fiul lor (frumuşica secătură d'Andeline), la apropierea şi propunerile teribilului mitocan, umflat cu milioane, îşi simt balamalele moi de tot. Pretenţii, repulsiuni, prejudecăţi nobiliare... se îneacă toate în fluviul acţiunilor miniere. Anne Mărie d'Andeline e vândută milionarului Brachart.

Inima bietei femei e plină de nesfârşită scârbă. Pe părinţi îi iartă şi îi rabdă; dar ceea ce este groaznic e contactul cu acest om care, în faţa legii şi a societăţii, este soţul ei. Anne Mărie nu poate să-şi mai stăpânească aversiunea şi dezgustul şi rupe cu soţul ei orice legături maritale. De aci înainte vor fi soţ şi soţie numai în faţa lumii.

în vremea aceasta, printre jivinele fără număr, dar mai toate imunde şi veninoase, care mişună în bălţile argentifere ale lui Jacques Brachart, este şi domnişorul Jer6me Le Govain. Băiat frumos, bine spoit, obraznic şi cu succese galante, D-sa înfăţişează un fel de „triple-sec" al tripoului, al desfrâului şi al Bursei. Jerâme Le Govain a intrat pe sub pielea milionarului Brachart şi ascultându-i sfaturile, admirând geniul lui financiar, îl urmează strâns pe calea neîncetatei creşteri a *Minelor Egiptene.* Anne Mărie, inimă tânără şi netrăită, se îndrăgosteşte de Le Govain. Acelaşi sclivisit şi ruşinos Le Govain târăşte însă după el dragostea şi fustele unei biete creaturi, unei nenorocite curtezane: Grace Ritherford. Această Grace a fost şi este femeia tuturor şi odată,

pe la Cairo, şi a lui Brachart Paşa. Câtă vreme Le Govain îşi scotea banii de ghete şi de cravată de prin tripouri, Grace, milionară, îl avea la discreţiune şi Le Govain era gata s-o ia în căsătorie. De când însă domnişorul se răsfaţă în acţiunile miniere, Grace nu mai are nici un preţ şi Le Govain a aruncat-o la coş, ca pe un simplu bilet de dragoste plictisitoare.

Cu aceste premise, Bernstein trage cortina de pe primul act al piesei *Samson.* Facem cunoştinţă cu cei de mai sus, aflăm că Anne Mărie iubeşte pe Le Govain, aflăm că bărbatî-său e gata să plece, în seara aceea, la Londra, şi vedem pe Grace, chinuită de gelozie, destăinuind lui Brachart cum că Anne Mărie îl înşeală (fără să-i spună cu cine) şi îndemnându-1 să simuleze că pleacă la Londra, dar să nu mai plece, ci să se înapoieze acasă, după miezul nopţii.

Actul II se petrece la para lumânării, pe la trei dimineaţa între soţia dovedită că a plecat de acasă şi între soţul care cere lămuriri şi precizări. Sărmana Anne Mărie şi-a dat inima pe mâna unui nemernic. Banchetul la care a fost dusă astă-noapte, prin surprindere, de Le Govain, a fost o orgie ticăloasă. De acolo a fugit cu rochia sfâşiată, cu o mână plină de sânge. Scârbită şi îngrozită, brusc şi deplin luminată asupra lui Le Govain, ea nu mai vede în juru-i decât pustiu şi moarte. Brachart află cu dibăcie cine este seducătorul şi unde s-au întâlnit - şi o răzbunare de financiar se încheagă în capul lui.

Se face că a plecat într-adevăr la Londra şi se ascunde la Paris, în Otelul „Ritz", unde îl găsim în actul III şi unde primeşte rând pe rând (îi chemase din vreme) pe Grace, pe omul lui de bancă şi apoi pe Jer6me Le Govain. De la Grace, Brachart află detaliile orgiei de peste noapte şi pe comeseni. Grace neapărat nu putuse să lipsească de la aşa ceva. Pentru acest serviciu, Brachart îi va face alt serviciu: îl va scutura pe Le Govain până la cel din urmă franc, aşa încât ciocoiaşul să nu-şi mai vadă mântuirea decât în căsătoria cu nenorocita curtezană. Cu omul său de afaceri, Brachart pune la cale un dezastru financiar, o scădere fulgerătoare a acţiunilor miniere, iar pe Le Govain, care era un acţionar de frunte, ca să nu poată afla nimic, îl sechestrează lângă el, în Otelul „Ritz".

Timpul prevăzut se apropie. Brachart dă masca la o parte. între hamalul milionar, între copilul uliţelor Marsiliei, între omul din popor, rău crescut, trivial, dar erou prin eroismul răzbunării şi între ciocoiul cu pseudomaniere, lustruit pe dinafară dar putred pe dinăuntru, tot atât de trivial ca şi fostul hamal, dar fără nici o nobleţă şi nici o frumuseţe, au loc un dialog şi o scenă de o violenţă şi de o cruzime nemaivăzute în teatru... în sfârşit, se aud pe stradă strigătele colportorilor de ziare: „Dezastrul de la Bursă!" Furia albă trece peste Le Govain. Toate

injuriile ar vrea să i le scuipe lui Brachart în faţă, dintr-o dată. Şi ce ar putea să fie mai dureros pentru Brachart decât să-i spună în albul ochilor că a fost amantul nevestei lui. Fie! dar Le Govain va fi soţul unei femei care a trecut prin braţele tuturor, căci „decavatul" Le Govain se va căsători inevitabil cu Grace Ritheford.

Răzbunarea lui îl costă pe Brachart 30 de milioane! El scrie soţiei sale, ca un erou din alte timpuri: „...sunt cu desăvârşire ruinat. Nu mă gândesc decât la tine. Te iubesc..." în actul IV, în aparenţă mai slab decât al III-lea, dar frumos ca o linişte a mării după furtună, Brachart; învaţă pe Anne Mărie ce înţeles are această catastrofă care i-a spulberat 30 de milioane... Uriaşul Samson cade în mâna filistenilor inimici, care îi scot ochii şi-1 pun să învârtească, în locul măgarilor, la o moară. Apoi într-o zi a lor de sărbătoare îl aduc la templul idolului Dagon, ca să înveselească poporul, iar căpeteniile se urcă în foişorul templului şi petrec şi sărbătoresc ruşinea duşmanului răpus. Atunci în uriaşul orb înviază puterea de altădată. Cu amândouă braţele, el cuprinde stâlpii templului şi, zguduindu-i cu furie, prăbuşeşte templul cu inimici cu tot... A murit şi Samson! dar a murit subt leşurile duşmanilor striviţi.

Ce inimă de femeie ar rămânea de piatră, în faţa acestui Samson modern, care prăbuşeşte un foişor de aur, numai ca s-o răzbune şi să-i probeze că o iubeşte? Anne Mărie e pe jumătate cucerită, pe trei sferturi cucerită, şi piesa se isprăveşte subt un cer de împăcare, de speranţă şi de satisfacţiune sufletească.

S-a şoptit în presă că *Samson* e o piesă imorală, odioasă. Trebuie să fie o glumă. Pentru ce imorală? Pentru cele 2-3 cuvinte tari din ea, pentru povestirea destul de sumară a unei seri de orgie, sau pentru cutezanţa şi energia cu care autorul dezvăluie vederii turpitudinile societăţii actuale şi formele nude ale adevărului?

Reprezintarea acestei piese cu care începe stagiunea 1911-12 la Teatrul Modern interesează dintr-un punct de vedere special. Facem cunoştinţă, în ea, cu un element nou al Companiei Davila, anume cu d. C. Radovici (bancherul Jacques Brachart). Apariţia acestui artist e un eveniment. Care îi e trecutul, de unde vine... ar fi interesant să ştim în amănunte. Credem însă că până acum n-a încarnat nici un rol care să-i convină mai desăvârşit şi să-i pună calităţile într-o lumină mai prielnică decât rolul lui Jacques Brachart. A urmat acest actor Conservatorul? A învăţat Jacques Brachart şcoala comercială? Nici Radovici Conservatorul, nici Brachart vreo şcoală de comerţ! Şi unul şi altul au făcut şcoala străduinţelor necunoscute, a luptelor neîncoronate de nici o academie. Mi se pare că l-am văzut pe Radovici, cândva, de mult... hamal într-un jalnic teatru de provincie. Povestea e aceeaşi. Brachart va fi într-o zi milionar, Radovici: artist de mâna întâia.

în primul act, ca de obicei, lucrurile merg domol şi artiştii nu se distanţează prea mult unul de altul. în actul II proeminează jocul lui Radovici şi al d-nei Măria Voiculescu. în actul III, dl. Storin - un talent remarcabil - rămâne faţă cu Radovici ca un ostrov în mijlocul unui râu revărsat şi năvalnic. în actul IV nu mai văd decât pe Radovici, deşi alături de el mai este şi puternica d-nă Măria Voiculescu.

Radovici întră în scenă. Figura lui cheamă irezistibil privirile specatorilor. Şi-a spus cuvântul şi acum ascultă pe coleg, dar ochii noştri întârziază asupră-i şi din figura lui atât de mobilă, atât de expresivă, căutăm să înţelegem preţul cuvintelor ce i se adresează. *Acest actor ştie să asculte!* Iată un lucru rar. Aţi văzut artişti mândri de gesturile şi de oratoria lor, care, îngheţaţi şi cam dispreţuitori, aşteaptă pe partener să isprăvească tirada, ca să înceapă ei pe a lor, cu şi mai mult accent, cu şi mai teribilă sforăială!... Aceşti artişti sunt nişte pseudoartişti. Priviţi pe acest necunoscut de Radovici cum ascultă pe coleg. El este un actor care aşteaptă să-i vină rândul şi replica, sau este un om la el acasă, agitat de gânduri şi de planuri, de dureri şi de speranţe, de aşteptare şi de teamă? Unde e masca acee/, spoită şi împietrită, impertinentă ori falsă, a histrionului *care nu ştie să asculte"!* Ochii, gura, muşchii feţei, mâinile lui Radovici nu numai că ştiu să spună ce este de spus, dar ştiu să asculte. De unde a învăţat acest actor aşa jtfeşteşug rar? Nu ştim! Noi constatăm faptul cu o deosebită mulţumire.

Efectul produs asupra noastră de jocul lui Radovici este înălţător. La viaţă răspundem cu viaţă, la simţire cu simţire. Nu mai suntem la teatru, cel puţin nu la orice teatru. Răceala şi ironia, pe care ţi le provoacă sforile prea aparente, păpuşăria ageamie, se topesc în emoţiune şi în entuziasm. Aceste actor e un adevărat artist!

Piesa *Samson* la Teatrul Modern însemnează, cu deosebire, un mijloc meşter ales pentru publicarea talentului d-lui C. Radovici. Dl. Davila, în privinţa aceasta, e maestru. D-sa se pricepe ca nimeni altul să dea unui actor rolul cel mai potrivit cu forţele şi cu temperamentul lui. Şi cred că acei câţiva artişti, care au plecat de la Teatrul Modem, ducând între bagaje şi cununa de laur, n-ar fi izbutit cu una, cu două, subt altă direcţiune, să se arate lumii într-o lumină atât de favorabilă şi în roluri atât de avantajoase. O fi semănând şi dl. Davila cu acel nu ştiu care cuceritor despre care s-a zis: ştia să cucerească, dar nu ştia să păstreze! Meritul d-lui Davila e şi mai mare. îi vom fi recunoscători să ne scoată la iveală, la fiecare 2-3 ani, atari elemente nouă şi viguroase, care - de n-ar fi fost simţul D-sale devinator şi fin - ar fi umblat încă multe vreme pe căi fără de glorie.

1911

ARTANEZZO

Un aventurier italian se întâlneşte la băile Luchon din Franţa cu frumoasa d-nă Ferioul, soţia unui prea cumsecade şi bine situat burghez francez. Carlota Ferioul, femeie cinstită, neştiutoare de durerile şi de primejdiile vieţei - ca şi ale inimei - e o mică pervertită a reveriei, un fel de M-me Bovary. Dragostea placidă a soţului şi viaţa casnică, între cei doi copilaşi pe care-i are şi în casa ei îndestulată, de la Grasse, nu-i sunt de ajuns, nu-i umplu inima. Vecinica poveste, vecinicul rezultat al educaţiei sentimentale sau al dezechilibrului cu noi înşine. Carlo Artanezzo apare în ziua vieţei d-nei Fenoul ca o întrupare miraculoasă a visurilor ei de fată mare şi de soţie - incorigibil visătoare. Carlo e frumos, e-nalt, are nişte ochi strălucitori ca de felină, are buzele roşii ca trandafirii ce cresc pe vechiile puzderii ale Vezuviului şi nişte mâini brune ca serile napolitane. Afară de aceasta, aventurier pentru care nici o cutezanţă nu poate leşina în ezitare, Carlo Artanezzo e ager şi irezistibil, în cucerirea inimilor feminine, ca Fra Diavolo, ca Luigi Lampa şi ca toţi bandiţii italieni din Italia şi de pretutindeni. Căci vezi, frumosul Carlo Artanezzo e puţin şi bandit.

într-o singură zi, Artanezzo câştigă inima şi trupul Carlotei Fenoul. Cam repede şi inexplicabil au observat cronicarii şi criticii noştri bucureşteni. Dar aşa se petrece lucrul (fireşte, în piesa *Scandalul,* a lui Henry Bataille) şi foarte de multe ori tot cam aşa şi în viaţă. Carlota Fenoul e o femeie perfect cinstită, care îşi iubea bărbatul, care îşi adora copiii!... Inexplicabil!... dar un inexplicabil jalnic de frecvent.

Dragostea dintre Carlo şi Carlota ţine o săptămână, o dragoste ascunsă, înflăcărată, nebunească, subt spaimele descoperirei posibile (dacă nu şi începute), fiindcă familia Fenoul şi Artanezzo se găsesc, doar la băile Luchon, locatari în acelaşi hotel. Şi într-o seară - un vis de august sau de septembrie plin de parfumurile florilor, de colbul stelar - visul iubirei celor doi se isprăveşte deodată!

Artanezzo e un escroc! După o convorbire întortocheată şi penibilă, Carlo Artanezzo subtilizează iubitei înmărmurite un inel de mare preţ şi aleargă cu el - după spusa lui la masa verde, în realitate, însă, la un giuvaergiu, spre amanetare. D-na Ferioul cade ca din aeroplan! Iubitul ei - omul acesta căruia ea i s-a dat trup şi suflet - e un escroc!

O, bietul băiat, da şi nu prea. Este, e adevărat, un cavaler de industrie, un rasta, o pasăre de lux, de mizerie şi de pradă, în acelaşi timp, o existenţă extraordinară, cu o expresiune brutală şi sugestivă din limbajul nostru bucureştean'. cineva care *supează la Capsa şi doarme la poliţie...* Dar în actul II din piesa lui Bataille, pe lângă acestea şi pe lângă altele, mai aflăm că acest aventurier protestează şi dovedeşte şi cu probe tari o inimă clocotitoare de iubire, o inimă poetică şi eroică!

Da, e mincinos, înşelător, abject! Uneşte laolaltă şi oscilează între lumea ambasadelor, staţiunile balneare luxoase, între lumea localurilor de joc celebre şi între lumea oţelelor suspecte şi infecte, lumea măsluitorilor ordinari, a vagoanelor de clasa III şi a prostituatelor de aceeaşi clasă! Dar cât e de frumos acest golan cu aspecte de marchiz, acest declasat, acest candidat de puşcărie, în scena supremei mărturisiri din actul II.

Artanezzo vine înaintea nenorocitei Carlota, îi spune care este şi care nu este partea lui de vinovăţie - în procesul de escrocherie, deschis la Paris, şi unde biata femeie este chemată să mărturisească - şi la urmă îi restituie toate scrisorile, toate dulcile nimicuri, primite la Luchon. (Giuvaergiul la care Carlo amanetase inelul Carlotei şi făcuse împrumuturi în numele ei deschisese acest proces.) Cât de zguduitor este efectul pe care-1 produce asupra noastră, în sinistrul crepuscul al dezmeticirei şi al păcatului consumat!

Toate aceste constatări şi oglindiri le îndreptez cu drag către Storin, interpretul lui Carlo Artanezzo. Un remarcabil talent, care creşte, sporeşte, se dezvoltă subt ochii noştri. De la piesă la piesă, din ce în ce mai bine, Storin merită astăzi admirativele noastre complimente.

- Ce vârstă ai? 1-a întrebat Novelli.

- Douăzeci şi opt de ani, a fost răspunsul.

Am simţit-o eu însumi, am auzit-o din gura lui Radovici:

- Storin are un puternic temperament dramatic, un talent deosebit şi multă perseverenţă la muncă. Ce-i mai trebuie? Vremea, în care să poată să se manifesteze şi să se maturească! Răsplata muncei şi a talentului, însă, să ştie s-o aştepte cu nerăbdare, cu modestie şi-de câte ori! - cu resignare. Lucrul acesta, aici între noi, să nu-1 uite niciodată.

1911

O SCRISOARE GĂSITĂ ÎN ZĂPADĂ

Azi-de-dimineaţă, când am deschis ochii, am văzut deasupra Bucureştilor mansardei mele poalele de hermină ale iernei, iar în dreptul soarelui absent fantoma furnicată de mii de puncte albe a dalbului monarh. A nins! şi ninge încă, bogat, tihnit. Ce-am visat astă-

noapte... nu-mi mai aduc aminte. Lumina mată şi puternică a cerului colcăitor de nea mi-a umplut ochii brusc, ştergând fără de urmă lumile ireale ale visului. îmi pare că visasem ceva frumos, îmi pare că icoana d-tale coborâse cu drag pe ochii mei închişi. Dar peste visul şters, iată, la lumina zilei, visul mult mai primejdios, cu ochii treji...

Am recăzut subt farmecul dulcei noastre convorbiri de ieri. Te-am văzut în colţul d-tale, în salonul d-tale, atât de prietenoasă, atât de măgulitoare pentru bietul cântăreţ ce sunt, atât de turburătoare!... Covoarele vechi, discrete, dimprejuru-ţi, obiectele frumoase şi de preţ pe care ştii să le dezordonezi cu atâta iscusinţă, portretul şi fotografiile d-tale, clavirul, ghitara, vasele cu flori şi îndeosebi acea dezmierdătoare procesiune de crizanteme - acea procesiune de copilite, în ziua primei cuminecări -toate, toate acestea, adăogând şi sonata pe care mi-ai cântat-o, îmi reveneau acum cu o limpezime, cu o preciziune minunată, şi se înscriau nainte-mi, pe strălucitorul alb de afară, ca un altar improvizat în Joia Verde, pe un lan imens de crini în floare.

Şi cuvintele d-tale şi acel crescendo de intimitate şi de împresurare care mi-a dat bătăi de inimă şi m-a făcut să mă ridic brusc de lângă d-ta şi să-mi caut cumpătul, privind pe geam, în stradă!... O, de-aş putea să cetesc fără de greş în inima d-tale, de-aş fi sigur că într-adevăr există un mărgăritar de sentiment, subt aceste ape chemătoare şi splendide care sunt aparenţele d-tale! Dar nu mă pot convinge. Ce te costă să fii ondulatoare, ispititoare în vorbă şi în gest, naintea mea, când aşa eşti întotdeauna? Şi cu ce voi zvârli în aer siguranţa mea că nu este întâia oară, când încerci să frângi, din buna-i cumpănă, un suflet de bărbat, altul decât bărbatul pe care astăzi nu-l mai ai?

Să-ţi pun întrebarea aspră, pe care ieri n-am fost în stare să ţi-o pun: Ce înfăţişez eu în ochii d-tale, ca să pot să cred de-a binelea că iubirea mea te ispiteşte, că durerea mea, dijmuită în versuri, va fi dulce inimei, mândriei d-tale? Că sunt poet!... Amară ironie! un poet de care n-a auzit nici un editor şi ale cărui versuri dorm, astăzi, în saltare, somn adânc, visând la celebritatea deceniilor viitoare. îmi vei răspunde: Ce-mi pasă! Versurile d-tale îmi sunt scumpe ca şi aceste vase arhaice, ca şi acest inel pe care-l port în deget, şi tocmai fiindcă eu li sunt singura vistiernică. Să zicem că e aşa, deşi ar trebui să fii mult mai mult artistă decât femeie din lumea mare, ca să te cred întocmai.

E altceva la care se pare că d-ta nu te-ai gândit până acum, dar la care eu m-am gândit neîncetat, din ziua când avui durerosul noroc să te cunosc. E ceva care ne desparte hotărât şi iremediabil. E prăpăstioasa deosebire dintre condiţiunea mea şi condiţiunea d-tale. Te vei revolta,

poate, cetind acest cuvânt, dar revolta d-tale, oricât de sinceră, este zadarnică, fiindcă dreptatea este de partea mea.

Da! drăgălaşă doamnă! în ciuda tuturor romanelor pe care le-ai cetit şi de care îţi aminteşti acum, în ciuda celor mai democratice convingeri pe care le-ai putea avea şi în ciuda celei mai autentice nobleţe pe care mi-o acordă nobila poezie: d-ta eşti din lumea celor ce

... fac din noapte ziuă ş-a zilei ochi închid -

d-ta eşti copila bogăţiei, ai părinţi, rude, amici milionari, locuieşti un mic palat încântător, ai servitori şi automobil, ai totdeauna în salonul d-tale vase cu florile anotimpului... Pe când eu, dulce Mărie!... Eu sunt nu numai un om din popor, dar un biet locuitor al mansardei, eu trăiesc de azi pe mâine, ros de sărăcie şi de mândrie înăbuşită, eu mă războiesc, adeseori învins, cu nevoile degradatoare ale vieţei, eu scriu în mansarda mea, câteodată, versuri, cu creionul, pe manşetă, fiindcă penele şi hârtia s-au isprăvit! Iar în vremea asta, d-ta treci, pe subt mansarda mea, în vălu-ţi alb, fluturător, lăsată moale în elegantul d-tale Dion-Bouton, fiindcă trăsura şi caii nu mai sunt azi la modă.

Şi eu, eu acesta care nu mai am decât un singur rând de haine, încă onest şi prezentabil, sunt poftit mâine, încă o dată, în salonul d-tale! Pentru ce m-ai ales tocmai pe mine, ca să experimentezi puterea farmecelor d-tale? Pentru ce ai ales pe acest nenorocit poet, destul de chinuit de miragiul lui firesc, destul de sfâşiat de endemica-i sărăcie?

Vai! încep să întrevăd. îţi trebuiam tocmai eu, ca un fel de oglindă rară, în care să răsfrângi ochii, zâmbetul, şerpuirile rochiei şi ale capriciului d-tale. îţi trebuia un poet, pentru ca respiraţia d-tale apropiată şi parfumată, fiorii glasului şi ai trupului d-tale, pentru ca - într-o zi, cine ştie! - nebunia cămeşuţei d-tale de dantelă să nu se piardă, să nu moară în chip vulgar, ci să învieze, rourate cu lacrimi şi fragede ca zorelele, în dimineaţa sfântă a inspiraţiei poetului!

Cât mă doare că trebuie să-ţi scriu aceste adevăruri... Şi totuşi - cât îţi sunt de recunoscător că mi-ai dat prilejul ca să le simt în mine, zbătându-se şi durându-mă!

*

Am întrerupt aici scrisoarea mea, plin de ciudă pe mine însumi, adânc nemulţumit de cele ce-ţi scrisesem şi gata să sfâşii aceste pagini. Privirile, atitudinile şi vorbele d-tale mă recucereau, mă străbăteau din nou, ca un vin capitos şi favorit. Natură neînchegată, inegală şi periodică, distrugeam acum, în gându-mi, tot ce-ţi afirmasem! şi voiam să reclădesc, cu faţa spre alt soare, castelul convingerilor mele, dar vai, cu temeliile în aceeaşi inimă rănită şi dementă. De ce n-ar fi posibil acest lucru visat adesea: o iubire splendidă şi eternă, între un poet sărac şi o

femeie frumoasă şi bogată?... Şi apoi, de ce atâta şovăială, de ce atâta sterilă analiză? Poate că Măria astăzi simte şi spune adevărul! De ce să laşi să treacă un „azi" atât de îmbietor şi de frumos!... Şi castelul era gata! ridicat pe locul celuilalt şi un alt soare, plin de foc şi de noroc, îl îmbrăca în luminile credinţei şi ale fericirei...

M-am îmbrăcat în grabă (era aproape miezul zilei) şi, absolut convins că voi răspunde invitărei şi voi veni din nou să sufăr în salonul d-tale, am alergat după lucrurile care îmi trebuiau. Să ţi le numesc, cu cinismul sfâşietor pe care nu ştiu să-1 fi avut vreodată, până la mine, vreun biet tovarăş de poezie şi de durere. îmi trebuiau gulere şi manşete , proaspete, fiindcă slaba mea provizie de până aci a plesnit, de multă spălătură şi de clor. Trebuia să dau la călcat singurul costum de haine pe care mi-1 cunoşti, de când ne ştim. Trebuia... ei, da, trebuia să găsesc bani pentru o nouă pereche de botine...

Am coborât în stradă, purtând sub frunte un incendiu de visuri, de planuri, de simţiri absurde, de pâlpâiri rimate. în stradă m-am dezmeticit. Pe gât, pe ochi, pe mâini, florile iernei mi-au dat sărutul de revedere. Ningea! ningea! Uitasem umbrela şi am fost destul de năuc să nu mă înapoiez s-o iau. Dar imaculatele perdele, văzuse din fereastra mansardei mele, târau acum pe străzi canaturi de noroi. Omătul se terciuia şi se topea. Apa se trăda la fund, pretutindeni, şi ghetele mele aveau pentru ea o sensibilitate extraordinară! Cu hainele (dragă Doamne, cele bune) făcute pachet - un pachet atacat de apă şi lamentabil - am alergat pe trotoarele cleioase, până la umila croitorie al cărei client scump la vedere am onoarea să fiu. Şi apoi de acolo am venit înapoi, reintrând în Calea Victoriei, muiat ca un şoarice şi mângâindu-mă cu deviza mea intimă şi amară: „Unde nu e cap, vai de picioare..."

O, Mărie! tocmai în acel moment d-ta ia trecut în automobil, pe lângă mine şi ai încrucişat cu zborul d-tale, elegant, cvasiaerian, plescăiala mea greoaie şi ridiculă! M-ai recunoscut perfect, fiindcă te-ai uitat la mine şi parcă ai şi răspuns al salutul meu arhistupid! Frumoasă doamnă! aş fi voit, în clipa aceea, ca pământul să se năruie subt mine şi aş mai fi voit ca ora în care făcurăm cunoştinţă să fi fost ştearsă cu un blestem din cartea sorţilor! Mai cutează, scumpă doamnă, să-mi afirmi că ai dori iubirea acelui tragicomic personagiu pe care l-ai văzut astăzi!

Dar să privim lucrurile în faţă. Nu voiesc să mai fiu ridicul; mi-e destul cât am fost până acum. întâlnirea noastră - d-ta în automobil, eu în ghete permeabile - a fost o întâmplare fericită, a fost acea palmă neaşteptată şi salutară pe care ţi-o dă un doctor original ca să-ţi curmeze o nevralgie! Ah, ce noroc că s-a întâmplat aşa şi ce prodigios cucurbitaceu poartă pe umeri poetul d-tale!...

Cât erai de frumoasă, doamnă! cât de suavă răsăreai subt cristalele automobilului! Şi acei crini de Florenţa (sau ce flori erau?) care creşteau în trăsura d-tale, cât de nimerit sporeau şi rafinau frumuseţea d-tale! Unde te duceai, doamnă, cu ce gânduri, cu ce dor, cu ce icoană în minte? Spune-mi, doamnă, sfântul adevăr. Aşa e că numele, figura ori măcar versurile mele erau departe de d-ta cât pământul de stele? Vai, ce nătărău am fost şi sunt! Această femeie, tânără, liberă, fermecătoare, această femeie care se răsfaţă în aur, în mătase, în saloane, în serate şi în mese stropite cu vinuri celebre, această femeie, care, din iatacul ei capitonat, trecuse în automobilu-i plin de flori şi de insinuările caloriferului, se gândea, visa, dorea, se prăpădea - tăind în zbor de pasăre Calea Victoriei - se prăpădea după golanul ăsta, ud până la piele şi nemâncat de ieri!...

Adio, scumpă doamnă, adio, Mărie! Lasă jocul d-tale crud, lasă pe un biet copil, sărac, naiv, să-şi meargă drumul lui fără noroc, dar cel puţin nu disperat şi nu numaidecât cu o inevitabilă prăpastie, la capăt, îndreaptă-ţi ochii într-altă parte. Aţâţi bărbaţi tineri, bogaţi, îmbrăcaţi în haine şi în forme ireproşabile roiesc în saloanele şi în serile vieţei d-tale... Alege pe unul, fă-1 soţul d-tale, şi dă uitării pe acest drămuitor de vorbe, pe acest cernitor al hârtiei!

Am sfâşiat poate cu o mână prea brutală vălul iluziunei şi - s-o spunem pe faţă - al unei mistificări ce ar fi putut să isprăvească rău. Mărie! sunt profund încredinţat că întâlnirea mea de azi cu d-ta a izbit ca un glonţ *in* aripele cugetului d-tale, din acel moment. *Sunt profund încredinţat că te gândeai la o altă întâlnire, pe care vei avea-o astăzi, sau spre care tocmai atunci zburai. Sunt dureros încredinţat că te joci cu mine şi că inima d-tale ori este a mai multora, ori nu este a nimărui.*

îţi aduci aminte de *Mensonges* a lui Paul Bourget? Ah, / *'autreprofîl de la Madonei* Iartă cutezanţa mea, Mărie. Dar sunt destul de nenorocit şi sunt momente când, înhămat la carul nenorocirii mele, ajung: prins de friguri, sperios şi rebel, ca un cal de tramvai, care nu voieşte să ducă mai departe infernala cutie.

Totuşi nu sunt ingrat! îţi mulţumesc - o, cât de mult! - pentru încântătoarea amăgire în care m-ai făcut să trăiesc o toamnă întreagă, îţi mulţumesc pentru rochiile d-tale, atât de vii şi de turburătoare, îţi mulţumesc pentru colţişorul acela în care te aşezai când îmi vorbeai, îţi mulţumesc pentru parfumul d-tale favorit, pentru crizantemele de ieri, pentru fiorii sânului d-tale, când mi te-ai destăinuit întâia oară, ah, şi mai ales... îţi mulţumesc pentru acea delicioasă mânuşiţă pe care ai culcat-o, prima şi cea din urmă oară - ieri - sub fruntea mea tumultuoasă şi neconvinsă.

1911

TEATRUL MODERN: „SCANDALUL"

La Teatrul Modern s-a jucat cu un mare succes piesa *Scandalul* de Henry Bataille. A fost piesa cea mai aplaudată şi mai cercetată din prima jumătate a stagiunii teatrale actuale, nu numai între piesele reprezintate la Teatrul Modern, dar şi între cele reprezintate la Naţional. Drama lui Henry Bataille a zguduit inimile, a răscolit cugetele - tradusă în româneşte şi înfăţişată unui public românesc, tot atât de mult ca şi în împrejurările de acasă. Şi cred că aşa va fi întotdeauna, oricare va fi -, limba de gazdă şi oricare privitorii, atât timp cât educaţia, căsătoria, onoarea... şi inima femeiei vor fi aşa cum astăzi sunt, în Franţa, pe la noi şi pe aiurea.

Ce se întâmplă în piesă este fapt divers, e un lucru de care aţi auzit-de câte ori! Dar ceea ce este şi va fi de-a pururi nou - când o mână de talent se apucă să scobească albie, să dea încovoiere, accidente, stăvilare şi frângeri de cataractă apelor etern aceleaşi ale întâmplărilor vieţii noastre - este felul cum struneşte, accidentează, cum frânge în cataractă marele talent Henry Bataille prea cunoscutul element dramatic al păcătuirii femeiei măritate.

Maurice Ferioul, industriaş bogat, persoană onorabilă, greutate politică..., se duce, cu nevasta şi cu copiii, la băile Luchon. Să te duci vara, cu nevasta, la băi, când nevasta ţi-e frumoasă, a ajuns să însemneze azi: să te duci la colivia nenorocirii şi să zgândări prosteşte fiara din colivie. Carlota Fenoul, femeie tânără şi frumoasă, se întâlneşte într-o zi, în salonul de cură sau în grădina băilor, cu o figură neobişnuită, cu un tip exotic şi fascinator. La fel cu toate femeile delicat crescute, adică lamentabil crescute, d-na Ferioul a învăţat mai mult poezii şi romane decât ştiinţă şi filosofie, a visat Feţi-Frumoşi şi aventuri romantice, iar înţelesul vieţii, asprimile şi primejdiile ei, realităţile negre şi inimice din această viaţă i-au rămas nestudiate şi streine, ca geografia Chinei. Necunoscutul întâlnit îi apare deodată ca întrupând idealul visurilor ei (absurde, imposibile!) şi biata creatură, soţia cea mai cinstită de pe lume, se pomeneşte soţie trădătoare. Acest arbore rămuros şi plin de înfăţişare - sentimentul de soţie şi de mamă din inima Carlotei - era ros la rădăcină de viermele sentimental!

Şi în braţele cui se aruncă biata mistificată? în braţele unui simplu aventurier. Carlo Artanezzo, pe care eu l-am luat, după nume, drept italian, dar despre care mi s-a spus (nu ştiu cu ce dreptate, fiindcă n-am la îndemână originalul francez) că este pur şi simplu un compatriot, Carlo Artanezzo... pare că ar fi într-adevăr un exemplar dintr-o ediţie

specific românească şi cunoscută foarte mult străinătăţii. Pare..., dar am ne-patriotismul să nu primesc asemănarea decât pe jumătate. Deocamdată Artanezzo e un băiat voinic, frumos, bine îmbrăcat, cu aere şi cu pretenţii de viceconte. Mai afund, e o existenţă echivocă, cu venituri problematice, cu patima jocului şi cu ponosul expedientelor frauduloase, ca să-şi procure banii care-i lipsesc grozav, adeseori. în ultim resort, Artanezzo e un erou al mizeriei, al escrocheriei şi apoi - ceea ce răsfrânge asupra personajului lumina unei stranii redempţiuni - un erou al inimii.

După opt zile de iubire, sinceră, pătimaşă, şi dintr-o parte şi dintr-alta, Artanezzo se scufundă... Ca să scape de datorii, ca să nu fie demascat şi dat afară din otel cu scandal, Carlo nu se sinucide, nu izbucneşte în lacrămi şi mărturisiri, ci ia, *cu împrumut,* Carlotei Fenoul, un diamant, din deget. Carlota se deşteaptă! o deşteptare amară, sinistră, şi care e primul ceas din cele douăsprezece ale dramei acum pornite.

Familia Ferioul se întoarce acasă, la Grasse. Fireşte, bărbatul n-a văzut nimic, nu ştie nimic. Artanezzo, după ce a amanetat inelul Carlotei, mai face în numele ei, la acelaşi giuvaergiu-zaraf şi câteva împrumuturi. Giuvaergiul, alt cavaler de industrie, înţelege că i-a căzut în mână o pasăre cu pene scumpe şi se pregăteşte de jumulit. Intentează lui Artanezzo un proces de escrocherie şi implică în el, nu mai mult decât ca martoră, şi pe d-na Fenoul. Şi iat-o pe biata femeie acum trăind şi murind în fiecare clipă, făcând tot ce-i stă prin putinţă ca să ascundă lucrurile faţă de barbatî-său şi să înăbuşească *scandalul.* între acestea, Artanezzo, prefăcându-se că vine să propună o afacere industriaşului Fenoul, vine în casa acestuia, izbuteşte să aibă cu singură Carlota o convorbire şi, într-o scenă lungă şi zguduitoare, i se destăinuieşte în toată ticăloşia dar şi în toată sinistra lui frumuseţe. E un mizerabil, un escroc, un om fără onoare, dar nu şi fără inimă! Cu toată ticăloşia lui, pe Carlota a iubit-o cu înflăcărare, a iubit-o cu eroism, atât cât poate să mai fie într-un om care trebuie să mintă, să înşele, să fure ca să nu moară de umilinţă, ca să nu moară de foame... Artanezzo îi restituie Carlotei toate scrisorile de la Luchon (toate probele bietei iubiri ucise în chip năprasnic), pleacă şi nu mai vine.

Corespondenţa, citaţiile, conciliabulele necesitate de proces se ţin câtăva vreme în taină, mulţumită unui prieten al casei, grefierului Parizot. Dar starea sufletească şi trupească a Carlotei şi manevrele lui Parizot, oricât de discrete şi de acoperite, atrag la urma urmei luarea-aminte şi bănuielile bărbatului. Maurice Fenoul, un om serios, muncitor, inteligent, începe să simtă că prin grădina căsniciei lui a trecut un şarpe, călcând florile şi înveninându-le. Şi într-o zi, după ce Parizot

discutase cu Carlota, în salonul ei, disperata situațiune și o convinsese pe Carlota că e mai bine să se ducă la Paris și să se înfățișeze la proces (în aparență să se ducă la Paris, lângă mamă-sa bolnavă), Maurice Ferioul dă peste Parizot, îl țintuiește locului, îl strânge puternic în chingi și bietul grefier, după o rezistență martirică, dă pe față spăimântătoarea taină. Atunci inima și sentimentele lui Ferioul răspund cu vehemența unei ape adânci în care ai prăbușit o stâncă!... Să vie toată casa, și bătrâna lui mamă, și copiii, și servitorii, și soția criminală!... Și în fața tuturor să azvârle acesteia, în obraz, infamia ei și să o dea afară, de față cu toți, afară, afară!... Și când toți din casă, speriați și cu gâturile - întinse năvălesc în salon (Carlota albă ca tuberozele defuncte), Maurice Fdrioul, cu o forțare lăuntrică de oprire, capabilă să facă să plesnească mecanismul unei locomotive care ar fi oprită astfel, se biruiește, se oprește ca pe marginea unei prăpăstii și dă mâniei și atitudinei lui o lămurire minusculă ca Gulliver în țara uriașilor: „Băiatul ăsta (și arată pe copilul lui cel mare) a fost izgonit din școală și voiesc s-o știți cu toții, spre rușinarea lui!..."

După un ceas, Carlota pleacă la Paris, convinsă, sărmana, că bărbatul ei nu știe nimic. Un amic al familiei, doctorul Jannetier, o întovărășește în călătorie, fiind Carlota iar convinsă că nici aceasta nu se știe. Doctorul ceruse lui Ferioul și mamei acestuia să se prefacă neîncetat absolut streini de adevăr. în cele două zile cât lipsește Carlota, munți întregi de gânduri și de suferință se ridică, se cumpănesc, se prăvălesc și se nivelează în cugetul lui Maurice Ferioul. Imensa lui nenorocire, în două zile de singurătate, îl pune față în față cu el însuși, îi aduce aminte de propriul lui trecut, îi aruncă pe neașteptate în față greșelile proprii, ba infamiile proprii... Și el are o infamie pe cuget! Un copil cu o femeie din popor, un copil care zice astăzi tată altcuiva...

Carlota se întoarce de la Paris, blafardă, vorbind în neștire, zdrobită de emoțiuni și de nesomn. Cu toată convențiunea făcută (Carlota să rămâie în ideea că nimeni nu știe nimic), durerea și revolta precumpănesc. Maurice smulge perdeaua convențiunii. Și atunci o zguduire ultimă trece peste sufletul și peste nervii bietei femei. „Știi tot!... Omoară-mă, Maurice!..." Carlota cade mototol pe canapea. Acum n-o mai apasă nimic! Totul se știe. Și piesa se isprăvește „ca în viață", adică profund omenește. Maurice Ferioul, care ceva mai-nainte se lipsise de toată situațiunea lui politică și administrativă numai ca s-o acopere pe Carlota, înțelege cât de scumpă, cât de dureros legată îi este această biată soție adulteră. Și pe când Carlota adoarme pe canapea, el se lasă furat de gânduri de viitor, de gândul iertării, al uitării, al reînvierii iubirii, într-un ipostaz nou, umanizată, superioară. Dar Maurice observă

că nu-1 ascultă nimeni. Carlota doarme! Pumnii i se încleștează, furia descarcă în mușchii lui un fulger! Dar se recucerește imediat, izbit de o idee profundă: Iată icoana vieții! Tu te frămânți, te zbați, cu inima, cu gândul și viața doarme!...

Băiatul lui Ferioul dă buzna în salon... „Tăcere! Mama doarme!"

„Adevărul! Ideal profund și greu! Oricărei arte, izvor și scop. Cu o grijă trudnică și în veci neobosită, generațiile își trec una alteia oglinda în care se răsfrânge icoana lui, fără ca să poată ajunge vreodată să îmbrățișeze în întregime icoana aceasta..." Cuvintele citate - din prefața - profesiune de credință care ornează unul din volumele de teatru ale lui Henry Bataille - strălucesc deasupra piesei *Scandalul,* ca luna plină deasupra unei mări în flux. Cu fiecare val, cu tot adâncul ei, cu toată imensitatea ei zbuciumată și tulbure, marea tinde spre lună!

Mi se pare că am fost cel mai entuziast spectator al lui Radovici, acum trei luni, când Teatrul Modern își deschise stagiunea cu piesa *Samson.* Cel puțin, cel mai entuziast dintre spectatorii care-și scriu și tipăresc impresiunile. Azi, după sărbătorita serie a reprezentațiilor *Scandalului* - Radovici joacă pe Maurice Ferioul, d-na Măria Voiculescu pe Carlota - relevez cu bucurie că entuziasmul meu avea de ce să fie și că Radovici e un artist excepțional. Fie că vorbește, fie că ascultă, fie că se plimbă, fie că stă locului, fie că dialogează în tonul mediu, fie că izbucnește, împins de sentimente violente, acest artist se proiectează totdeauna în lumină și în adevăr. Nu te jignește nici o stângăcie, nu te zgârie nici o notă falsă. Radovici e totdeauna la el acasă, complet, firesc, stăpân pe situație.

Iată, alături de el, un element admirabil, o artistă minunată, d-na Măria Voiculescu. Ar fi interesant să stabilești o paralelă între jocul acestor doi artiști... Care sunt calitățile și în ce rezidă puterea d-nei M. Voiculescu?! acestei zâne dramatice, care a devastat în așa fel grădina unde cresc elogiile criticei noastre teatrale, încât astăzi bieții critici, când vorbesc de D-sa, nu știu de unde să-i mai culeagă măcar un buchețel de toporași... Cu ce puteri de artă ne subjugă d-na M. Voiculescu? Când ascultă, D-sa nu ne spune decât prea puțin; când meditează, când se plimbă, când vorbește domol, când e voioasă ori fericită (afară doar dacă e vreo fericire â la Salomea, ținând în mâini capul lui Johanan) d-na Voiculescu nu ne face să gândim: iată un mărgăritar de artă! D-sa începe să ne inspire ideea aceasta, atunci când se luptă în preajma a 100° de temperatură dramatică. D-na Măria Voiculescu este cineva, un cineva splendid care trăiește, ca nu știu care animal fabulos, din Mitologie, în apele clocotitoare sau în foc.

Piesa *Scandalul* a fost jucată la Teatrul Modem cu o aproape desăvârşită armonie de forţe participante. Toată lumea a fost bine, chiar şi d. Economu, cărui îi doresc, din toată inima, pe lângă râvnă şi stăruinţă, şi miracolul posibil al unei resurecţiuni vocale. D. Simionescu, în grefierul Parizot, a fost vrednic de toate aplauzele. A jucat perfect de bine. îl lăsam la o parte pe Storin, interpretul lui Carlo Artanezzo; îl lăsam la o parte, fiindcă l-am aplaudat în *Rampa,* cu călduroasă convingere. Storin e un element de trainică valoare şi excelenta şcoală pe care o face subt direcţiunea d-lui Davila îl va ascuţi şi impune definitiv.

Cu *Scandalul* d. Davila apleacă încă o dată, până la noi, cerurile-teatrului lui Henry Bataille, cerurile cele mai limpezi, mai scânteietoare de adevăr şi de umanitate, în care au tronat vreodată zeiţele gemene Melpomene şi Thalia.

1911

PENTRU SLAVĂ - PENTRU BANI!

Avem astăzi câteva reviste literare care plătesc pe colaboratori. Aşa ceva era la noi, până mai alaltăieri, basmul cu merele de aur, din grădina Hesperidelor. Multele şi măruntele reviste care zac, prea de timpuriu cosite, în livada istoriei noastre literare, semănau între ele mai ales prin faptul că nu plăteau pe colaboratori şi nici n-aveau de unde. Apariţia unei asemenea reviste însemna de obicei că doi-trei literaţi amici (dintre care unul dăduse din întâmplare peste câteva sute de lei) au întârziat într-o seară la berărie. Şi după mai multe pahare de bere, discutând ei cu aprindere situaţiunea literară, au găsit-o deplorabilă şi cu toţii au căzut de acord că mântuirea nu poate veni decât... de la cei 400-500 de franci, generos azvârliţi într-o revistă. Aşadar, de-abia aveau cu ce plăti hârtia şi tiparul primelor câteva numere... Cine se mai gândea şi la plătirea colaboraţiei!

Dar nu numai aceste generoase şi grabnic dezamăgite efemeride plăteau cu visuri pe colaboratorii lor, ci şi revistele care durau mai mult, care trăiau câţiva ani şi dintre care unele poate n-au murit nici astăzi. Ce se întâmplă, însă? Neajunsul s-a prefăcut în datină! Neplătirea colaboraţiei s-a prefăcut în nobilă tradiţiune! Când s-a ştiut, cu dovezi, că sunt unele reviste, apărute mai încoace, care dau colaboratorilor bani albi pentru slove negre, vechea nobleţă literară a ridicat

mâinile la cer: „Dumnezeule! auzi poet, auzi prozator, care să cuteze să primească pentru lacrimile lui, pentru visurile lui, nişte abjecte bilete de bancă!"...

Dacă revolta aceasta ar fi rămas în taina conştiinţelor, dacă reprezentanţii vechii tradiţii, „vechii frumuseţi", şi-ar fi înghiţit durerea, nu s-ar fi ştiut nimic, n-ar fi fost nimic de zis. Dar revolta şi durerea rod la inimă şi - să vrei ori să nu vrei - tot ajung să se exprime. Şi iată pe ici, pe colo, în unele publicaţii, câte o lacrimă discretă, câte o floare de regret sau ironie...

S-a mai întâmplat (şi aici trebuie să facem un ocol cam lung, dar nu fără rost) încă un lucru neobişnuit. Scriitorii români, îndeosebi Veniaminii literaturii noastre, au fost chemaţi şi adunaţi cu stăruinţă, acum în urmă, în Societatea Scriitorilor Români şi peste societatea aceasta un ministru al Instrucţiunii a lăsat să cadă din mâinile-i generoase flori, favoruri, slujbe şi mari promisiuni...

De când există literatura românească nu s-a pomenit un anotimp mai fericit decât acesta! Scriitorii încep să câştige ceva de pe urma trudnicei lor îndeletniciri. E un noroc care vine pentru unii cam târziu, pentru alţii prea târziu, pentru cei mai tineri tocmai la vreme. S-ar cuveni însă să fim cu toţii mulţumiţi şi să mulţumim cu vrednicie. Nu! S-au găsit printre noi cugete clorotice care s-au speriat de atâta noroc. Şi-apoi spaima a dat în gelozie şi în ironie. Că mai întâi ce-ar însemna toţi aceşti debutanţi pe care i-aţi consacrat *scriitori români,* primindu-i în societate... Nu e nici o consacrare; e numai semnul, este inscripţia unei frăţii de interese şi de meserie. Câţi dintre membrii societăţii au într-adevăr talent, sunt într-adevăr talente: aceasta e o chestiune aproape... metafizică. Dumnezeu şi viitorul vor alege. Dar e vorba că în literatură suntem toţi cu toţii fraţi de cruce şi e bine să ne cunoaştem, să ne întrunim, să ne simţim legaţi prin ceva, să fim şi noi o... *obşte* literară. Dacă vreunul dintre noi n-are talent - şi, dragă Doamne, or fi destui aşa - nu înseamnează că bietul om nu-şi chinuieşte viaţa ca şi cel cu talent. Să se apuce de cizmărie e prea târziu şi nici nu se poate! Cine îl va convinge că nu are talent? Şi atunci iată o Societate a Scriitorilor Români, la ale cărei avantaje, drepturi, bucurii... vine să se lipească şi el. Nu-l invidiaţi deloc, cum nu invidiaţi pe croitorul care se duce la sediul corporaţiei croitorilor. Care dintre noi are talent şi care nu... cine poate să spună! Destul că fiecare scrie şi-ar fi bucuros, sărmanul, să trăiască din scris. Dar ce credeţi: o să ajungă vreunul să-şi scoată demâncarea şi îmbrăcămintea (chiar când este un trup singur) din această torturătoare meserie?

Şi revenim acum la acei literaţi şi directori de reviste, amărâţi că scriitorii noştri încep să câştige bani, cu literatura, şi le spunem că, din nefericire, câştigul unui scriitor român de astăzi este derizoriu. Există vreun poet, vreun prozator, dintre cei bătrâni şi încununaţi cu laur, ori dintre cei mai tineri, pentru care cununa tocmai se împleteşte, care să trăiască, în casă proprie, cu nevasta şi cu copiii lui, numai din venitul muncii lui literare? Eu nu ştiu pe nici unul. Dintre scriitorii mai bătrâni cunosc de aproape pe unul singur, un om foarte cuminte, pe care îl stimez şi îl iubesc. Omul trăieşte în oarecare belşug, nu mai simte povara grijilor materiale, dar - e funcţionar la un minister. Dacă litera-* tura lui mai veche, adunată în volume, şi articolele lui de astăzi îi aduc ceva bani, apoi cred eu că sunt banii de buzunar... Dintre scriitorii recenţi cunosc pe cei mai fericiţi şi mai editaţi; dar şi aceştia ocupă funcţiuni plătite de stat - ceea ce mă face să deduc că produsul bănesc al muncii lor de literaţi nu le-ar fi de ajuns ca să trăiască omeneşte.

Iată care ne este situaţia. *Chiar şi astăzi, când o eră nouă se pare că stă să fericească pe scriitorii noştri, este fapt pozitiv că un scriitor român, oricât de cunoscut şi de citit, nu poate să trăiască numai din ce agoniseşte cu scrisul lui, ci trebuie să mai aibă încă o meserie, în cazul cel mai norocos o funcţiune plătită de stat.*

în aşa împrejurări, să te superi pe un scriitor, fiindcă din când în când câştigă câte un ban cu poveştile şi cu visurile lui, însemnează să pofteşti să nu mai fumeze, să nu mai bea un pahar cu vin, să nu-şi mai cumpere o carte ori o copie de pe vreun tablou (căci de tablouri autentice - slabă nădejde). în aşa împrejurări, să te superi pe o revistă că-şi plăteşte colaboratorii, însemnează să judeci pe dos!

Mai încape discuţiune că munca literară trebuie plătită ca orice altă muncă şi că o revistă care plăteşte pe scriitori nu-i *mercantilizează* şi nu-i înjoseşte, întru nimic? Ei!... regret şi eu vremurile acelea când poetului nu i se dădea bani în mână, ci i se dădea mansardă confortabilă sub acoperişul castelului, o haină de catifea cu horbotă pe la mâneci şi la orele de masă un loc la masa castelanului. Dar s-au schimbat vremurile! Castelanii au coborât de mult sub pardoseala catedralelor, iar castelele, deşi se mai găsesc şi astăzi, au căzut în mâna marilor industriaşi, marilor financiari, de felul lor prea puţin prieteni poeziei şi poeţilor. Astăzi, sub domnia capitalului şi a muncii tarifate, poetul este şi el un muncitor, un proletar. Şi oricât de gingaş ar fi sufletul lui, trebuie să se adapteze epocii şi legilor ei brutale. I se oferă bani pentru visurile lui, culese şi migălite în versuri? Să-i primească sănătos! că nu e nici o ruşine.

Mercantilizarea de care se scandalizează câţiva oameni sinceri, alţi câţiva nesinceri, e o gogoriţă! Se mercantilizează bietul nostru poet X, fiindcă a luat un napoleon pe un sonet şi nu se mercantilizează Anatole France, Edmond Rostand, Gabriele d'Annunzio, care primesc saci de aur, pentru un roman, pentru o piesă de teatru! Să spunem lucrul cum este. Scriitorul scrie astăzi pentru slavă, ca şi în alte vremuri mai bune, dar scrie şi pentru bani. August, Mecena..., chiar când mai înviază câteodată, nu mai pot să dăruiască vile şi moşioare la Tibur. Astăzi banii guvernează lumea, chiar şi pe monarhi, chiar şi pe poeţi. Prin urmare, pact cu această forţă!

Şi când, colo sus, scriitorii din ţări străine, întocmai ca bogatul din parabola Mântuitorului, învestmântaţi în purpură şi în byssus, ospătează şi se desfătează în toate zilele vieţii lor, noi să invidiem pe bietul Lazăr - scriitorii români, că le cade şi lor, din când în când, câte o fărâmitură, din văzduhul graţiilor ministeriale, ori din slabul prisos a două-trei reviste literare, platnice!...

Să fim mai largi la inimă, să fim mai sinceri! Nu e nici o ruşine să primeşti parale pentru munca ta de scriitor. Şi e o fericire că revistele noastre au început să plătească pe muncitorii literari. Tot ce putem dori e ca, atunci când primeşti argint, să dai în schimb aur şi pietre preţioase!

1911

REVELIONUL ÎNTR-O ŢARĂ DEPĂRTATĂ

E o ţară strania, cu temeliile pe planeta noastră, dar cu cerul în sferele de cristal ale lui Ptolomeu. Ţara nu prea e fericită; fericirea e tot atât de neajunsă pentru popoare ca şi pentru indivizi. în ea sunt câteva mii de oameni bogaţi, stăpâni pe cursurile apelor, pe coamele dealurilor, pe despoitura munţilor şi sunt multe milioane de oameni săraci, care-şi duc greu viaţa, muncind pentru pâinea totdeauna insuficientă. O mare parte din poporul răspândit pe înconvoierea ţării lucrează ogoarele, scoate grâul şi porumbul din pământul frământat cu îndărătnicie. în lunile de vară, când streinii trec cu trenul de-a lungul acestei ţări, ţara întreagă e o mare - în dreapta galbenă, în stânga verde şi zefirii se leagănă pe imensitatea ondulatoare. Păcat însă că toată această bogăţie nu creşte din pământ decât pentru câţiva inşi. Braţele care o plămădesc şi o culeg rămân mereu nerăsplătite şi istovite.

în oraşele ţării trăieşte restul poporului. Dar nici în oraşe nu tocmai bine. Casele celor puternici, înconjurate de parcuri, de grădini, apar din loc în loc ca nişte insule, în suprafeţe vaste de mizerie arhitecturală şi edilitară. Când soarele frige - pe marginea oraşelor se coc maidane pestilenţiale. Când toamna se coboară şi negurile şi ploile somnolează zile lungi - cartierele răzleţe se îneacă în noroi, şi bălţile încep să crească, din pivniţe şi din subsoluri, spre odăile de deasupra. Coşuri de fabrică varsă balauri de fum deasupra foburgurilor jalnice.

în fabrică, aerul e puţin, munca e multă şi primejduită, salariul e plătit cu vigilentă economie. Pe toate feţele şi în toate manifestările, viaţa poporului din ţara aceea arată multă nesiguranţă, nedreptate, exploatare, făţărnicie etc, etc.

*

Dar nu se poate suflet cât de nenoro'cit care să nu aibă vreo mângâiere, vale cât de tristă să nu aibă vreun pârâu, vreun măceş înflorit, şi societate de fiinţe care să nu aibă, pe lângă multe şi destule neajunsuri, şi oarecare despăgubiri şi bucurii. Ţara aceasta de sub sferele lui Ptolomeu se mângâie cu arta. Eroii artei - artişti 3e toate categoriile - sunt consolatorii şi răzbunătorii ei. A fi artist în ţara aceea însemnează a fi magnific preot la altarul zeiţei Umanitatea. Din multele dureri ale ţărei sufletele artiştilor ei se deduc ca văpaia din văpaie; aceste suflete sunt oţelite, generoase şi viteze până la sacrificiu. Fatalităţilor istorice şi ereditare, care pustiesc viaţa şi cugetele contemporanilor, acei viteji ai Artei opun bravura piepturilor lor, simţirea eroică a operelor lor. Ţara e bogată în asupritori, în aroganţi şi în mişei - dar această iarbă rea e forfecată viguros, neobosit, în satiră, în dramă, în roman. Cei zdrenţăroşi şi rebegiţi de ger sunt cohorte, dar poezia şi pictura îi înnobilează şi-i răzbună, în compoziţii nemuritoare!

Artiştii acestei ţări sunt legaţi între ei prin tovărăşii speciale; există o societate a pictorilor şi a sculptorilor, o societate a scriitorilor, o societate a artiştilor dramatici. Dar mai presus de aceste societăţi există una superioară, din care fac parte toţi poeţii, toţi compozitorii şi toţi ceilalţi fraţi ai lor întru frumos şi întru simţire înaltă omenească. Această societate e diademul ţărei. Organizaţia ei, felul cum lucrează, opera ei numeroasă şi felurită, le cunosc în chip vag, fiindcă informaţiile mele sunt insuficiente. Ştiu numai că societatea aceasta întrece în autoritate şi în demnitate pe cele mai înalte instituţii ale ţărei.

Forurile administrative şi chiar cele judiciare ar fi în mare încurcătură când ar avea nesocotinţa să intre în luptă cu acest for al Artei. Membrii lui sunt vrednici de această frumoasă autoritate! Toţi sunt cavaleri! Toţi sunt fără pată, fără vină, fără frică!

în chip unit, tenace, vitejesc, toti aceşti oameni, care au în vinele lor tot ce a fost mai bun şi mai nobil din sângele unui neam, luptă pentru ridicarea materială şi morală a norodului subjugat. De aceea, nedreptăţile din ţară au început să scadă. Cei privilegiaţi, cei avuţi, cei fără scrupule se simt observaţi cu ochii de lynx şi-şi pierd cumpătul şi tupeul. Dar iată o icoană mai precisă, care mi-a venit la cunoştinţă, o dată cu aceste informaţii vaporoase, iată o pildă din viaţa şi anume din petrecerile societăţei. Cum petrec de Anul Nou aceşti oameni?

în cele din urmă două-trei zile ale anului vechi, societatea se constituie într-un fel de tribunal care ţine şedinţe de la 9 ore dimineaţa până la 6 ore seara. Fiecare membru al societăţei este obligat ca, într-un an întreg, să răscolească pământul şi să descopere un fapt, o dramă autentică, o întâmplare nenorocită (fie ca pasiune, fie ca sărăcie, fie ca simplu accident ce era să coste viaţa), iar acum, înaintea tribunalului să vie să probeze, cu martori sau cu documente, că el, poetul, actorul, compozitorul, a împiedecat suicidul, a scăpat viaţa celui ce nu mâncase de o săptămână, a scos din foc, din apă, pe cel ca şi pierdut. Membrii societăţei vin, unul câte unul şi povestesc întâmplarea sau întâmplările în care şi-au pus viaţa în joc ca să scape pe aproapele. Simplitatea cu care depun aceşti eroi este extraordinară. Aceste două-trei zile de la finele anului sunt cele mai măreţe sărbători ale ţărei.

în palatul societăţei e o sală înaltă şi spaţioasă ca o catedrală. într-o parte stau membrii societăţei. în celelalte părţi stă lumea invitaţilor, îndeosebi tinerimea din şcoli şi dascălii ei. Pe când atâtea fapte nobile sunt rechemate în sală, afară, la lumina zilei de decembrie, se îndeplinesc altele. Din constatări personale, făcute şi verificate de membrii ei, societatea a ajuns să cunoască pe cele mai nenorocite o mie de familii din oraş, din împrejurimi şi de mai departe, deci falanga mizeriei din anul respectiv. Acestor o mie de premianţi, li se expediază, ori, dacă se poate, li se predă în mână haine, rufe, bani, cărţi etc.

în ziua de 31 decembrie, la 6 ore seara, tribunalul se dizolvă. După un ceas, se deschid trei imense săli de mâncare; sala eroilor de azi şi sala foştilor eroi. în prima sală sunt onoraţi şi ospătaţi copiii cei mai săraci, mai silitori şi mai de omenie din câţi au descoperit investigaţiile totdeauna riguroase ale societăţei. în sala a doua sunt chemaţi şi sărbătoriţi marii cetăţeni ai ţărei: cei care n-au minţit, n-au furat, nu s-au mânjit niciodată în viaţa lor publică şi particulară. în sala a treia sunt aduşi şi mângâiaţi venerabilii patriarhi ai ţărei: vitejii desfiguraţi de rănile primite în războaie, bravii pensionari care timp de 30-40 ani au muncit, pentru ţară, în perfect onestă obscuritate, celebrităţile ninse şi imaculate ale neamului.

La 9 seara, începe revelionul. Sala de adineaori e transformată în colizeu. Tineretul ocupă primele inele. Revelionul este îndeosebi pentru cei tineri. Lecturile, muzica, piesa ce se va juca sunt nobil instructive, înalt educative. Săli mai mici laterale strălucesc de tablouri, de statui şi de tot ce artele întrunite au produs mai preţios în decursul anului. Artiştii cei mai talentaţi ţin ca la o mare cinste să scrie, pentru seara de revelion, poemul, piesa, melodia pe care le vor asculta trei generaţii deodată!

în sfârşit, după ce în instanţe, în acţiune dramatică sau în dramă muzicală au fost slăvite cinstea, bărbăţia, dragostea de patrie şi neam - cu câteva minute mai-nainte de cele 12 bătăi ale miezului nopţei, cel mai ilustru cetăţean al ţărei, cel mai mare artist, sau câteodată însuşi principele încununează revelionul. E un discurs de o pagină care sigilează anul expirat şi festivitatea prezentă şi deschide porţi de fier anului celui nou.

Atunci un *Carmen saeculare* zguduie sala întreagă, palatul întreg şi prin geamurile cutremurate şi prin ferestruile întredeschise, convingerea sonoră a unui neam întreg se ridică, în noaptea de'Anul Nou, spre stelele prizoniere în cristalul sferelor lui Ptolomeu.

1912

„ZILE VESELE DUPĂ RĂZBOI"

La Teatrul Naţional din Iaşi s-a prezentat, săptămâna trecută, premiera: *Zile vesele după război.* Autorul ei este sau vrea să fie un călugăr din Mănăstirea Neamţu. Dacă este într-adevăr obraz bisericesc, Cuvioşia sa, autorul, este un om care a trăit destul şi printre mireni şi a observat cu ochi citeţi apucăturile, şireteniile şi micimile societăţii noastre.

Piesa are următorul subiect: Căpitanul Barbu Asan, un erou care se înapoiază în patrie după crâncenele şi glorioasele zile ale campaniei din 1877-78, se opreşte în Iaşii plini de flori, de entuziasm patriotic şi de duduci frumoase.

în acest oraş, el are rude, între altele, pe cucoana Raluca Cireşeanu, care îi e mătuşă, şi pe duduia Tudoriţa, nepoata cucoanei Raluca, deci verişoară eroului. Căpitanul Barbu Asan vine cu ordonanţa Gheorghieş Ţăndurică, un pui de leu, un român sprinten, care serveşte cu devotament pe căpitan şi care, în timpul campaniei, colo pe malurile gârlelor bulgăreşti, a scăpat o dată pe Barbu Asan din sabie turcească.

Tudoriţa şi vărul ei se văd şi se iubesc, fără multă vorbă şi fără pierdere de timp. Dar Tudoriţa, fată orfană, este sub epitropie şi epitropul ei este ilustrul senator (sau deputat) Demostene Pârlogeanu, cel mai fanfaron, mai interesat şi mai poltron politician moldovean. Demostene Pârlogeanu a combinat o căsătorie pe sprinceană, o afacere absolut politică, de pe urma căreia partidul său va dobândi un membru nou şi important. Zestrea Tudoriţei rămâne în partid şi partidul câştigă pe ginerele ales - savantul Aureliu Filoti, filolog eminent, candidat la o catedră universitară şi, gândeşti, profesor cu siguranţă, că doar partidul în care el intră, căsătorindu-se, ştie să răsplătească pe partizani.

Piesa întreagă se desfăşoară acum ca o luptă între ceea ce ţese şi igliţează Demostene Pârlogeanu ca să mărite pe Tudoriţa cu savantul Aureliu Filoti, şi între dragostea puternică a celor doi veri. Dragostea biruieşte. Politicianul, cu toată şiretenia lui, este băgat în cofă.

D. V. Cuzinschi face pe Barbu Asan foarte bine şi cu multă dezinvoltură. Savantul Aureliu Filoti e purtat pe umeri de d-l V. Boldescu. Remarcăm cu plăcere personalitatea artistică şi jocul mlădios al acestui actor. în filologul Aureliu Filoti, d-l Boldescu e atât de real, încât am crezut că revăd pe un amic al meu, care nu e filolog, ci filosof, dar care e aidoma personajului încarnat de d-l Boldescu.

Duduia Tudoriţa râdea, sălta, zburda, cu toată vioiciunea şi farmecile pe care Mama Natura le-a dăruit din belşug d-nei M. C. Ionescu. D-l C. Momuleanu a fost politician, avocat, senator (sau deputat)... vrednic de încrederea naţiunii şi la înălţimea iscusinţelor profesionale.

Dar mi se pare că în această piesă mai interesant decât toţi a fost Gheorghieş Ţăndurică, jucat de d-l P. Petrone. Mărturisesc că d-l P. Petrone, văzut cu alte ocazii, nu mi-a lăsat amintiri definitive. De data aceasta îmi rămâne memorabil. în Gheorghieş Ţăndurică este vrednic de cinematograf. Avea un cap tăiat dintr-o cazarmă de ale noastre. Vorbea, râdea, se învârtea, ca o deşcă veritabilă.

Piesa *Zile vesele după război* şi-a atins scopul. Toţi câţi eram de faţă am râs şi am petrecut. Are câteva asperităţi. Una: este piciorul pe care Barbu Asan i-1 dă lui Ţăndurică - între culise, nu e vorbă. Te jigneşte acest căpitan, acest erou care se poartă astfel cu soldatul său, mai mult „cu un camarad de arme care i-a scăpat viaţa". Dar aşa e Barbu Asan, violent, nevoie mare.

îi dă un picior - acesta pe scenă - şi bărbatului de stat Demostene Pârlogeanu, dar aici se potriveşte de minune! Gheorghieş Ţăndurică vine de la Plevna, nu din urna electorală şi este altă socoteală. Autorul să-l oprească pe căpitanul Barbu Asan să-şi mai izbească soldatul cu piciorul. Făcând aceasta, scuteşte şi pe Gheorghieş Ţăndurică să mai

spună, în salon, cucoanei Raluca şi duduiei Tudoriţa că d-l căpitan i-a dat un picior „undeva".

Piesa pare o imitaţie uşurică după nu ştiu ce piesă franţuzească, dar e alcătuită din elemente neaoş naţionale şi cred că ar putea fi văzută cu succes şi la noi la Bucureşti.

Aviz Cuvioşiei sale, autorului!

1912

CONFERINŢA „POEZIA PSALMILOR"
(„In nuce")

Psalmii sunt floarea poeziei ebraice. Această poezie nu are nici metru, ca poezia clasică elină şi latină, nici rimă ca poezia modernă. Ea are numai ritm, un ritm liber, larg, numeros ta freamătul pădurilor bătrâne. Poezia ebraică nu are nici strofica matematică a poeziei pe care o cunoaştem noi. Versurile ebraice se grupează în strofe, numai subt stăpânirea unei idei. Când o idee, un sentiment sunt exprimate complet şi cu înţeles într-un şir de versuri, atunci strofa se încheie, atunci avem o strofa întreagă.

Versul ebraic nu este nici el aceea ce înţelegem noi prin vers, adică un singur rând, un singur stih. Versul ebraic, de obicei, este un distih, adică un dublu vers de al nostru. El mai poate fi şi tristih şi tetrastih şi pentastih, însă mai rar.

O lege specială care guvernează versul ebraic este *paralelismul membrelor.* Din această lege izvorăşte frumuseţea specială a acestui vers. în virtutea acestei legi, versul ebraic e ca o oglinda cu două jumătăţi; jumătatea a doua se potriveşte întocmai cu cea dintâi, răsfrângând întocmai, dar cu alte vorbe, icoana şi ideea primei jumătăţi, sau - nu se potriveşte cu prima jumătate şi atunci completează, mărgineşte sau contrazice acea icoană, acea idee. în orice caz, jumătatea a doua a versului ebraic fortifică, prin repetire, prin antiteză sau prin sinteză, prima lui jumătate. De aci, paralelismul membrelor poate fi sinonim, antitetic sau sintetic.

Evreii n-au cultivat nici epopeea, nici drama, ci cu predilecţiune poezia lirică religioasă şi, pe lângă ea, dar într-o măsură mult mai restrânsă, poezia gnomică-didactică. Psalmii sunt, în primul loc, cântări destinate Templului şi slăvirei lui Jahve, Dumnezeul lui Israel. Psalmii se cântau cu însoţire de instrumente şi fiindcă alcătuiau o carte liturgică

îi găsim azi divizaţi în cinci secţiuni, fiecare secţiune încheiată cu o doxologie, şi înşiraţi conform unui plan liturgic, pe ici, pe colo transparent şi astăzi.

Autorul principal al *Psaltirei* - totalitatea psalmilor - este regele-poet David, cuceritorul Colinelor Sfinte, organizatorul serviciului divin şi cel mai mare reprezentant al teocraţiei iudaice.

Frumuseţea psalmilor e o frumuseţe stranie şi torturată. Ea seamănă cu o vale vehement de neagră, cu o vale de huilă, agitată, crispată, plină de sfărămături şi de viroage, în care, la mari distanţe, pe vârful negrelor grămezi ar creşte câte un pâlc de flori roşii ca sângele, vii şi pasionate. Tonalitatea cea sumbră şi monotonă şi crispată însemnează majoritatea acestor psalmi, toţi de strâmtorare, toţi de jale, toţi clamând îndurările şi ajutorul Dumnezeului Oştirilor! Iar floarea cea rară şi sângerândă, care încununează aceste negre piramide ale torturei psaimistului, este floarea speranţelor şi a certitudinelor mesianice, târziu, dar totdeauna biruitoare. Această floare mai este - rar de tot - şi puţina poezie liniştită şi contemplativă care se strecoară, pe ici, pe colo, în psalmi.

Sunt interesanţi aceşti psalmi, fiindcă în tezaurul Golcondei, care înfăţişează literatura universală, ei vor străluci de-a pururi ca o colecţiune de diamante negre, acum şi în etern fără de pereche.

Sunt interesanţi aceşti psalmi, pentru că în citirea şi în meditarea lor şi-au găsit, multă vreme, mulţumirea literară şi religioasă părinţii noştri, cinstiţi pravoslavnici, fiii Bisericei Ortodoxe Răsăritene.

Sunt foarte interesanţi aceşti psalmi, fiindcă îmbucurătorul freamăt mistic, de care se resimte azi generoasa poezie nouă, este un ecou din harfa misticismului ebraic şi creştin.

Sunt extrem de interesanţi aceşti psalmi, mai ales pentru noi, românii, fiindcă în ceaţa groasă a confuziunei noastre sufleteşti, în atmosfera noastră viţiată şi frivolă, lectura lor şi a *Sfintelor Scripturi,* în genere, ar reaprinde candelabrele idealismului!

1912

PRINTRE TOMURI BRÂCUITE

Sunt câteva feluri de vietăţi ce-şi petrec viaţa *printre tomuri brăcuite* (Eminescu, *Scrisoarea I,* versul 112). Aşa sunt şoarecii, aşa sunt arhivarii, bibliotecarii, bibliofilii, unii dascăli şi într-o măsură variabilă noi aceştia care vânturăm slovele şi amărâm zilele tipografilor. Fiecare

dintre noi am avut şi mai avem câte un perete de cărţi, fiecare am jertfit frumoase zile cufundaţi în citire, am pierdut nopţi întregi urmărind închipuiri, fabule şi teorii, pe distanţe de sute de pagini. E un semn al timpului înfierbântat şi anormal pe care l-am ajuns. între multele otrăvuri tari pe care le consumă cu voluptate contimporanii noştri este şi hârtia tipărită. Am prieteni care au ajuns profund neurastenici din prea multă citire. Un aşa prieten cu patima cititului îşi propusese acum vreo zece ani să citească toate cărţile de psihologie şi de filosofie din biblioteca Fondaţiunii „Carol". Nu sunt prea multe. Dar după ce a consumat câteva rafturi, a simţit că-i vine nebunie. Avea o foarte frumoasă voce de bariton. Când şi-a dat bine seama că merge spre pieire, şi-a azvârlit caietele în foc şi a plecat în Italia. Astăzi urmează Conservatorul la Milano. Ca mâine o să dăm bani să-1 auzim. Am prieteni care au pus ochelari la douăzeci de ani. Am alţii care sunt şi vor fi toată viaţa lor bolnavi de stomac, fiindcă, studiind prea mult, nu voiau sau nu puteau să-şi acorde, după masă, un ceas de tihnă. *Das kommt vom Lesenl* Nu ştiu care neamţ şi în ce împrejurări a spus vorba aceasta, dar avea mare dreptate. Multe neajunsuri de felul celor de mai sus şi altele de alte feluri vin din prea multă citire, sau simplu din citire.

Nu mă luaţi drept un călugăr obscurantist, nici drept un duşman al luminării poporului. Sentimentul meu de copleşire, faţă cu potopul care se varsă peste noi din cataractele lui Gutenberg, l-am întâlnit şi la alţii. Iată, bunăoară, chiar străinul cu *das kommt vom Lesen.* Trebuie să fi avut el ceva jar la inimă, când a zis această vorbă. Şi ai crede ca în orânduita şi luminata Germanie paraponul pe cărţi şi pe citit n-ar trebui să fie. Ce să mai zicem noi care am căzut deodată în valuri de cerneală şi în vârtejuri de hârtie tipărită, când părinţii noştri asudau de moarte până să-şi iscălească numele! Caragiale era unul pe care invenţia lui Gutenberg îl plictisea grozav. Vă aduceţi aminte că într-o nuveletă a lui, el socoate că invenţiunea aceasta i-a fost şoptită lui Gutenberg de însuşi Diavolul. Ca teolog ce sunt, mă voi feri de asemenea erezie. Sfiala şi avariţia mea, dacă ar fi să analizăm, vin din alte izvoare.

La noi în sat hârtia era un lucru foarte rar şi neobicinuit. Când tovarăşii mei de jocuri găseau pe la noi prin curte vreun petec din ziarele aruncate de tata, îl adunau cu sfinţenie, îl făţuiau şi-1 puneau în sân. La noi în sat nu erau cărţi decât la biserică şi într-o ladă a noastră, care era în acelaşi timp şi sipetul familiei. De cărţile din biserică nu se atingeau decât preoţii şi cântăreţii. Când mama căuta în ladă, strecuram şi eu mâna şi apucam câte o carte. Erau nişte volume groase şi legate: *Contele de Monte-Cristo, Regina Margot, Misterele Berlinului, loan Sobieski, regele Poloniei sau Oarba din Skiras, Mizerabilii...* Ţineam

cartea cu amândouă mâinile şi o priveam cu sfântă admiraţie. La acest sentiment mă îndemna şi atitudinea tatei: când vedea cărţile în ladă sau ne istorisea ceva din ele, bietul tata ne spunea cu un gest profund: „Ei, când vă veţi face mari le veţi citi şi voi! Pentru voi le păstrez." Mari - adică aşa de vreo douăzeci de ani, ca copiii lui Alphonse Daudet. Scumpul răposat! Nici nu împlinisem doisprezece ani şi toate Misterele din ladă şi toate comorile lui Monte-Cristo mi le agonisisem în taină. Am călcat rău de atunci. Dar se vede că rezerva şi exiguitatea barbarului, faţă cu acest lucru foarte curios şi năzdrăvan - cartea, mi-au rămas.

Mai târziu, ani de zile, am ofilit printre tomuri brăcuite. Am căpătat şi eu patima cărţilor. îmi plăcea să le adun, să le citesc, să le păstrez cu gelozie... Cu vremea am înţeles cuvintele Eclesiastului: Facerea multor cărţi nu mai are sfârşit şi prea multa cetanie e oboseală trupului. Cu vremea, dar prea târziu, am înţeles că multe lucruri, foarte importante în viaţă, nu se cuprind în cărţi. E o ştiinţă a vieţii, a treburilor şi a succesului care nu numai că nu se găseşte în cărţi, dar este şi rămâne cu totul neînţeleasă pentru cel care trăieşte printre cărţi. Şi vin momente când, simţindu-te trecut şi şubred, te Întrebi de nu cumva în viaţa ta cartea şi-a pervertit menirea şi a ajuns din simplu mijloc un scop absurd... Unde duce viaţa aceasta zidită între cărţi? La d. Bergeret al lui Anatole France, la acest savant chircit, îmbătrânit înainte de vreme, adus de umeri, cu redingota roasă, stângaci cu oamenii, destoinic şi viteaz numai cu ideile şi cu tomurile in folio! Toţi aceia care, în anii strălucitei tinereţi, în loc să răscolească lumea, să mânuiască armele, să-şi plimbe iubita pe lacuri şi prin crânguri, să se bată în duel şi să chefuiască, s-au îngropat în cărţi, s-au intoxicat cu teorii, au înghiţit colbul dicţionarelor... ajung într-un târziu ceasul unor supreme păreri de rău, ceasul doctorului Faust!

învăţătura nu implică numaidecât surmenajul, şi luminarea minţii e departe de a cere în schimb slăbănogirea trupului. Dacă la noi observăm contrariul, aceasta însemnează că n-am ştiut cum să învăţăm şi că educaţia noastră a fost greşită. Se poate învăţa şi fără cărţi. învăţătura cea mai bună este chiar aceea care se dobândeşte în contact direct cu viaţa şi cu lucrurile. Cartea trebuie să vie ca să mijlocească conştiinţa numai acolo unde observaţia directă nu este cu putinţă. în orice caz, cartea trebuie lăsată pe al treilea plan şi forfecată până la strictul necesar. Codrii şi pâraiele, florile şi straturile geologice, animalele şi operele omului... ce carte poate fi mai largă, mai completă şi mai folositoare decât privirea lor imediată, frecventarea şi deprinderea cu ele! Nu putem admite că îmbogăţirea minţii trebuie să meargă mână în

mână cu vestejirea sănătăţii. Au mai fost oameni luminaţi şi în alte vremuri şi mai sunt şi azi prin alte părţi, dar întregi, sănătoşi, armonios dezvoltaţi, şi ca suflet şi ca trup. în lumea clasică, şcoala avea în vedere deopotrivă şi trupul şi sufletul şcolarului, dar începea cu fortificarea trupului. *Gimnaziul* antic era şcoala în aer liber, unde şcolarii învăţau, aproape goi, să alerge, să se lupte, să înoate, să arunce cu discul şi cu lancea şi să cânte. Când aceşti elevi ajungeau în clasa lui Platon, nu erau ca astăzi nişte neurastenici, ci nişte atleţi.

Şcoala în înţelesul nostru, cu aer confinat şi plin de praf, cu spinări încovoiate şi cu cărţi care vatămă pieptul şi vederea, mi se pare că a , ieşit din Evul Mediu. Odinioară cartea era profesorul. Cât de uşoară, de fericită şi de neuitată trebuie să fie învăţătura astfel agonisită! Se putea altădată, se mai poate şi azi, pe aiurea, să ajungi om cu conoştinţi şi om subţire, fără sinistra noastră şcoală şi fără acest monstru care suge sângele şi nervii - cartea. Se poate chiar să nu fii deloc un necioplit chiar când nu te-ai dus la şcoală. Ernest Renan scrie undeva: Educaţia şcolară crestează la noi, subt raportul valorii personale, o deosebire adâncă între cei ce au primit-o şi între cei ce sunt lipsiţi de ea. Nu tot aşa era în Orient şi în general nici în vremurile bune ale antichităţii. Necioplirea în care rămâne la noi, prin faptul vieţii noastre izolate şi cu totul individuale, cel ce n-a urmat în şcoli, este necunoscută în aceste societăţi, unde cultura morală şi mai ales spiritul general al timpului se transmit prin contactul nesfârşit dintre oameni. Arabul care n-a avut nici un dascăl este totuşi adeseori foarte distins, căci cortul este un fel de academie veşnic deschisă, unde din întâlnirea oamenilor bine crescuţi se naşte o mare mişcare intelectuală şi chiar literară. Delicateţa deprinderilor şi fineţa spiritului n-au deloc a face în Orient cu ceea ce numim noi educaţie. Dimpotrivă, tocmai oamenii de şcoală sunt aceia care trec de pedanţi şi de rău crescuţi.

Dar am înaintat prea departe. Antichitatea greco-romană e moartă: în grădina lui Academus nu se mai fac lecţii de filosofie, iar Orientul nu ne este aproape decât prin laturile lui cele vătămătoare. Am auzit că în Germania şi Anglia a înviat arta veche să faci pe om să ştie carte, multă carte, fără să-i zdruncini sănătatea. Am văzut şi eu oameni care erau ingineri, medici, doctori în litere ori în teologic, şi care, rumeni, graşi, cu pieptul lat, purtau cel mult ochelari. Aceştia au fost crescuţi altfel decât noi, şi profesorii pe care i-au avut, oameni luminaţi şi filantropi, au sprijinit, la timpul cuvenit, inexperienţa şi tinereţa lor. în loc să-l asfixieze pe şcolar, subt maldăre de cărţi, ei s-au aşezat în locul cărţii, iar orele smulse acestui tiran au fost dăruite soarelui, aerului şi sănătăţii. Un coleg de liceu şi bun prietin, azi inginer de mine, îmi istorisea

că odată, la Freiberg, într-o sală de studii, el şi cu alt student discutau pe hârtie nu ştiu ce problemă cu aplicaţii din trigonometrie. *Sinus* şi *cosinus* reveneau mereu în problema lor. Alături de ei era un student englez, înscris ca şi ei la Academia minieră din Freiberg. La un moment tânărul englez îi întrerupe şi-i întreabă: Ce e asta *cosinus?* Fericiţi profesori, fericit şcolar! Ei l-au lăsat să crească mare, să se dezvolte desăvârşit, să înveţe tenis, fotbal, boxul, înotatul şi de *sinus* şi de *cosinus* nici nu i-au pomenit. Fiţi convinşi că le-a învăţat eteingur când i-au trebuit, mult mai curând şi mai temeinic decât noi aceştialalţi care ne-am intoxicat cu ele la şaptesprezece ani, fără să ni se spună măcar o dată unde se aplică şi în ce fel ne pot fi folositoare.

Am auzit că şi învăţătura noastră românească a intrat într-un serios stadiu de prefacere, ba chiar că s-a prefăcut. Din păcate, am rămas cam departe de şcoală fiindcă am dat prea multe examene (am cel mai înalt grad academic, sunt doctor, nu e şagă!) şi nu mai am nici nervii neatinşi, nici inima cronometru, ca să mai pot suporta alte examene şi să pătrund printre dascăli. Mă bucur pentru generaţia cea nouă şi-i doresc cu putere ca în anii ei cei fragezi să aibă largă parte de codri, de poeme şi de zbenguiri fericite în aer curat şi în lumina soarelui. Noi unchii şi părinţii ei rămânem, cum ne-am deprins, printre tomuri brăcuite, rămânem şoareci de bibliotecă! Copiii noştri, crescuţi şi instruiţi mai normal decât noi, nu vor înţelege toanele noastre împotriva culturii şi a cărţii. învăţătura lor îi va fi costat mai puţină sănătate decât pe noi. Ei nu vor înţelege dorul de barbarie care ne apucă uneori, o dată cu durerile de cap şi cu alergatul neregulat al inimii, dorul nostru să fi fost acea brută medievală care:

iaisse ecrire ie vilain.
Sa main digne
quand il signe
egratigne
le vdlin.

îmi propun azi să scot, din acest trecut de cărţi răvăşite şi de lectură, mângâierile amintirii. Sunt cărţi pe care le-am citit de nevoie. Erau prost scrise, indigeste şi amar de nepotrivite cu cititorul lor de atunci. Sunt cărţi pe care le-am citit tot de nevoie, dar care m-au despăgubit, fiindcă erau scrise mai omeneşte şi spuneau lucruri mai interesante. Am dat de cărţi care erau capodopere - clasicii greci din programele timpului - dar care au rămas pentru mine ca nişte columne, văzute seara prea târziu sau dimineaţa prea de vreme. Şi această seară oarbă şi această dimineaţă adormită erau în capul bieţilor mei dascăli de greceşte din

liceu. Am găsit cărţi pe care le-am citit în ascuns, în infirmerie sau în podul internatului...

Voi vorbi de unele din aceste cărţi, voi vorbi de altele citite mai încoace, în zilele emancipării. Voi spune câte ceva din gândurile, din fermentările şi din cumpenele sufleteşti pe care mi le aduce aminte cutare sau cutare carte. Voi găsi în filele uneia chipul unui profesor azi mutat la cele veşnice, în filele alteia chipul unui prieten, autor sau nu, cu noi şi azi în lume ori plecat dintre noi.

O bibliotecă, fie ea cât de modestă, e un rezumat al vieţii proprietarului. Fiecare volum, fiecare broşură, fiecare filă scrisă pe margine , aduce aminte de un ceas intelectual, de o vară de vacanţă sau de o iarnă de studii. Voi căuta, prin urmare, să scriu ceva din peripeţiile, fericirile şi nefericirile unei vieţi osândite să curgă printre tomuri brăcuite. Nefericirile unei aşa vieţi, pe lângă celelalte numite şi nenumite, sunt scriitorii fără talent şi fără gânduri, sunt falşii preoţi ai poeziei. Fericirile ei sunt lecturile alese, sunt priveliştile intelectuale şi poetice din cărţile celor plini de gânduri ori plini de talent poetic.

Nu voi putea să păstrez nici o ordine şi nici o proporţie şi voi face ca rabinul din *Evanghelie (Matei* 13, 52), care scoate din comoara lui nouă şi vechi.

1912

Z. BURIENESCU

Zaharia, Zelig sau Zamfir, orice o fi însemnând acest Z iniţial, Burienescu se născuse din părinţi ovrei. Se născuse însă pe pământ românesc, fiindcă prea ştia şi zicea bine limba noastră, ca să cred că venea din părinţi străini. Poate că mulţi se vor mira, citind că Burienescu era ovrei. Aceasta însemnează că ovreii sunt pe alocurea aşa de amestecaţi cu noi şi atât de hrăniţi din aceeaşi sevă românească, încât Burienescu - reîncarnarea în lumea rampei a lui Iancu Jianu şi desfătarea copilăriei noastre - a putut să fie ovrei.

A murit Burienescu, a murit de cel puţin 10 ani. Nu ştiu anul, nu ştiu împrejurările morţei lui şi nici cimitirul în care odihneşte. Cea din urmă oară când l-am văzut, a fost pe la 1897-1898, la grădina zisă pe atunci a lui Mitică Georgescu. Era în trupă cu câţiva actori (vreo doi rudă cu el) pe care îi cunoscusem cu o vară sau două mai-nainte într-un orăşel de pe malul Dunărei. Pe el unul îl văzusem mult mai de mult. îl văzusem - prima dată - îmbrăcat haiduceşte, pe o scenă improvizată, şi cântând din frunză. (Voi care nu aţi apucat pe Burienescu şi nu I-aţi auzit cântând din frunză nu veţi şti niciodată ce vrea să zică dorul de haiducie!)

Burienescu a fost cel dintâi care a aprins în viaţa mea acest vis fermecător şi absurd - iluzia rampei. Burienescu şi trupa lui mi-a dezvăluit existenţa teatrului. După el, am văzut pe Gherman Popescu, pe Moru, pe Anestin (acesta un actor mare) şi pe alţi sublimi eroi ai scenelor provinciale. Mi-aduc aminte cu înduioşată dragoste! Ce de viaţă, ce de tinereţe cheltuită în aceste teatre de scânduri, înaintea restrânsului nostru public spectator! Şi cu ce constant succes material! Ori de câte ori plecau dintr-un oraş, unde dăduseră un şir de reprezentaţii, sărmanii preoţi rurali ai Melpomenei şi Thaliei lăsau, câteva zile, cuferile amanet. Ţin minte că Burienescu, în vara anului 1896, a lăsat la Corabia, pe lângă cufere, şi trupa, şi s-a dus la Brăila, de unde a trimis bani de dezrobire. Aici la Corabia, am văzut pe Burienescu în *Baba Hârca,* în *Fata aerului,* în *Cimpoiul fermecat* şi în alte diavolii încântătoare.

Avusese talent moşneagul. într-o seară, la Mitică Georgescu - mi-a povestit scumpul şi vechiul meu amic Demetrius - era printre spectatori şi Caragiale. Burienescu improviza pe un om amărât căruia îi murise nevasta. Caragiale sta şi-1 urmărea cu ochii strălucitori. Când actorul a terminat, marele autor dramatic 1-a aplaudat călduros, 1-a adus la el la masă şi i-a făcut cinste. Mi se pare că tot pe atunci şi poate sub impresiunea frumoasei mişcări a lui Caragiale, cineva a scris despre Burienescu un articol emoţionant. Cine a scris, unde a scris - spuneţi voi, dacă mai ţineţi minte. Cred că în aceeaşi vară moşneagul a avut parte de o altă cinste. Răposatul beizadea Grigore Sturdza, originalul prinţ, şi cu soţia lui şi azi în viaţă, venerabila prinţesă Raluca, au venit într-o seară la Mitică Georgescu, să-1 asculte pe Burienescu cum cânta din frunză.

Ce dulce vrăjitor este trecutul şi cât de negrăită este armonia potrivirilor lui! Iată azi, în cadrul şi sub raza amintirei, laolaltă, pe golanul artist şi pe fiul de voievod, pe omul care şi-a plimbat foamea o ţară întreagă, saturând cu emoţiile artei pe ceilalţi şi pe omul care şi-a plimbat, prin toată Europa dacă nu şi mai departe, blazonul, iubirile şi aparatele de gimnastică, saturând - este adevărat - destui flămânzi. Artist şi unul şi altul! Dar cel dintâi mai mare decât cel din urmă. Atât e de adevărat că arta, deşi nu are lăzi cu aur, deşi nu are genealogie şi castele, este, prin esenţa ei olimpică, mai presus de principi şi bogaţi.

Ce-a lăsat Burienescu în urmă? Ce marmoră, ce inscripţii ocrotesc cenuşa lui? în ce judeţ se întind moşiile-i rămase moştenire? Şi totuşi - fericit Burienescu!

Acest desculţ, acest flămând, acest oropsit al vieţei a lăsat câte un mărgăritar în inima fiecăruia dintre noi, care l-am privit. Acest paria a lăsat, îndeosebi, în noi, spectatorii lui, dintre 8 şi 18 ani, fiorii Artei şi lacrima amintirei. Şi, netăgăduit, între puţinele bucurii ale vieţei, lucrurile inutilei şi absurdei Arte trebuiesc socotite. Ar fi interesant apoi să afli: în sufletul câtor dintre artiştii noştri talentaţi de azi - copiii cu ochi mari, extaziaţi, de acum 25 ani, spectatorii gratuiţi sau frauduloşi ai lui Burienescu - în sufletul câtor dintre ei, apariţia lui Burienescu a fost asemănătoare dulcei primăveri care face să tresalte ghioceii sub zăpadă?

Nu prea ştim ce este viaţa, unii credem una, alţii alta, *dincolo* pentru unii e lumină, pentru alţii întunerec, dar suntem toţi unanimi să dăm preţul cel mai mare pe amintirea celui ce a trăit şi a murit sărac, după o lungă viaţă închinată întreagă şi aproape gratuit redeşteptărei noastre culturale.

Scumpe moşneag, neuitat doinitor din frunză şi neuitate apostol al limbii şi artei româneşti, legene-te veşnic dulce zefirii amintirilor înduioşate!

1912

JOCUL D-NEIM. VOICULESCU

în zilele din urmă, jocul d-nei M. Voiculescu a început să găsească critici şi contrazicători. Aşa este soarta tuturor lucrurilor frumoase. *Iliada* lui Omer traversează, ca fiică a lui Omer, zeci de secole, intangibilă, indiscutabilă şi, tocmai pe la finele secolului al 18-lea d. Chr., se iveşte un Wolf care îi aruncă acuzarea că n-ar fi copila lui Omer, ci un copil... din florile Eladei eroice. Jocul d-nei Voiculescu ne stăpâneşte de ani de zile, fermecător, pasionat, şi la fel ca soarele mai presus de aţintire şi de discuţiune. Critici şi simpli spectatori, toţi laolaltă, cântam ca o harfă eoliană, imediat ce apărea pe scenă d-na M. Voiculescu.

Dacă s-ar putea dezgropa de către un om sucit şi răbdător, din mormântul colecţiilor şi din colbul redacţiilor, toate articolele şi elogiile care s-au scris, în ziare şi reviste, asupra acestei mari artiste, eu gândesc că ar ieşi o voluminoasă carte de ode - în proză. Atât de unanim şi atât de superlativ a zguduit şi zguduieşte d-na M. Voiculescu bietele noastre suflete cernite.

S-au găsit, însă, în aceste zile de enervare europeană, câţiva oameni, probabil bolnavi de insomnie, care după ce şi-au luat paltoanele de la garderoba Teatrului Modern, în loc să se culce şi să doarmă, s-au apucat să-şi analizeze impresiile şi să pună în ecuaţie jocul d-nei M. Voiculescu. Şi ce-a ieşit? A ieşit, spre marea noastră mirare, că d-na M. Voiculescu nu este ... fiica lui Omer, adică purtătoarea întregului şi impecabilului talent dramatic pe care i-l dădeam până aici. Unul a găsit că d-na M. Voiculescu este aceeaşi femeie pătimaşă şi torturată în toate încarnaţiile D-sale dramatice, cu aceleaşi gesturi, cu aceleaşi atitudini şi accente. Altul a găsit că d-na M. Voiculescu este prea afectată, adică puţin firească, chiar când vorbeşte lucruri familiare. încă unul a vorbit tot cam aşa.

Subsemnatul, chiar când s-ar şopti că am scris oarecând ceva analog cu părerile de mai sus, astăzi am mandat din partea spectatorilor electrizaţi ai d-nei Voiculescu să fiu de altă părere şi să combat erezia pe cale de întemeiere.

D-na M. Voiculescu are numai două cusururi, vai, două invidiate cusururi pe care, încet-încet, le va pierde: 1. Este încă tânără, şi 2. Este mereu frumoasă.

în puterea acestor defecte binecuvântate, d-na M. Voiculescu nu poate decât să joace, trebuie să joace numai pe femeile tinere şi frumoase, numai pe femeile pasionate, torturate, adultere, arzătoare şi strălucite. încarnaţiile d-nei M. Voiculescu trebuie să aibă între 25 şi 35 de ani şi trebuie să fie - vai! neapărat - frumoase, pentru că şi purtătoarea lor este frumoasă. în toate pasionatele pe care ni le joacă d-na M. Voiculescu trebuie să apară cu aceeaşi figură, cu aceeaşi vârstă, cu aceeaşi temperatură ridicată. Cel mult dacă - în Fedora, de pildă - Doamnia sa îşi pune o perucă „fauve", fiindcă Fedora e rusoaică. Câtă depărtare şi câtă deosebire ar putea să pună d-na Voiculescu între următoarele roluri? femeia onestă şi nenorocită din *Vierge foile,* femeia adulteră şi nenorocită din *Scandalul* şi femeia cât pe-aci adulteră din *Samson.* A jucat d-na M. Voiculescu, până azi, pe vreo eroină urâtă şi bătrână? Dacă mi s-ar răspunde afirmativ şi cu adaosul că d-na Voiculescu, şi în acest ipostaz dramatic, era tot atât de vibratoare, de ... tânără şi de frumoasă ca şi în celelalte ipostazuri - m-aş da bătut.

Eu socotesc, prin urmare, că uniformitatea pe care câţiva încep să o găsească în jocul d-nei M. Voiculescu vine din faptul rolurilor mereu gemene pe care D-sa trebuie să şi le aleagă. O artistă, pe care vremea a despovărat-o de cele două defecte actuale ale d-nei Voiculescu, lăsându-i neapărat intacte sănătatea şi talentul, este într-o situaţiune

superioară Domniei sale. Un actor, cu acelaşi talent ca d-na Voiculescu, putând să-şi dea şi barbă şi mustăţi şi toate vârstele şi toate mutrele, are mult mai larg teren pentru desfăşurarea forţelor şi pentru variaţiunea lor decât are astăzi d-na Voiculescu. însăşi d-na Voiculescu, atunci când

Timpul va săpa-n tăcere
Lutul graţiilor sale,
După vechiul nostru rost...

va fi o artistă superioară sieşi celei de azi. Frumuseţea şi tinereţea care-i stau astăzi împotrivă vor fi biruite. D-sa *va voi* să joace atunci şi pe bătrâne şi pe urâte şi tot felul de personagii care în timpul de faţă nu i se potrivesc sau nu-i convin. Mărioara Voiculescu, peste 10-15 ani, va fi artista nuanţată şi completă care astăzi încă nu e. Aceasta e credinţa mea.

Puternicul D-sale talent, minunatul D-sale temperament sunt astăzi ţinute în loc să nu se diversifice, de femeia tânără care le are. Dacă d-na M. Voiculescu, scăpând, cu vremea, de oneroasele daruri ale Anadyomenei, va dezminţi proorocirea mea, atunci - numai atunci - va trebui să recunosc că D-sa nu era atât de mare artistă cât mi se pare azi.

1912

„SONETELE" LUI MIHAICODREANU

De-a binelea printre tomuri brăcuite, zăcea până mai deunăzi, în rafturile mele, un pac pătrat. Erau nişte foiletoane strânse în patru, pe care mi le dăduseră, cu mult îndemn să le citesc, doi buni amici ai mei, soţ şi soţie. în aceste foiletoane erau sonetele lui Mihai Codreanu.

Oprit de treburi, nu le-am citit decât târziu şi am făcut rău. Azi nu mai pot să împărtăşesc impresiile mele decât unuia dintre cei doi soţi admiratori ai poetului, fiindcă celălalt (soţia) a trecut în altă lume mai frumoasă şi mai bună ca a noastră.

Impunerea unui nume literar seamănă cu formarea stalactitelor. Câte picături trebuie să lăcrimeze bolta peşterilor calcaroase, ca să crească, în taina veacurilor de întuneric, acele conuri bizare ce se vor uni într-o zi şi vor face o columnă? De câte ori trebuie să pice în ochii şi în urechea dumitale numele unui scriitor până să te hotărăşti să-i citeşti prima bucată? Şi cât trebuie să mai treacă până când să-i citeşti pe a doua!... Urmează apoi un timp de confunziune şi de gestaţie, în care, tot

citind pe acest scriitor nou, nu ştii dacă va avea norocul să ţi se impună şi să-ţi placă, ori dacă vei rupe cu el orice prieteşug. Şi într-o bună zi, întâlnind încă o bucată, proză ori poezie, ţi se pare că e minunată, că e cea mai bună din câte ai citit! Scriitorul nostru şi-a cucerit un loc în academia ta personală. Bucata lui de azi poate este mai slabă decât cea dintâi pe care ai citit-o, dar stalactitul nu se face cu o singură picătură.

Numele poetului Codreanu plutea, pentru mine, între numele haiducului omonim şi numele altor scriitori de versuri, unii poeţi adevăraţi, dar cei mai mulţi, haiduci. împrejurarea mărturisită a grăbit momentul clarificării. Am luat cele şasesprezece foiletoane şi le-am citit cu sârguinţă. Sunt numai sonete, câte cinci pe foileton: 16 x 5 = 80. Şi cu alte vreo zece, pe foi răzleţe, pe cari mi le-am procurat în urmă, fac nouăzeci. Poetul are astăzi nouăzeci de sonete şi nu se va opri decât când va avea o sută.

Prima impresie pe care mi-o fac atâtea sonete este o impresie de copleşire. Risipindu-le înaintea mea, pare că aş risipi dintr-o cutie nouăzeci de monede, toate cu acelaşi diametru. Este o ambiţie, este poate o vitejie literară să cultivi atât de exclusiv şi de bogat această formă de poezie. Nemuritorii maeştri în timpul Renaşterii şi alţi maeştri în timpul nostru au iubit cu fidelitatea lui Codreanu elegantul şi dificilul sonet. Preferinţa aceasta are desigur motivele şi frumuseţea ei. După ce am citit o primă dată sonetele lui Codreanu, biruind oboseala acestei uniformităţi de înfăţişare, am înţeles că acele nouăzeci de monede egale, din comparaţia mea, erau nouăzeci de medalii, câteva de argint, câteva de bronz, dar cele mai multe de aur. De la bucată la bucată, inscripţiile şi formele gravate sunt mai variate şi distinse. Ca într-un adevărat tezaur de medalii antice, te cufunzi în pipăirea acestor medalii literare, admirând de la sonet la sonet frumuseţi mereu deosebite şi o artă generală într-adevăr siracuzană.

M. Codreanu este un poet de neam şi un rar meşteşugar. Cu nimic nu pot să comentez mai bine şi să vă fac să simţiţi sub degete parcă relieful delicat al unei medalii, decât cu acest sonet, *Somnul rozelor:*

Dorm trandafirii, dorm... O violină
îngână dulci preludii de iubire;
Iar noaptea-şi ţese negura subţire,
Pe care-o argintează luna plină.

Din înstelarea cerului senină
Cad stropi de diamante-n licărire
Şi trec prin crengi în aurite fire
Ce pe cărări fac pete de rugină.

îți pare noaptea ca din crini sculptată,
Atât de fină e și de curată
Aroma ce din sânu-i se ridică!...

Dorm trandafirii, dorm... pe când zefirii
Adie-ncet, încetinel, cu frică
Din somn să nu-mi trezească trandafirii.

Cum a ajuns Codreanu la această treaptă de măiestrie? Deși nu cunosc mai nimic din trecutu-i literar până la aceste nouăzeci de sonete, răspund cu siguranță: muncind ziua și noaptea. Adevărata școală unde se formează scriitorul este școala sârguinții ascunse. Când o pagină de poezie sau de proză te mulțumește în chip deosebit și te cheamă să o recitești, este semn negreșit că pagina aceea înfățișează multă muncă prezentă și trecută. Printr-o pagină măiastră trebuie să vezi, ca printr-o oglindă de vrăjitor, un șir nenumărat de ore petrecute pe file mereu scrise, mereu șterse și multă vreme aruncate în foc. Știința formelor literare onduloase se câștigă cu greu și după multă luptă cu elementul lexical, așa după cum meșteșugul vâslitului frumos se câștigă după mult război cu apele. E netăgăduit că mai-nainte de orice trebuie talent, talent și iarăși talent. Dar e o copilărie să-ți închipui că acest talent n-are decât să țâșnească în lume pentru ca stropii lui să fie mărgăritare, iar meandrele lui râuri de argint. Așa cred acei frumoși imberbi, care de la douăzeci de ani, biruind orice sfială și asediind câteva luni coșul unei redacții literare, ajung să copleșească pe director și să invadeze paginile revistei. Dar aceștia vor fi pedepsiți mai târziu chiar de conștiința lor. Dacă au într-adevăr talent, după mai mulți ani de producțiuni acide - fiindcă sunt necoapte - vor ajunge să-și dea seama ce este o pagină într-adevăr bine scrisă și vor regreta amar graba lor literară. Atuncea va răsări pentru ei lumina adevărului că tot ce au scris până aci trebuia să scrie acasă, pe caiete, iar aceste caiete să fie nimicite. Sunt însă alții cari scriu din vițiu necombătut la vreme - tulburi, abondenți, supărători, ca gârlele după ploaie. Aceștia nu se mai pot vindeca! Ei nu au talent și vor muri fără să fi văzut o singură zi din viața lor lumina adevărului, că adică ei n-ar fi trebuit să scrie niciodată. Mihai Codreanu este dintre aceia care au câteva volume nu de conștiință, ci în cenușa din sobă.

Acest poet e un parnasian. Vor zice unii: prin urmare, Codreanu este un poet înapoiat. Harfa lui nu interceptează din atmosfera ceasului de față tumultul, stridențele și măreața dezordine a poeziei revoluționare. Oricât aș admira pe superbii condotieri ai veacului emancipat, nu pot să refuz stima mea metricei celei vechi. Dacă aș fi poet, aș fi poate și eu intolerant și exclusivist. Dar în modesta mea situație de prozator cred

că-mi este iertat să citesc și să iubesc deopotrivă și pe Leconte de Lisle și pe Verhaeren și tot așa și pe emulii lor din țara românească. Mai cred că-mi este iertat să spun că un robust talent poetic, prin urmare bogat în idei, puternic în simțire, poate să-și aleagă ca să exprime ce-l frământă și ce-l doare și formele tradiționale și pe cele secesioniste.

Au mult mai mare importanță timbrul, forța, profunzimea și transparențele vieții sufletești, pe care o închizi în versul tău parnasian sau liber. Ce viață sufletească, ce gânduri și ce preocupări a închis Codreanu în sonetele lui o spune el însuși în sonetul *Flori de seră,* menit să încheie viitorul volum:

Culesu-v-am sămânța de prin stele,
Și-am răsădit-o-n brazdele durerii;
V-am încălzit cu razele Himerii
Și v-am stropit cu lacrimile mele.

...Și-ați străbătut așa prin zile grele,
Crescute în singurătatea serii
Și-n veci râvnind seninul primăverii
Și soarta liberelor viorele:

Căci am înfrânt a voastră-nsângerare;
Iar dac-am plâns și eu ca fiecare
Pe lumea asta plină de suspine,

N-am vrut să gem în jalnice cuplete,
Ci vrut-am să rămână după mine
O rece armonie de sonete...

Ceea ce înseamnează că acest poet este în cele nouăzeci de sonete ale lui - o sută când vor fi complete - un discret și un mandarin. Poezia lui este, după cum ca formă: ciocănită, dăltuită, tot așa, ca fond, mândră și strânsă în frâu. Mare izvor de frumuseți dar și de neajunsuri. Această atitudine aleasă (și oarecum prețioasă) în fața vieții îți aduce armonie și prestanță, dar îți micșorează căldura și avântul. Așa este soarta, acesta este semnul școlii parnasiene. Cu toate acestea recunosc cu plăcere că în multe din sonetele lui Codreanu - deși într-o unitate îngustă ca niște cești japoneze - fierbe mustul unei simțiri nedomolite. Vezi: *Sturzul, Satan, Fulgerul, Statua lui Miron Costin, Statua lui Ștefan, Statua lui Alecsandri, Patria* și altele.

Sonetul este forma ridigă și avară. în o sută cincizeci și patru de silabe trebuie să spui tot ce ai de spus și trebuie să-ți strângi ideea în chingi, ca nimic să nu rămână umflat sau de prisos. într-un poem, într-o poezie cu strofe numeroase, ai cu totul altă libertate decât în carcera

unui sonet. Dacă nu cu dreptate, cel puțin cu spirit, poetul M. Sevastos îi spunea deunăzi lui Codreanu:

Sonetul e o cuşcă suspendată
De-un fir de aur, unde zbuciumată
Privighetoarea îşi sugrumă trilul.

Sonetu-i racla strâmtă şi rigidă
în care un nebun şi-a-nchis copilul -
Sub tirania formei să-l ucidă.

Tocmai de aceea, e mare meşteşug şi un merit special să scrii sonet* - când sunt bune. Un sonet magistral îi şade bine poetului ca un diamant prins în cravată. însă, din nevoia aceasta să acumulezi şi să comprimi ideea, ca s-o faci destul de sprintenă şi de scânteietoare, cum se cere într-un sonet, mie unuia mi se pare că rezultă iarăşi un neajuns. Trebuie să fii de multe ori luminos fără multă căldură şi virtuos pe nemâncate. O spun aceasta în general, fiindcă Mihai Codreanu e o inimă prea aprinsă şi un cuget prea legat durerii ca să învârtească în gol morişca lui de aur. Sunt puţine sonetele-i în care impresiunea să obosească după câţiva paşi de la pornirea cuvântului şi în care să ne găsim stând placizi ca pe o bancă, înaintea unei drile familiare. Mai totdeauna Codreanu este ori plin de comunicativă simţire, ori filosof - şi anume pesimist - ori înamorat - şi anume platonic. Iată-1 pe Codreanu, încă o dată, artistul simţirilor fecioare, maestrul armoniilor auguste (sonetul *O noapte):*

S-apropie cu umbre uşurele,
De-a lacului oglindă şi, senină,
îşi zvârle-n apă diadema fină
Bătută numa-n preţioase stele.

Cad plete negre-atunci în bucle grele
Şi-ascund în ele tainica lumină
A undelor, ce-n linişte deplină,
înmărmuresc în cercuri de dantele.

Cât de solemnă-i despletita noapte!
N-auzi înjur nici freamăt şi nici şoapte,
Nici tresăriri de sălcii, nici de valuri.

E parc-un vis, un ultim vis, ce piere...
Şi peste-un gol de stinse idealuri,
Aruncă-ncet suprema lui tăcere...

După cum această rară delicateţe de evocaţie şi de expresiune, tot aşa caracteristice sunt la M. Codreanu o filosofie întunecată şi un

sentimentalism înalt platonic. *Eterna trinitate. Dura lex, Atotputernicul, Dumnezeul ateului, Rigoletto* şi altele încă mărturisesc cum că poetul a detronat pe Dumnezeu din scaunu-i de slavă şi a pus această slavă sub draperii de doliu. Codreanu a mers departe pe calea cugetării şi a întrebării. E frumos şi semnificativ sonetul *Poem feeric.* Ultima lui strofă sună:

Şi-i ceasul îndoielilor de sine
Când te frământă tainele-ntrebării:
în lume eşti, sau lumea e în tine?...

Acest frumos copil al muzelor a hoinărit prea mult, a auzit şi a citit prea multe lucruri, ca să mai pot să-l pun la catehism. Totuşi nu pot să-mi ţin pe loc regretul că pe aceste culmi descununate şi cernite n-a mai coborât nici o divinitate, nici un fel de ideal, care să-i dea poetului tablele vreunei alte legi entuziaste şi fecunde. Iremediabila tristeţe a lui Codreanu trebuie să aibă cauze mari, cauze profunde, pe care le las pe seama criticilor. Mie îmi pare rău că atâtea pietre scumpe stau mereu închise pare că în scrinul unei văduve.

Vei căuta zadarnic în sonetele lui M. Codreanu ceva care să aibă asemănare de pildă cu:

Pe genunchii mei şedea-vei,
Vom fi singuri-singurei,
lar în păr, înfiorate,
Or să-ţi cadă flori de tei.

Fruntea albă-n părul galben,
Pe^al meu braţ încet s-o culci,
Lăsând pradă gurii mele
Ale tale buze dulci.

Poetul Codreanu este poetul cel mai cast pe care l-am citit vreodată, e aproape monastic. Un călugăr, privind din întâmplare pe o seducătoare fiică a Evei, n-ar putea să se laude cu nişte sentimente mai suprapământeşti decât ale lui Codreanu:

Adeseori, când te privesc, îmi pare
Că eşti sculptată-n marmura din care
A fost sculptată Venere Astarte...

Şi-atunci, slăvindu-te ca pe-o scânteie
Din flacăra nepieritoarei arte
Eu nu cutez să te iubesc, femeie...

în sonetul *Poem liric,* poetul ne spune lămurit câtă rezervă, câtă timiditate şi câtă simţire adâncă, dar cu mască de gheaţă, e în atitudinea lui sentimentală:

Lirismul meu c stăpânit şi rece:
Nici un surâs măcar nu vă cerşeşte...
Şi-adeseori în drum de vă-ntâlneşte
Nepăsător pe-alăturea vă trece...

Iar de-aţi trecut., cu fruntea abătută
într-un sonet umil îngenunchează
Şi urma voastră, doamnă, v-o sărută...

Dacă am numărat bine, între cele nouăzeci de sonete ale lui Codreanu de-abia patru sunt închinate iubirii. Din sonetele *Unei femei* şi *Poem liric,* am făcut citaţiile de mai sus. *De Profundis* e un sonet straniu. . Iubirea mărturisită în el pare a fi ceva mai pământesc. Dar tocmai din aceasta pricină, sonetul se sfârşeşte ca sub mâna unui monah căzut în păcate grele:

Şi te iubesc cu-nfiorarea vagă
Pe care-o dă presentimentul morţii...
Şi te urăsc că-mi eşti atât de dragă!....

Mai este sonetul *Călăreţul,* cu dedicaţia „frumoasei mele", dar pe acesta îl exclud, fiindcă este prea căutat şi rece. Sonetul (şi cu acesta facem patru) caracteristic simţirii lui Codreanu - acestui călugăr apostat pare că fugar dintr-o mănăstire creştină şi azi rătăcitor în preajma unei mănăstiri budiste - este *Mi-aş pierde paradisul.* Acest sonet este un cap-deoperă:

Privirea ta e trandafir în floare...
Şi fruntea, crin... şi zâmbetele, miere...
Şi trupul, val... şi mersul, adiere...
Şi glasul, cântec de privighetoare!

Tu eşti a vieţii mele sărbătoare.
Şi-a bietului meu suflet renviere
Căci mă renaşti cu alba mângâiere
Din graţiile tale-ncântătoare.

Dar, de-aş atinge scumpa ta fiinţă
Cu cea mai mică umbră de dorinţă,
Aş profana iubirea mea curată:

Căci mi-aş muşca pc-a tale buze, visul...
Şi sărutarea mea necumpătată,
Ca-ntâiul om, mi-aş pierde paradisul..."

Mihai Codreanu trăieşte în Iaşi. Poate că şi acest oraş, plin de amintiri istorice, plin de biserici şi de pătrunzătoare melancolie, a ţesut ceva din zăbranicul de jumătate doliu pe care-1 poartă muza poetului.

Codreanu trăieşte între „poporaniştii" de la *Viaţa românească,* el, poetul parnasian. Şi - în treacăt - mi se pare că faptul acesta constituie cel mai bun răspuns la acele învinuiri de exclusivism şi de sectarism literar, pe care unii şi alţii le-au adus prietenilor mei. Codreanu trăieşte deasupra lumii, deasupra gălăgiei şi a prozei, trăieşte aşa cum scrie. Silueta lui, uşor donchişotină, când îmi apare, spre bucuria mea, în indecisul serilor de revedere, îmi poartă gândul spre cel mai nobil, spre cel mai idealist copil al geniului literar universal, spre fiul lui Cervantes.

Viitorul volum al lui M. Codreanu, cele o sută de sonete, se va intitula: *Statui.* E un titlu prea vag şi prea vast. în locul lui Codreanu, eu aş pune titlul: *Statui de Tanagra.*

1912

DOCUMENTE

întrarea excelentului nostru amic şi colaborator, d-l Tudor Arghezi, în comitetul Societăţii Scriitorilor Români, provoacă nedumeriri - sincere ori nu, e altă chestiune. Publicăm, ca document, următoarea scrisoare din care se va înţelege:

1) că d-l Tudor Arghezi e a*a cum îl povăţuiau, în acelaşi timp, şi prietenii şi conştiinţa D-sale, şi

2) că d-l Arghezi, „nedisciplinatul" de astă-primăvară, a avut şi are mult mai multă dragoste şi tragere de inimă pentru Societatea Scriitorilor Români decât oarecari paraponisiţi de astăzi. N.D.C.

„7 mai 1912

Dragul meu amic, călător spre X, citesc în tren ziarele de dimineaţă care au rezumat - unele mai bine, altele mai rău - dezbaterile şedinţelor noastre de ieri. Aşadar, iată discuţiunea căzută în domeniul public! Cu atât mai bine! Să dăm, însă, lumei un spectacol de oameni generoşi şi bravi, şi să ridicăm Societatea Scriitorilor Români deasupra corporaţiilor ordinare, unde luptele şi rivalităţile n-au nici o măreţie şi nici o redemţiune.

Scumpe Arghezi, lasă-mă să rezumez, să completez şi să dau mai mult timbru, celor ce ţi-am spus ieri în cuvântarea deschisă. Trebuie cu scumpătate ca Societatea din care facem parte să se simtă trăind din ce în ce mai mult şi să-i infuzăm energiile şi entuziasmul nostru. Focul pe care tu i 1-ai pus la tălpi îl interpretez, prin urmare (cum l-am interpretat

şi ieri), ca venind din incandescentul tău idealism, iubite discipol al lui Nietzsche.

Dacă scriam eu articolul din *Familia*[1], fireşte că spunând, în fond, multe din ideile exprimate de tine, aş fi dat vocabularului meu altă culoare şi alt gust. Tu eşti Arghezi - eu sunt Galaction. Galaction înseamnează, pe greceşte, lapte dulce, pe când Arghezi trebuie să însemneze undeva, în vreo limbă, unul din acele excelente soiuri de brânză cu miros tare.

Să rămânem la ce s-a stabilit ieri. Fiindcă s-a stabilit bine şi să clădim mai departe pe temelia pusă. Intenţiile tale sunt excelente şi* forma sardonică, în care se revarsă, de obicei, criticile şi satirele tale. E vorba, acum, să facem folositoare şi fertilă, manifestarea ta. Te rog, cu caldă insistenţă, nu apuca pe calea desfiderej şi a dezidenţei. E vorba de drojdia pe care ai aruncat-o să-şi ajungă scopul şi să facă să fermenteze aluatul. Ai scris articolul încriminat - expresiv, iperbolic şi burlesc cum este - ca să trezeşti Societatea. S-a trezit şi se va trezi din ce în ce mai bine. Scrie acum un articol: cântărit, fără pic de ironie şi de mascaradă, unde, dezvelind seriozitatea preocupărilor tale, să declari, cu demnitate, că gândul tău n-a fost nici un moment să insulţi un corp în care însuţi tu eşti un organ.

Te conjur! ascultă-mi sfatul şi nu te lăsa ispitit nici de amorul tău propriu, nici de încurajările câtorva colegi nemulţumiţi, oricât de legitime, în total ori în parte, le-ar fi nemulţumirea.

Stai şi te chibzuieşte. De bine, de rău, iată o Societate a noastră - clienţii fabricii Letea şi ai doctorului Gh. Marinescu. N-a fost până acum vreo câţiva ani şi e o merituoasă cucerire a altora, decât tine şi mine. Terenul e cucerit. Trebuie muncă, trebuie energie, pentru explorare şi funcţionare. Astăzi, în Societate, nu merg lucrurile cum ar trebui, cum am voi să meargă. Vor merge mai bine! Am impresia că au început să meargă chiar de ieri... Iată, deci, principiul pe care îl supun meditării şi alegerei tale: *Oricâte vor fi frământările, divergenţele şi luptele noastre, pentru directiva Societăţii, să căutăm din răsputeri ca ele să rămână totdeauna în cercul Societăţii, respectând Societatea şi (inându-ne morţiş de ea.* Dacă împingem violenţa până acolo încât să sfâşiem cămaşa şi onoarea şi să ieşim cu scandal din ea, s-au dus pe copcă şi prestigiul ei de persoană morală şi putinţa unei viitoare conduceri prin noi şi toate planurile mari şi înaripate pe care probabil le concepi şi tu ca şi mine.

[1] ***Facla* (n. ed.).**

Lovitura ai dat-o; rămâi în Societate, ca să luptăm cu toţii, pentru mai multă viaţă, pentru mai multă frumuseţe!...

Al tău, cu forţă,

Galaction"

1912

HARET

Pentru mine unul, Haret a fost o siluetă depărtată şi severă. Nu l-am întâlnit decât ca ministru şi, ce este mai grav, ca ministru în drept să-mi dea porunci. O singură dată i-am zis „Domnule Haret", după ce mă pregătisem bine să nu greşesc cumva şi să-i zic „Domnule ministru". Dar şi când era ministru, i-am stat înainte numai de cinci sau şase ori. Mărturisesc cu părere de rău că în două rânduri l-am supărat. Am în firea mea, plină de imperfecţiuni, şi această ciudăţie: Mi-e cu neputinţă să fiu plecat şi cu totul de aceleaşi păreri, faţă de un om prea important. Când mi se întâmplă, din fericire foarte rar, să stau de vorbă cu vreun bărbat puternic şi ilustru (voi să zic mare bogătaş sau mare demnitar, om obicinuit să nu întâlnească în drumu-i decât ascultare şi respect) singura mea preocupare este să nu-i par prea amabil. E la mijloc nu un sistem ci o fobie. Mă înspăimântă gândul că interlocutorul meu ar putea să mă ia drept un linguşitor şi mă port şi vorbesc în aşa fel încât ilustrul personagiu trebuie să mă judece defavorabil. Cu Haret, însă, mai era altceva. Scurt la vorbă, precis şi energic în gândire cum era, el se încurca în ipotezele şi în frazele mele, ca un om grăbit într-o livadie necosită. De aceea, în rarele împrejurări când trebuia să urc sus, *la ministru,* şi să dau ochi cu el, aveam bătăi de inimă şi arătam posomorât şi tragic. Nici ministrul nu arăta mai bine! Niciodată nu l-am văzut pe Haret râzând şi nici nu pot să-mi închipuesc cum era când râdea.

Mă întâlneam mult mai des cu rezoluţiile lui, scrise cu o pană extrem de subţire, în nişte caractere tremurătoare şi răsucite ca firişoarele electrice. Aceste rezoluţii erau, de obicei, nu mai lungi cade trei linii şi cu ele - traduse în ordine speciale - alergam prin toată ţara, zbuciumându-mă să culeg adevărul şi să semăn dreptatea. Simţeam deasupra mea ochii severi ai aceluia în numele căruia mă înfăţişam şi când desfăceam, pe masa primăriilor, jalba cu rezoluţia ministerială, un fior de solemnitate trecea prin mine. Acele trei noduri de rezoluţie erau puse de mâna lui Haret!

Mi s-a întâmplat însă odată să mă opresc în casa unui preot de la ţară, undeva pe malul Oltului. O comună pierdută în noianul comunelor rurale şi un preot retras şi liniştit, fără titluri şi fără glorie politică. Am discutat împreună diferite lucruri, completând reciproc cunoştinţa şi prietenia noastră şi am adus vorba despre energicele lui rezoluţii de trei linii. îl asiguram pe preot că n-am văzut niciodată slova ministrului, alergând mai departe ca trei rânduri. Preotul de pe malul Oltului a zâmbit.

- Să-ţi arăt eu scrisori întregi, scrise pe toate paginile, de ministrul d-tale!

Şi într-adevăr, preotul scoase dintr-un sertar un pachet şi din pachet - de probă - o scrisoare. Erau patru feţe întregi, scrise de mâna lui Haret! Am rămas înmărmurit. Eu care veneam din ministerul condus de acest om, dregătorul şi reprezintantul lui, nu mă învrednicisem, până acum, să-i văd scrisoarea decât pe colţul petiţiilor şi al rapoartelor, pe când un modest preot de la ţară putea să-mi răsfoiască şi să-mi citească atâtea scrisori de la Haret!

Atunci am înţeles lucruri adânci care au subţiat mult din coaja de îngheţat respect dintre inima mea şi posacul ministru.

Au venit apoi zile când acest om, născut ca să fie ministru, n-a mai fost. Cu o împrejurare oarecare a trebuit să mă duc la el încă o dată - şi cea din urmă - ca să-i cer de data aceasta nu poruncă ci consiliu. L-am văzut pe Haret subt o înfăţişare nouă. L-am văzut liniştit, melancolic şi de o ideală rezervă sufletească. Şi l-am privit, în acest moment, cum priveşti luna de pe cer, când se iveşte pe neaşteptate, argintie şi sfântă, după o crâncenă încăierare de nouri.

Şi am mai înţeles încă ceva din sufletul acestui om care nu semăna cu noi.

în ziua de 18 decembrie, acum 40 de zile, am aflat, chiar în casa aceasta de unde scriu, că Haret a murit şi că înmormântarea are loc a doua zi. M-am urcat în tren şi am venit în Bucureşti.

Am răzbit în casa din Strada Verde, printre oamenii care se striveau, printre coroanele şi florile care creşteau până subt tavane, şi l-am privit pe Spiru C. Haret, în pervazul eternităţii. Cum n-am mai văzut până acum, lângă catafalcul defuncţilor iluştri, am văzut, lângă catafalcul lui Haret, oameni lăcrămând.

M-am ridicat pe treptele cernite şi am căutat să disting din troianul de flori pe cel ce fusese binefăcătorul meu, fără să mă întrebe niciodată dacă îmi voi aduce aminte de binefacere, fără să se intereseze de convingerile mele personale. întâia oară Haret era mai jos decât mine şi

eu mai sus. întâia oară seriozitatea şi răceala lui nu-mi mai dădeau fiori. O undă caldă s-a zbuciumat în pieptul meu.

M-am aplecat şi cu recunoştinţa pe care nu i-o arătasem în viaţă i-am sărutat mâinile şi fruntea - orbit deodată de gândul că acele mâini pierduseră, pe veci, secretul uimitoarei lor energii şi că subt fruntea aceea se zbătuse proiectul regenerări a cinci milioane de ţărani!

1913

ARMÂND ŞARENGA

Acesta era numele lui de scriitor. Numele lui de acasă este indiferent, îl cunoscusem într-o lună de mai, în preajma examenelor. Examenele de liceu de acum cincisprezece-douăzeci de ani!... Ar trebui cuiva un sfert de roman, ca să spună emoţiile, febrilitatea şi nopţile fără somn, prin care treceau bieţii şcolari, ca să înveţe din nou şi să ştie pe de rost o carte întreagă - în vederea celor câteva minute din ziua de examen... Şarenga dezlegase problema într-un chip dacă nu lăudabil cel puţin sănătos. Fiindcă se simţea cam şubred - şi era într-adevăr - se retrăsese din examene, cu gândul să le dea toamna.

Am legat cunoştinţă la Şosea. El de-abia intrase în cursul superior, eu îl terminasem. Era însă de o rară precocitate şi citise câteva sute de volume - fel de fel de lucruri cari ar fi înspăimântat pe profesorii lui. Am observat, încă o dată, cu Armând Şarenga, ceea ce observasem de mai multe ori cu alţi semeni de-ai lui şi ceea ce era, pe vremea aceea, un ciudat adevăr. Anume, că pe când în băncile din clasă stăteau, în faţa profesorului, liniştiţi şi supuşi, elevii mediocri (premianţi ori nu), elevii deosebiţi, inteligenţele vii şi originale, dădeau bir cu fugiţii. Unii hoinăreau primprejurul Capitalei, alţii se înfundau te miri pe unde şi citeau romane. Aşa era şi Şarenga. Recunosc că el era prinţul fugarilor. Inteligent cât cel mai inteligent profesor al lui, familiar cu alfabetul astronomic la şaisprezece ani, foarte tare în matematici şi cititor subtil al lui Verlaine şi Baudelaire, acest nefericit copil era cel mai bine înzestrat dintre toţi câţi ne ţineam prieteni întru literatură şi emancipare acum vreo cinsprezece ani.

Avea o curioasă înfăţişare. Era lung şi deşirat ca spinarea unei gloabe de saca. Era sfios, stângaci şi vulgar la vedere. Mai avea şi păcatul că ţinea capul plecat pe un umăr şi când vorbea parcă era în

buturugi. Rareori se întâlniseră laolaltă o cugetare atât de ageră şi de zorită cu o elocuţiune atât de slăbănoagă şi de şchioapă. Dar când îl cunoşteai bine, gângăveala aceasta ajungea la el un fel de spirituală originalitate.

Când mi se întâmplă uneori să stau şi să privesc înspre apus, din actualul Hotel „împăratul Traian", umbra lui Armând Şarenga mă împresoară ca umbrele amurgului şi inima mea se întristează. Pe acolo sălăşluia acest prieten în anul cunoştinţei noastre. N-am ştiut niciodată îndestul de unde venea Armând Şarenga, unde se născuse, cum trăise şi alte detalii şi alţi factori, pe cari nici azi nu pot să-i dezvălesc. Dar imaginea lui mi-e prezentă ca de ieri! şi soarta lui, încheiată la Paris, printr-un glonţ de revorver, mi-a răsucit gândurile şi simţirea prea mult şi prea des, ca să mai aştept pe alţi amici ai mei - poate mai bine informaţi - să schiţeze bizara-i personalitate.

Şarenga era scriitor, nu zic era poet, fiindcă, deşi scria şi poezii, geniul lui intim se simţea la larg în proză. Afară de aceasta, poeziile lui erau totdeauna torturate şi imperfecte. Stropşea adesea ritmul cu bună ştiinţă, căuta silabe dure şi zbârlite (nu ştiu pentru care misterioase efecte) şi închidea imaginile lui, flori de o frăgezime mare, în nişte lese înfricoşate de mărăcini. Proza lui era tot atât de capricioasă şi de străină ca şi poezia. Şarenga scria lucruri din stele, din India, din Egipt şi din alte regiuni de care mă îngrozeam. Compoziţiile cele mai cutezătoare ale noastre, celorlalţi, erau pe lângă reveriile scrise ale lui Şarenga ceva aşa ca o limonada pe lângă absint. Paginile lui Şarenga erau parcă smulse dintr-o Apocalipsă nouă şi neauzită, pe care o ţinea ascunsă la el acasă.

Câtăva vreme, cât a putut să nu se mânie pe mine, mi le aducea să le citesc. Păleam şi asudam citindu-le şi muncindu-mâ să le găsesc un înţeles. Şarenga, în vremea asta, mă urmărea cu un ochi ironic şi străpungător. Era convins că ceea ce mă trudeam să înţeleg e mai presus de puterile mele. Sunt şi azi confuz, nedumirit, asupra valorii acestor pagini stranii! Mi se părea că păţesc şi eu ce păţea cu Şarenga profesorul lui de matematici. Anume, Şarenga avea un fel al lui deosebit ca să demonstreze unele teoreme din geometrie. Profesorul, când îl scotea la tablă şi vedea că apucă altă cale de demonstrare (Şarenga pretindea mult mai scurtă) decât aceea arătată de el, avea crize de nervi. Se răstea la el, îi arunca buretele în cap şi-i punea notă proastă. Pilda aceasta cu profesorul de matematici mă paraliza. Te pomeneşti că aceste criptograme sunt geniale şi eu habar nu am!

Adevărul e că citind pe Şarenga pare că bâjbâiam prin altă lume. Citisem pe atunci o foarte curioasă cărticică de romancierul Rosny: *Xipehuzii.* Mi se părea uneori că Şarenga scria ca din lumea Xipehuzilor.

Mă urmăreau unele imagini din scrierile lui. Erau imagini cari te prindeau şi te ţineau cu puterea unor caracatiţe. Câteodată erau de un verde intim, ca o frunză de lipan pe care o ţii pe ochi, în dreptul soarelui, şi se mişcau pe draperii roşii ca sângele.

Alteori erau roşii ca sângele şi pătau, ca nişte mâini de asasin, mătăsuri verzi. Dacă ar fi să aleg lui Şarenga un termen de comparaţie, dintr-o altă lume literară, el amintea cumva pe Jules Laforgue. Citind, acum pe urmă, o nuvelă inextricabilă a acestuia, mi-am adus aminte de stilul lui Armând Şarenga.

Cât aş vrea să mai citesc ceva de el! Dar - cât ştiu eu - n-a mai rămas nimic. Există într-un număr din revista *Artă şi literatură română,* anul 1899 sau 1900, o pagină unică - o fantezie indecisă şi, pe ici, pe colo, tuşinată, cu titlul *Miresme* şi semnată: A. Şarenga. Toate celelalte lucruri, proză şi poezii, s-au pierdut, cum veţi vedea mai departe.

Şarenga nu s-a mai înapoiat să-şi dea examenele şi a pus şcoala în cui. Avea pe atunci, are şi azi, şcoala neajunsuri, pentru unele naturi grabnice şi de elită, dar e un mare noroc, tocmai pentru elevii excepţional de înzestraţi, dacă se ţin de şcoală şi o isprăvesc cu bine. Câte talente mari - elevii altădată fugari de la şcoală - cari azi plesnesc de ciudă şi de foame, sub ochii batjocoritori ai unor foşti camarazi, submediocri, îmbrăcaţi în armura diplomelor universitare! Cum şi-a lămurit Şarenga purtarea lui, faţă cu cei de acasă, nu am idee. Ştiu numai că vreun an de zile acest neuitat prieten a răscolit Bucureştii şi îndeosebi cafenelele şi ceainăriile bucureştene, în tovărăşia unor alţi prieteni, dintre cari câţiva sunt azi artişti cu vază.

Mă întâlneam mai rar cu el. Aveam pare că nevoie să mă întâlnesc cu el cât mai rar. Mă găseam într-un stadiu de adâncă prefacere sufletească şi de unde până aci toţi se împiedicau de mine şi eu mă împiedicam de toţi, acum trăiam ascuns ca un sihastru. Dragul meu Armând Şarenga! Dacă aş fi putut să-1 fac tovarăş şi pe el la viaţa mea cea nouă, la bucuriile mele de neofit, poate că n-ar fi isprăvit la morgă! Dar când doi se îneacă deopotrivă şi unul tot mai vede încotro este ţărmul, se încarcă el cu povara celuilalt? Mărturisesc, însă, că nu i-am tăinuit nimic lui Şarenga şi unul din ceasurile cele mai înalte pe care le-am petrecut împreună a fost în preajma Ieslei, o dată, în noaptea Naşterii Mântuitorului.

Şarenga avea o rudă, văr sau altceva, de aceeaşi vârstă cu el. Acesta era un copil bun şi mediocru. Nenorocirea lui a fost că avea prea multă admiraţie pentru Şarenga.

Mi se pare că tot de aci îşi trage obârşia şi nenorocirea lui Sancho Pânza. Pe lângă Armând Şarenga, nalt şi strâmb, fantastic şi extraor-

dinar, Grigore, văru-său, mititel şi rotund, burghez şi neînsemnat - rechema cu tărie numele şi personalitatea nemuritorului scutier. Şi aici, ca şi în romanul lui Cervantes, cel plin de închipuire şi prăpăstios biruia şi conducea pe celălalt. S-a hotărât să plece la Paris şi să isprăvească acolo şcoala, fiindcă ce făcuse Şarenga făcuse şi Grigore. Nu i-am văzut când au plecat; ba am aflat despre plecarea lor de-abia în urmă. Unul dintre noi s-a întâlnit cu Şarenga înainte de plecare. Şarenga i-a spus un cuvânt simbolic şi sucit, despre înţelesu) căruia acest amic (Arghezi) este şi astăzi păgubaş. Tot el a primit din partea lui Şarenga, de prin Elveţia, o carte ilustrată - o catedrală ridicată în noapte, printr^ stele...

Şi atâta tot. Acestea se petreceau într-o toamnă. Primăvara, am primit o înştiinţare că Armând Şarenga a murit, la Paris. La câtva timp, a venit de acolo bietul Grigore. L-am înconjurat cu grabă, l-am întrebat, l-am descusut... Dar a fost pare că un făcut, un destin ironic şi pe placul lui Şarenga, ca să nu mai putem niciodată să descurcăm ultimele lui zile şi sentimente: foarte curând, a murit şi Grigore^ de ftizie.

Făcusem greşala să-i încredinţez puţinele lucruri scrise care îmi rămăseseră de la Şarenga. Zicea el - şi credea bietul băiat - că va strânge laolaltă tot ce va găsi scris de Şarenga şi va forma astfel un caiet pentru prieteni. Ce-a adunat Grigore, ce-a făcut cu hârtiile - voi şti-o pe cealaltă lume.

După moartea lui Şarenga, cineva dintre ai lui 1-a visat multe nopţi că venea fără haine, numai într-un cearşaf... Şi Grigore, înapoiat de la Paris, a auzit de nenumărate ori stăruitoarea întrebare: - Spune drept, cum l-aţi îngropat, cu hainele pe el, ori dezbrăcat?... Nu ştiu pentru ce cuvânt, bietul Grigore a minţit cu încăpăţânare.

Dintr-un sentiment pe care nu pot sa-1 lămuresc deplin, nici să-1 biruiesc, jumătate superstiţios şi jumătate strivit şi creştinesc, spun eu adevărul, auzit din gura lui Grigore: L-au îngropat numai într-un cearşaf, culcat în puţină rosătură de fierăstrău şi în sicriul morgei!

1913

O CARTE BUNĂ

Această carte bună - după cea dintâi, *Schiţe şi amintiri,* tot atât de bună — este *Timotheiu Mucenicul* de D. D. Pătrăşcanu. Sunt zece bucăţi, unele publicate în revista ieşeană *Viaţa românească,* altele inedite, pe

care astăzi autorul ni le înfăţişează într-un preţios volum, cu *Timotheiu Mucenicul* în frunte.

Pătrăşcanu e un scriitor prea cunoscut şi prea apreciat, ca să aibă nevoie de bunele servicii ale reclamei. De aceea nu mă gândesc să-i fiu lui plăcut sau folositor, cât mă gândesc să fac un serviciu, mai întâi, iubitorilor şi cititorilor de literatură românească şi, al doilea, scriitorilor români, şi tineri şi mai copţi, dar mai cu seamă tineri.

S-a zis că Pătrăşcanu este, la noi, urmaşul lui Caragiale. Da şi nu prea. Este urmaşul lui Caragiale întrucât el vede lumea aceasta, ca şi Caragiale, sub un aspect deocamdată comic şi amuzant. Dar Pătrăşcanu îşi este singur dascăl şi purcede de la el însuşi, întrucât umorul şi bonomia lui sunt diferite de sarcasmul lui Caragiale. Oricum, el este scriitorul propriu să te facă să uiţi un moment viaţa şi tristeţile ei, ori mai bine să-ţi facă din viaţă un vesel bal-mascat, în care protivnicii tăi, creditorii tăi şl alte belele de toată ziua să-ţi apară inofensivi şi deghizaţi, spre desfătarea ta.

Scriitorii cari, în opera lor, înfăţişează lumea serios ori trist, sunt în majoritate în toate literaturile şi stau pe toate treptele, de la pseudo sau cvasitalent până la geniu. Scriitorii dăruiţi de pronie cu umor, cu veselie, cu duh satiric, sunt mult mai puţini. Afară de aceasta, un atare scriitor trebuie să fie neapărat şi un robust talent. Aici e ca şi la teatru. Dacă suportăm, de bine de rău, pe un actor mediocru, care joacă dramă ori tragedie, fluierăm imediat pe actorul prost care ar pofti să ne înveselească prin monoloagele-i insipide. Să scrii nuvele, poeme şi romane - serioase, triste, încruntate - ţi se trece şi când nu ai talent, numai să fii un abil falsificator. Să scrii, însă, lucruri de duh, când nu ai asemenea talent, să cultivi ironia şi satira, când Tatăl cel ceresc nu ţi-a dat, pentru aceasta, un brevet special - este cu neputinţă! Aici distingi numaidecât pe nechemat dintre chemaţi. Aici nu mai încape nici o mistificare.

Râsul inteligent şi puterea de a-1 provoca la alţii sunt lucruri rare şi inimitabile. Contrafacerile sunt deci excluse. Ferice de Creangă, de Caragiale, de Pătrăşcanu! Ei sunt scriitori aparte, mai presus de promiscuităţi şi de confuziune. Genurile pretinse serioase sunt nenorocite, între poeţi, nuvelişti, dramaturgi, vei găsi şaptezeci şi cinci la sută zgură, meserie şi falsificare. Scriitori în felul lui Creangă, Caragiale, Pătrăşcanu ar trebui să fie citiţi cu sârguinţă, şi de către simpli cititori, şi de către scriitori. La şcoala aceasta, cititorii şi-ar limpezi şi fortifica gustul literar şi n-ar mai contribui la nenorocirea acelor pseudoliteraţi de astăzi, nebuni de închipuire şi de îngâmfare. Scriitori (ah! atâta cât se poate...) sar putea privi pe ei înşişi în nişte oglinzi pure, severe, denunţătoare.

E un scriitor de înaltă conştiinţă Pătrăşcanu. Pentru cutare nuvelă a lui de treizeci de pagini a citit trei luni de zile şi a adunat note. Pentru cutare cuvânt, pe care nu-l găsea, a umblat din prieten în prieten. Această grijă, acest frumos respect pentru cuvântul scris se simt în toate paginile lui. Se vede foarte bine că acest om scrie fiindcă are într-adevăr ceva de spus şi fiecare vorbă pusă pe hârtie are spaţiu, rost, stabilitate. Nu se pierde în descripţii, nu bate câmpii, nu spune vorbe late, nu se laudă, nu se sulemeneşte şi nu cochetează. Citind cartea lui Pătrăşcanu - atât de sănătoasă, atât de cumpănită şi de cinstită - te întrebi: unde sunt acei literaţi ai zilei (recte: farsori) cu pene de cocoş la, pălărie, cu cizme de carton, cu săbii de tinichea, unde sunt acei amanţi de mahala ai muzelor române şi cum ai face să-i închizi într-o asemenea carte, ca într-un sanatoriu de bun-sirnţ?—

Dar o aşa dorinţă, chiar realizabilă, nu ştiu dacă ar fi de vreun folos. Căci, dacă s-au văzut nebuni şi neurastenici ieşind sănătoşi din casele de sănătate, nu s-a văzut până azi un scriitor prost sfărâmându-şi călimările şi aruncându-şi operele în foc, după citirea cărţii unui coleg de puternic talent. Mă gândesc, deci, la cititorii de bun-simţ şi la scriitorii (începători) cu aceeaşi rară calitate. Acestora le recomand cu mult dinadins să citească pe Pătrăşcanu. Cititorii se vor recrea, vor petrece şi vor ajunge să distingă pietrele preţioase de caboşoane. Scriitorii vor învăţa şi mai mult preţul cuvântului scris şi demnitatea literară.

1913

VĂ RĂSPUND

Aş vrea ca războiul să nu mai fie. Aş vrea ca, în toată lumea, popoarele înfrăţite să-şi jure şi să păstreze o pace de toţi vecii. Aş vrea ca omenirea să nu mai caute aur, pământ şi prăzi şi slavă, subt ploi de sânge, în urlete şi în gemete şi în fum de incendii. *Voi stârpi din Efraim carele de război, voi stârpi caii din Ierusalim şi arcul de război va fi stârpit!* Aşa au visat toţi profeţii, aşa au văzut departe, în zarea vremurilor, toţi vizionarii. Au fost câteva momente, în istoria lumei, când se părea că visul e pogorât din ceruri şi şi-a găsit sălaş, ba în Ierusalim, ba în Atena, ba în Roma. Dar a fost o înduioşătoare amăgire, la fel cu amăgirea pacifiştilor de azi.

Nu cred în încetarea războaielor şi plâng pe bătrânii, pe femeile şi pe fecioarele celor ce vor ajunge să creadă, în cuget şi în fapt, că războaiele vor fi închise în lacăt, ca vânturile din poveste. Cum nu pot să-mi închipuiesc că faţa oceanelor va ajunge vreodată să nu se mai încreţească, să nu se mai zbuciume, să nu mai zvârle munţi spre ceruri şi prăpăstii spre fund, tot aşa nu pot să-mi închipuiesc că omenirea - acest element mobil, purtat şi jucat de oarbe interese, împins de întunerec, de fatalităţi înfricoşate - va ajunge vreodată să se astâmpere să-şi găsească perfectul echilibru şi să adoarmă la urma ramurei de măslin.

Eu unul cred în degradarea, cred în căderea iniţială a omului, deci omenirea întreagă e pentru mine o lamentabilă progenitură a lui Adam. N-aş fi creştin şi n-aş chema blândeţile, mângâierile şi îndurările lui Iisus Christos, peste mizeria mea şi a tuturor, dacă aş crede într-alt fel. Dar mă mir foarte de aceia cari, darwinişti fiind, se încumet să aştepte o pace universală şi definitivă. O, bieţii oameni! Urmaşii troglodiţilor, bestia subţiată care este anthropos să ajungă vreodată să nu mai urască, să nu mai muşte, să nu mai verse sânge?

Iubesc şi eu acest vis absurd al înfrăţirei pământeşti, mă doare inima când privesc, în trecut şi în prezent, câmpiile de măcel, dar... am avut un prea bun profesor de istorie, că să-i uit vreodată învăţăturile. Mă întrebaţi: războiul contribuie la civilizaţia omenească? Nu ştiu. Uitaţi-vă şi voi şi veţi constata un lucru absolut cert: războaiele se ţin lanţ. De-abia se stinge un război într-un colţ de lume, şi altul se aprinde în altă parte. Aceasta este realitatea. Acum, ce o fi civilizaţia? Poate tocmai nourii de praf şi de fum care învăluiesc şi pe învingători şi pe învinşi.

Nu mă privesc nicidecum drept infidel ori trădător faţă cu caldele mele convingeri evanghelice şi democratice, dacă spun pe faţă gândul meu. E o mare greşeală să ne cloroformizăm cu iluzia pacifistă. E un păcat faţă cu copiii noştri să uităm cum se poartă puşca şi să efeminăm deprinderile noastre. Din nenorocire, foarte mulţi dintre noi şi de vârsta noastră sunt oameni cu nervi slabi, oameni de viaţă trândavă şi incapabili să facă, pe jos, 40 de kilometri într-o zi. Arghezi a avut, mai zilele trecute, o pagină de justă ironie asupra vieţei noastre placide şi comode, pusă faţă în faţă cu învălmăşagul şi grozăviile unui câmp de luptă. Ce te faci cu toţi aceşti domnişori cari au făcut anul de armată numai în concedii şi în scutiri? Ce te faci cu tinerimea străină de educaţia civilă şi militară? Să nu glumim deloc. Atâta timp cât toată lumea, de jur-împrejurul nostru, cultivă bărbăţia, entuziasmul patriotic şi tunurile de asediu, este o crimă din partea noastră să punem în brâu furca păcii şi să învârtim fusul reveriilor irenice.

Contribuie războiul la progresul artei? întrebaţi pe Omer, întrebaţi pe Byron, pe Victor Hugo, pe Tolstoi, pe Vereşceaghin! Şi nu uitaţi nici poezia noastră poporului, nici pe Alecsandri. Mi se pare că există o

întreagă literatură franceză, ivită încoace după 1870, şi care scânteiază, pe trunchiul literelor franceze, ca lacrămile de răşină, când ai sfâşiat scoarţa bradului - din război, din dezastru şi din durere a ieşit acea literatură.

întrebarea cea din urmă, dacă un război purtat de noi ar aţâţa ori nu pe artiştii noştri, e de prisos. Dacă azi, în ţara românească, avem într-adevăr artişti, ei sunt servii şi nobleţă noastră. Crâncen e războiul, sălbatec, blând... dar este sfânt când îl purtăm pentru copiii, soţia, libertatea şi pământul nostru. Nu vă miraţi; acesta este indestructibilul fond ereditar pe care din fericire toţi îl purtăm în noi, şi poeţii şi artiştii, în primul rând. A zis Alecsandri, din prea plinul sufletului său de poet mare:

...nimic nu e mai scump pe lumea pământească
Decât un nume de viteaz şi-o moarte vitejească.

Acela care, artist crezându-se, nu simte un fior prin inimă-i, citind adevărul atât de frumos spus de Alecsandri, e,rugat să-şi ia bine seama, să vadă dacă nu cumva se înşală asupra darurilor sale.

1913

CE AVEŢI CU BIATA FEMEIE?

Mai zilele trecute s-a repetat, la Craiova, o farsă de rău-gust inaugurată la Iaşi. Artista Francisca Rozan a fost fluierată şi la Craiova. împrejurările, de data aceasta, au proporţii reduse şi manifestanţii se zice că erau nişte elevi de liceu pe cari, apariţia organelor poliţieneşti i-a liniştit degrabă. Dar tocmai caracterul pueril al acestei întâmplări, face să apară şi mai clară, voi să zic şi mai antipatică, colcăiala sentimentelor şi a isprăvilor antisemite. Iată nişte băieţani care se duc la teatru, nu senini, doritori să vadă artă ori măcar să petreacă, ci purtând pe conştiinţa lor haina mohorâtă a conspiratorilor şi a conjuraţilor! Mi se pare că piesa în care apărea Francisca Rozan era *Poamă crudă.* Ce căutau băieţii noştri la teatru? Critici în materie de artă, ori cenzori în privinţa moralităţei artei, la 17-18 ani, ei nu puteau să fie. Dacă Francisca Rozan juca bine sau rău, era o cestiune care covârşea pe nişte elevi de liceu. Dacă piesa jucată era ori nu alăturea cu principiile de morală în care creştem pe copii, iarăşi nu nişte copii puteau să judece. Deci nici arta, nici morala nu puteau fi invocate de imberbii manifestanţi. Atunci ce? Răspunsul este, după mine, unul, monstruos. Aceşti tineri fluierau şi huiduiau pe Francisca Rozan, pe această aproape soră cu ei, fiindcă biata artistă s-a născut din părinţi ovrei.

Admiraţi până unde poate să roadă inima omului ideea şi întristaţi-vă că sunt atâtea idei rele pe lumea aceasta. Dacă am fost informat exact şi dacă într-adevăr manifestanţii de la Craiova au fost numai nişte şcolari, cazul nu este de tot fără leac, ori mai bine zis fără consolaţie. Copiii de la Craiova au făcut cum au fost povăţuiţi, cum au văzut că au făcut alţii şi cum au citit, cum citesc în fiecare zi. Drept vorbind, vina lor este foarte mică. Sunt vinovaţi îndrumătorii lor, sunt vinovaţi acei cari printre florile şi răzoarele sufleteşti ale tinerime! prăsesc şerpii urilor de rasă. Cu alte cuvinte, iată-ne faţă în faţă cu problemele grele, crâncene, furtunoase al căror monopol şi tezaur îl au antisemiţii. De la faptul divers, trebuie să urci până la obârşie şi la principiu!

Cu toate acestea, este folositor să rămânem deocamdată împrejurul faptului şi să-1 judecăm cât vom putea mai complet şi mai obiectiv.

Cestiunea evreiască în ţara noastră nu e o problemă de metafizică, ci o problemă socială cu tot atâtea rădăcini şi trimiteri la realitate câţi ovrei fără drepturi vieţuiesc printre noi. Cred că - absurd vorbind - de-am putea întocmi un repertoriu imens, în care fiecare ovrei pământean de la noi şi-ar avea fila lui, cu viaţa, cu calităţile, cu defectele lui, cu nevoile lui, cu suferinţele lui, cu faptele caracteristice din traiul lui printre noi, ar fi cel mai luminos mijloc de a dovedi că ovreii antisemiţilor sunt foarte rari sau nicidecum şi că fiecare ovrei, luat şi studiat în parte, nu e nici mai bun nici mai rău ca fiecare dintre noi. Să vorbim, deci, de Francisca Rozan, o fiică a lui Avraam şi ea, născută în ţara noastră, vorbind perfect româneşte şi năzuind, sărmănica, să facă, prin arta ei, în gura ei, zguduitor graiul românesc.

E o fată săracă. A învăţat la noi, în Bucureşti, Conservatorul. A făcut studii excelente şi profesorii ei mi s-a spus că au lăudat-o adesea, fără de rezervă. S-a născut, însă, din părinţi ovrei. De n-ar fi fost această naştere, ar fi făcut de mult angajament avantajos în vreunul din teatrele noastre naţionale. Vreţi să ştiţi ce sentimente stăpânesc în casa ei părintească, adică să ştiţi cât de naţionalişti-ovrei sunt părinţii Franciscăi? Aflaţi că una din surorile ei este soţia unui ziarist român, get-beget. Ce vrea Francisca Rozan? Vrea să trăiască aşa cum o îndeamnă neastâmpăratul ei intim din inima ei, vrea să fie artistă. Pentru visul acesta, a trecut peste fel de fel de obstacole, a învins prejudecăţile obişnuite, a smuls din cugetele multora credinţa că e lipsită de talent, şi li s-a impus ca un real şi puternic talent, şi a încercat şi încearcă să-şi facă drum, aici printre noi şi în graiul românesc, căci

biata fată s-a pomenit printre noi, şi mai bine ca limba românească nu vorbeşte altă limbă. Poate mai este la mijloc şi altceva, poate că această fată, care se simte, în inima ei, cu vehemenţă, artistă, vrea să trăiască din arta ei, *trebuie* să trăiască din arta ei, poate că nu e cu totul săracă, poate că are o mamă, un tată bătrân de întreţinut!

Judecaţi, acum, o, antisemiţi, cât e de neomenoasă, cât e de barbară înverşunarea voastră. Ce aveţi cu biata femeie? Cu ce v-a supărat, care sunt temeiurile urei voastre prigonitoare? Aţi auzit de ea că e împotriva noastră? Cineva din familia ei, după ştiinţa voastră, ne-a făcut vreun rău ori ne-a insultat? Eu ştiu dimpotrivă că familia ei şi-a dat o fată după . unul dintre noi. Ce dovadă mai puternică, mai indiscutabilă, mai constrângătoare aşteptaţi voi de la o familie evreiască, despre sentimentele ei filo-române? Adevărul vă spun şi n-aveţi decât să întrebaţi: sora Franciscăi Rozan ţine pe un prieten al meu, român de baştină. Atunci ce mai voiţi? Voiţi poate ca biata femeie să-şi scoată ochii ca să vă dovedească gândurile ei cele bune şi dragostea ei pentru noi?

S-a născut ovreică! Dar e îngrozitor să faci unei fiinţe omeneşti, din această întâmplare, procesul de ură pe care antisemiţii îl fac ovreilor. Pot să fiu duşmanul de moarte al lui Ozias, ca şi al lui Oprea, fiindcă sunt oameni răi, înşelători, trădători, dar ce este vinovat neamul ovreiesc de ticăloşia lui Ozias, şi ce este răspunzător cel românesc de isprăvile lui Oprea?

în cazul nostru, duşmănia aceasta faţă cu o femeie, despre care eu ştiu că merită mai curând iubirea şi ajutorul nostru, este revoltătoare. Socotesc că şi antisemitismul pretinde că se întemeiază pe logică, pe fapte, pe raţionamente. Socotesc că şi antisemitismul mai ezită, mai cugetă, mai cântăreşte. Or fi şi printre ovrei destui oameni răi, cum sunt şi printre noi, cum sunt pretutindeni. Dar dacă o biată fată, fără apărare, fără vină şi fără răutate, stârneşte astfel pe antisemiţi, care este măsura, şi care este proporţionalismul lor? Este antisemitismul o simplă furie elementară, sau este o învăţătură, o doctrină cu oarecari pretenţii de măsură şi de logică?

Nu ştiu ce să cred şi ce să zic. Văd numai o mare nedreptate şi nu pot s-o rabd. Se mai plâng unii dintre noi, antisemiţi ori nu, că ovreii nu ne-arată dragoste şi nu fac nimic ca să ne cadă dragi. Iat-o pe Francisca Rozan, care ne cere, emoţionată şi sfioasă, un ceas de luare-aminte, ca să ne probeze că vrea să fie a noastră, cu noi, între noi, ca să ne probeze că în inima ei adună de ani de zile pentru noi, simpatie, farmec, artă! Şi noi ce facem? Cum răspundem acestei senzitive? - Pleacă de-aici! Tu eşti ovreică şi n-avem urechi să te auzim!

Mare e Dumnezeu! Trebuie să nădăjduim puternic în biruinţele ideilor nobile şi generoase. Trebuie să luptăm pentru mai multă dreptate şi mai multă umanitate.

1913

„BOURGEONS D'AVRIL" DE IULIA HASDEU

Iată o carte care mi-a fost dragă în chip deosebit. Am primit-o, împreună cu celelalte două surori ale ei, *Chevalerie* şi *Theâtre,* pe estrada Ateneului Român, la solemnitatea împărţirii premiilor, şi, dacă nu greşesc, chiar din mâinile marelui Bogdan Petriceicu Hasdeu. E o carte mică de o şchioapă, cu coperta albastră cerulee şi tipărită pe hârtie foarte bună, la Socec & Teclu, anul 1889. Portretul autoarei împodobeşte începutul cărţii un chip drăgălaş şi băieţesc, cu ochii profunzi şi mari. Era, prin urmare, la sfârşitul unui an şcolar; am luat cu mine această carte şi în colţul de provincie unde am petrecut vacanţa am deschis-o cu evlavie.

Cu un an mai-nainte, citisem *Les Aventures de Tâlimaque,* dar vocabularul lui Fenelon nu se potriveşte cu al Iuliei Hasdeu. Am pus mâna pe dicţionar şi am citit *Bourgeons d'Avril,* din scoarţă până în scoarţă, căutând toate cuvintele necunoscute şi notându-le pe caiet. Aşa, traducând acest volum şi pe celelalte ale Iuliei Hasdeu, am făcut un pas mai departe în cunoştinţa limbii franceze. în aceeaşi vară, am mai citit, tot cu dicţionarul, *Paul şi Virginia,* şi de aci încolo am ieşit de sub tutelă şi am păşit singur, mai departe, major în vocabularul francez.

Amintiri, poezie, planuri nici azi cu totul ruinate şi un studiu-poemă mă leagă de *Bourgeons d'Avril* şi de numele autoarei. E o vreme în viaţa noastră - la unii ţine mult, la alţii se curmă degrabă - când trebuie să iubeşti, să treci din iubire în iubire, sau chiar să duci în frâu, ca un aprig conducător de cvadrige, mai multe iubiri deodată. înţeleg iubiri intelectuale, vorbesc de acele pasiuni nobile şi fecunde, din clocotirea cărora ies frumuseţile literare şi artistice, izbucnesc faptele eroice şi descoperirile ştiinţifice. E o vreme când viaţa, sub forma ei cea mai încântătoare, se zbate în pieptul nostru ca o pasăre în colivie. Iubim cărţile, iubim muzica şi celelalte arte, iubim pe prieteni, iubim pe iubita ori pe soţia noastră, iubim ceea ce scriem şi iubim planurile irealizabile pe care le vedem aievea, în lumina de lună plină a speranţelor noastre.

Câte studii, câte romane, ce rafturi de bibliotecă nu visezi şi nu crezi că vei scrie, atunci când nu te cunoaşte încă nimeni şi saltarele tale gem de producţii geniale! în această fază eroică şi încet-încet dezamăgită, am iubit poeziile Iuliei Hasdeu şi am conceput, pentru veşnica ei pomenire literară, nimic mai puţin decât un nou Partenon, adică o operă idolatră, albă ca marmora de Păros şi desăvârşită ca meşteşugul arhitecţilor elini!

După ce am citit şi recitit cele trei volume tipărite, mi-am dat seama că am înainte-mi un material prea restrâns, cu atât mai mult cu cât ştiam că în castelul de la Câmpina stau închise teancuri de manuscripte. Tet aşa, ceea ce cunoşteam din viaţa Iuliei Hasdeu era prea puţin, pentru întreprinderea visată. Am scris atunci, de încercare, un studiu foarte torturat şi l-am sfârşit cu un fel de feerie .sentimentală, filosofică şi evhologică. După aceea, printr-o scrisoare pe care o posedă azi amicul meu Iuliu Dragomirescu, am cerut lui Hasdeu binecuvântare pentru marile mele planuri. Ironicul bătrân a văzut sinceritatea, naivitatea acestei porniri, dar şi starea de fermentaţie sufletească şi literară în care mă găseam şi m-a lăsat să cresc mai mare şi să mă limpezesc. Studiul meu, însă, l-am tipărit, după o meritată carantină, de vreun an de zile, în revista *Literatură şi artă română,* la 25 noiembrie 1899.

Am recitit, mai încoace, volumul *Bourgeons d'Avril.* Iulia Hasdeu îmi pare şi azi vrednică de iubirea de odinioară. Dar ceea ce am scris asupra poeziei ei este prea stângaci, cârpit şi vioient, ca să poată da cuiva impresiuni exacte. Pe lângă realitatea graţioasă şi clară, care flutură în poezia Iuliei Hasdeu, studiul meu e greoi şi aspru ca o crisalidă. Iulia Hasdeu era o aristocrată, şi prin tatăl ei, şi prin educaţia ei, şi prin temeinicile studii clasice pe care le făcea la Paris. Modelele ei literare sunt scriitorii bine crescuţi din toate vremile, dar mai ales din epoca de aur a literaturii franceze.

Despre poezia Iuliei Hasdeu şi despre autoare, aş zice azi ceea ce ea însăşi scrie despre *Evantaliu:*

Cest un mignon jouet du siecle des marquises,
Son brin d'ivoire est d'or et d'agathe incruste
Et sa feuille de gaze aux peintures exquises
Sur un beau sein d'albâtre a souvent palpite.

Boucher, peintre mignard de ces grâces ldgeres,
Sur l'azur diaphane a peint l'Amour vainqueur,
Qui badine et folâtre autour de deux bergeres,
Essayant, mais en vain, de leur percer le coeur.

Au trecut destui ani peste scrisoarea mea către Hasdeu; bătrânul vultur a murit şi gândurile şi visurile mele s-au risipit pe alte plaiuri. S-a întâmplat, însă, că, după moartea lui Hasdeu şi prin hotărârea lui testamentară, toate manuscriptele Iuliei Hasdeu cum şi corespondenţa dintre ea şi tatăl ei au intrat în stăpânirea unui vechi şi bun prieten. Proiectul meu de acum cincisprezece ani a ajuns realizabil! Entuziasmul şi ideile de atunci încep să crească din nou în sufletu-mi, dacă nu chiar pe ogoarele unde au fost, cel puţin - ca macii şi ca răsurele - printre aceste ogoare. Iulia Hasdeu ar merita într-adevăr un studiu amănunţit şi devotat. Şi mai înainte de toate, s-ar cuveni ca interesanta corespondenţă dintre ea şi tatăl ei să vadă lumina zilei, într-o carte specială. Ştiu că ar trebui un pumn de curaj pentru aceasta. Hasdeu şi fiică-sa nu-şi puteau scrie lucruri fără interes. Oamenii şi împrejurările contemporane sunt judecaţi cu o înaltă şi strălucită libertate. Genialul Hasdeu, care, când scria pentru toată lumea, era atât de sincer, era - dacă se poate - şi mai sincer, când scria scumpei sale Lilice. Multe nume ilustre, multe figuri din Panteonul nostru vor apărea, sub pana lui Hasdeu, ca încoronate cu trăsnete... Ce ne pasă! Suntem urmaşii lacomi de adevăr.

Dar mărturisesc că pe mine unul mă interesează îndeosebi scrisorile Iuliei Hasdeu. Ah! sunt toate în franţuzeşte... (pe când ale lui Hasdeu sunt toate în româneşte). Cu voia vistiernicului lor, excelentul meu amic Iuliu Dragomirescu, am scos una din tezaur. E scrisă cu nişte caractere corecte şi verticale care aduc aminte de scrisul lui Haret. E o scrisoare de şase pagini mici şi, între altele, cuprinde, asupra limbii româneşti, o părere care ar fi un început de răspuns la întrebarea de ce Iulia Hasdeu n-a scris în limba ei maternă. O traduc aproape în întregime, dar nu juxtaliniar:

„Scumpe tată,

Daca iertăm fără de greutate tăcerile tale şi stilul telegrafic al scrisorilor tale, şi rare şi scurte, te rugăm în schimb să fii tot aşa de indulgent în privinţa noastră. Ai fără îndoială foarte multe ocupaţii, munca ta monstruoasă te absoarbe; o ştiu. Dar noi aceştia, vai! avem oare o clipă de răgaz? De-abia dacă avem vreme să mâncăm şi să dormim. Ba încă de câtva timp, mama mănâncă puţin şi nu doarme deloc, fiindcă are nişte dureri nebuneşti de măsele. Cu toate stăruinţele mele şi cu toate poveţele şi răspoveţele tuturor celor ce o văd, mama se încăpăţânează şi nu vrea să-şi dea gura pe mâna nici unui dentist parizian, invocând mereu pe Esculapul fără de prihană, pe bărbierul ungur Ţiez, pe care ea îl crede neîncetat - aşa de mare este puterea

prejudecății - mai meșter decât cei mai meșteri dentiști din Marele Oraș. Cât despre mine, am de două zile dureri de cap și torticolis (înțepeneală de gât); sunt boli de student și m-am deprins cu ele. Domnii profesori de la Sorbona sunt cu mine foarte drăgălași: pot s-o spun fără laudă că numele meu e de cinste între ei; chiar azi am fost proclamată cea dintâi la disertația latină și d-l Jules Martha mi-a făcut foarte măgulitoare complimente, după cum deunăzi și d-l Larroumet. în aceste momente mă lupt zdravăn cu logica, fiindcă în curând trebuie să fac, pentru d-l Sâailles, o lecție orală de cel puțin trei sferturi de oră asupra ipotezei; apoi, m-am înscris ca să tălmăcesc din Herodot, pentru oVl Paul Girard, și să fac, timp de un ceas, lecția, în locul său; așa e că am curaj? D-l Ludovic Carrau mă primește la cursul său de agregație, care e foarte interesant și îmi va fi de folos, căci, după licență, socotesc să-mi iau agregația, pregătindu-mă, în același timp, și pentru doctorat. în sfârșit, la facultate sunt fericită; am luat, cum zic camarazii mei, *l'air de la maison;* dar, sfinte Dumnezeule, trebuie să muncești în lege, ca să-l iei!

Cu canto o duc bine; d-l Lauwers e foarte mulțumit de mine și zice că pun inimă în ce cânt. Olandeza care mi-a dat lecții anul trecut, d-na Storn - și care, ce e drept, avea o frumoasă voce de contralto, dar nu și destulă metodă - mă învinuia, dimpotrivă, de răceală. Mă făcea să mor de râs, când cânta, cu accentul nemțesc, *La Papillon et lafleur,* de Hugo:

«La pafre fleur tissait au babillon celeste
Ne ffuis ppas!»

Apăsa cu putere pe «ppas», ceea ce producea un sunet asemănător zgomotului pe care îl face, sărind, dopul unei sticle de șampanie. Și se găsea încântătoare. O, finețe olandeză!

Am citit dările de seamă ale ședințelor Academiei din București și cuvântarea ta, sau mai de grabă profeția ta, pe care o găsesc foarte interesantă și foarte justă. Cu acest prilej, dă-mi voie să-ți pun o întrebare. Orice limbă a avut epoca ei de confuziune, de copilărie, de lungă și trudnică formație. De asemeni, la un moment, toate marile limbi occidentale s-au, nu cutez să zic: fixat, căci poți să spui de o limbă că e vreodată fixă? dar s-au curățit și luminat; ele au dobândit o formă corectă și definitivă. Limba italiană a început cu Dante și cu Boccaccio, cea franceză cu Malherbe și cu Descartes. Ei bine, te întreb - eu care sunt atât de ignorantă, vai! roșesc s-o spun, atât de ignorantă în limba mea maternă - crezi tu că limba românească a ajuns să fie, la epoca în care ne găsim, o limbă în înțelesul desăvârșit al cuvântului, o limbă isprăvită, ajunsă la desăvârșita-i dezghiocare și la forma ei

definitivă? Avem noi, în limba românească, vreun scriitor, prozator sau poet, care să ne înfățișeze modelul ei definitiv? Mărturisesc cu umilință că limba lui Alecsandri însuși, pe care toți o socotesc drept cea mai puțin incorectă, în comparație cu ceilalți poeți, drept cea mai bogată și mai drăgălașă, cu gustul ei atât de tânăr și de îmbătător, limba lui Alecsandri îmi pare încă foarte stânjenită și foarte nesigură. Orice aș face, când citesc ceva în românește, fie cât de bună românească, am senzația că citesc din Villon sau din Froissart; niciodată n-am părerea că citesc ceva de Goethe sau Voltaire. Să fii bun să-mi explici de ce așa."

Scrisoarea aceasta fu scrisă la Paris, joi 28 aprilie 1887. Prin urmare (o observație invincibilă) Eminescu stătea întreg, piramidă cu vârful detunat, în fumăria și în miopia contemporană. Avem azi 13/26 aprilie 1913... Trebuie să credem că, dacă Iulia Hasdeu trăia și azi, ar fi ajuns să aibă alte păreri despre limba și literatura românească.

1913

GOLDȘTAIN MARCU

Am avut în clasele III și IV primară un coleg care îl *striga la catalog:* Goldștain Marcu. Era copilul unui ovrei sărac, de meserie curelar. Era unul dintre elevii inteligenți și sârguincioși și, în lupta pentru cele trei premii de clasă de pe atunci, izbutea regulat, o dată chiar ca premiant întâi. Parcă îl văd și azi pe acest tovarăș nemaivăzut din 1890. Mai mic decât mine, rumen, cu niște ochi frumoși, negri și în spinare cu un ghiozdan de piele, făcut de tată-său. Marcu îmi plăcea mai ales pentru două lucruri: pentru curajul și limpezimea cu cari își spunea lecția, și pentru dragostea lui de haiduci. Pe vremea aceea, *IancuJianu, Bujor, Graur Vulpoi, Bostan, Mina Haiduceasa* erau cele mai fermecătoare cărți din lume. Eram, în clasă, câteva spirite puternice pe cari nu ne copleșeau nici *Aritmetica* și *Geometria* lui Mirescu, nici scenele și omorurile din romanele de mai sus. O duceam foarte bine cu școala și adoram pe eroii d-lor Panait Macri și N. D. Popescu.

Ați greșit, însă, dacă ați crede că această dragoste se mărginea numai la citațiile genialelor cărți mai sus-numite. A citi un haiduc ar fi fost prea puțin! Trebuia să-l punem și în acțiune, trebuia să-l dramatizăm. Și iată-ne beți de lectura lui *Graur Vulpoi,* vârând liniile (de liniat hârtia) la cingătoare, în chip de arme, și căutând cu ochi aprinși, prin grădinile vecinilor, pe poterașii inimici. Nu era nici picior de

poteraş. Se întâmpla că dădeam unii peste alţii şi în sfânta noastră furie nu mai ne cunoşteam. Trebuia să alerge căpitanul şi să ne deschidă ochii că vărsăm, în zadar, pur sânge haiducesc.

Ţin minte că Marcu era un mare entuziast şi un frumos povestitor. Ce s-a făcut el de atunci, nu mai ştiu. Părinţii lui au plecat din orăşelul unde, probabil, îşi câştigau cu greu viaţa şi s-au mutat într-un centru mai mare. Niciodată n-am mai văzut şi n-am mai auzit de tovarăşul meu de haiducie. Mi-am adus aminte de el, însă, adesea, cu prilejul discuţiilor şi certurilor mari şi mici, cari cresc şi descresc împrejurul cestiunei evreieşti.

în ceasul acesta, mă gândesc mai ales la izolarea, din ce în ce mai mare, în care cresc copiii noştri, ai românilor într-o parte şi ai ovreilor într-altă parte. Pe vremea mea era mai uşor şi mai bine. Astăzi, cu măsurile separatiste, cari s-au luat şi se tot iau, ne depărtăm mereu unii de alţii. Cei ce au început să înveţe cartea acum douăzeci şi cinci de ani au avut - români fiind - prilejul să aibă colegi ovrei, şi au avut - ovrei fiind - mai multă uşurinţă să urmeze şcoala rdmânească şi să crească între români.

E mare lucru această creştere împreună. Eu unul sunt foarte trist când văd şi când cred că tinerimea ovreiască este greu sau deloc primită în şcolile româneşti şi deci constrânsă să se despartă de noi şi să-şi caute lumina minţei în şcoli particulare ovreieşti. E o tactică greşită şi nenorocită, rezultatul unei concepţiuni lipsite şi de generozitate şi de înălţime politică. Desparţi pe micul ovrei de tovarăşii lui de jocuri şi-1 trimiţi la şcoala ovreiască. Desparţi tot aşa pe tânărul ovrei, desparţi pe omul matur - sistematic - de viaţa noastră sufletească, de treburile, de interesele, de bucuriile şi de răspunderile noastre. Cu ce gând? Cu gândul, ascuns sau mărturisit, că la urma urmei aceşti separaţi îşi vor lua lumea în cap şi vor pleca din ţară. Aici stă toată greşeala, aici este înşelăciunea. Aceşti oameni nu vor pleca, fiindcă nu pot să plece, fiindcă sunt şi ei români, născuţi, crescuţi aici, fiindcă se simt tot atât de înrădăcinaţi în pământul acesta cât ne simţim şi noi. Ovreii pământeni cari se duc din ţara aceasta şi nu se mai întorc sunt la fel cu românii cari fac tot aşa. Sunt excepţiuni cu cari nu poţi să sprijineşti nici o teorie.

Şi atunci este evident că forţările şi politica separatistă sunt greşite şi primejdioase. Săpăm prosteşte un şanţ de bănuială, de invective şi de ură între noi şi noi, între românii născuţi ovrei şi românii ceilalţi. Ne slăbim noi pe noi înşine.

Şcoala primară este dimineaţa vieţei şi începutul cultivării noastre. Ceea ce vom învăţa aici se va întipări m noi mai adânc decât tot ce vom

învăţa mai pe urmă. Colegii de aici sunt primii noştri colegi şi prieteniile legate aici sunt cele mei nevinovate şi mai duioase. Unde am putea să ne cunoaştem şi să ne înfrăţim mai bine decât pe băncile şcoalei primare?

Şi când am putea goni separatismul şi duhul prejudecăţilor decât atunci când n-avem decât şapte ani şi suntem curaţi şi nepreveniţi? De aceea e un mare rău că copiii noştri nu se cunosc şi nu se iubesc de mici, ei cari vor creşte mari, vor lupta şi vor muri, ca şi noi, aici pe pământul unde ne-am pomenit. îmi va spune, însă, unul şi altul: „Dar gândeşte-te un moment că şcolile noastre sunt cu totul insuficiente. Nu încap în ele nici pe departe copiii de români, cari ar fi să fie daţi la şcoală, darmite să mai primeşti şi copiii de ovrei!"

Răspunsul meu e acesta: nu din pricina ovreilor şi a copiilor lor sunt prea puţine şcoli în ţara noastră, ci din pricina slabelor solicitudini ale îndrumătorilor acestei ţări pentru copiii celor săraci şi mulţi. Cu banii şi cu puterile României am putea să avem azi de trei ori mai multe şcoli primare şi mai mulţi învăţători decât avem. Şi atunci şi românii şi ovreii ar avea loc destul. Dar din nenorocire stăpânii noştri sunt prea puţin zeloşi pentru deşteptarea poporului. îndepărtarea ovreilor din şcoală ca şi celelalte neajunsuri suferite de ovrei nu vin din pricină că ovreii n-ar avea şi ei loc lângă noi, ori că nu ne-am putea deloc suferi şi n-am putea trăi omeneşte laolaltă, ci din pricină că multe lucruri merg rău la noi şi căile vieţei noastre naţionale şi politice sunt strâmtate de vreo câţiva, în paguba celor mulţi.

Sunt un prieten al ovreilor şi ovreii de treabă au găsit în mine totdeauna un prieten, începând cu primul ovrei pe care l-am cunoscut de aproape, începând cu colegul Goldştain Marcu. îmi pare rău de separatismul în care sunt ţinuţi, la care sunt constrânşi ovreii noştri pământeni şi mai ales îmi pare rău că azi, prin şcoală, în şcoală, nu mai putem să ne întâlnim şi să ne cunoaştem nici măcar cât altădată. Acest separatism, însă, este o formă specială a marelui separatism social de care suferă întreaga noastră ţară şi pe care trebuie să-1 dezvăluim şi să-1 prigonim fără odihnă!

1913

PRINOS PLĂCUT

Am avut norocul să apucăm zile mari. Nesiguranţa, cârtelile şi indispoziţia în cari am trăit de astă-toamnă încoace s-au risipit ca fumul. Cerul conştiinţei naţionale s-a limpezit admirabil şi un singur foc, un

singur soare arde în el: *să apărăm cu armele onoarea şi viitorul ţăreil* De zece zile, trăim în plină epopee. Cu un eroic simţ de jertfă, cu o repeziciune care a întrecut orice aşteptare, fiii patriei, din toate clasele şi categoriile, au răspuns la supremul apel de la 20 iunie 1913. în câteva nopţi şi două-trei zile, s-au adunat subt cutele drapelului aţâţi voinici, aţâţi soldaţi, încât au umplut măsura necesară şi foarte mulţi au fost trimişi acasă.

„Cât e de frumos, cât e de drag, când fraţii trăiesc bine împreună! E ca untdelemnul cel bun, turnat pe cap, picurând pe barbă, pe barba lui Aron." *(Pslam 133).* Ce înălţător spectacol să vezi o ţară întreagăf intrând într-un cuget, într-un gând, şi cu acelaşi pas entuziast şi militar, pe o nouă alee a viitorului! Orice vom găsi la isprăvitul ei, orice ne va trimite Dumnezeu de sus - avem de partea noastră frumuseţea rară că toţi cu toţii am voit, am chemat şi am aplaudat deznodământul prin arme al unor cestiuni de viaţă şi de moarte pentru noi. Orice va zice şi va întreprinde lumea ceialaltă faţă de noi, e minunat lucru că noi între noi suntem înţeleşi şi solidari şi mai ales hotărâfi să murim ca vitej ii lui Alecsandri (cari suntem tot noi):

Şi chiar murind el n-a lăsat
Să cadă arma din mână!

Viu satisfăcut sufleteşte, am văzut în aceste zile şi văd zilnic că ovreii noştri pământeni s-au întrecut şi se întrec cu noi, ceilalţi fii ai patriei în însufleţire şi în zel patriotic. Uniunea Evreilor Pământeni a risipit în ţară inimoase proclamări şi invitări la jertfă. Din scaunul de învăţătură al sinagogelor, rabinii au sfătuit pe ovreii soldaţi şi le-au adus aminte, cu un fior adânc, de străvechea falā militară a lui Israel şi de vitejii Macabei. Comitete s-au instituit pentru ajutorarea familiilor rămase în urma celor chemaţi pe câmpul de onoare. Localuri, paturi, medicamente, spitale întregi au fost oferite de societăţile israelite, pentru îngrijirea celor ce vor avea norocul rănilor glorioase.

Această mişcare a Ovreilor Pământeni e înalt patriotică şi meritoasă. Prinosul lor de entuziasm, de braţe ostăşeşti şi de aur e plăcut patriei şi bine primit. Ovreii noştri au astăzi un prilej mare şi fericit să arate că sunt şi ei fiii României întocmai ca şi noi, şi că eram nedrepţi cu ei când le tăgăduiam această calitate şi drepturile cari decurg de aci. Fiii adevăraţi se cunosc îndeosebi atunci când vremuri grele vin pe capul părinţilor. Chiar certaţi de sunt cu cei ce le-au dat viaţa, când îi văd ajunşi la strâmtoare, lasă la o parte, uită tot ce-a fost şi sar cu însufleţire în ajutorul lor. Aşa au făcut ovreii pământeni în această împrejurare. îi felicit din toată inima!

Când citeam în ziare, în decursul războiului balcanic, despre unele fapte eroice, săvârşite de către soldaţii ovrei, luptători în rândurile aliaţilor, mărturisesc că aveam în mine un dor mare să-i văd şi pe ovreii noştri făcând la fel. Eroismul acelui locotenent de cavalerie, Aman sau Amar, viteaz vlăstar din neamul lui Simeon Macabul, Iuda Gaulonitul şi Bar Cocheba, acelui erou sârb, care a murit pentru Serbia, patria lui de azi, m-a atins cu deosebire. Virtuţile războinice n-au murit în Israel! Ajutaţi-le numai, daţi-le putinţa să se dea pe faţă!

Astăzi a venit şi ceasul nostru. Lângă noi românii, ovreii merg şi ei subt drapelul purtat cu sfântă îmbărbătare, spre altarele Victoriei. Israel ştie să sacrifice. Poate nu există nici un popor pe lume care a sacrificat mai mult ca Israel.

Amici ovrei, daţi sângele vostru, daţi aurul vostru pentru ţara în care v-aţi născut voi şi părinţii voştri, pentru luptele ei, pentru speranţele şi viitorul ei, pentru onoarea ei militară! Şi prinosul vostru să fie României prinosul biblic care, ştergând şi împăcând trecutul, deschide viitorului porţile alianţei sacre!

1913

ÎN EXAMENE

Luna lui iunie, luna examenelor! Deşi e destulă vreme de când nu mai sunt şcolar, totuşi când văd în calendar sau în ziare / *iunie* simt în mine o tresărire. Nici azi şi niciodată nu se va şterge din sufletul meu înţelesul şi însemnătatea şcolară a zilei de întâi iunie şi a lui Cireşar în întregime.

Vorbesc de lucruri de acum 17-18 ani şi nu mai ştiu câte prefaceri or fi venit în urmă. în seara de 31 mai, veneam de la liceu la internat şi trânteam pe pupitre cărţile ori planşetele, cu un suspin eroic: „Am isprăvit şi clasa asta!" Era cea din urmă zi de clasă şi până a doua zi ni se părea că se întinde o vale largă plină de umbră, de tihnă şi mai ales de dreptul să fim nobil obosiţi şi să stăm afară sub salcâmi, până la cele dintâi stele. Trebuia să fie cineva prea ameninţat la vreun obiect, sau prea bucher, ca să nu respecte frumoasa seară de 31 mai şi să rămâie în sala de meditaţie, ori în vreun colţ, pe undeva, cu nasul în carte. Stăteam în grupuri şi discutam situaţiile noastre (riguros cântărite în înfricoşatele cataloage!) şi marile evenimente, examenele, cari începeau în ziua de 5 iunie.

în noaptea aceea dormeam liniştiţi; singura grijă, pe care o culcam cu noi pe pernă, era să fim, a doua zi, în picioare, cât mai de dimineaţă. Zilele de 1,2, 3 şi 4 iunie au fost, ani de-a rândul, cele mai intense şi mai ciudate din viaţa mea.

Colegi de odinioară, bravi comilitoni, cari în zilele de asalt luaţi, cu 9 şi cu 10, redutele istorice, algebrice şi latineşti - acele măguri de date, de fapte, de formule, de teoreme, de reguli şi mai cu seamă de excepţii - amintiţi-vă cu mine ce însemnau şi cum treceau aceste patru zile. Mai întâi, nu ştiu cum se făcea că în aceste zile pare că nu ploua niciodată. Sub castanii din grădină era ceva răcoare, pe lângă zid şi prin colţuri tot» aşa, însă în lac soarele zvârlea nişte săgeţi care ricoşau fierbinţi până în ascunzătoarele noastre, iar în podul internatului era o căldură de etuvă. Prin toate ungherele, prin toate locurile mai retrase şi îndeosebi prin fostul grajd al generalului Florescu, noi ne vâram, ne ascundeam şi cu cartea în mână băteam de colo până colo, ca suveicile, ţesând din nou, cu multă trudă, pânza - pierită toată - a celor învăţate peste an.

Nu e locul şi n-am nici gândul să mă întreb şi să discut dacă acest sistem didactic, dacă această învăţare în goană, într-o noapte şi o zi, a celor învăţate, dar uitate, într-un an întreg erau raţionale şi sănătoase pentru noi, bieţii adolescenţi de atunci. O reformă nu ştiu cât de largă, nu ştiu cât de completă, nu ştiu cât de dovedită ca mai bună a intrat de atunci încoace în lumea noastră şcolară. Eu mi-aduc aminte de zilele mele de examen ca de nişte zile de extraordinară febră cerebrală. N-am murit din cauza lor, nici cu totul veştejit n-am ieşit din ele, dar trebuie să mărturisesc că treceau peste mine şi peste colegii mei ca o vijelie peste nişte lanuri nesecerate.

Un chin propriu acelor zile era, pentru mine unul, duhul greu şi fecund al vegetaţiei din grădină şi dintr-o grădină vecină, mult mai mare. Acel miros de sevă, de flori şi de fructe, care pluteşte în aerul lui Cireşar şi pe care îl întărâtă arşiţa soarelui, era primul duşman al pregătirilor mele de examen. Nu era vorba numai de oţetarii şi de socul de lângă ziduri, ci chiar de florile cele mai plăcute. Ca să poţi să respiri cu mulţumire parfumul florilor, trebuie să fii liber pe inima şi pe timpul tău. Altmintrelea, subt biciul grijei şi al grabei, orice chemare, orice ispită, cât de drăgălaşă, este o durere şi o tortură. într-o aşa stare sufletească, sau într-alta analoagă, trebuie să fi fost acela care, într-o seară, i-a strigat privighetoarei:

- Tais-toi, vilaine bâte!

O altă pricină de confuziune şi de ciudă pentru mine zăcea în mine însumi. Vai, această pricină am găsit-o neîncetat, în calea anilor şi a treburilor mele, din ce în ce mai ameninţătoare şi mai cu pagubă. După

ce deschideam cartea, uneori cu 200, cu 300 de pagini, şi seceram, înfrigurat, 40-50 din ele (cine îşi mai aducea aminte ce învăţase la începutul anului!) începeau obsesiunea şi greutatea, adică, aşa din cel mai senin cer al bunei hotărâri, nourii fantaziei şi ai deşertăciunei literare! Când era, mai cu seamă, vorba să mă prepar la matematici, treceam prin sudori de moarte. Nu era destul că trebuia să mă lupt cu o materie străină, inasimilabilă, rău aleasă şi dozată, dar trebuia să mă lupt în acelaşi timp cu acei curpeni blestemaţi, cu acele liane perfide şi numai flori, cari creşteau într-o clipă alături de problema începută, îmi orbeau luarea-aminte şi mă deznădăjduiau! Imagini graţioase, cuvinte sonore, amintiri literare, proiecte de nuvele şi de romane- pare că le aduna Diavolul din lumea întreagă şi le turna, în bătaie de joc, pe hârtia unde eu sărmanul bâjbâiam formule trigonometrice. Cât de mult invidiam pe colegii mei, ageri şi liberi de această boală sufletească! Când începeau să înveţe, fie matematică, fie orişice, ei treceau prin materia pusă înainte, sprinteni, tăioşi, ca o foarfecă nouă printr-o pânză bine întinsă. Eu n-am cunoscut niciodată această fericită şi mult folositoare sprintenie.

Patru zile nu ieşea nimeni din internat. învăţau toţi pe capete, fiecare ce credea mai de nevoie pentru el, iar în ziua de 4 iunie, de obicei, materia examenului sorocit a doua zi. Cinci iunie era o zi solemnă şi plină de fiori, ca prima zi de ciocnire militară. Până la 20-22 iunie, deci în 14-17 zile, trebuia să trecem pe dinaintea tuturor dascălilor noştri şi să dăm dovezi că suntem vrednici de clasa următoare. Câte emoţii, ce friguri, ce amintiri neşterse!

S-au dus mai toţi bunii mei dascăli, neuitaţii bătrâni, cari m-au învăţat latineşte, franţuzeşte, fizică, matematici, fără să aştepte ca să cresc, fără să-mi mai dea vreme să le destăinuesc cât de scump mă costau examenele cele bune pe cari le-am trecut cu ei. Poate că odată, cine ştie când, voi aduna într-un album pe toţi dascălii mei, de la cel dintâi, care m-a învăţat alfabetul, până la cei din urmă, de la Universitate...

Dar iată că luna lui iunie, în adierile calde şi încărcate ale căreia regăsesc totdeauna amintirea zilelor şcolare din trecut, zilelor de examen, a fost pentru noi, anul acesta, vestitoarea unor examene naţionale mult mai înalte! La 20 iunie, armata ţărei noastre a fost chemată la un suprem examen. Freamătul, însufleţirea şi revărsările de energie cari au umplut întreaga ţară, m-au găsit aplecat deasupra acestor amintiri, deasupra acestor mici vitejii de altădată. Aşadar e vorba de alte, de grabnice, de oţelite examene naţionale! Să revenim cu toţii la prezent. Să adunăm în ceasul de faţă, pentru ceasul de faţă, atâta hotărâre, atâta

bărbăție, atâta râvnă de fapte mari - şi atâtea fapte mari, încât, în viitor, când vom sta să mai privim spre grădinile trecutului, personal şi național, în ele să crească dafin şi arcuri de triumf.

1913

JERTFA LUI IEFTAE

Citim în *Biblie (Judecători,* cap. 11) că viteazul Ieftae pornind cu război împotriva ammoniților a făcut lui Dumnezeu următorul jurământ: „Şi Ieftae făcu vot Domnului zicând: Dacă tu vei da în mâna mea pe fiii lui Ammon, ceea ce va ieşi din uşile casei mele spre întâmpinarea mea, când în pace mă voi întoarce de la fiii lui Ammon, va fi a Domnului şi o voi duce olocaust." Ieftae biruteşte pe protivnic şi purcede spre casă. „Şi când Ieftae veni la Mițpe, în casa lui, iacă fiica lui ieşea întru întâmpinarea lui, cu timpane şi cu danturi; ea era unică, el nu avea afară de dânsa fiu sau fiică..." Şi cu toată negrăita lui durere de părinte, Ieftae şi-a ținut jurământul şi a adus Dumnezeului armatelor jertfă pe copila unică. întâmplarea aceasta de demult are şi azi înțelesul şi durerile ei.

Nimic nu e mai scump pentru o clasă socială stăpânitoare decât interesele ei materiale. Situațiunea privilegiată şi împrejurările cari o condiționează sunt iubite şi prea iubite inimei stăpânitorilor, tot atât ca şi unui părinte copiii lui. Sunt adevăruri triste pe cari trebuie să le spunem şi să le repetăm fiindcă oricât adevăr ar izvorî pe lumea aceasta, niciodată nu va fi prea mult. Un adevăr este că în luptele de clasă nu există generozitate şi că o clasă dominantă nu face niciodată împărțeală frățească cu clasele dominate. Mi se pare că istoria nu cunoaşte nici o epocă şi nici o oligarhie unde să se fi petrecut aşa ceva. Vă aduceți aminte de vreo clasă de privilegiați, cari, într-un moment al vieței lor sociale, înduioşându-se adânc de soarta şi de suferințele celor ce munceau pe moşiile lor, în fabricile şi în minele lor, s-au apucat şi au împărțit cu aceştia din urmă toate bunătățile posedate, fără nici un fel de revendicare, de luptă sau de constrângere din partea dezmoşteniților? Cu alte cuvinte, drepturile celor ce țin în spinare edificiul social se dobândesc ele ca o eleimosină, din bunătatea inimei stăpânitorilor , sau se cuceresc prin lupte lungi, când surde, când răsunătoare, şi numai prin lupte?

Țara noastră se găseşte azi într-un ceas de sărbătoare al existenței ei. în urma unei admirabile comoțiuni naționale, ea dovedeşte astăzi lumei şi-şi dovedeşte sieşi că e o țară de mare viitor. Din fericire, fără prea multe jertfe omeneşti, România a câştigat şi ținuturi, şi oameni, şi cetățeni, şi o înaltă considerație diplomatică şi militară. România a izbutit în planul ei, ca şi Ieftae, eroul biblic. Care Românie? Negreşit, întreaga țară, dar (trebuie să fim sinceri, ca în fața microscopului sau a lunetei) mai cu seamă România conducătoare, adică clasa stăpânilor.

Ei bine, aceşti stăpâni încărcați astăzi de succese şi felicitați de toată lumea şoptit-au ei ceva în inima lor când au văzut colcăind câmpiile României şi închegându-se în opt zile o armată de o jumătate de milion? Zisu-le-a ceva inima lor, când au văzut valurile albe ale secerătorilor prefăcându-se dintr-o dată în valuri de ostaşi? Zisu-le-a ceva inima lor, când au văzut pe mult huliții ovrei lăsând fiecare foarfecă, pensula, ciocanul, condeiul, şi alergând şi ei, cu egal entuziasm, printre rândurile apărătorilor patriei?

Da, inima le-a spus mult şi multe acestor stăpâni. Inima oligarhiei noastre a avut nobile freamăte. Problemele, destule, le-am auzit şi le-am citit cu toții: „Bieții țărani, cu câtă însuflețire au răspuns ei la glasul patriei! Desigur că merită o soartă mai bună şi trebuie neapărat să le-o îmbunătățim, când se vor înapoia din Bulgaria. Şi ovreii... ce bine s-au purtat! Onoare lor. Nu le va fi patriotismul îh zadar!"

Ce sunt toate acestea? Sunt făgăduințele lui Ieftae, pornind cu război împotriva ammoniților. Clasa noastră conducătoare şi-a zis: Nedrepți am fost cu aceşti oameni! Când se vor întoarce le vom face dreptate. Să dea Dumenezeu să isprăvim cu bine şi primele cestiuni pe care le vom dezlega, după biruință, vor fi: *cestiunea electorală, cestiunea ovreiască* şi *cestiunea agrară.*

Nobile promisiuni, frumoase jurăminte! Sunt profund încredințat că acei cari au simțit şi formulat întâi, ca planuri de viitor sau ca dezi-derate, ideile acestea, erau sinceri şi vrednici de simpatie. Iată, într-adevăr, cele trei mari probleme cari o aşteaptă acasă pe clasa noastră stăpânitoare. Iată ce trebuie să facă stăpânii noştri, după ce vor depune, în sanctuarul istoriei, cununile lor de laur: să acorde votul universal, să încetățenească pe ovreii pământeni şi să împartă la țărani cele spăimântătoare latifundii boiereşti.

Cestiunea electorală, cestiunea ovreiască şi cestiunea agrară. Vai, dar acestea sunt tocmai fiicele lui Ieftae, sunt cestiunile cele mai iritante şi mai scumpe inimei oligarhiei noastre. Ceea ce şi-a făgăduit clasa noastră stăpânitoare, într-un frumos moment de înduioşare, este totuna cu ce ajurat Ieftae.

Să stăm strâmb şi să judecăm drept. Clasa noastră conducătoare nu va putea, cu una cu două, să ne cheme la porţile palatului ei de aur şi de preeminenţă şi să ne dea în palmă, ca la nişte cerşetori, soluţiunea electorală, soluţiunea ovreiască şi soluţiunea agrară. Aşa ceva nu s-a văzut până azi în istorie. Cei ce vor şi au interes să obţină cele trei soluţiuni să nu uite, oricât de mult i-ar îmbărbăta entuziasmul momentului prezent, că însuşi piosul Ieftae a întârziat două luni până să-şi consume sacrificiul.

1913

UNUI AMIC SIHASTRU

Timp de două zile, clopotul din turnul zidit în alte veacuri a sunat şi a răsunat, risipind peste văi ştirea că ţara se înarmează. Am ascultat şi eu, minute lungi, glasul clopotului bătrân şi m-am gândit la zilele de demult, despre care doar cronicile îşi aduc aminte, şi la altele mai nouă, despre care tu mi-ai vorbit de multe ori. Aş fi voit să alerg să te caut, să sorb cuvintele tale cumpănite şi, pe inima mea aprinsă, să simt roua înţelepciunii tale. Dar nu mai era vreme... Din toate culmile, de pe toate văile, pe toate potecile, au început să curgă, în râuri albe, aceşti minunaţi copii ai ţării, pe care noi, purtătorii de haină neagră şi cetitorii în cărţi, nu-i vom putea niciodată încununa după merit.

Drumul lung, pe care l-am făcut până la artera de oţel din valea Şiretului, mi-l voi aduce aminte întotdeauna. La tot pasul, oameni tineri, cei mai mulţi singuri, unii însă împreună cu nevestele lor, mergeau în aceeaşi parte ca şi mine. Mergeau cu traista la spinare, nici prea veseli, nici prea trişti, nici prea iute, nici prea încet, aşa ca la o secere şi ca la târg. Şi dacă era vreo tristeţe care îi învăluia era poate în aer, era în crestele negre şi din ce în ce mai depărtate ale munţilor lăsaţi în urmă, era în livezile care clătinau uşor roadele de flori şi care rămâneau necosite, era în râurile care vălătuceau subt poduri apele lor suspinătoate. Dar mai presus de orişice tristeţe, simţită ori nesimţită, ne cuprindea pe toţi, căci ne ajungeau pe acelaşi drum, ceva sărbătoresc şi grav, ceva pe care ni-l împrăştiam unii altora şi care ne schimba pe fiecare, cu cât creşteam în număr. Lângă gara înaltă, unde mergeam cu toţii, poposeau sute de oameni.

Iubite amice, cu voia Celui de Sus - căruia tu I-ai închinat cei mai frumoşi ani din viaţa şi cugetul tău cucernic - ţara noastră a trecut prin figurile şi greutăţile acestor zile dintâi şi acum a încheiat, pentru ea şi alte neamuri, o pace înţeleaptă. Să-mi îngădui, prin urmare, să amestec în aceste amintiri, pe care ţi le închin, unele întrebări şi cestiuni potrivite numai zilelor de modestie şi de pace. Mi-aduc aminte de starea mea sufletească, în clipa când am intrat în valurile omeneşti ce fierbeau în jurul gării. E un fenomen sufletesc din cele mai curioase acela care se produce în tine, când intri în mijlocul unei mari mulţimi de semeni de-ai tăi. Vei observa o schimbare care se face aproape dintr-o dată. Tu, cel ce veneai pe drum cu gândurile tale, cu tristeţile tale, cu nota ta sufletească particulară, te pomeneşti, ajuns în mijlocul unei mulţimi entuziaste, un cuget cu totul altul. Un corp cufundat în apă pierde din greutatea lui o parte, egală cu greutatea volumului de apă dislocat. Ce se întâmplă cu omul - aibă el ţesătura sufletească cea mai neobişnuită - care se cufundă într-o colectivitate puternic stăpânită de anume sentimente?

Peste nuanţele mele sufleteşti cădea acum acelaşi soare torid şi greu. Mi-am făcut loc printre cei ce mă îmbulzeau şi am ieşit pe peron. Am întâlnit cunoscuţi din Bucureşti şi de pe aiurea, unii gata îmbrăcaţi în hainele de onoare şi grămădiţi în trenuri. Ne-am strâns mâna puternic, am schimbat impresiuni, am râs şi am simţit, fără să ne-o spunem, că în ziua aceea preţuim ceva mai mult ca altădată.

Mai târziu, când armata noastră era stăpână pe malul drept al Dunării, am trecut prin Bucureşti. Făcusem o călătorie extraordinară. Câteva zile văzusem numai trenuri militare, hore, flori, mulţimi compacte, de-a lungul liniei ferate. în vagoanele deschise soldaţii cântau şi jucau. Tunurile erau împodobite cu ramuri verzi. Uralele zguduiau văzduhul. îmi părea rău că nu sunt şi eu printre aceşti voinici care plecau!

în Bucureşti, am căzut ca o pietricică în valurile mării. Străzile dimprejurul cazărmilor erau pline de soldaţi, de cai şi de tunuri. în toate părţile zburau automobile militare. Viaţa era pretutindeni zorită, aprinsă şi clocotitoare de nervoasă veselie. Farmecul acestor mari convulsiuni omeneşti e straniu. Când îţi dai seama ce puţin însemnează viaţa ta, în acest ocean agitat şi strivitor, simţi o eroică nepăsare de tine şi de toate. Această lume nesfârşită, care te joacă de colo, până colo în talazurile ei, ar putea să te nimicească chiar din greşeală. A muri sau a trăi în acelaşi timp cu atâtea zeci de mii de oameni este cu totul altceva decât a muri singur, sub grinzile casei tale, sau a trăi sub aceleaşi biete grinzi. Moartea cu atâţia deodată trebuie să fie o beţie rară, de vreme ce viaţa cu atâţia laolaltă e o splendidă epopee.

Am admirat Bucureştii noştri din toată inima. I-am găsit plini de zbucium, de bărbăţie, de nervi şi de lăutari. Numai veştile de pe câmpul

de război nu prea erau mulțumitoare. Inamicul întâlnit, în loc să se împotrivească, arunca armele şi se preda. *Chemarea a doua* pe care o aşteptau foarte mulți se pierdea acum în zări îndepărtate. Avântul voluntarilor era din ce în ce mai inutil.

M-am cufundat în aceşti Bucureşti de zile mari şi m-am dus cu gândul la monumentele de acelaşi fel - cunoscute istoriei - la oraşele ilustre, incandescente de entuziasm războinic, sub furtuna faptelor militare dezlănțuite la graniță. Eram mândru că găsesc în atmosfera Capitalei noastre ceva din prestigiul îmbătător al gloriei.

într-o seară, am luat masa, împreună cu câțiva prieteni, undeva deasupra oraşului. Luna plină trecea lin peste cupolele tremurătoare în indecisul serii şi al luminilor electrice. Bucureştii clocoteau şi petreceau. Un taraf de lăutari turna vis şi dor în cupa inimii. Mă gândeam la armata noastră, tăbărâtă pe malul drept al Dunării şi la şerpii aceia de oțel cari ondulau spre inima Bulgariei. De ce n-am putut să fiu şi eu cu ei! Şi, alungând o lacrimă din ochi, am suspinat versurile lui Paul Verlaine:

O, n'y vouloir fleurir un peu
cette existence!
O, n'y vouloir, 6, n'y pouvoir
mourir un peu!

1913

„HALA SANIS"

I

Este totdeauna o privelişte interesantă să contempli lumea aceasta cum se oglindeşte şi se transfigurează în acele prețioase oglinzi sufleteşti care sunt talentele literare. Jumătate, dacă nu mai mult, din frumusețea vieței noastre superioare o datorăm artei şi literaturei. Ne e drag să căutăm în operele artiştilor gândurile şi visurile noastre; ne e drag să găsim în ele durerile noastre şi voim să recunoaştem tot în ele iubirile noastre. Prin mii de firişoare, opera artistului, ridicat dintre noi, trebuie să ne atingă, să ne presupună şi să ne regăsească. în felurite chipuri şi în felurite împrejurări, opera unui artist ne ațâță, ne aruncă în discuții, ne face de multe ori pătimaşi şi sectari. Sunt opere literare

împrejurul cărora oamenii s-au zbuciumat sutimi de ani, ba s-au şi bătut, cum se bat ciobanii în bărăgane, împrejurul izvoarelor.

în luptele noastre zilnice, în goana intereselor şi în zarva proceselor noastre, nu arareori recurgem, ca la nişte martori cu excepțională greutate, la artişti şi la operele lor. Cum se înfățişează problema noastră - fie numai în profil - în cutare operă literară?

Cum a simțit şi a privit acest mare artist cestiunea care ne preocupă? De aceea, niciodată din discuțiile noastre nu vor putea lipsi mărturiile şi problemele aduse din operele de artă.

La ordinea zilei este azi, mai mult decât oricând, problema încetățenirei ovreilor pământeni. S-a scris şi s-a discutat destul, dar până la dreapta rezolvare a problemei se pare că e nevoie de mai multă discuțiune. într-un moment - pe timpul campaniei din Bulgaria - parcă ajunsesem să ne înțelegem. Da, este echitabil să facem pe ovreii pământeni cetățeni egali cu noi, fiindcă iată-i şi pe ei alergând, sacrificând şi murind pentru patrie, ca nişte adevărați fii ai ei. După încheierea păcei şi întoarcerea la vetre a ostaşilor noştri, dispoziția sufletească, în privința ovreilor, s-a schimbat. Certurile de mai-nainte s-au aprins din nou. Cei ce nu vor să admită că ovreii pământeni au tot dreptul să ceară şi să obțină egalitate cu ceilalți cetățeni ai țărei au scormonit încă o dată argumentele vechi, au mai găsit şi altele nouă şi gălăgia s-a ridicat iarăşi până la cer. Cu bună intențiune (sau poate numai ca să tărăgănească lucrurile) au zis unii: „Stați pe loc! Cerem o anchetă, o anchetă largă în toată țara românească şi prin părțile unde ovreii trăiesc în mase compacte şi prin părțile unde ei trăiesc mai răzlețiți. Această anchetă ne va dovedi."

N-am la îndemână textul propunerei. Vreau să cred însă că acei ce au emis ideea anchetei au fost şi sunt de întreagă bună-credință. în cazul acesta, ancheta pe care o cer ei trebuie să caute să răspundă, în substanță, la aceste două întrebări.

1. Sunt ovreii, dintre noi, atât de streini, atât de izolați, atât de duşmani nouă, încât între ei şi noi nu mai poate fi nici o apropiere, cum nu poate să fie între apă şi foc?

2. Sunt ovreii de la noi atât de îndestulați şi de fericiți, încât revendicările lor ajung să însemneze numai nazuri de oameni care se plictisesc de prea mult bine?

Ideea unei anchete în chestiunea ovreiască este foarte nimerită. Dacă mai sunt oameni nedomiriți, doritori de mai multă învățătură şi mai multe bune mărturii, ancheta are foarte mult rost. E întrebarea, acum, în ce înțeles şi subt ce formă va lua ființă ideea anchetei? Cine va întreprinde ancheta? Va fi o anchetă în înțelesul imediat, cu cercetări la

fața locului, sau va fi o anchetă de cabinet, cu adunări de documente şi de opiniuni?

Nu ştiu, poate şi una şi alta. S-ar mai putea, însă, ca proiectata anchetă să nu aibă loc niciodată şi ca ideea aruncată să fie numai sământă sortită stârpiciunei?

Eu unul sunt preocupat de multă vreme de problema încetățenirei ovreilor pământeni şi cred că echitabila ei dezlegare ar fi şi spre binele ovreilor şi spre binele nostru. Dar, neapărat, nu poți să nu iei în seamă atâtea voci contradictorii, atâtea împotriviri, pe care le întâlneşti în cale, când afirmi liniştit credința ta. Nu vrem ca ovreii să fie egali cu noi! Ei bine, spuneți-mi de ce? Şi atunci trebuie să stăm de vorbă, şi atunci trebuie să discutăm şi să argumentăm. Atât numai, să fim şi unii şi alții de bună-credință.

Fi-va ori nu vreodată vreo anchetă largă şi imparțială în felul arătat mai sus, fi-vor numai răzleți cititori şi gânditori, care vor da cu ochii de rândurile acestea: eu aduc în discuțiune şi chem luarea-aminte asupra unui document de o deosebită importanță, asupra puternicei nuvele *Haia Sanis,* opera fecundului nostru prozator Mihail Sadoveanu.

Nuvela aceasta e un document în chestiunea ovreiască. E interesant să privim şi să ne dăm seama cum se răsfrâng şi se propagă în sufletul acestui mare artist, imaginea, traiul şi durerile ovreiului nostru moldovean.

II

Suntem într-un oraş din nordul Moldovei. Populația ovreiască trăieşte la o parte, alcătuind o suburbie întreagă şi anume suburbia cea mai tristă şi mai nesănătoasă. Casele sunt îngropate în pământ, sunt umede, povârnite şi aerul din ele e aer de mormânt. Locul e mlăştinos şi sinistru. Din cocioabele cu ferestre atât de scunde, că o broască ar putea sări din stradă în casă, ies dimineața furnicare de ființe omeneşti. Intr-o singură cocioabă trăiesc câteva familii. Aceşti oameni pornesc la treburi, îngrijorați, slabi şi palizi. Copiii se joacă în noroiul fluid care curge pe stradă în pantă. Femeile stau acasă, încovoiate pe albia cu trențe, pe maşina unde fierbe gustarea zilei.

Sufletescul acestor oameni e jalnic. De dimineața până seara muncesc de dau pe brânci. Dar agoniseala e puțină din cale-afară, față de atâtea guri flămânde, față de nevoile familiei. Prăfuiți, murdari, grăbiți, aceşti oameni aleargă toată ziua, cu gaz, cu saci cu făină, cu te miri ce mici negoțuri. Şi alergătura tot nu e destulă şi pâinea tot nu li se ajunge.

în ziua sâmbetei, sfințită de Dumnezeu şi hărăzită repaosului complect, poporul lui Israel încetează munca, într-un chip curios şi necunoscut nouă celorlalți. Odihna lui e odihna unei maşini enorme, a unei fabrici întregi, izbite brusc de inerție. în ziua sâmbetei, când mâinile stau, când spinarea nu se mai încovoaie, ovreii gândesc la Dumnezeu, la darul zilei a şaptea şi în general la viață, la înțelesul ei, la bucuriile şi la plăcerile atât de rare în viață.

Dl Sadoveanu ne dă fiori. Oamenii pe care îi descrie n-au timp să se gândească decât în ziua a şaptea. în celelalte zile goana după bucătura gurei e atât de grea şi de amară încât ei sunt numai mâini, picioare şi spinare. Iar când dl Sadoveanu face să treacă prin aceste suflete întunecate şi chinuite fulgerul revoltei, am înțeles de mult dreptatea lor.

Toată această tristă lume ovreiască - în jurul căreia autorul nu găseşte nici arbori, nici grădini, nici măcar un petec de tăpşan, ci numai nişte scaieți - se răsfrânge în ochii verzi ai fetei lui Sanis, Haia Sanis, se răsfrânge într-un suflet straniu şi vehement. Cine e Sanis? E un om extrem de sărac, e un fel de măcelar ritual, care ajută pe haham în munca lui minuțioasă şi jupuieşte vitele tăiate. Toată familia Haiei trăieşte într-o singură odaie. Din această odaie tristă şi înjosită, gândurile, dorurile şi focul nevăzut al inimei Haiei se ridică şi se revarsă. Fata de ovrei are o prietenă creştină, fata unui picher, un om mult mai puțin stimabil decât măcelarul Sanis. Fata picherului iubeşte pe Ştefan Bucşan, un conțopist de la judecătorie, un soi de român din mahalale, un tip groaznic de reprezentativ şi pe care dl Sadoveanu l-a turnat nepieritor în bronzul său literar.

Ştefan Bucşan e un om fără inimă, un mascul feroce, obişnuit cu isprăvile galante şi cu succesele imediate, un individ care e sigur de mustața, de colțul de pe frunte, de mersul lui, ca vulpea de ochii ei electrici. Şi cum se poartă seara în mahalale, cu inima şi cu onoarea fetelor, tot aşa şi ziua, la judecătorie, cu punga nenorociților de țărani. Fata picherului cade în ghearele conțopistului de le judecătorie şi Haia este confidenta bietei amăgite. Notați un lucru foarte caracteristic: Ştefan Bucşan e antisemit prim temperament. Odinioară la şcoală, când începuse goana împotriva şcolarilor ovrei, Ştefan Bucşan era în fruntea prigonitorilor. El îi speria, îi bătea şi îi întorcea acasă de la şcoala românească.

Se întâmplă un fenomen sufletesc obişnuit şi tragic. Destăinuirile fetei picherului pătrund ca o flacără subtilă în sânul fetei lui Sanis şi puterile de viață, de iubire, de patimă, cari zac în sufletu-i înfrigurat, se deşteaptă deodată. Haia comite o infamie pasională. înştiințează printr-o scrisoare anonimă pe picher despre necinstea fetei lui şi se

strecoară în brațele lui Ştefan Bucşan. Zmeul de mahala are o victimă nouă. Fata picherului, în împrejurări jalnice, pe cari le întunecă şi mai mult ticăloşia unui tată bețiv şi nepăsător de casa lui, aduce pe lume un copil. Ovreicile vecine aleargă toate lângă ea şi moaşa e o ovreică. Vine toamna, vine iarna şi Haia rămâne singură, cu simțimintele ei de flacără, cu iubirea ei năprasnică şi cu aşteptarea ei torturătoare. Ce aşteaptă Haia? Ştefan Bucşan a uitat-o cu totul. Alte fete şi țăranii de la judecătorie îl ocupă prea destul.

Fata lui Sanis a rămas însărcinată. E o nenorocire mare, e o ruşine grozavă. Dl Sadoveanu ne-a pus în paralelă o dublă situație, plină de» învățăminte. Aceeaşi nenorocire izbeşte două familii şi cu toate acestea cât de deosebit răsună lovitura în aceste biete inimi omeneşti!

Vine ultima oră. Ştefan Bucşan pleacă, nepăsător, printre recruți, departe, nu ştiu unde. E o zi de mare emoțiune pentru tot oraşul. Tată, mamă, frați, surori merg la gară să petreacă pe recruții care pleacă. Pleacă şi Ştefan Bucşan. Haia se duce la gară. Nevrednicul ei amant trece pe lângă ea şi nici măcar n-o vede. Şi omul acesta blestemat e tatăl copilului care s-a zămislit în sânul Haiei! Să moară şi tatăl şi copilul! Dar tatăl e în mâna Dumnezeului răzbunărei şi copilul e tot aşa. Mama Haiei rătăceşte grav. Ea dă fetei o băutură neiertată şi Haia Sanis moare o dată cu fructul crud înşelatului ei amor!

III

Aşadar, puternica nuvelă a scriitorului nostru Mihail Sadoveanu înfățişează iubirea neiertată dintre un creştin şi o ovreică - o iubire dureroasă, sfâşietoare, care se isprăveşte cu moartea eroinei. Nuvela aceasta (dacă nu mă înşel: o punere în cadru literar a unui fapt adevărat) este, judecând bine, cu totul spre cinstea îndrăgostitei de neam ovreiesc. Haia Sanis, ca şi sora ei literară, Leia Cohanovici, iubeşte cu puteri de spaimă, iubeşte până la moarte. De când este lumea şi cât va fi, marile victime ale lui Eros vor zgudui până la lacrimi sufletele noastre. Prin urmare, toată simpatia, toată emoțiuhea şi toate părerile de rău sunt de partea fetei lui Sanis.

Seducătorul Ştefan Bucşan merită o prelungită luare-aminte. Este personajul cel mai respingător din toată nuvela. Nici picherul Ion Rusu, tatăl nenorocitei Tudorița, nu e atât de detestabil ca feciorul lui Vartolomei. în genere vorbind, lumea ovreiască din *Haia Sanis* e mai simpatică decât cea românească. Micile burgheze ovreice cari apar în această nuvelă nu sunț nici mai rele, nici mai bune decât semenele lor de alte neamuri. Fapta pe care o face Haia Sanis, că adică ia amantul unei prietene, complicând răutatea cu o oarecare scrisoare delatoare, se întâmplă şi se repetă pretutindeni. Ion Rusu, însă, şi Ştefan Bucşan, feciorul lui Vartolomei, sunt, în comparație cu bărbații ovrei din *Haia Sanis,* cu mult mai prejos şi mult mai urâcioşi.

Ştefan Bucşan, în special, e un monstru. Cred că autorul l-a copiat după natură, căci de-ar fi fost şi să-l închipuiască ar fi intrat în grele ezitări. E mult probabil că toată întâmplarea s-a petrecut aievea. Sau dacă nu, atunci d-nul M. Sadoveanu, cu înalta-i obiectivitate artistică, a trebuit să accepte, din experiența D-sale şi din lumea evreo-românească din Moldova, date, informațiuni şi elemente de o inalterabilă valoare documentară.

Pentru ce dl Sadoveanu, într-o nuvelă în care marele său talent aduce față în față, ciocneşte şi amestecă pe români şi pe ovrei, face din Ştefan Bucşan un tip atât de groaznic şi de josnic, când îşi dădea bine seama că prin Ştefan Bucşan micşora pe conaționalii săi şi ridica moralmente (ceea ce se şi întâmplă) pe ovrei? Răspuns: pentru că dl Sadoveanu - prea mare artist ca să poată falsifica realitatea - aşa a văzut lucrurile petrecându-se sub soare. Ştefan Bucşan a existat şi cu el zecimi şi sute de Ştefan Bucşan.

Acest Ştefan Bucşan, acest balaur cu sute de capete, e tot atât de aprig cu țăranii cari îi cad în mână, la judecătorie, şi-i uşurează de cel din urmă ban, cum este şi cu ovreii pe cari îi înfruntă şi-i batjocoreşte, pe ai căror copii îi alungă din şcolile româneşti, pe ale căror fete le dezonorează.

Acest Ştefan Bucşan e astăzi risipit pe toată fața țărei româneşti. El nu vrea să recunoască şi ovreilor drepturi omeneşti şi cetățeneşti, dar nu vrea să dea nici țăranilor şcoli, spitale şi pământ. Pe cine ar mai jupui Ştefan Bucşan la judecătorie, la prefectură, la minister, dacă gloatele de la țară ar şti carte, ar avea drepturi şi directivă? Pe cine ar mai ciupi Ştefan Bucşan, prin târguri, pe la autorități şi mai sus decât atât, dacă ovreii ar obține drepturile cuvenite?

Pentru Ştefan Bucşan, suflet negru, hrăpăreț, gol de omenie şi de filantropie, este o cestiune de viață şi de moarte ca badea Gheorghe să rămână analfabet şi dezarmat, iar Ştrul Mânzoc să umble vecinie cu frica în sân şi cu şohadul în buzunar.

Ştiu că se găsesc protivnici ai ovreilor - şi deci şi încetățenirei acestora - cari caută să dea părerilor şi sentimentului lor o albie teoretică oarecare. Sunt protivnici, după mine unul, înguşti, sau pusilanimi, dar oricum, sinceri şi vrednici de stimă. Ei cred că, dacă vom da drepturi ovreilor, am aruncat în prăpastie şase milioane de țărani şi am alunecat şi noi cei vreun milion şi ceva de surtucari. Dar aceşti anta-

gonişti sunt prea puţini. Imensa majoritate a antisemiţilor este făcută de sutimi de Ştefan Bucşan şi acest antisemitism are la temelie exploatarea.

Iată un adevăr asupra căruia ar trebui să reflecteze toţi oamenii noştri cinstiţi şi amici ai cugetărei şi ai dreptăţei. Ceea ce este mai grav decât atât, e că mai întotdeauna în campaniile cele mai pornite împotriva ovreilor s-a constatat, după trecere de vreme, că intraseră în luptă patimi, interese şi josnicii fără număr.

Şi atunci, e o datorie înaltă omenească, pentru noi toţi câţi ne simţim şi vrem să fim oameni, să nu întunecăm lumina hărăzită speciei omeneşti şi să propagăm cu căldură ideea confraternităţei noastre.

IV

Care este priveliştea morală a lumei ovreieşti din *Haia Sanis!* Cum vede şi cum notează dl M. Sadoveanu, în sufletul său de artist, pe aceşti oameni convieţuitori cu noi? Mărturia unui artist de puterea d-lui Sadoveanu nu e mărturia orişicui. E interesantă şi folositoare.

Lumea ovreiască din *Haia Sanis* e privită cu simpatie şi inspiră simpatie. Fapta Haiei, care desparte pe o prietină de iubitul ei, are un caracter prea universal că să poată fi imputată cu dinadinsul acestei fiice a lui Israel. Micile burgheze cari se învârtesc şi flecăresc împrejurul Haiei şi al Tudoriţei iarăşi nu au nici o răutate specială şi semenele lor se regăsesc şi în lumea românească şi în altele mai depărtate. Dacă e ceva de notat şi reţinut este pornirea lor prietenească şi filantropică, în ceasul durerilor creştinei Tudoriţa:

„Reiza fugea, ducându-şi prin întuneric fantoma subţire, fugea spre salcâmii din fundul uliţei. Şi acolo o împresurară femeile aprozilor şi ovreica le povestea repede cum s-au întâmplat lucrurile. Gâfaia, da din mâini:

- Am adus pe moaşa Etel... Ar fi bine... trebuie să mergeţi şi dumneavoastră... că-i de legea d-voastră... nu trebuie să se zbată aşa... poate să moară... Dumnezeu ştie..."

Suntem într-o prizărită suburbie dintr-un oraş moldovenesc. Ovrei săraci şi români tot atât de săraci trăiesc laolaltă. Românii vecini sunt mici slujbaşi, sunt aprozi pe la tribunal şi la prefectură. Dar în această lume amestecată, nu ovreii sunt cei mai lipsiţi de solicitudine de către aproapele. Ovreica Reiza calcă pragul părăsitei Tudoriţa, fata picherului Ion Rusu, şi ea deşteaptă grija şi compătimirea mahalalei pentru creştina nefericită.

Am spus-o, în articolele mele precedente, că în nuvela d-lui M. Sadoveanu ovreii sunt mult mai cumsecade şi mai vrednici de stima

noastră decât românii pe care ni-i înfăţişează. S-a întâmplat să fie aşa. Nu trebuie şi nu putem să tragem nici o concluzie, afară doar de aceea că oameni fiind toţi, şi români şi ovrei, fiecare din noi ne naştem buni ori răi, frumoşi ori sluţi, de la Dumnezeu şi de la legile puse de El în fire.

Sunt lucruri atât de elementare şi atât de înţelese! Şi cu toate acestea, când vii în faţa vieţei, totul se schimbă. Se pare, după socotinţa unora dintre noi, că în faptul că te-ai născut ovrei este o răutate specială care nu se mai poate lecui cu nimic. E un fenomen care îşi are explicarea lui, e o convingere (în cazul foarte rar când e o sinceră convingere) care dezvăluieşte un lung şi trist trecut de duşmănie între creştini şi între ovrei.

Dar gândesc că au venit zilele înţelegerei şi ale apropierei. în bună cunoştinţă de cauză, eu unul declar că nu credinţa religioasă ne mai poate învrăjbi. Iată eu acesta care scriu: cred în Iisus Christos şi mă închin Lui, dar aceasta nu mă împiedică să fiu prieten cu ovreii şi să caut să înţeleg dureroasa lor aşteptare, ba şi să-i ajut, cu slabele mele puteri, la proclamarea dreptăţii lor.

Aici în Capitala inteligenţei şi a forţelor româneşti suntem noi într-o lume mai pogorâtă, sufleteşte, decât în târgul unde se petrec evenimentele din *Haia Sanis!* Secularul şi crâncenul separatism dintre creştini şi ovrei se dă pe faţă, lângă patul Haiei lui Leiba Sanis. Nu vom uita, însă, că e vorba de o infamie, de o ruşine aruncată asupra unei familii ovreieşti, de un scelerat pretins creştin. Şi e foarte firesc ca actuala nenorocire venită de la creştin să aducă aminte de milenara epopee a prigonirilor îndurate de Israel.

Dar omul nu e de piatră, nici de fier! Ceea ce au făcut rău strămoşii noştri, în veacuri, putem îndrepta noi, suntem datori să îndreptăm noi. Nu-mi place să fiu duşman cu cineva cu care pot foarte bine să fiu prieten. Să zicem că el nu va uita cu totul neajunsurile pe cari i le-am făcut. Dar copiii lui, dar nepoţii şi strămoşii lui le vor uita, şi copiii şi strănepoţii mei vor trăi cu progenitura lui mai bine decât am trăit eu cu el.

Unde vom merge cu politica de crescândă împietrire? Aceşti oameni, pe cari îi bănuim şi-i lăsăm sistematic afară din casa noastră, nu sunt atât de răi, atât de ascunşi şi de porniţi împotriva noastră, cum îi zugrăvesc duşmanii lor. Ba dimpotrivă! Aţi văzut cum îi pricepe şi-i mărturiseşte, în puternica-i nuvelă *Haia Sanis,* scriitorul nostru, M. Sadoveanu. Sunt oameni ca noi şi uneori mai buni decât noi.

Nu sunt om politic, nu sunt diplomat, sunt un scriitor şi un poet. Dar am şi eu un pic de pricepere şi am destulă simţire românească în mine. E rău ce facem cu ovreii. Problema situaţiunii lor între noi trebuie în

grabă şi cu dinadins pusă la ordinea zilei. Sunt însă două mari probleme cari ne frământă şi ne turbură somnul. Mai este şi a treia. Să n-o uităm. Să zicem că nu importă cum le vom lua una după alta. Dar sunt trei şi nu două.

1913

„LE LYS DANS LA VALLEE"

Le lys dans la valide. Am dat de numele acestui roman, întâia oară, în *Elena* lui Bolintineanu... Eram prin clasa a patra de liceu. L-am cumpărat cu primii bani ce mi-au căzut în mână şi l-am citit, după examenele generale, la umbra unor trandafiri din grădina internatului.

Am înţeles puţin din el, pe vremea aceea, şi l-am lăsat, cu o floare îngropată între file, pe laviţele mele. Au trecut anii, au venit alte zile şi am citit a doua oară *Le lys dans la valide.* Dar se vede că nici de data aceasta nu l-am înţeles destul de bine, fiindcă iată-mă azi, după douăzeci de ani de la prima citire, căutând, printre tomuri brăcuite, acelaşi roman al lui Balzac şi în paginile lui parfumul florilor culcate altădată.

...Din punct de vedere retoric, e un roman strălucit, ca toate ale marelui scriitor. Taine, în celebrul său studiu asupra Iui Balzac, discutând învinuirea pe care mulţi pe atunci şi mulţi de atunci încoace i-au adus-o acestuia, cum că nu ştia să scrie franţuzeşte, aduce ca probă de limbă şi de stil tocmai o pagină din *Le lys dans la valide* şi anume descrierea jerbelor de flori, pe care F61ix de Vandenesse le compunea pentru d-na de Mortsauf, cu dinadinsul şi elocinţa unor scrisori de iubire. Admirând pagina reprodusă, Taine mărturiseşte că acel care a scris-o îşi cunoştea limba foarte bine, numai că o întrebuința în felul lui. Din punct de vedere psihologic, *Le lys dans la valide* e un roman înşelător. Mai toţi l-am citit şi îl citim în anume împrejurări ale vieţii noastre şi de aci un izvor neîntrerupt de fermecătoare înşelare! Profesioniştii, când sunt inteligenţi, sunt mai bine aşezaţi ca noi ceilalţi, ca să judece posibilitatea sufletească din acest roman. Când îl citeşti întâia oară, a doua oară... privind prin descrierile şi prin istorisirea autorului ca printr-o filigrană de aur bătută cu mărgăritare, ca să vezi dincolo: situaţii, amintiri şi un chip, ţie nesfârşit de scumpe, *Le lys dans la valide* e încântător şi fără de cusur! Cine stă să mai analizeze actele lui Fdlix şi ale Enrietei, când citirea lor se schimbă pentru tine într-un vin delicios care îmbată dintr-o dată?...

Fi-va cineva care să nu fi citit această carte a lui Balzac? Pentru acest problematic rămas în urmă trebuie să spun că Enrieta e contesă de Mortsauf, locuieşte la ţară, în Turena, într-un castel de pe valea Indrului şi e crinul care îmbălsămează valea aceasta. Fe"lix de Vandenesse e copilul oropsit al unei nobile familii regaliste (suntem pe la 1815), a crescut prin străini, lipsit de orice afecţiune părintească şi a adunat în inima-i dureri, gânduri, filosofic, mult mai grele ca pentru vârsta lui de douăzeci de ani. D-na de Mortsauf este icoana ideală a mamei şi a soţiei catolice. Are doi copii palizi şi suferinzi. Are un bărbat aproape bătrân, ruinat sufleteşte mai mult decât trupeşte de marile necazuri, de multe dureri ale emigrării. între cei doi copii care trebuiesc zi cu zi înviaţi şi împinşi spre viaţă şi între soţul bolnav, cu toane, uneori complet nebun, d-na de Mortsauf iubeşte pe Fdlix de Vandenesse cu o dragoste care face pe îngeri să lăcrămeze... Şi Balzac compune o dramă de platonică iubire, aşează o scară de condiţiuni serafice, pe lângă care scara lui Iacob rămâne în umbră.

Dar FeUix de Vandenesse, copilul sanguinului Balzac, nu putea să se hrănească multă vreme numai cu sorbetul de trandafiri de la Clochegourde. Ajunge mare secretar al regelui Ludovic XVIII şi, fireşte, interesant pentru toată lumea care gravita împrejurul tronului. O englezoaică prestigioasă, lady Dudley, un diavol încântător, întinde laţul farmecilor ei lui F£lix Făt-Frumos şi Felix cade!... Dar atât n-ar fi nimic. Balzac simte nevoia să ridice, înaintea spectatorilor săi plini de admiraţie, greutăţi şi mai mari. Din diplomatul Fdlix de Vandenesse face, pentru moment, un mare ageamiu şi mulţumită acestei slăbiciuni trecătoare aduce laolaltă, pe o noapte ploioasă dar la intervale şi cu lună, pe cele două protivnice, d-na de Mortsauf şi lady Dudley. Deşi noapte, deşi ploaie (dar şi lună), cele două femei, una în trăsură, cealaltă călare, se văd, se măsoară, se cântăresc reciproc şi, fără greş, se fotografiază nepieritor - şi toate acestea în mai puţin decât a trebuit ca să le scriu!... îi trebuia lui Balzac un asemenea contrast rarisim, un asemenea grup ispititor: un înger şi un demon iubind - zefirii paradisului şi flăcările iadului! - pe acelaşi iubit. Dar după ce vitejia a fost făcută, după ce atletul a intrat între culise, iată cum judecă el singur minunatul său „tour de force": „Apres avoir lu votre recit avec l'attention qu'il merite, et vous savez quel inte>et je vous porte, il m'a semble" que vous aviez considerablement ennuye' lady Dudley en lui opposant Ies perfections de M-me de Mortsauf, et fait beaucoup de mal â la comtesse en l'accablant des ressources de l'amour anglais" (Natalia de Manerville către contele Fdlix de Vandenesse.).

Balzac a voit cu dinadinsul să construiască o nouă scară a lui Iacob şi anume cu toţi crinii, cu toate florile pe care F&ix le culegea din livezile castelului Clochegourde şi nu pentru mai mulţi îngeri, ci pentru unul singur, care urca spre cer, Enrieta Blanca de Mortsauf. E un moment când se simte bine că am părăsit pământul şi că plutim în aer: Felix se înapoiase de la Paris să-şi revadă crinul lui din valea Indrului. Era mai îndrăgostit ca totdeauna. într-o zi de vară, d-na de Mortsauf îl ia în vie şi-i destăinueşte că bărbatul ei, cu care de multă vreme nu mai avea raporturi maritale, îşi reclamă drepturile lui de soţ. D-nul de Mortsauf îi urmăreşte, ajunge asudat subt nucii unde se opriseră Fdlix şţ, Enrieta şi chiar în ziua aceea se bolnăveşte grav. Ce vă închipuiţi că se întâmplă? Felix şi Enrieta se fac infirmieri şi vreo cincizeci de zile şi cincizeci de nopţi veghează cu schimbul lacăpătâiul bolnavului, până ce îl scapă de la moarte şi-1 văd iar pe picioare. Şi pe aceşti doi oameni care se iubeau cu patimă nu-i transformă şi nu-i doboară - pe unul în braţele celuilalt - nici tăcerea grea din camera muribundului, nici nopţile de veghe, nici dimineţele confuze şi bântuite de şerpii dorinţelor, nici oboseala, nici primejdia pe care o îngrijeau în pat şi voiau s-o facă sănătoasă!

D-na de Mortsauf trebuia să moară. Torturată de soţul ei, de grija copiilor, de iubirea ei nesatisfăcută şi mai ales de gelozia pe care Felix făcuse totul ca s-o agraveze, d-na de Mortsauf trebuia să moară. Şi moare după patruzeci de zile, în care nu doarme, nu mănâncă nimic şi nu bea nimic. Moartea ei este un capdeoperă de ireal. Să lăsăm deoparte faptul că Enrieta, pe patul morţii, simţind şi văzând că Felix a venit, mai poate să se îmbrace, să se facă frumoasă şi să-şi premenească odaia. E şi mai remarcabil faptul că această femeie, care nu dormise de patruzeci de zile, poate să ţină discursurile pe care le ţine şi să conducă actul al cincilea al morţii ei ca un adevărat director de scenă.

Acel împărat roman, care a ţinut să moară şi a murit în capul oaselor, n-ar fi făcut mai bine. De aceea interesul cărţii lui Balzac scade cu cât ne apropiem de pagina din urmă. Moartea crinului de la Clochegourde nu ne mai înduioşează - ca întâia oară, ca a doua oară... Omeneşte, lucrurile n-au putut să se petreacă astfel şi romancierul nu poate să ne domineze până la urmă. Dar d-na de Mortsauf a avut ideea să lase lui Felix o scrisoare-testament, cu îndatorire să n-o citească decât după înmormântarea ei. Această scrisoare e o genială stângăcie. Balzac aruncă un nour de cenuşă peste alba lui statuă, cu atâta trudă, cu atâta pretenţiune ridicată.

Cu toate acestea, cartea e frumoasă şi mult interesantă, nu numai prin calităţile marelui scriitor, dar chiar şi prin luxuriantele lui defecte.

Dacă s-ar putea susţine paradoxul că sunt unii scriitori la care defectele sunt de folos fiindcă le conferă un sigiliu mai definitiv, mai preţios, Balzac ar fi cel dintâi dintre ei. L-a acest scriitor totul pare legitim şi scuzabil: digresiunile, incidentele savante sau tehnice, descrierile interminabile, cuvintele nepotrivite, construcţiile strâmbe, încărcăturile şi luxul insolent. Balzac pare privilegiat ca Etna şi ca Vezuviul, când sunt în erupţiune: fum, scorii,, cenuşă, pietre şi lava clocotitoare care dogoreşte subt toate acestea, nimic nu e de prisos, nimic de îndreptat!

1913

ISER

Ne-ar fi de folos să ştim care este trecutul şi educaţia artistică a lui Iser: când a început să deseneze, unde a învăţat şi s-a desăvârşit, cine au fost dascălii lui şi care sunt ideile şi teoriile lui de artist...

Aceste lucruri le vor şti şi le vor spune alţii, într-o zi. Noi, care suntem contimporanii şi prietenii acestui băiat voinic, pasionat fumător de havane şi obişnuit al Terasei, îl vom cunoaşte mai puţin decât cei ce vin după noi. între ei şi noi cei de azi stă la mijloc un val destul de des. E curios, dar e aşa. Ne întâlnim, vorbim, petrecem împreună... dar trecutul nostru, dar priceperea firii şi a artei noastre, dar taina începuturilor, împrejurărilor şi a suferinţelor noastre profesionale rămân îngropate şi rezervate urmaşilor noştri.

Nu mi-e în gând să-1 discut şi să-1 cântăresc pe Iser. Departe de mine intenţiunea aceasta! Suntem prea contimporani şi prea prieteni. Voiesc, cel mult, prin câteva impresiuni, greşite ori exacte, să provoc cugetarea altora mai isteţi ca mine şi deci un spor de gânduri şi de adevăr.

L-am urmărit pe Iser în *Facla,* în *Flacăra,* la el în atelier şi îl găsesc azi într-o expoziţie întreagă. Ce impresiune îmi face arta lui? Mi se pare că beau un vin tare, care se suie la cap, dă grijă şi ameţeli, dar care îmi place foarte mult şi-I beau înainte!

Comparaţia aceasta nu este a mea; a scris-o cineva, acum vreo cincizeci de ani, despre un roman celebru. O iau, însă, cu împrumut, pentru că exprimă drept şi scurt răscolirea mea sufletească, în faţa producţiunilor lui Iser.

E acest artist un teoretician? A plecat el de la o concepţie critică, de la o teorie, ca să ajungă la arta lui de azi sau, de la arta iui de azi,

care-i curge sub degete, neprevenită şi firească, face câteodată şi drumul în sus, spre teorie, spre şcoli şi spre maeştri? Aceste întrebări putem să ni le punem nouă, dar nu putem să le punem artistului. Fiindcă... oricât ar fi el de sincer, răspunsul lui va conţine totdeauna o înşelare de sine. Paguba nu este prea mare. Mi se pare că Wagner, mai înainte ca să fie marele autor al *Ringului,* era un teoretician asurzitor. Un teoretician era şi Zola, ba şi Stephane Malarme* şi alţi destui. Prin urmare, această adâncă, firească întrebare, această naivă şi primă întrebare care-ţi vine pe buze, când citeşti ori când vezi ceva, în artă, deasupra obişnuitului şi a tradiţiunii - aşa e pornirea ta, sau te obse-^ dează vreo teorie? - această nevinovată întrebare rămâne fără de răspuns acum şi multă vreme.

Paguba nu e prea mare. Priviţi cele 216-de picturi, pasteluri, acuarele, desenuri, portrete şi ilustraţii din expoziţia lui Iser. Curios mai vede Iser lumea aceasta! Mirarea, zice un antic înţelept, este începutul filosofiei; tot mirarea este începutul prieteniei cu arta lui Iser. Dar priviţi cu luare-aminte, stăruiţi şi fiţi doritori de. a înţelege. La început, tot ce-ţi arată Iser pare că ar fi (prin exageraţie) un fund de peşteră, în mare, unde fojgăiesc caracatiţe, crabi, painjeni de apă, peşti monstruoşi... şi care s-ar ilumina deodată, prin nu ştiu ce năvală de lumină electrică. După ce nedomirirea a trecut, observi că eşti tot în lumea aeriană.

O mulţime de gesturi, de atitudini, de expresiuni, foarte cunoscute şi redate de artist cu o uimitoare putere de adevăr, te cheamă şi te agaţă. Cine ar fi putut să taie mai adevărat şi mai precis silueta bătrânului tătar din nr. 2? Cine ar fi putut să lase urmaşilor mai întocmai cu originalul pe ilustrul cafegiu din Cocargea, Ismail Ferado (acela care şi-a scos piciorul din papuc)? Prin ochii şi prin degetele cui ar fi putut să scapere mai sinistre capetele celor din jurul mesei verzi?

Dar înţelegi curând că nu e vorba numai de linii şi de atitudini, ci de situaţiuni complexe şi arzânde, pe care acest artist ni le strecoară în suflet ca pe nişte remuşcări. Opriţi privirile pe tabloul *în ţara nouă.* E o minune de istorie şi de sinteză! E o lume întreagă de fapte, de constatări şi de idei fecunde!

Neapărat, vom veni a doua şi a treia oară, ca să vedem expoziţia lui Iser.

în intervale, fantazia lui ne urmăreşte, subiectele lui se ţin de noi, cu puterea acelor crabi şi cefalopode, cu care le-am asemuit la început. Vom vedea încă o dată seria jucătorilor de cărţi, lăutarilor şi dănţuitoarelor de la Moşi, turcilor şi cadânelor din Cadrilater, vom vedea încă o dată portretele lui Iser - toate nişte revelaţii de expresiune intimă şi de psihologie - şi acele preţioase studii în care artistul urmăreşte figura interesantă a unei doamne din lumea noastră literară şi artistică...

Vom ajunge la câteva idei pe care - până când ne vor dovedi alţii că sunt de la ţară - le credem de la târg. Iser, amicul mai mult vesel decât trist, vlăjganul bine zidit şi cu havana în gură, e un mare şi trist poet. Face parte din familia celor cu talent amar şi întunecos. Acest poet, cu ochi mai buni decât oricare dintre noi, nu poate să ierte lui Dumnezeu că, pe lângă liniile cele mari şi nobile ale creaţiunii, El, Atotputernicul, a îngăduit în lume şi coropişniţa, şi cârcâiacul, şi solomâsdra - şi prostia, şi urâţenia, şi nedreptatea. Şi bizar şi iremediabil obsedat de această latură inexplicabilă a operei Celui cu nume inefabil, Iser, dezmierdând lumea aceasta, îi pune la gât un colan de coropişniţe, de cârcâieci şi de solomâsdre...

Acest artist e un revoluţionar. E unul dintre acei mulţi nebuni de înalt talent, care, voind sau nevoind, lucrează încet şi sigur la marile prefaceri viitoare. Vom trăi altfel, vom cânta altfel şi vom desena altfel! Adevărat să fie oare? Ştiu ei ce spun aceşti teribili înaintemergători? Nu putem să răspundem. Suntem prea mici; suntem prea cufundaţi în lumea de acum. Suntem întocmai ca Salomeea şi ca ostaşii lui Irod, faţă de Iochanan, cel ce prooroceşte din fundul cisternei. Ne simţim impresionaţi, zguduiţi, simţim în prooroc o putere misterioasă... Poate chiar îl iubim... Dar „cine ştie ce spune proorocul!"

1913

RĂSPUNS ŞI SFATURI

Am citit cu multă luare-aminte poeziile pe cari mi le-ai trimis. Mi-am dat osteneala să despart cu o linie ideală prietenia care ne uneşte de obiectivitatea critică pe care mi-ai cerut-o. Nu e lucru tocmai uşor, dar cred că am izbutit... Mi s-a părut şi mi se pare că ai într-adevăr talent. Versul curge frumos, rima este mai pretutindeni mulţumitoare, ritmul se susţine fără capricii, fără inconsecinţe. Afară de aceasta, de-a lungul strofelor trece un suflu ager de închipuire şi de simţire care spune şi mai mult decât o formă corectă oarecare... S-ar părea, prin urmare, că ai talent! Adică cea mai nesigură, mai înşelătoare şi mai răufăcătoare dintre păreri. Ce este mai relativ şi mai discutabil, ce este mai felurit apreciat, de la cititor la cititor, decât talentul poetic? Ce este mai inutil şi mai nebunesc decât:

„Să cârpeşti cerul cu stele, să mânjeşti marea cu valuri"?

Am prilejul să citesc, în pagini pripite şi ahtiate după tipar, noian de versuri şi de proză. Zecimi şi sutimi de cititori, intoxicaţi cu încetul de lectură şi fără să-şi dea seama de adevărul stării lor, se prefac în autori, într-o noapte de insomnie, sau într-o zi de enervare! Boala, este drept, are oarecare momente plăcute. E plăcut să-ţi aduci aminte de ochii ei, de silueta ei, de cadrul în care ai privit-o întâia oară şi să simţi în inimă palpitând înduioşarea... E plăcut chiar să legi în ceva versuri neştearsa amintire. Dar e o greşală nespus de mare, este o autoprofanare să laşi pe alţii - fie chiar comitetul de lectură al unei reviste literare - să privească sărmana ta înduioşare, sfintele tale amintiri, târându-se pe hârtie, slabe, ameţite şi incapabile să zboare, ca acei fluturi albi, de-abîa ieşiţi din gogoşile de mătase!

Că ai fost sincer... ştiu foarte bine! Ai şi plâns când ai scris poezia ta, pagina ta de proză. Dar ce are a face sinceritatea cu talentul!... Aproape totdeauna autorul de ieri-noapte sau de azi-dimineaţă, când îţi trimite rodul zbuciumării lui grafice, îţi declară: „Vă rog să credeţi că aceste pagini pe care vi le alătur sunt profund simţite, sunt cu totul sincere. N-o fi mult talent în bucata mea, dar sinceritatea cu care am scris-o este imensă..."

Declaraţia aceasta îmi aduce aminte regulat de situaţia unui om care mâine trebuie să se bată în duel. Adversarul lui e un scelerat; i-a sedus nevasta, l-a pălmuit în public etc. Bietul om are de partea lui toată sfânta dreptate; mâine, în duel, ar fi drept să iasă el învingător. Dar cum va ieşi învingător, când el n-a pus niciodată mâna pe armă şi de-abia azi a alergat la sala de arme ca să se exerseze! Dimpotrivă: sceleratul lui de adversar e un duelist de forţă. Şi atunci bietul nostru om va muri bun nevinovat. Dreptatea, sinceritatea lui nu-i vor folosi la nimic. Tot aşa se întâmplă cu poeţii şi cu prozatorii născuţi în douăzeci şi patru de ore. Vor muri, în chip lamentabil, în coşul redacţiei, fiindcă toată dreptatea, sinceritatea şi lacrimile lor nu însemnează talent şi nu acordă talent. Comparaţia mea nu e exagerată... Ba, ce zic! A muri în duel e mult mai glorios decât a muri în coşul unei redacţii. Iar, pe de altă parte, ca să ajungi să porţi cu agerime acest instrument mic şi slab - atât de mic, atât de slab că era şi poate fi chiar o pană de gâscă - se cere mult mai multă ucenicie, răbdare, stăruinţă, decât ca să porţi frumos o armă.

S-a zis că geniul este răbdare. E un mare adevăr, dacă nu tot adevărul în aceste vorbe. Este foarte adevărat că nimeni nu poate să fie scriitor mare, mare artist

S'il ne sent point du ciel
l'influence secrete,
Si son astre en naissant
ne l'a forme poete.

Dar e tot atât de adevărat că acea licură de foc ceresc, ascunsă în el ca într-o vatră de cenuşă, nu va creşte, nu va pâlpâi şi nu se va preschimba în vatră de jăratic, decât după o muncă încăpăţânată de zeci de ani. E o jalnică iluzie să crezi că talentul este, dintr-o dată, ceva aşa ca o butie plină, unde n-ai decât să învârteşti cheia de la cana, ca să umpli lumea cu vinul producţiilor tale. Dimpotrivă! Talentul e ca un subţirel izvor de munte. Trebuie să-i sapi calea în piatră şi să-1 captezi cu multă osteneală!

Ştiu prea bine că tot ce-ţi scriu rimează desăvârşit cu sentimentul dumitale. Via dumitale inteligenţă, minunatul bun-simţ pe care-1 ai ţi-au spus aceste lucruri mai-nainte ca să ţi le spun eu. Iată însă alte câteva idei cari, poate, nu ţi-au venit până acum în minte.

Poezia şi literatura, în lumea noastră românească şi în ceasul de acum, sunt, pentru poet şi literat, îndeletniciri sterpe şi păgubitoare. Un purtător de condei, la noi (îl presupun serios şi talentat), nu poate să-şi facă nici o iluzie, nu poate să aibă nici o încredere în viitorul lui. *El nu va putea trăi din munca lui de scriitor.* Până azi, în ţara noastră, scriitorii nu pot trăi ca scriitori. în marile ţări culturale, a te naşte dăruit cu închipuire şi cu dragoste pentru poveşti nu însemnează, ca la noi, să te naşti nenorocit. Acolo, ştii bine că, după zece-cincisprezece ani de luptă încordată şi de prânzuri mai pe sponci, va veni o zi când vei fi recunoscut şi consacrat. Critica te va încununa, editorii te vor îndrăgi şi cerneala ta se va transforma cu încetul în argint şi în aur. Vei ajunge să trăieşti din munca ta; cărţile tale îţi vor aduce bani.

La noi, un scriitor nici nu ştie ce va face, nici nu ştie ce-1 aşteaptă. Uneori, intră în ziaristică şi aşteaptă (scriind în silă articole impuse) minunea care îl va reda literaturii... Deseori, moare de foame şi aşteaptă să cadă de la putere acest guvern ca să vie altul şi să-i dea o slujbă. Şi o dată cu slujba, va isprăvi poemul, romanul sau drama la care lucrează... Câteodată, având o slujbă prea importantă, aşteaptă să intre partidul în opoziţie, ca să aibă iarăşi vreme de visat şi de scris. Acum e prea ocupat şi nu poate să scrie... în scurt, îndeletnicirea şi producţiunea literară, la noi, sunt supuse, mai mult decât oriunde, nesiguranţei, zigzagului şi sterpiciunii.

Scriitorii noştri se sting mai toţi de timpuriu şi se sting în două feluri. Unii isprăvesc prin casele de sănătate, alţii isprăvesc în politică şi în căpătuială. Pentru scriitor, personal, e mai avantajos să isprăvească deputat, magistrat sau ministru, decât să isprăvească la ospiciul Pantelimon. Pentru literatură, însă, ambele sfârşituri sunt acelaşi sfârşit.

Aceasta e trista perspectivă a destinelor noastre literare. Iată ce-1 aşteaptă pe imprudentul tânăr care va veni, ca în poveşti, să bată în

poartă, la castelul muzelor române. Şi acum o socoteală grabnică. Dacă din literatură nu poţi trăi omeneşte în ţara noastră, dacă viaţa scriitorilor noştri e legată de mii de lipsuri, de răbdări, de umilinţe şi de pomeni, atunci un om tânăr, ambiţios, energic, doritor de viaţă largă şi stimată, mai poate el să-şi piardă vremea printre noi?

Supun aceste gânduri profundei dumitale meditări. Cineva care încearcă azi să se abiliteze scriitor român, ori se crede incapabil de o viaţă întreagă, demnă şi activă, ori se crede un talent extraordinar. Dacă se crede un netrebnic, impropriu pentru orice altă muncă, orice sfaturi sunt de prisos... N-are decât să scrie. Dacă se crede şi se simte un talent neobişnuit, atunci va şti să stea şi să lucreze în taină, fără să-i pese de celebrităţile de o zi, fără să-1 clintească valurile de poezie şi de proză proastă.

Sunt încredinţat că nu voi întâlni numele dumitale, în revistele noastre, decât târziu, peste patru-cinci ani.

1914

OCTAV BĂNCILĂ

Printre puţinii mosafiri care au fost vara trecută la Mănăstirea Agapia era şi Octav Băncilă. Barba, pălăria şi apucăturile lui, mai altfel decât la ceilalţi oameni, mi-au spus cine este mai-nainte ca să ştiu cum îl cheamă. Am ştiut curând şi cum îl cheamă. Ne vedeam zilnic, ne salutam, dar nu ne pierdeam vremea unul altuia. El mergea către altarul lui, eu către al meu... Zilele frumoase erau puţine şi deci foarte scumpe. Băncilă pornea cu ghergheful lui la subsuoară şi se aşeza la picioarele brazilor, pe malul pârâului, ori înaintea vreunui colţişor al mănăstirii, ales de ochii lui de pictor.

îl vedeam uneori din fereastra mea, cum sta lângă pârâu şi muştruluia câte o pânză începută. Lucram şi eu... Urmăream, pe paginile albe, vreo icoană care mă chema, citeam ori visam... Dar îl invidiam pe pictor. Aş fi schimbat cu el, măcar vremelnic. Aş fi dat bucuros călimările mele, ca să am, în schimb, unealta lui de lucru. Cuvântul e atât de vinovat şi spune şi ce-ai vrea şi ce n-ai vrea! Şi o icoană scumpă pe care, în scris, ar trebui s-o risipeşti în trei sute de pagini delatoare, în pictură o exprimi, întreg şi tainic, într-o singura pagină!

Când Băncilă era gata să plece din Mănăstirea Agapia, l-am rurat să mă lase să văd şi eu comoara ce agonisise. Sâmburele expoziţiei, pe care a deschis-o azi la Ateneu, este acea mică expoziţie, de astă-toamnă, din casa maicii Kirikia. Venerabila maică nu va şti niciodată limpede pe cine a ţinut în casa Cuvioşiei sale, nici norocul şi frumosul faptului să chemi asupră-ţi luarea-aminte a unui pictor. Aşa e cu toate fericirile noastre: ele sunt toate în opiniunea celuilalt. Când a întrebat-o cineva pe cuvioasa bătrână:

- Ai văzut, maică Kirikie, cum te-a zugrăvit domnul Băncilă, mosafirul Sfinţiei tale? (Răspunsul a fost:)

- Da' corghii au ştiut ce face el acolo!...

Astăzi Octav Băncilă şi-a cărat, de la Iaşi la Bucureşti, orele lui de muncă, zilele lui cu soare şi a deschis în glaciala sală de bibliotecă a Ateneului Român a doua sau a treia lui expoziţie. Deşi după zece minute de şedere în această salate încearcă guturaiul, deşi lumina zilei e înlocuită aici cu lumina electrică, totuşi expoziţia e cercetată cu simpatie. Octav Băncilă a atras atenţiunea lumii noastre, în chip deosebit, acum cinci ani. Pentru ce? Pentru că o notă specială, dureroasă şi revoluţionară, strigă în pânzele lui.

Mărturisim că nota aceasta îl impune preocupării şi condeiului nostru... în general, Octav Băncilă e un pictor hirsut şi trist. Nu găsesc în cele vreo şaizeci de pânze pe care le expune azi nici una unde pictorul să se fi jucat sau să fi avut vreun gând şăgalnic. Pictura lui îţi spune o silinţă serioasă şi aspră. Imperfecţiunile constatate pare că vor cădea, în pânze viitoare, mulţumită forţărilor neobosite de care îl simţi capabil pe acest muncitor bărbos şi gânditor. Stângăciile acestui pictor nu te supără! Ai vrea să le deduci şi să le scuzezi prin nu ştiu ce raţionament irefragabil!

Pentru mine unul asta însemnează că ai simţit în el o inimă şi o minte. Iată pânza: *Pâinea noastră cea de toate zilele.* E un ţăran care stă lângă boii lui şi mănâncă mămăligă neagră, iar boii, paie - pâinea lor cea de toate zilele. Departe, în fiind, se văd aria şi şirele boiereşti. Boii aceia nu sunt prea bine caligrafiaţi. Capul boului, care stă în picioare, se ascunde în parte, şi ceea ce se mai vede, se vede rău. Dar stăpânul boilor e dureros şi aspru spovedit. Şi cu vioiciune ne pare rău că acest tablou nu e desăvârşit.

Iată altă pânză: *Pribeagul,* un ţăran doborât de osteneală şi de gânduri, pe un muşuroi, în câmp. Cu spatele, de pe care curg trenţele cămăşii, stă spre soarele în declin. Un cer posomorât îl învăluie cu plumb. Un pământ ingrat şi argilos îl înconjură cu ghimpi. Şi pălăria, şi traista, şi sapa pribeagului zac pe pământul lui duşman.

Acest tablou, reprodus în câteva sute de mii de copii, ar trebui să stea la căpătâiul tuturor bogaţilor şi oamenilor politici din ţara românească. Mai sunt şi alte pânze cu care aş împodobi bucuros casele conducătorilor noştri: *Historia, întrunirea, Propagandistul* şi altele din expoziţia de acum 5 ani.

E un fior nobil, rar, acela care străbate sufletele noastre, când stăm şi ne adâncim într-o operă de artă închinată durerilor aproapelui. Octav Băncilă nu se joacă, ci cugetă şi simte. Câtă nevoie avem de aceşti artişti majori, ieşiţi din aleanurile şi din jocurile copilăriei şi ajunşi la majoratul aspru al convingerilor bărbăteşti şi al operelor generoase^ Ştie şi Octav Băncilă să iubească frumuseţile naturii. Vedeţi pânzele lui, lucrate astă-vară, la Agapia. Ştie şi el să zugrăvească ochi frumoşi. Vedeţi reproducţia de aci, vedeţi *Ruga* şi altele. Dar talentul lui se străduieşte, fie chiar cu primejdie, către ceva mai merituos şi mai înalt.

Să încununăm cu toată simpatia noastră această frumoasă străduinţă! Să salutăm în Octav Băncilă pe artistul dureros îndrăgostit de cei mai mulţi, de cei mai buni, de cei mai nedreptăţiţi dintre noi!

1914

SCRISORI CĂTRE SIMFOROZA[1]

Scumpă prietenă, am primit răspunsul d-tale şi într-o scrisoare viitoare vei vedea cu ce gând te-am întrebat despre nuvela în cestiune.

Continuu cu notele mele asupra *Sf. Evangelii* şi anume: mă ocup astăzi de semnul ei esenţial, adică, de miraculosul evangelie. Cei 4 evangelişti istorisesc minuni. Aceşti scriitori ne relatează fapte care trec peste putinţa unor *zile omeneşti,* căci ele depăşesc hotarele impuse de cugetarea noastră vieţei şi istoriei. Evangelistul ne desfăşoară nişte evenimente cărora nu găsim, nu vom găsi pereche, în viaţa experienţei noastre. N-am văzut, nici n-am auzit vreodată de vreun om care, fiind greu bolnav, să se fi vindecat, într-un moment, numai fiindcă un altul i-a poruncit să se vindece. Nimeni dintre noi n-a văzut pe vreun semen de al nostru umblând pe faţa mărei, ca pe uscat. Cu atât mai vârtos, nimeni dintre noi, care am însoţit la locul vecinicei odihne, pe atâtea rude, pe aţâţi prieteni, n-am mai adus înapoi acasă, reînviat, pe vreunul

[1] **„Dintr-un *Carmen Saeculare* ce-1 visai şi eu odată..." (n.a.).**

din ei. Evangelistul, cu toate acestea, ne narează mulţime de vindecări, operate într-o clipită, ne atestă că Iisus a călătorit pe mare, în vreme de furtună, şi ne descrie, cu detalii tulburătoare, învierea lui Lazăr. Iată lucruri care cheamă cugetul meditativ la o încordare uriaşă. înaintea afirmaţiunilor *Evangeliei,* un cititor robit de interesul ei stă în această alternativă: cel ce a scris această carte ori că a scris-o după nişte zvonuri vechi şi întrecute (datu-le-va fi dat el oricâtă crezare), ori că informatorii lui şi însuşi el au apucat, din şiragul întâmplărilor de pe pământ, un crâmpei unic în gen, pentru care noi aceştia de astăzi nu mai avem nici un cântar, nici o pricepere. Diferenţele şi nuanţele care au şi pot să aibă loc, ca un dublu şir de spiţe, în această alternativă, nu e locul să le luăm aici în seamă. Ori crezi că *Evangelia* spune lucruri ce nu s-au petrecut (deşi poate cu bună-credinţă că s-au petrecut) ori crezi că *Evangelia* spune adevărul, dar că întâmplările povestite sunt aşa ceva ca un fulger, care, într-un ceas unic, spintecând cerul legilor şi posibilităţilor pământeşti, s-a lăsat pe pământul Palestinei, din Liban până în Ierusalim.

Dacă găseşti că judec drept, aceasta ar fi simplista alternativă, în care îl aduce *Evangelia* pe cititorul impresionat. Unul (şi foarte mulţi ca el) vor găsi *Evangelia* inventată; altul (şi mai puţini ca'el) vor crede că relaţiunea *Evangeliei* poate să copieze fapte care s-au petrecut, fiindcă, după părerea lui, o excepţiune, o clauză anumită au putut să aibă loc în contractul de aramă al condiţiunilor existenţei noastre. Cei dintâi au datoria să caute să prpbeze că *Evangelia a* trebuit să fie făurită. Cei din urmă au în ei glastra darului credinţei. Cei dintâi încep adeseori acel zor şi acea goană zise ştiinţifice, din care cad, pe cale, miile de tomuri cu spirit necreştin. Cei din urmă vor vlăstări curând - numai huma umilinţei de vor avea-o în ei - exotica plantă a conştiinţei care e credinţa în Dumnezeul-Om Iisus Christos. Notează bine: cei ce nu cred *Evangelia,* pe cuvânt, trebuie să admită aprioric că istorisirea ei purcede dintr-o sursă de eroare şi de falsitate. Şi iată-i pe bieţii oameni nevoiţi să plece de acasă şi să răstoarne lumea bibliotecilor, ca să dovedească cum că *Evangelia,* fiindcă relatează minuni, n-a putut să aibă decât nişte martori mincinoşi, ori jalnic de visători şi de creduli. Din această aspră necesitate: acele nenumărate căi pe care le-au croit şi le croiesc mereu tăgăduitorii autenticităţei *Evangeliei.* Neapărat, fiecare trebuie să-şi imagineze câte un complex de împrejurări istorice, literare, psihologice - adeseaori foarte încâlcit - cu care să poată să probeze cum că minunile evangelice sunt apocrife. Dar lucru minunat! sunt câteva certitudini a căror flacără nu se poate stinge cu nici o ipoteză, dimpotrivă: a căror flacără pune în primejdie cele mai iscusite şi mai

savante rețele critice. Sunt câteva certitudini care restabilesc *Evangelia* şi-i redau, în ochii convingerei, incomparabila şi dumnezeiasca ei lumină.

Unde vom termina acest proces? Ce curți de apel şi de casație vor stinge pricina dintre noi? - Eu cred că Iisus Christos a înviat pe Lazăr şi a înviat el însuşi. - Cu neputință! îmi răspunzi d-ta, pentru că funcțiunea inimei, odată nimicită, într-un corp omenesc, e anarhic să te gândeşti că, după 3 zile, ea s-ar putea regenera şi retrezind sângele înghețat ar putea să propage, încă o dată, viață mortului organism. - Cu toate acestea eu cred că Iisus Christos a înviat; citeşte *Evangelia lui Ioan,* citeşte *Epistolele* lui Pavel. - Foarte bine, dar lasă-mă să întreb, prealabil, critica ştiințifică modernă ca să văd ce zice despre aceste documente.

Şi iată-ne, prin urmare, alergând, d-ta într-o parte, eu într-altă parte, scormonind citații, martori, bilete de identitate şi pierzându-ne deopotrivă, în amețitoarele vârtejuri ale opiniunilor învățate şi ale contrazicerei eterne dintre învățați. D-ta, de partea d-tale, nu vei găsi nici măcar 2 autori, care să zică la fel, de exemplu asupra izvoarelor lui Luca, ori asupra problemului cum se face că Matei, Marcu şi Luca seamănă întreolaltă. Eu, de partea mea, nu voi putea să-ți aduc nici o autoritate ştiințifică, pe care d-ta să nu mi-o recuzi, sub cuvânt că e catolică, ori ortodoxă, ori protestantă-ortodoxă. Vezi, aşadar, că procesul nostru, pornit pe această cale, nu mai află nici o dezlegare!

N-am putea, oare, să găsim un alt drum mai fericit, pe care, evitând discuțiunea stearpă, să ajungem, dacă nu să ne împăcăm, dar măcar să cucerim putința de-a concepe că, la urma urmei, subt atari şi atari condițiuni, Iisus Christos a putut să săvârşească şi minuni?

Până una-alta, lasă-mă să-ți atrag luarea-aminte asupra unei minuni de astă dată perfect constatabile: cum este cu putință ca 2 oameni, născuți în aceeaşi vreme, crescuți în acelaşi mediu, hrăniți timp îndelungat cu aceleaşi studii şi idei, să ajungă, îhtr-o zi, atât de profund deosebiți, psihologiceşte, încât unul să creadă că morții vor învia, după chipul şi pârga lui Iisus Christos, iar celălalt să nu mai ştie ce să creadă despre mentalitatea acestui fost tovarăş de convingeri? Ce schimbare s-a petrecut în mine, care să te facă astăzi să mă simți atât de departe de d-ta? Şi ce pietre de moară țin în dezechilibru rigid cumpăna cugetărei d-tale, ca să nu te lase să înclini cât de puțin de partea mea? îmi vei spune: - Ți-am scris anume ce şi ce, într-o scrisoare anterioară. Voi răspunde, negreşit, obiecțiunilor d-tale şi vei vedea cu ce dreptate! Astăzi vreau o confruntare psihologică cu d-ta. Ce poate să ne deosebească azi atât de mult, pe noi cei atât de mult asemeni altădată? Ce resort sufletesc, ivit în mine, acum în urmă, îmi dă puterea să trec, fără

păsare, peste ceea ce d-ta socoteşti că sunt nişte prăpăstii fără punte? Cred că Iisus Christos a înviat din morți şi cred că eu însumi voi învia, din cenuşa mea, în ziua revenirei lui prea glorioase. Ce ştii, ce ai înțeles d-ta, din cartea indescifrabilă a existenței, ca să socoteşti atât de irevocabil imposibilă credința aceasta? Crede-mă, în definitiv, nu prea văd care ar putea să fie marile obstacole sufleteşti care ne-ar opri să ne găsim din nou pe cărarea aceloraşi convingeri.

Şi cât de veridică, şi cât de în sine dovedită îmi apare narațiunea evangelistului! Şi cât de legitim găsesc să crezi că Iisus Christos a înviat într-adevăr pe fiul văduvei din Nain! De unde vine că d-ta mă priveşti înmărmurită, ca pe cineva care ar căra, pe umăr, nişte cubi năprasnici de granit şi ți-ar spune adânc convins: îndrăzneşte! vei putea să cari şi tu ca mine. Scumpă Simforoza! aceşti cubi sunt de granit într-adevăr - Iisus Christos e Dumnezeu, şi *Evangelia:* episod dumnezeiesc - dar ca să poată să-i ridice cineva, în viața aceasta, Domnul trebuie să însemneze umerii şi fruntea lui cu sigiliul celor aleşi.

O, draga mea amică, se zice în cărțile filosofilor creştini că omul e dator, cel puțin, să dorească darul cel mai presus de fire al credinței. Doreşte-1, Simforoza! Să deschidem *Sfânta Evangelie* şi să citim împreună învierea fiului văduvei din Nain *(Luca* 7, 11-16).

Seara cade peste Galileea. Pe drumul care merge spre Nain călătoreşte, în ceată numeroasă, Iisus, profetul din Nazaret. Norodul şi ucenicii îl urmează în tăcere. E obosit şi galeş. Nu voiesc să semene cu nici unul din atâția Crişti pe care, de atâtea veacuri, îi concepe geniul creştin şi penelul îi izvodeşte, dar nu ştiu pentru ce acest divin călător seamănă, în această oră, cu *Christo alia Colona,* de Affresco del Sodoma. Şi când fii aproape de poarta oraşului, iată scoteau un mort: singurul fecior al mamei sale, care era văduvă; şi mult popor din oraş o însoțea. Deci, văzând-o, i se făcu Domnului milă de ea şi-i zise: - Nu mai plânge. Şi înaintând, se atinse de targa, iară purtătorii se opriră. Atunci el zise: - Tinere, îți poruncesc, deşteaptă-te! Şi mortul şezu drept şi începu să vorbească şi îl dădu mamei sale. Iar pe toți îi cuprinse frica şi măreau pe Dumnezeu zicând că profet mare a trezit între noi şi că Dumnezeu a cercetat pe poporul său.

Atât, atât! învățătorul vine din Capernaum, călăuzit de pescari, de femei şi de copii şi se apropie, în faptul serei, de Nain. Un jalnic convoi îl întâlneşte. Şi nesfârşit de simplu şi pentru nespus de simplul sentiment al milei omeneşti, Iisus opreşte pe întristați şi deşteaptă din somnul morții pe cel care murise. Acest om - om întocmai ca aceia care stau în preajmă-i - acest drumeț copleşit de căldura zilei şi flămânzit de cale, aci, lângă porțile Nainului, unde vine să poposească,

săvârşeşte, între soarele ce se pogoară în Mediterana şi anemonele ce se închid pe colnicele dimpotrivă, minunea învierei din morţi! minunea care răstoarnă convingerile şi concepţiile d-tale, minunea care înfrânge cercul viţios al filosofiei păgâneşti şi lasă credinţa, şi visul, şi dorul nostru să se reverse peste plaiurile Paradisului! Nu poţi d-ta să înţelegi, din figura lui divin duioasă, că el e Iisus Christos, în sângele căruia se vor spăla şi se vor albi mai mult decât omătul milioane de fii ai lui Adam? Nu simţi d-ta cum că în omul acesta, obosit după legile omeneşti, e indisolubil coexistentă tainica dumnezeire, după toată atotputernicia şi maiestatea ei? O, nu te împresoară gândul că, în ceasul ^ acesta, când ziua se retrage dinaintea nopţii şi moartea caută să se * despartă de ce a rămas viaţă, acest rabin ambulant, care vine să cerşească găzduire în Nain, este tocmai Cel Ce a sădit Luceafărul la notarul dintre zi şi noapte, este tocmai Acela în a cărui mână moartea şi viaţa sunt absolut relative şi convertibile?

Am citit, odată, poate în Ernest Renan, această preţioasă şi naivă idee: ca să poti să crezi că un om mort mai poate să învieze, ar trebui ca învierea să aibă loc în sala unui spital, ori în amfiteatrul unei Academii. Ar trebui să aduci pe mort în mijloc; o comisiune de savanţi să stabilească riguros că avem de-a face cu un cadavru; şi atunci, înaintea acestei comisiuni, să vie să învieze pe cel mort goetul sau taumaturgul care se bizuieşte [...]' - Ce păcat! ideea e inaplicabilă! Mântuitorul care înaintea lui Irod (doritor de multă vreme ca să-1 vadă şi să vadă vreo minune de la el - *Luca* 23, 7-11) refuză să minuneze pe principe cu puterea lui de-a opera minuni, ar fi refuzat desigur tot atât şi când ar fi fost adus, pentru acelaşi scop, înaintea unei comisiuni de învăţaţi. Vezi că e la mijloc o profundă cestiune evahgelie-psihologică, peste care un învăţat păgân calcă nesimţitor, ca un drumeţ, lipsit de simţul mirosului, peste un cuib de micşunele. E la mijloc marea cestiune că minunile din *Evangelie* se întâmplă, nu spre desfătarea mulţimilor, ci spre uşurarea suferinţelor şi fertilizarea inimei. Fiecare minune a Mântuitorului e o binefacere şi o mână de grăunţe divin semănată în inimile fără de răutate ale celor ce-1 urmează şi-1 iubesc. Fariseii şi cărturarii îl ispiteau de multe ori: „Fă o minune, aci, înaintea noastră, şi vom crede în tine", dar aceasta era ispită şi curiozitate. Nu pentru ca să se dea în spectacol şi să uimească lumea venise între noi Iisus Christos! Şi e de negândit că divina lui seriozitate şi umilinţa lui, neînţeleasă fără numai de cei umili, s-ar fi putut lăsa înduplecate cerinţei fariseilor sau propunerei lui Ernest Renan.

Şi dacă vrei să ştii: aici sălăşluieşte deosebirea strigătoare la cer - dintre minunile Mântuitorului şi dintre minunile mincinoase ori diabolice (adeseori puse cu cele dintâi în cumpănă) ale goeţilor şi fachirilor, care se produc, cu bilet de intrare, în adunările publice.

[1] Textul este incomplet în revistă (n. ed).

înţelegi d-ta pentru ce Mântuitorul n-a călătorit nici la Antiohia, nici la Roma, ca să-şi scoată un certificat de taumaturgie, din partea medicilor contimporani? între duhul *Evangeliei,* între înţelesul operei şi învăţăturei lui Iisus Christos şi între curiozitatea acestei lumi şi recunoaşterile şi cununile şi diplomele pe cari le decern doctorii ei, e o prăpastie! A pretinde, în gând ori pe hârtie, că umilinţele, blândeţile, propăvăduirea şi îndeosebi binefacerile miraculoase ale Mântuitorului trebuiau - ca să fie crezute de oamenii subţiri - să-şi asigure, ca martori, pe Pliniu şi pe Dioscorid, însemnează, pentru unul care a adâncit taina dumnezeieştei smerenii a lui Iisus Christos şi spiritul reînnoirei prin Iisus Christos, însemnează a pretinde că roua dimineţei e în primejdie să fie tăgăduită, fiindcă amiaza-mare, când se scoală unii somnoroşi, nu dă nici o probă cum că roua există.

Dar mai e un cuvânt şi mai adânc pentru care Mântuitorul era să săvârşească minunile lui vindecătoare, nu în Roma ori la Capreea, cu vreun augustan bolnav de podagră, ci prin Galileea şi prin Samaria, cu nişte oropsiţi - leproşi, demoniaci ori paralitici. Voi ajunge într-o zi să-ţi stabilesc şi acest cuvânt.

Mă întrebam mai sus de n-ar fi o altă cale, pe care să te pot aduce până aproape de ideea că Iisus Christos a putut să săvârşească, a săvârşit minuni. Din învierea lui Lazăr, d-ta nu poţi să *induci* puterea divină a lui Iisus Christos pentru motivul că nu-ţi vine să crezi cum că loan Evangelistul ne spune adevărul; şi nu-ţi vine să crezi fiindcă ceea ce el istoriseşte e o minune. Dacă am fi la şcoală, lucrul cel mai bun ar fi, neapărat, să căutăm să stabilim că loan Evangelistul este loan Zebedeicul, discipolul iubit, iar *Evangelia* a patra: cu adevărat opera lui. Şi atunci, loan Evangelistul fiind loan discipolul iubit, şi *Evangelia* IV - *Evangelia* lui, poate că minunea învierii lui Lazăr nu ţi-ar mai apărea atât de cu neputinţă. Dar această şcoală trebuie s-o faci d-ta singură: silinţa mea e să te aţâţ ca să te apuci de ea. Pentru aceea curiozitatea d-tale odată trezită, gândul meu aleargă înainte, la altă modalitate.

Nu poţi să te ridici de la minune la mâna divin operatoare, fiindcă nu crezi în minune. Toate minunile Mântuitorului stau în preajma d-tale ca o scară (de inducţiune) de care nu poţi să te serveşti, fiindcă nu poţi să te ridici, pe ea, către platforma credinţei în dumnezeirea făptuitorului. Scara aceasta (pe care trebuie să urci) nu ţi se potriveşte. Ce-ar fi de făcut? (Măcar ca o infracţiune trecătoare la tactica pe care mi-am propus-o)... Să-ţi probez, cu argumente generale, că opera Răscumpă-

rarei şi fenomenul religiei creştine sunt atât de legitime, atât de mult cerute de lăuntrul omenesc şi că se potrivesc atât de bine la lipsurile şi la vicisitudinile conştiinţei noastre, încât Iisus Christos, autorul acestei capdeoperă, a trebuit să aibă o mână cu adevărat miraculoasă - să te fac să înţelegi că acela care a întins, peste rănile existenţei noastre sufleteşti, un bandaj atât de molcom şi de alinător nu putea să fie decât un medic dumnezeiesc - să te aduc să recunoşti că acela care a zis: în lumea aceasta aveţi dureri şi chin, îndrăzniţi însă, căci eu am învins lumea *(loan* 16, 33) este într-adevăr şi cel mai mare cunoscător şi singurul îndreptător al povârnitei noastre lumi trupeşti şi sufleteşti. _ Când voi ajunge, oare, să te transport în acest foişor prea fericit? Nu ştiu! dar inima mea îşi simte puteri pentru doi. Atunci, atunci... ai coborî uşoară şi credulă, atunci ai *deduce* fără de greutate că Domnul meu a putut să săvârşească, a săvârşit, minuni. - Simforoză, să te văd coborând şi urcând această scară, dintre învierea Domnului şi învierea lui Lazăr! iată visul meu, Iacob din alte vremuri.

1914

EL A ÎNVIAT ÎNTR-ADEVĂR!
(Scrisori către Simforoză)

Scumpă Simforoză, ştiai şi recitai odinioară ca şi mine: „Şi s-a răstignit pentru noi în zilele lui Pilat din Pont şi a pătimit şi s-a îngropat". Acesta e un fapt istoric pe care Biserica Creştină îl mărturiseşte în al cincilea articol din *Simbolul Credinţei.* Acelaşi fapt istoric îl mărturiseşte, în stilul său, şi istoricul Tacit: „Auctor nominis ejus Christus, Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio adfectus erat, repressaque in praesens exitiabilis superstitio rursum erumpebat non modo per Judaeam, originem ejus mali, sed per urbem etiam" *(Anale,* 15,44). Aşadar, iubită amică, nu putem să punem la îndoială un fapt atât de notoriu şi de mărturisit, pe care lumea întreagă îl ştie de 20 de veacuri: că Iisus din Nazaret a murit pe cruce în Iudeea, sub Ponţiu Pilat, al 5-lea procurator roman în această provincie (26-37, din era vulgară) şi că a fost înmormântat, ceea ce e drept că Tacit nu menţionează, dar ceea ce putem admite fără de greutate. La mormântul lui Iisus invit astăzi încă o dată luarea-aminte şi discernământul d-tale.

Am înaintea mea o carte care începe cu sus-citata frază a lui Tacit şi care se intitulează: *Das apostolische Zeitalter der christlichen Kirche.* Autorul ei, Cari Weizsăcker, e un cvasiraţionalist. Cartea are aproape 700 de pagini; e scrisă rece, clar, cu o sagacitate rară, şi îmi pare a fi rodul unor studii şi unor cercetări considerabile. Ţi-o recomand cu tot dinadinsul, oricât îţi va părea, când vei începe s-o citeşti, că am făcut, recomandându-ţi-o, un rău serviciu cauzei mele. Când vei isprăvi-o, însă, vei ajunge să înţelegi contrariul. Căci pe cât de severă şi de necruţătoare este în general pentru simţul unui creştin, pe atât de răscumpărătoare şi de emoţionante sunt, în ea, câteva pagini, unde autorul, neavând ce mai face şi ce mai zice, trebuie să-şi smulgă unele mărturisiri de mare preţ. Ai impresiunea că ai găsit, după o lungă rătăcire prin deşerte locuri, o vale cu apă şi cu roade. Dar odihnindu-te de sfârşitorul drum de până aci şi, reperindându-ţi toate câte le-ai citit, prinzi de veste că, pe baza mărturisirilor făcute, concesiunilor de voie de nevoie, deodată distrusa autenticitate a *Evangheliei lui loan,* de pildă, se clădeşte la loc; deodată puterea de a opera minuni a lui Pavel, de pildă, se impune din nou ca prea adevărată.

Pornind de la cartea aceasta, îţi pun astăzi înainte un fapt de o importanţă negrăită şi temută, pentru critica necredincioasă.

Weizsăcker primeşte în totul informaţia lui Tacit cum că adepţii Crucificatului s-au risipit după executare-i şi o găseşte confirmată chiar în *Evangelii,* acolo unde se zice *(Matei, 26,* 31, *Marcu* 14, 27) că prin faptul acesta s-a împlinit cuvântul profetului *(Zaharia,* 13, 7): „Bate-voi păstorul şi se vor risipi oile". Se întreabă, însă şi discută: unde s-au retras apostolii şi unde s-a aprins, întâi, focul credinţei, că învăţătorul lor a înviat. După părerea lui W., Galileea ar fi locul în cestiune.

Ce îi reînsufleţeşte, ce îi readună pe apostoli? Auzi ce scrie W.: „Şi dacă după moarte-i, ucenicii lui Iisus s-au retras întâi în Galileea, urmează de la sine că aici avu loc şi acea reînălţare, care, curând, în urmă, îi mână din nou la Ierusalim. Această reînălţare, fără îndoială, nu însemnează decât credinţa că Iisus trăieşte, că el a înviat. Acesta este miezul tuturor istorisirilor *Noului Testament,* care aparţin aici, oricât de întunecate şi de fragmentare ar putea ca să fie. Aceasta rezultă cu necesitate din locul pe care învierea lui Iisus îl avu în întâia proclamare apostolică. Dar putem să clarificăm lucrul şi mai de aproape, cu cea mai bună informaţie istorică, asupra apariţiilor înviatului, pe care o avem, anume a Apostolului Pavel (I *Corinteni,* 15, 3 sq.). Această informaţie încheie cu apariţiunea de care avu parte Pavel însuşi. Ce este apariţiunea pentru el alt decât începutul credinţei lui, dar în acelaşi timp

începutul nouei chemări a vieţei lui, începutul apostolatului? Şi cum a fost cu Pavel, aşa şi cu ceilalţi. Dacă Petru avu parte de întâia arătare, cu aceasta începe credinţa şi la el, anume noua credinţă în Iisus cel înviat, care e cu total altceva decât cea dinainte în Iisus cel viu, - cu aceasta începe şi pentru el siguranţa şi imboldul chemărei celei noi.

Ce scrie Pavel, în prima epistolă către *Corinteni{\5,*3-9)? El scrie următoarele: „Căci v-am predat în cele dintâi aceea ce am primit şi eu, anume că Christos a murit pentru păcatele noastre, potrivit *Scripturilor*. Şi că fu înmormântat şi că a înviat a treia zi, potrivit *Scripturilor* şi că s-a arătat lui Petru, după aceea celor 12. în urmă, s-a arătat deodată la^ peste 500 de fraţi, dintre care cei mai mulţi rămaşi sunt până acum, unii însă au adormit. După aceea s-a arătat lui Iacov, în urmă tuturor apostolilor. Iar la urma tuturor, ca unui născut înainte de vreme, mi s-a arătat şi mie." W. găseşte că această relaţiune a lui Pavel asupra succesiunei apariţiilor Mântuitorului stă în uimitoare contrazicere cu relaţiunile celor 4 *Evangelii,* îndeosebi cu afirmarea că Mântuitorul s-a arătat, în dimineaţa învierii, întâi sfintelor femei mironosiţe (între care şi Măriei Magdalina). într-adevăr, Pavel afirmă că Domnul i se arătă întâi lui Petru, pe când *Evangeliile* istorisesc cu amănunte că s-a arătat mai întâi femeilor mironosiţe.

„Pavel aminteşte (corintenilor) despre întâiele şi esenţialele părţi ale predicei sale, despre comunicările asupra morţei şi învierei lui Iisus; amândouă s-au petrecut potrivit *Scripturilor,* aşadar, potrivit unui plan dumnezeiesc; aici stă însemnătatea mântuirei şi în acelaşi timp necesitatea celor petrecute. între amândouă este pomenită şi înmormântarea, fără invocarea *Scripturilor,* numai ca fapt; în sine ea nu are nici o importanţă pentru mântuire, ci înseamnează, numai, la locul ei, că moartea (lui Iisus) a fost neîndoielnică şi tocmai de aceea fiindcă este vorba de o adevărată înviere. Despre moarte, apoi, nu se mai vorbeşte; atacată (în Corint) e numai învierea şi spre acest sfârşit enumera acum apariţiunile celui înviat, pentru ca prin ele s-o dovedească. Şi dacă trece aici cu vederea peste întâmplările de la mormânt, lucrul e în primul loc surprinzător, fiindcă tocmai despre înmormântare a pomenit, în general însă, fiindcă aceste întâmplări puteau să servească scopului său mai bine decât orişicare altele. în aducerea de probe pe care şi-o ia asupra cu atâta seriozitate şi o îndeplineşte cu atâta preciziune, lipsa primului şi celui mai important mădular este surprinzătoare în cel mai înalt grad. Pentru aceasta nu încape nici o altă explicare decât că apostolul nu ştia nimic despre evenimentele de la mormânt. Câtă însemnătate are concluziunea rezultă din faptul că noi trebuie să admitem cum că Pavel a primit învăţătură despre aceste lucruri de la capii comunităţei. Mai

mult, această tradiţiune (cu evenimentele de la mormânt) este chiar eliminată prin aceea că între nenumăratele apariţiuni ale celui înviat, apariţiunea de care are Petru parte este, pur şi simplu, cea dintâi. Dacă şirul apariţiunilor doveditoare învierii începe cu arătarea către Petru, atunci arătările de la mormânt, care, la rândul lor, exclud pe Petru, nu pot să stea întâi."

Aşadar, după socoteala lui W., s-ar părea că evenimentele din dimineaţa învierei, cu episodul meu *Rabboni* cu tot, sunt scoase ca legendare, prin chiar mărturia Sf. Pavel. Din fericire, cât e el de învăţat, W. tot nu le ştie toate, ori cel puţin nu-şi mai aduce aminte de toate câte le-a citit, în viaţa lui. W. exclude *Evangelia* prin Pavel şi pe Pavel prin *Evangelie,* fiindcă nu poate să-şi dea seama ce l-a făcut pe Pavel să treacă peste femeile mironosiţe, primele martore ale învierei, şi să înceapă să-şi citeze martorii de la Petru înainte, de la martorul al doilea. E la mijloc o cestiune foarte simplă şi foarte clară - ceva aşa ca oul lui Columb - şi ca să-i întoarcem acum surprinderea şi mirarea de mai sus: e de mirare că tocmai un Weizsäcker - ebraist, elinist, latinist... - n-a fost în stare să o înţeleagă.

Dar trebuie să-ţi mai citesc o pagină din cartea lui: „Evenimentele pe care Pavel le enumără se întind în depărtare un lung de vreme orişicum considerabil şi dovedesc mai mult decât învierea însăşi, anume: că cel înviat trăieşte şi lucrează pentru cauza sa, arătându-se. Acum e drept că acestor arătări trebuie să le admitem o certă limită, şi altele, care zac dincolo de ea, nu mai cad pentru Pavel, în aceeaşi categorie" (Pavel, adică, distinge foarte clar între extaz şi caracterele lui, de o parte, şi între arătările Domnului, de altă parte). „Dar această limită nu are a face cu evenimentele de la mormânt. E vorba aici, peste tot, numai de atari apariţiuni, prin care se întemeiază credinţa în viaţa de acum a lui Christos, când şi unde se întâmplă. însemnătatea lor reiese din aceea că evenimentul pe care îl trăieşte Pavel, adică evenimentul chemărei lui, intră între ele. După cum acesta, aşa şi toate celelalte apariţii, au întemeiat păşirea apostolilor în vileag, misiunea, începutul comunităţei, după cum la apostoli, tot aşa şi la Pavel. Ele au a lor importanţă şi al lor caracter, ca începuturi istorice ale comunităţei. Aşa era cea mai veche idee despre ele, aşa amintirea apostolică... Dimpotrivă, apariţiunile de la mormânt sunt goale, fără fond, chiar în cea mai veche formă a prezintării lor, o simplă punere la geam, având în ea numai o indicare asupra întâmplărilor de mai târziu, asupra adevăratei apariţii care avea să se întâmple de-abia în Galileea. Chiar prin aceasta, ele sunt dovedite drept o târzie înregistrare a legendei... Importanţa practică a acestor întâmplări este aceea prin care ele se fac şi pentru noi

istorice şi inteligibile. Dar şi sub concepţiunea aceasta rămâne ceva, (după cum la toate începuturile mai înalte în domeniul vieţei religioase), care nu se mai poate explica, anume: Imediatul, în puterea lui creatoare; şi ultima cauză a acestuia zace dincolo de cercetarea istorică. *Fapt istoric este că aceşti oameni, despre care istoriseşte Pavel şi între cari se găseşte el însuşi, erau convinşi că au văzut pe cel Înviat.* Cu aceasta e legată, pentru ei, încredinţarea că evenimentul a venit peste ei, că n-a purces de la ei; în ei înşişi, pentru el, n-aveau nici o explicare."

Iată, Simforoză, ce scrie acest învăţat despre învierea Mântuitorului. Poţi să consideri opiniunea lui ca însăşi opiniunea ştiinţei contimporane, întrucât astăzi, istoricii, psihologii, medicii... nu se mai codesc* ca altădată, nu se mai gândesc la alte explicări, ci admit cu seninătate şi zic ca şi W.: Fapt istoric este că apostolii, cu Pavel între ei, erau convinşi că au văzut pe Iisus înviat. Dar atunci toată ştiinţa a devenit creştină! Falanga savanţilor contimporani, admiţând că Pavel şi ceilalţi au văzut pe Domnul, admite că El a înviat din morţi, admite dumnezeirea lui. Ei nu! A crede că Iisus Christos, despre care Petru şi Pavel erau încredinţaţi că l-au văzut înviat, a crede că a înviat într-adevăr din morţi şi că El, în trupu-i străpuns de piroane, s-a arătat lui Petru şi lui Pavel, este un miracol de conştiinţă, pe care numai El, însuşi El, Iisus Christos, poate să-1 decreteze şi să-1 acorde. W. se grăbeşte să încheie astfel pagina de mai sus: „Toate acestea nu dovedesc nimic în favoarea unei arătări cu trupul" (Fur eine korperliche Erscheinung lâsst sich damit nichts beweisen). Şi istoricii şi psihologii şi medicii repetă cu W.: Petru, Pavel şi toţi ceilalţi au putut să fie încredinţaţi că au văzut pe cel înviat; aceasta nu dovedeşte nimic în favoarea unei arătări cu trupul!

Să rezumăm ce am citit din cartea lui W.: 1. Istoria acceptă că ucenicii au fost convinşi cum că l-au văzut pe învăţătorul lor înviat; 2. W. respinge ca neîntâmplate evenimentele de la mormânt.

Cum stau una către alta aceste 2 idei? Dacă Petru, Pavel şi cercul apostolic erau încredinţaţi că l-au văzut pe Iisus înviat, aceasta însemnează că ei erau încredinţaţi cum că El s-a deşteptat din somnul morţei şi a venit de li s-a arătat, iar aceasta însemnează cum că ei se încredinţaseră că Iisus ieşise din mormânt şi că *trupul lui nu se mai afla acolo.* într-adevăr, cum ar fi putut să se nască credinţa că Iisus este viu, deci *a ieşit din mormânt,* când cadavrul lui putea să fie văzut de orişicine, în cripta lui losif din Arimateea, la picioarele Golgotei? E măcar de gândit că credinţa în înviere ar fi putut să prindă şi să se răsfeţe, în toată voia, chiar deasupra mormântului în care putrezea Crucificatul? Dacă e de negândit, atunci apostolii, cei încredinţaţi că l-au văzut pe Iisus înviat, erau, *sine qua non* încredinţaţi că El nu mai

este în mormânt Aceasta este evident ca ziua. Aşadar, apostolii erau convinşi că l-au văzut pe executatul lor învăţător înviat - şi istoria primeşte faptul - ei erau atunci indispensabil convinşi că în mormântul lui nu mai e nimeni. Şi istoria trebuie să primească faptul.

Şi atunci ce ajung cele 2 propoziţii ale lui W.?: 1. W. primeşte în numele istoriei cum că apostolii erau încredinţaţi că l-au văzut pe înviat, implicit el primeşte că apostolii constataseră că trupul lui Iisus nu mai este în mormânt; 2. W. respinge, în numele său, întâmplările de la mormânt, ca inventate, *când aceste întâmplări, in primul loc, sunt tocmai un proces-verbal de constatare că trupul lui Iisus dispăruse de acolo.* Aşadar, W. primeşte că Iisus nu mai era în mormânt, dar respinge evenimentele cari stabilesc că trupul într-adevăr lipsea din el!

Faţă cu acest curios rezultat al confruntării propoziţiei no. 1 cu propoziţia no. 2, trebuie să ne oprim locului şi să ne întrebăm, mai de aproape, ce a avut în gând W. când a infirmat evenimentele de Ia mormânt? în cartea Iui nu dă nici o lămurire; anulează pur şi simplu relaţiunea evangelică şi nu mai pune nimic în loc. Dar mai întâi o bănuiala. Nu cumva W., acordând că apostolii erau perfect încredinţaţi că l-au văzut pe Iisus înviat, nu şi-o fi dat seama că, prin aceasta, acordă implicit, şi cum că apostolii văzuseră cu ochii lor că trupul lipseşte din mormânt? Greu ide afirmat Un critic atât de ager ca W., un cunoscător atât de solid al întregei literaturi, vechi şi noi, ce s-a scris asupra *Evangeliilor* şi asupra tuturor cestiunilor evangelice, nu putea să piardă din vedere acest punct atât de important După cum mi se pare mie, W. a voit numai să ocolească, neatingând-o, o cestiune temută şi dătătoare de mari perplexităţi. Tocmai asupra acestei cestiuni voiesc azi să concentrez gândurile şi judecata d-tale.

Fiindcă W. nu-şi spune părerea, trebue să raţionăm aşa: W. nu crede că Iisus a înviat, prin urmare, nu admite că trupul mort, coborât de pe cruce şi depus în mormânt, după 3 zile a palpitat iarăşi de viaţă, biruind legile morţei. Pentru el, cadavrul a rămas cadavru până ce s-a prefăcut în pulbere. W. nu admite că apostolii l-au văzut pe Domnul, aievea, corp reînsufleţit, ci admite că l-au văzut numai în cerebralitatea lor halucinată. Dar ei au luat vedenia drept riguroasă realitate şi au murit convinşi că învăţătorul lor e viu, în ceruri. Numai atât admite W., numai atât admite istoria. Dar atât e colosal! Căci o dată ce ai admis (şi nu de bunăvoia ta, ci constrâns de faptele irecuzabile) că apostolii au crezut deplin în înviere, ai admis (şi cum poţi să scapi din această mână de oţel?) că apostolii intraseră în mormânt şi că nu mai găsiseră în el pe nimeni. într-adevăr, aceşti oameni credeau că văd aievea ceea ce vedeau numai în capul lor. Aceasta era pură iluziune. Icoana lui Iisus,

ca înviat, putea să li se năzâieasc*£oarte*înef cadavrul lui însă zăcea mereu, în mormântul mcMsi>Itaziu»eaaicerflciior nu putea să urnească trupul mort nici cu 2 degete,idiH;teuiiakrepaos, necum să-1 învieze. Aceşti oameni, după vedenie,-;dattfiigafemoMnânt. Ei bine! cadavrul lui Iisus e tot acolo, neatins, rwrrd^aC-Gare halucinație din lume ar fi putut să mai reziste evidenței?:-ifeire'lBcăpfițânare nu s-ar fi făcut țăndări, izbindu-se de această stânc^?*Btt urmare, era riguros necesar ca trupul lui Iisus să nu mai fieăco^lo^Baîfi.fcfetstrămutat, furat, nimicit, tot ce vrei, - mai înainte de mtâia aparițiunea sau după ea, cum voieşti. Dar încă o dată, ca iluziuneaacestopoamenisă se împietrească în convingerea că au văzut, cu adevărat^pelnviat^ea a trebuit să fie coroborată de faptul brutal, răstumă^I^jeias-au mai găsit pe nimeni în mormânt. .& ?.zL^i~::

Ce s-a făcut trupul Crudfkxtiuhd&h^ui&vit amicii - l-au distrus inimicii - l-au furat tâlhariiî-iUau^eigropat hienele - l-a înghițit pământul, când s-a făcut cutrerminil^saui&atopit ca un bloc de gheață şi l-a sorbit nisipul?... K ; ; a -

Simforoză, cred că ai mțeles^unrascetaide până aci, cum că între toate ipotezele cu cari ai căuta să întâmpini întrebarea de mai sus, este una pe care trebuie s-o anulăm: discipolii au furat cadavrul. într-adevăr, istoria admite că apostolii au fost-îaoredia̧tați că l-au văzut pe învățătorul lor înviat - atunci: Istoriafl»buie^*admită că iluziunea aceasta e tocmai sinonima faptului că trapal'*fâsparase din mormânt, şi atunci: Istoria trebuie să admită că, la ridicareasaufurtul cadavrului, apostolii n-au avut absolut nici un amestec, nici xu fapta, nici cu gândul. Apostolii cred cu totul în viziuneapecarejiau, fiindcă văzuseră că în mormânt nu mai e nimeni şi fiindcă erau absolut neştiutori şi nevinovați în afacerea dispariției cadavrotoi;JatâYdar, încă o idee pe care o implică, în sine, concesiunea ştimței^apostolii cred că l-au văzut): nu apostolii sunt cei care au putArtfura-cadavrul. Bănuiala poate să cadă încoace şi încolo, ea, însă, nu maiţjoatesă cadă pe apostoli.

La urma urmei, pentru punctul deivedere al ştiinței, dacă e ceva mai de primit şi mai evident, apoi este tocmai sinceritatea şi nevinovăția apostolilor. Căci numai presupunâodutfcu totul sinceri şi nevinovați, ea ar putea să zică: aceşti oameni, izbițiprofund de faptul că găsesc mormântul gol şi absolut neştiutori cum^a petrecut lucrul, văd, deodată, în cerebralitatea lor cea zguduită,: icoana tui Iisus înviat.

Să ştii că tu ai furat cadavrul şj să:ptoclami că Iisus Christos a înviat, să te ştii atât de mmcmoJ.ŞT.să.-arafâta vitejie, să ai puterea să-ți susții impostura prin atâtea primejdii, atâtea închisori, atâtea maltratări... în sfârşit să ai sinistra energie s& minți, până la moarte, dându-ți

sângele şi viața pentru o minciună, - aide! puterile fățărniciei omeneşti sunt prea mici pentru aşa ceva. Mă cred perfect îndreptățit să scot din cauză pe apostoli. Petru, Pavel, Iacob Zebedeidul, Iacob Obliam şi mai toți ceilalți au murit martiri pentru Christos, adică după o viață întreagă de afirmare că el a înviat, au afirmat încă o dată, cu capul lor, că el a înviat într-adevăr. Să dăm un vot alb acestor oameni! Proba nevinovăției lor e prea impunătoare.

Dar ca să facem o pauză descrețitoare, spune-mi, iubită amică, dacă nu cumva eşti cam surprinsă să vezi că sub această simplă concesiune a istoriei „- Geschichtliche Thatsache ist dass die Mânner, von velchen es Paulus erzählt, und unter welchen er selbst sich befindet, Qberzeugt waren, den Auferstandenen geshen zuhaben" - stăteau înfăşurate şi ascunse: ideea că Mormântul Domnului fu găsit gol de către apostoli şi de aci, fireşte, ideea că nu ei pot să fie bănuiți drept hoții cadavrului? Şi nu ți se pare că istoria, făcând o concesiune ca aceasta poate fără să-i prea scormonească înțelesul, a pățit tocmai ca ciclopul Polifem? Ciclopul, orbit de Ulise şi de tovarăşii acestuia, se aşează dimineața în gura peşterei şi pipăindu-şi berbecii îi dă afară, printre genunchi, unul câte unul. Ca să-i rămână în mână numai Ulise şi cu ai lui trebuia întâi să dea oile afară, altfel le omora şi pe ele! Dar Ulise şi cu tovarăşii săi se vâră sub berbeci şi înfipți în lâna lor scapă din ghearele lui Polifem! Oile pe care istoria le admite, la păşunea ei, ca ştiințifice, duc, sub lâna lor de fapte dovedite, minunea Invierei!

1914

CIRCA SACRA

Biserica şi împrejurările bisericeşti de la noi încep, din ce în ce mai mult, să ne intereseze şi să ne dea de vorbă. Dintr-un întâi au fost tulburările şi pricinile zgomotoase care au chemat luarea-aminte a lumii laice asupra sfintei instituțiuni. în câteva răstimpuri, zile şi săptămâni, au fost la ordinea zilei, în țară, aprinse cestiuni bisericeşti şi ziarele noastre nu mai puteau pridìdi nici pe cititori, nici materia de imprimat. Dar puhoiul certurilor şi al rivalităților a trecut, la fel puhoaielor de primăvară, iar în albia capricioasă şi îngustă a opiniunii şi a convingerii publice a rămas un părăuaş mai clar şi persistent: Biserica merită mai mult interes, un alt interes, decât cel din zilele de scandal... Oameni

gânditori, oameni cu simț pozhivşi patriotic şi-au dat seama că această arhimilenară şi venerabilă instituție *6t ne mai trebuieşte, ba poate şi mai mult decât până acum, şi-au început st întrebe şi să se întrebe ce-ar fi de făcut ca s-o îmbunătățim şi â-o înviorăm. Şi prin vorbă şi prin scris, s-au propus şi se propun numeroase soluții. Zilnic, în cotidianele noastre cele mari, găseşti idei, plângeri, remedii, constatări... toate privitoare la Biserică şi la servitorii Sfântului Altar. E un semn bun. Fiecare dintre noi începe să se simtă chemat şi ațâțat de problemele bisericeşti.

Ba de câtva timp se dă pe față şi un fenomen, până acum străin obiceiurilor şi sufletescului nostru. O notă viguroasă şi stridentă anticlericală trece, uneori, prin. concertul de seară şi de dimineață al ziarelor noastre. Este adevărat că în materi&religioasă poporul nostru e foarte original. Nu prea seamănă cu nici unul dintre neamurile pravoslavnice. Dar, dacă judec bine, duşmănia împotriva preotului şi a bisericii nu sunt în firea românească. Prea bisericoşi nu sunt românii, trebuie s-o spunem, însă nici ierofobi n-au fost vreodată. în biserica romano-catolică şi în numeroasele biserici crescute din tulpina protestantă, s-au petrecut lucrurile într-altfeL Acolo, atât iubirea pentru biserică şi miniştrii ei, cât şi ura împotriva lor au clocotit şi au spumegat adeseori, chiar cu spume de sânge. Acelaşi lucru s-a văzut- dar mult mai rar şi mai atenuat— şi la unele din bisericile ortodoxe, surori bisericii noastre. La noi, însă, nu. S-ar putea spune despre români că sunt mai mult filosofi religioşi decât religioşi. Cu toate acestea, iată că începem să avem şi noi temperamente anticlericale. Harapnicele care pocnesc atât de crunt, atât de dârz în sutana preotului catolic din Occident, mai ales din Franța, iată, prind să pocnească şi în anteriul bietului nostru preot! Dacă preotul din Occident a meritat ori nu aceste lovituri, treaba lui şi treaba apologeților' bisericii catolice. Când e vorba de preotul nostru mi se pare că se schimbă lucrul. Preotul nostru nu s-a făcut niciodată vinovat de greşelile speciale pe care le ispăşeşte azi preotul catolic şi atunci rostul şi lipsurile lui trebuiesc măsurate, cu altă măsură, mai dreaptă şi mai calmă.

îmi propun, în această oră, când atâta lume se ocupă de biserică şi de servitorii ei, să notez unele observații, şi unele idei pe care le-am adunat în câțiva ani de experiență bisericească - *circa sacra.* Voim cu toții, vorbim cu toții de schimbări, de transformări, în viața noastră politică şi socială... Viața bisericească trece şi ea pe aci, ca un vas sanguin, printre alte vase de acelaşi fel; Când vom ameliora viața noastră politică şi socială, ne va rămânea să ne ocupăm şi de biserică, sau, poate şi mai bine, consolidând edificiul social ne vom gândi, în

acelaşi timp, ce vom face şi cum vom face ca să întărim şi biserica. Orice observații, orice propuneri, şi chiar orice mustrări, dacă izvorăsc dintr-un dor de mai bine, pot să fie folositoare şi fecunde. Prin urmare, alăturea cu alții şi printre alții, arunc şi eu un pumn de note bisericeşti - poate pleavă, dar poate şi câteva grăunțe - vântului prielnic şi atențiunei celor ce au datoria şi puterea să ne facă să trăim mai bine şi mai nobil, în țara aceasta.

*

Acum vreun an sau doi, d. profesor universitar Simion Mehedinți a publicat o broşură întitulată *Popeştii Partidului Liberal.* îmi pare foarte rău că n-o mai am sub mână şi că nu pot să recitesc din ea oarecare fraze care mi-ar fi trebuit. Broşura d-lui profesor universitar este, în fond, o polemică veselă şi de duh împotriva nu ştiu căror adversari politici care îl acuzau că D-sa, d. Mehedinți, s-ar fi numit odinioară Popescu şi că ar fi fecior sau nepot de preot. D-sa s-a legat atunci de Popeştii Partidului Liberal - într-adevăr foarte mulți, fie că îi cheamă, fie că nu-i cheamă Popescu. Fireşte, era şi şagă, era şi înțepătură. Eu, însă, iau partea serioasă a lucrului. E adevărat, sunt foarte mulți Popescu, în Partidul Liberal; dar sunt tot atât de mulți şi în Partidul Conservator şi în cel Conservator-Democrat. Dacă toți feciorii, nepoții şi rudele preoților noştri s-ar numi numai Popescu, am vedea, cu mirare mare, că mai toți oamenii inteligenți, harnici şi bine situați din țara noastră sunt din seminția lui Levi, cel afierosit altarului! Toată societatea noastră actuală este viguros străbătută şi îmbrățişată de vlăstarii crescuți din trunchiul preoțesc. Gândiți-vă fiecare dintre dv. la cunoscuții şi prietenii cei mai de seamă şi mai cu greutate pe care îi aveți şi aduceți-vă aminte sau întrebați cine au fost părinții, unchii, moşii şi strămoşii lor. Fără nici o exagerare, e greu din cale-afară să găseşti azi, printre medicii, magistrații, militarii, profesorii, funcționarii, artiştii şi mai cu samă îmbogățiții noştri de dată proaspătă (dacă se trag într-adevăr din părinți neaoşi români), se găseşti altceva decât feciori, nepoți şi strănepoți de preot.

Faptul acesta, care este cu totul spre cinstea clerului nostru de mir, merită să fie considerat mai de aproape. Multă vreme - secoli întregi - preoțimea din țările noastre şi-a trăit viața ei cinstită şi retrasă. Din preot ieşea tot preot şi aşa se face că întâlnim azi preoți bătrâni, cari sunt a patra, a cincea spiță dreaptă, într-o venerabilă scară genealogică preoțească. Dar de o jumătate de veac încoace împrejurările multe şi nenorocite cari ne osândeau la nemişcare s-au schimbat. Am scuturat stăpânirea străină, am scuturat protipendada venită la noi gata, de aiurea, şi am început să ne frământăm şi să ne luptăm noi între noi,

pentru boierie şi pentru dregătorii. Boieria din Fanar a înţărcat. Vlăstarii ei, sădiţi mai de mult în ţară, au fost repede prididiţi şi încet-încet înăbuşiţi de vlăstarii româneşti. A crescut cine a putut, a ajuns bogat cel înzestrat de fire cu mai mult simţ practic şi cu mai multă putere de stăruinţă. Aici copiii preoţilor au fost în fruntea învingătorilor. Erau de acasă pregătiţi ca să învingă. Casa preotului a stat şi trebuie să stea totdeauna mai sus decât a credincioşilor şi în cinste şi în bună stare. Un preot adevărat trebuia să fie altădată şi trebuie să fie şi azi, la ţară, un temeinic gospodar. Altfel cum şi-ar ţine preotul cuviinţa şi rostul lui, fără oarecare înstărire? Preotul nostru a muncit întotdeauna; a fost un factor economic important şi este şi azi. între agricultorii noştri, lăsând la o parte pe cei mari şi prea mari, preoţii sunt cei mai muncitori. Sunt cauze mai multe şi prin care voi trece mai târziu cari constrâng pe preotul de la ţară să fie un gospodar neadormit, să se deştepte cu ciocârlia şi să muncească la câmp cu îndârjire, până la ivirea stelelor. E o lege firească: cine adună cu spor trebuie să aibă, sau în termeni bisericeşti: vrednic este lucrătorul de plata sa. Cu adevărat vrednică este preoţimea noastră de rodul ostenelelor ei, de averile modeste şi sigure pe cari le adună cu destulă trudă, în vipia soarelui de vară. Neapărat, copiii acestor oameni harnici vor fi mai totdeauna nişte copii ai pildei celei bune şi ai muncii. La amicii şi la colegii mei feciori de preoţi am observat, de regulă, respectul pentru ban, cumpătarea şi sârguinţa. Aceşti amici şi colegi au de multe ori asupra noastră incontestabile avantagii. Sunt feciori de oameni sănătoşi. Au crescut într-o atmosferă liniştita şi cucernică. Au văzut, în copilăria lor, cu ce răbdări şi cu ce sudori se adună banul.

Iată, deci, această progenitură a noului Levi venind pe lume în cele mai bune condiţiuni, crescând sănătos, nutrindu-se simplu şi abondent şi având - pe bună dreptate - prin educaţie, prin situaţia părinţilor, conştiinţa superiorităţii faţă de ceilalţi fii de săteni şi ambiţia şi tendinţa parvenirii. De obicei, aceşti copii sunt aduşi, erau aduşi, acum 30-40 de ani, la seminar. Bietul preot de ţară ce putea să vază pe feciorul lui, în viitor, decât tot preot! Căci tot preot fusese şi tată-său şi bunicu-său. Dar se schimbase vremea! România nouă era acum liberă şi în amfiteatrul social era mult loc gol, pentru feciori robuşti şi îndrăzneţi. Aşa s-a făcut că seminariştii cei mai buni de acum 30-40 de ani au năpustit cariera eclesiastică, la ieşirea din seminar, şi au cucerit, prin muncă şi prin merite, multe şi eminente locuri în societatea noastră laică şi politică. Ar fi foarte curios să vezi, într-o statistică exactă, câţi profesori universitari, câţi magistraţi, militari, avocaţi etc. etc., dintre cei iluştri, răposaţi, şi dintre cei încă în viaţă trebuiau să fie astăzi preoţi, arhimandriţi, vlădici şi mitropoliţi!

Astăzi nu mai e nevoie să înceapă cu seminarul. Avem destule alte şcoli, şi copiii preoţilor foarte rar mai intră în seminar cu tragere de inimă. Cariera eclesiastică, neluată în samă şi dezavantajată cum este astăzi, nu poate să mai ispitească pe feciorii de preot şi nici pe alţii cari se simt în stare să înceapă alte învăţături cu foloase superioare.

Am ţinut să scot în evidenţă acest merit special al preoţimii româneşti, că adică mai ales din sânul ei s-a ridicat România burgheză actuală, fiindcă toată lumea a prins gust de discuţii bisericeşti şi privitoare la cler, dar foarte puţini pot şi foarte puţini vor să dea preoţimii noastre ce i se cuvine, când i se cuvine notă bună. Vor fi unii dificili, cari vor obiecta: sunt merite prea generale şi cari nu privesc biserica. Aşa este, dar intenţiunea mea este să revărs asupra clerului nostru o lumină complexă şi variată. Vom vedea treptat, în decursul cronicilor mele, şi calităţi, şi lipsuri, şi un fel deosebit de a proiecta, în viitor, importanţa şi fizionomia preoţimii româneşti. Am început cu nota de mai sus. Nu e o cinste mică pentru preotul nostru să constaţi şi să înţelegi că, din casa lui modestă, a crescut peste România actuală arborele clasei conducătoare.

1914

SUFLUL RELIGIOS ÎN LITERATURĂ
(Scrisoare)

Hotărârea voastră e frumoasă şi merită să fie sprijinită. într-adevăr, o revistă literară cu spirit sincer creştinesc ar fi binevenită şi la noi. îmi dau seama, mi-am dat seama încă de demult că ideile, convingerile şi simţirea celor ce mai ţin la noi de Biserica lui Christos sunt îngropate - la fel cu comoara avarului - şi deci improductive. Prin alte părţi, cei ce mai iubesc pe Domnul au altă atitudine. La vremuri noi, trebuiesc totdeauna orientări şi deprinderi în conformitate. E clar - o claritate care izbucneşte şi orbeşte ca lumina soarelui de vară - că Biserica noastră stă azi, nemişcată şi mirată, înaintea unei situaţiuni din ce în ce mai neprielnică şi mai străină. Trebuie, cu cea mai mare grabă, să ne potrivim timpului şi primejdiilor celor noi şi să începem lucrul mântuitor.

Nici un mijloc, cinstit şi inaugurat şi în alte părţi, nu poate să ne fie de prisos, cu atât mai mult o literatură din cele care să se înalţe un suflu religios. Voi vreţi să faceţi să apară o revistă în acest sens; e bună şi ea.

Ar trebui însă un ziar cotidian numai bisericesc. Faceţi cât puteţi. Eu unul vă înţeleg şi vă aprob din toată inima. Sunt câţiva ani de zile de când, primit cu oarecare bunăvoinţă în lumea noastră literară, tipăresc, pe ici, pe colo, visurile mele evangelice şi închipuirile mele dornice de lumina Mântuitorului. Amabilii păgâni, printre cari trăiesc, s-au deprins cu sufletul meu straniu şi fabulele mele uneori îi interesează. Dacă aş avea încă 2-3 tovarăşi, cu aceeaşi simţire, cu aceleaşi idei, poate că am vedea ivindu-se un curent creştin în literatura românească. Vedeţi, prin urmare, că dorul vostru şi tendinţele voastre nu sunt tocmai nouri depărtaţi şi fără ploaie.

Literatura, poezia, visul!... cât ne-ar fi de binefăcătoare! Ar fi ploaia cea mai binecuvântată peste îndelung sterpele noastre plaiuri bisericeşti. Şi credeţi, tinerii mei prieteni, că ar fi o inovaţie? Credeţi că aţi aduce ceva străin tradiţiunei noastre bisericeşti? Departe de acolo! Să ştiţi că - dimpotrivă! - de când literatura, poezia şi visul s-au stins din sufletul şi din inima oamenilor bisericeşti, tot de atunci s-au veştejit şi trandafirii, au murit şi crinii cu cari Sfinţii Părinţi au încununat pe Biserica Domnului!... Credeţi voi că sfinţii Vasilie, loan Chrisostomul, Grigorie de Nazianz erau nişte cărturari fără poezie, nişte cerberi dogmatişti fără simţire?... Nu uitaţi niciodată: toţi aceşti minunaţi cuceritori de suflete erau nişte mari poeţi, nişte străluciţi oameni de litere!

Dar ce folos! Acesta e trecutul şi e prea departe. Zadarnic am fi învăţaţii lumei şi am aşeza, ca într-o vitrină, străvechea frumuseţe literară creştină, ne trebuie una nouă, potrivită vremurilor noastre. De unde vom scoate-o? Iată marea întrebare. Este evident că ne trebuiesc mijloace noi. Cu mijloacele de până acum nu putem să mergem mai departe. Lumea trece pe lângă noi, ne aude cântând acelaşi cântec vechi şi merge înainte. Tineri entuziaşti, tânăra miliţie a noului Israel, scormoniţi mintea voastră şi aflaţi soluţia problemei! Ce vom face ca să reîntinerim biserica şi să aducem iar în preajma noastră, cucernic şi cuminte, poporul care acum fuge de noi?

Iată înfricoşata problemă care stă în faţa voastră, tot atât de înfricoşată, tot atât de ameninţătoare şi de întunecoasă ca, odinioară, silueta Ierihonului înaintea triburilor Poporului Ales. Voi încercaţi să vă apropiaţi astăzi de temuta cetate, prin literatură, prin cântec!

Domnul să vă ajute! Entuziasmul şi tinereţea sunt totdeauna nobil înduioşătoare. V-a venit şi vouă rândul să încercaţi puterile voastre asupra realităţei tainice şi inerte. Veţi izbuti, nu veţi izbuti - nu importă. Importă un singur lucru: fiţi şi rămâneţi totdeauna curaţi şi sinceri. Forţarea voastră, chiar pierdută, va fi plăcută Celui în semnul căruia voi credeţi. Vă aduceţi aminte... Domnul sta şi privea pe cei ce

puneau ofranda lor în corvana. Erau unii care dădeau mult, dar dădeau din prisosul lor şi cu o inimă,' petttru Domnul, -s&âvezie ca apa... Şi% venit şi o săracă să-şi dea bietul obol. Jertfa acesteia a fost cea mai primită! Sunteţi numai la începutul carierei voastre... Aduceţi jertfa voastră cu inima pe care Domnul a încununat-o cu preferinţa Lui!

1914

„LEIDEN DES JUNGEN WERTHERS'

Leiden des jungen Werthers. într-o carte apărută anul acesta şi foarte de laudă pentru bunele intenţiuni ale autorului, am găsit povestită întrevederea de Ia Erfurt dintre Napoleon şi Goethe. „In urmă, Napoleon aduse vorba despre *Werther* pe care se vede că-1 studiase temeinic. După diferite observări cu totul drepte, el îmi indică un oarecare pasaj şi îmi zise: - De ce ai făcut aşa? Aceasta nu se potriveşte cu firea lucrurilor! Şi Napoleon îşi susţinu părerea cu o mare luciditate, intrând în multe detalii. îl ascultai, păstrând în figură o expresiune senină şi îi răspunsei cu un surâs vesel: - Cred că nimeni nu mi-a făcut până azi această critică, dar o găsesc foarte dreaptă şi mărturisesc că în acest pasaj se află o ştirbitură adusă adevărului. însă, adăogai eu, se cuvine, poate, să iertăm pe poet atunci când, întrebuinţând vreun artificiu greu de descoperit, ajunge prin aceasta la efecte pe cari n-ar fi putut să le atingă, pe calea simplă şi firească. împăratul păru că e mulţumit cu acest răspuns..."

Autorul meu zice mai departe: „S-au întrebat mulţi care este acel loc din *Werther,* criticat de Napoleon. Niciodată, Goethe, care găsise foarte justă critica împăratului, n-a voit să dea în privinţa această explicări categorice. Zadarnice au fost întrebările pe cari i le-au făcut unul şi altul. După o cercetare minuţioasă socotim că Napoleon a găsit o greşală în faptul că Goethe a legat disperarea şi suicidul lui Werther în parte de ambiţia lui dezamăgită şi în parte de iubirea lui fără putinţă de îndeplinire. Napoleon ar fi voit ca singură o dragoste nenorocită să fie cauza morţii eroului. De aci, cuvântul lui către Goethe: - Aşa ceva nu e firesc. Ai slăbit în impresiunea cititorului ideea pe care şi-o făcuse despre amorul imens al lui Werther" (Hippolyte Buffenoir, *De Marc-Aurele ă Napoleon.* Paris, Librăria Ambert).

Socotim la rândul nostru că Hippolyte Buffenoir n-are dreptate. Genialul împărat atrage atenţia poetului asupra unui anumit pasaj din

Werther. în acel pasaj Goethe trecuse uşor pe lângă ceea ce este natural. Dacă Napoleon găsea nefiresc că Werther se sinucide parte din ambiţie rănită, parte din dragoste nenorocită, n-ar fi putut să se refere la un ştiut pasaj. Doar ideea aceasta stăpâneşte toată jumătatea a doua a lui *Werther.* Al doilea, se poate foarte bine ca un om să se simtă chinuit de mai multe nenorociri şi să voiască să-şi pună capăt zilelor pentru suma lor întreagă. Napoleon s-a referit la o anume pagină din *Werther* şi pe ea a găsit-o inconformă cu natura. Răspunsul lui Goethe ne face să întrevedem că defectul găsit de extraordinarul împărat era un defect cu abilitate învăluit de arta poetului: „Am întrebuinţat un artificiu ca să ^ obţin un efect pe care nu l-aş fi putut atinge, rămânând în firesc". Care o fi acea pagină surprinsă de isteţimea lui Napoleon? Nu ştiu! Ştiu însă că Hippolyte Buffenoir n-a găsit-o.

La prima vedere, acest mic roman pe care l-a citit toată lumea pare descusut ca un jurnal scris la întâmplare. Spre sfârşit, se distramă şi se risipeşte - atât de mult încât un editor milostiv îl adună, îl oblojeşte şi-i dă drumul să umble în cârji. în realitate, romanul e compus cu multă intenţiune şi neglijenţa lui e bine calculată. Această înfăţişare de jurnal (sau de scrisori adresate unui prietin care nu-ţi răspunde niciodată) dă lui *Werther* o mare putere de intimitate şi de adevăr. Impresiunea adeseori nimicitoare pe care a făcut-o şi va face-o mai ales asupra sufletelor tinere se datoreşte acestei covârşitoare puteri de adevăr care trăieşte în *Werther.* Acest roman te împresoară şi te sugrumă de «noţiune ca iatacul, rochiile, măsuţa cu lucrul de mână, vasele încă neatinse şi cu flori acum uscate!... ale iubitei moarte de o săptămână. Se pare că într-adevăr toată drama din *Werther* este culeasă din hârtiile şi din odaia unui sinucis din iubire. în parte aşa şi este; restul însă, se înţelege, se datoreşte geniului lui Goethe.

Acest roman, cu aparenţa unei corespondenţe prinse pe apă, are o puternică şi meşteşugită structură interioară. Drama din *Werther* este înfăşurată în alte două drame. Lovitura care doboară pe erou este pregătită şi justificată cu tărie. Mai întâi Werther are idei de suicid şi e un apologet al suicidului, curând după ce a văzut pe Albert, adică după ce s-a încredinţat că Lotte nu mai este a ei. Soarta lui Werther este pregătită, dacă nu chiar demonstrată, prin două pilde paralele, prin două nenorociri cu acelaşi înţeles. Werther cunoaşte pe un om din popor, servitorul unei femei văduve şi frumoase, îndrăgostit de stăpână-sa până la moarte, până la crimă. într-o zi acest servitor e gonit din casa stăpânei mult iubite şi un alt servitor îl înlocuieşte. Când izgonitul prinde de veste că celălalt o să fie mai norocos ca el, fiindcă se şoptea despre o căsătorie cu stăpâna, nu mai stă la gânduri şi înjunghie pe

adversar. Prin urmare, iată o iubire care duce la crimă. într-o zi de iarnă, Werther întâlneşte pe ţărmul Dillinului pe un sărman nebun care căuta... flori, pentru iubita lui. Fusese altădată un om cuminte, sârguincios funcţionar, chiar în slujba tatălui Lottei, şi se îndrăgostise de Lotte atât de greu încât căzuse în tristeţă neagră, pe urmă în nebunie furioasă şi acum era dement senin şi iremediabil. Prin urmare, iată al doilea fel de iubire, acela care duce la nebunie. Mai este încă un fel, acela era să fie felul lui Werther. Aceste două drame cari înfăşoară şi asigură pe a lui Werther dau impresia acelor pereţi îndoiţi şi întreiţi cari asigură coprinsul lăzilor de bani, sau impresia acelor cutii închise una într-alta, ca să păstreze bine în cea din urmă un giuvaer de mare preţ.

Goethe intercalează în *Werther* o traducere din Ossian. Intercalarea aceasta e foarte abilă şi efectul ei este uimitor de puternic. Werther şi Lotte se văd cea din urmă oară. Lotte îl roagă să-i citească ceva. într-un sertar erau câteva cântece de Ossian, traduse chiar de Werther. Durerea celor doi amanţi nu putea să fie mai bine însoţită decât de gemetele oceanului. Şi cu jalea sufletelor lor se potrivea adânc jalea tumultuoasă şi eroică din inspiraţia lui Ossian. Aceste cântece unde este vorba numai de ape mari, de vânători şi de lupte între eroi, de iubiri fără de moarte, de morminte în cari Morar, Oscar, Fingal... se prăbuşesc ca nişte brazi, în prăpăstii, răsturnaţi de fulgerile cerului - aceste cântece sunt o orchestră ascunsă, care se aude în piesă la un moment foarte bine ales. Goethe cu clarităţile lui stilistice, atât de primăvăratice, atât de clasice, poate că n-ar fi izbutit să lase peste sufletele eroilor lui şi peste noi acea tragică şi fumegândă impresiune din Ossian.

Cât timp *Werther* va fi citit şi va emoţiona - şi acest timp va fi lung - tot atâta cititorul va fi curios să afle împrejurările în cari această carte a fost scrisă. Localitatea în care Goethe vede trăind pe eroii lui este orăşelul Wetzlar. Acolo au şi loc premisele reale din romanul lui Goethe. Wetzlar este la vreo 80 km. departe de Coblentz, la confluenţa râurilor Wetzbach şi Dillin. Lotte din *Werther* se numea Lotte în realitate - Lotte Buff. Albert, logodnicul Lottei, era un oarecare Kestner, secretar de legaţie. „Kestner care era cu opt ani mai bătrân ca Goethe, era om deştept, dar rece şi cam pedant. El avea cea mai neclintită încredere în Lotte şi în amicul său Goethe... Este sigur că Goethe iubea pe logodnica prietinului său, dar ştiu să se stăpânească bărbăteşte şi, în chip nobil, deşi cu adâncă durere, se smulse de lângă ei, la 11 septembrie 1772, părăsind Wetzlarul şi înapoindu-se la Frankfurt... Poetul nu-şi biruise cu totul pasiunea. în camera lui avea, în perete, silueta Lottei, convorbea cu ea în mintea lui, scria când lui Kestner, când Lottei şi visând necontenit la fericitul sfert de an petrecut

cu ei la Wetzlar era dornic de revedere. Pe lângă aceasta, în Frankfurt nu se simțea deloc la largul lui, ba dimpotrivă, era atât de despărțit de lume şi de Dumnezeu, încât în mijlocul plăcerilor vieţii era cercetat de gândul suicidului. Atunci, află că tânărul Ierusalem, feciorul unui teolog cu vază din Braunschweig, care, tot ca secretar de legație, lucra-se cu Goethe în Wetzlar, s-a împuşcat din dezgust de viață. Kestner, fără să aibă vreo bănuială, îi împrumutase arma de foc pe care Ierusalem i-o ceruse sub cuvânt că pleacă în călătorie. Ceea ce îl împinsese la suicid erau jignirea sentimentului de onoare şi o dragoste neîmpărtăşita, chiar respinsă, către femeia unui funcționar din Wetzlar.^ Goethe fu zguduit până în adâncul sufletului de această noutate. în Ierusalem el văzu propria sa icoană, în iubita sinucigaşului văzu icoana Lottei; îşi dădu seama unde era să ajungă'dacă nu s-ar fi împotrivit ispitei la timpul cuvenit. Astfel, cele două principale caractere ale romanului stăteau înaintea lui" (Robert Koenig, *Deutsche Litteraturgeschichte,* pp. 434-435).

în anul următor, 1773, Goethe scrise pe *Wetther* şi anume în patru săptămâni. După tipărirea lui, autorul trimise Lottei un exemplar: „O, Lotte, cât mi-e de scumpă această cărticică! îți vei da seama când vei citi-o şi exemplarul acesta prețuieşte pentru mine atât cât ar prețui dacă ar fi unic în lume. L-am sărutat de o sută de ori; l-am înfăşurat în aşa fel ca nimeni sa nu-1 atingă. Aş dori ca fiecare dintre voi să-1 citească îndeosebi şi fiecare să-mi scrie un cuvânt despre el". Răspunsul lui Kestner fu destul de acru şi nu putea fi altfel. In Italia, în Spania, în Franța, după publicarea acestei cărți, ar fi urmat un duel între autor şi bărbatul Lottei, ori divorțul soților, ori te miri ce tragedie. Cumpăniții germani, însă, lăsară necazul să treacă şi nu stricară deloc prietenia cu marele poet. Afară de aceasta, grabnica şi larga celebritate a cărții, zgomotul asurzitor care se făcu în jurul ei, traducerea ei în toate limbile, sinuciderile *ă la Werther,* cari urmară, avură asupra soților Kestner o firească înrâurire. Aceşti bravi burghezi se simțiră, în cele din urmă, foarte măguliți că numele lor e şoptit de toată lumea şi că doamna Charlotte Kestner a putut, într-un moment, să subjuge atât de serios, dar şi de nevinovat, inima genialului poet.

Werther, odată scris şi tipărit, autorul se simți „ca după o spovedanie la duhovnic, din nou vesel şi liber şi cu drept la o nouă viață. Acest vechi medicament casnic îmi fusese de cel mai mare folos. Dar pe când eu mă simțeam uşor şi limpezit, fiindcă prefăcusem realitatea în poezie, amicii mei făcură dimpotrivă şi se rătăciră, prin faptul că se apucară să prefacă poezia în realitate, să pună romanul meu ***in*** acțiune şi să se sinucidă. Şi ceea ce la început se întâmplă între puțini, se întâmplă după aceea în publicul cel mare. Astfel cărticica aceasta, care îmi folosise atât de mult, fu discreditată ca foarte vătămătoare" *(Wahrheit und Dichtung,* cartea 13, pag. 200).

Goethe mai avu şi alte neajunsuri de pe urma lui *Werther.* Acestea sunt, cum s-ar zice, riscurile şi primejdiile meseriei. Operele scrise cu sinceritate şi cu forță vor trece totdeauna prin cugetele cititorilor ca un duh de vijelie prin lanurile coapte. Criticii, moraliştii, filosofii..., aceşti respectabili păzitori ai holdelor noastre sufleteşti, vor fi totdeauna neputincioşi față cu furtunile dezlănțuite într-o inimă de poet şi deci într-o operă de artă. Cam ce poate paznicul de holde, cu toiagul lui bun pentru viței, în fața unei furtuni, tot atât şi moralistul critic, în fața lui *Werther* şi a altor furtuni de acelaşi fel. „Pe când lucram la *Werther,* nu-mi era necunoscut norocul acelui artist de odinioară căruia îi fusese dat să modeleze o Venere după mai multe frumuseți. Aşa îmi luai şi eu libertate să plăsmuiesc pe Lotte din făptura şi însuşirile mai multor copii frumoşi, deşi liniile principale erau luate de la cel mai iubit. De aceea, cercetătorii cărții puteau să găsească asemănări cu mai multe femei şi uneia sau alteia din acestea nu îi era cu totul indiferent să treacă de adevărata Lotte. Aceste mai multe Lotte, însă, îmi pricinuiră un chin nesfârşit, pentru că oricine mă întâlnea voia hotărât să ştie unde sălăşluieşte adevărata Lotte" *(W. & £>.,* cartea 13, pp. 208-209). Deci, alte necazuri profesionale, dar ceva mai temperate, căci oricât de supărător ar fi uneori acest soi de curiozitate din partea cititorilor, mai rămâne loc şi pentru oarecari petrecere şi măgulire pentru autor.

După publicarea lui *Werther,* patima lui Goethe se stinse cu totul. Alte femei, alte iubiri şi alte opere aşteptau pe poet, în calea lui din ce în ce mai dominantă şi mai luminoasă. Soții Kestner avură mi se pare vreo 12 copii. Kestner muri în anul 1800, după o fericită căsnicie de peste un sfert de veac. Dar ce alt decât mormântul poate să mulțumească şi să împace deplin inima omenească! Lotte Kestner, subt cununiile nunții ei de argint, nu uitase încă, nu putea să uite pe frumosul ei suspinător de altădată, astăzi de toți sărbătoritul Goethe. în anul 1816, adică la vârsta de vreo 64 ani şi după o văduvie de 16, Lotte dori să vadă încă o dată pe autorul lui *Werther.* Se zice - detaliu naiv şi mult atingător - că Charlotte Kestner se îmbrăcă şi apăru lui Goethe în portul Lottei Buff de acum 43 de ani! Dar, vai, era prea târziu, atât de târziu că se vestejiseră chiar şi părerile de rău, în inima poetului!

Charlotte Kestner muri în anul 1827, cel puțin cu ideea că Lotte din *Werther* este ea întreagă. Mărturisirea de mai sus a lui Goethe, însă, cum că Lotte a lui este, ca Venerea antică, luată după mai multe frumuseți, era adevărată. „Ceea ce soții Kestner n-au ştiut şi n-au aflat

niciodată este următorul lucru dat pe faţă întâia oară la 1879, prin publicarea scrisorilor lui Goethe din anii 1773-1775 către Sophia von Laroche, anume că în partea a doua a lui *Werther,* unde Lotte apare ca soţia lui Albert, modelul nu mai este Charlotte Buff, ci Maximiliana Brentano, din Frankfurt, prima fiică a Sophiei! Şi tot de la Maximiliana Brentano sunt şi ochii cei negri ai Lottei, pe cari, fireşte, eroina îi are şi în partea întâia şi în partea a doua a romanului..." (Robert Koenig, *Deutsche Litteraturgeschichte,* p. 438).

Cu toate acestea!... Cu tot nedescurcatul acestor suflete de artişti, cu tot nedescurcatul sensibilităţei şi al iubirilor lor, ne va fi de-a pururi farmec să întrevedem pe Eleonora d'Este în oglinda inspiraţiei luî Torquato Tasso, sau pe Fornarina în Madonele lui Rafael! Şi rămâne în veci adevărat, pentru iubita oricărui artist ,mare, aceea ce Corneille, bătrân, scria tinerei şi frumoasei comediane - la Du Parc:

Chez certe race nouvelle
Ou j'aurai quelque crddit
Vous ne passerez pour belle-
Qu'autant que je l'aurai dit!

1914

„NEVESTELE LUI MOŞ DOROGAN"

E o broşură de vreo treizeci de pagini, editată de Biblioteca „Germinai" şi scrisă de Ion C. Vissarion. O ştiam printre cărţile mele, dar am lăsat-o, luni întregi, în raftul prăfuit. în vremea aceasta am ajuns să-l cunosc pe autor. La început, îl întâlneam prin redacţii, în lumea atât de amestecată şi de tranzitorie a ziariştilor. „Te uiţi la băiatul ăsta? E ţăran autentic, dintr-o comună din judeţul Dâmboviţa. E însurat, are copii, nevastă, locuri la câmp... Dar diavolul nu-l lasă în pace. I-a dat neastâmpărul şi pofta scrisului. Scrie lucruri interesante... Ia să-l urmăreşti"... M-am uitat la el cu simpatie. Din înfăţişarea lui timidă, mi-au rămas, în amintire, ochii lui neodihniţi şi de un verde tulbure. L-am întâlnit de atunci adesea, cu crescândă apropiere sufletească. îl urmăream prin ziare şi reviste. Totdeauna în paginile lui - ca în nişte crosne neobişnuite de ramuri şi de ierburi - găseam, pe lângă pălămidă, ţepi şi uscături, şi flori nebănuite, mari şi minunate. Şi numai un intim şi dăruit cunoscător al sufletului, al graiului şi al frumuseţilor câmpiei putuse să le adune.

M-am născut şi am crescut între ţărani. Vissarion, cu lumea lui de amintiri şi de experienţă de la sat şi din ogoare, din pădure şi din luncă, din cârciumă şi de la şezători, îmi readuce, ca nimeni altul dintre scriitorii noştri, sub ochi şi în inimă, lucruri de acum un sfert de veac. Acest nou povestitor al durerilor şi al traiului ţărănimii creşte şi va creşte pe zi ce trece în luarea-aminte a celor ce vorbesc şi citesc limba românească. Nu ştiu dacă până azi s-a ocupat cineva de el, fie în bine, fie în rău. Sunt sigur, însă, că în viitor va da multora de vorbă. încep eu şirul. Vissarion nu se va supăra când va găsi *Nevestele lui moş Dorogan* printre tomurile mele brăcuite. Impresiile simpatice şi largi nu sunt numaidecât monopolul criticilor de meserie.

Mi se pare că între Vissarion, care scrie despre oameni şi traiul de la ţară, şi alţi tovarăşi mai vechi şi mai noi care au scris tot despre ţărani şi traiul lor, este o deosebire vrednică de subliniat. Scriitorii de talent (numai pe aceştia îi am în vedere), cari au zugrăvit câmpiile şi pe ostenitorii de pe ele, când au început să scrie nu mai *trăiau* la ţară, ci veniseră la oraş. Ei se stabiliseră între noi, erau boieri (funcţionari, profesori...), se îmbrăcau şi trăiau ca la oraş. Satul şi câmpiile erau acum trecutul. Unii dintre aceşti scriitori, e drept s-o spunem, nu erau ţărani decât pentru că se născuseră şi copilăriseră la ţară; în realitate ei erau copiii proprietarului, arendaşului, subprefectului etc. Aceşti scriitori plecaseră din sat cam pe la zece-doisprezece ani, adică după terminarea claselor primare. Urmaseră liceul, facultatea... şi veniseră, aproape regulat, să-şi petreacă vacanţele în satul natal.

Vissarion se deosebeşte de toţi aceştia.

El s-a născut la ţară, a învăţat numai şcoala elementară, s-a căsătorit la optsprezece ani, are o droaie de copii, o casă ţărănească neaoşă, care plesneşte de mulţimea stăpânilor, are *pământ de zestre* şi e printre mijlocaşi, adică are după ce bea apă, dar nu stă în rând cu cei cu sute de pogoane. Cu ce a trăit el până când a izbutit să frângă indiferenţa noastră şi să înceapă să strecoare ziarelor şi revistelor - pe un preţ destul de slab - proza lui? A avut fel de fel de meserii: a fost notar, perceptor, agent sanitar, a fost şi cârciumar, fireşte, însă totdeauna cu zero profit, fiindcă Vissarion s-a născut poet şi poet o să moară.

Deşi n-a învăţat decât şcoala primară, acest necăjit copil al satului a citit cu turbare tot ce i-a căzut în mână.

Vorbeşte mai frumos ca mulţi orăşeni, şi ai crede, când stai să-l asculţi, că are măcar licenţa în drept. Cu cât îl cunosc mai de aproape cu atât mi se pare mai interesant. Mărturisesc că, întâlnind pe Vissarion şi scrierile lui, mi-am zis: iată, în sfârşit, un adevărat cunoscător al oamenilor şi al lucrurilor de la ţară! Dar am căutat să analizez şi să

drămuiesc impresiunea mea. De ce mi se pare mie că Vissarion descrie mai adevărat şi mai întocmai pe ţăranii noştri decât ceilalţi cari au încercat acelaşi lucru (lăsându-1 la o parte pe de-a pururi pomenitul Creangă)? Pentru că ţăranii printre care am trăit eu, până la doisprezece ani, semănau aidoma cu ai Iui Vissarion. Se prea poate ca ţărănimea din Muntenia să se deosebească mult de cea din Moldova. Vissarion e din Dâmboviţa, şi anume de prin marginea-i de miazăzi; eu sunt din Teleorman. Ţăranii cari apar, în puternicile viziuni ale lui Vissarion, parcă sunt de la noi. Iată, mi-am zis eu, ce mă face să găsesc că Vissarion zugrăveşte pe ţărani ca nimeni altul.

Şi cu toate acestea uneori Vissarion ni se pare pe cât colo romantic! Scrie uneori unele bucăţi, ori cel puţin pune„ în unele bucăţi, pe ţărani să vorbească astfel, încât te întrebi: dar ce fel de ţărani sunt ăştia care au sentimente atât de onduloase, atât de susţinute şi de bine exprimate? L-am întrebat, deunăzi, cu prilejul unei nuvele pe care i-o respinseseră colegii mei dintr-o redacţie literară, tocmai fiindcă li se păruse întrecută şi romantică - l-am întrebat familiar şi frăţeşte? cum vorbesc eu cu el:

- Bine, măi Vissarioane, ce fel de ţărancă e aia a ta, care îndrugă pe nerăsuflate patruzeci de pagini, face versuri când vorbeşte şi-şi spune povestea şi obida, de parcă le citeşte de pe carte?

Vissarion mi-a răspuns cam înţepat, dar - cine ştie - poate cu dreptate:

- Voi, ciocoii ăştia care faceţi literatură românească, vă miraţi şi nu vă vine a crede când auziţi din gura omului de la ţară un grai ceva mai curgător şi mai sufletesc. Cunoaşteţi rău pe ţărani! Ţăranii voştri ori de-abia bâlbâiesc, ori sunt nişte haiduci internaţionali. Nota justă şi adâncă vă lipseşte. Lăsaţi pe Vissarion să vă zugrăvească pe ţărani, că nu degeaba a fost el cârciumar şi perceptor!

Mai zilele trecute, a venit la mine şi mi-a citit o piesă în patru acte; *Fiul întunericului.* L-am ascultat cu crescândă emoţiune. într-un sat din părţile noastre, ţâşnesc din pivniţele lui Lache izvoarele basamacului otrăvit. Câţiva ţărani mai aprigi şi mai meşteri decât ceilalţi au adunat cu vicleşug sute de pogoane, sunt stăpâni pe situaţie, au încrederea celor mari şi împing, la alegerile comunale, pe consătenii lor spre adăpătorile lui Lache. Tipuri fioroase trec pe dinaintea noastră, în atmosfera violacee a cârciumii asasine. O conştiinţă dreaptă şi apostolică se ridică între ţărani şi propovăduieşte împotrivirea electorală. E un tânăr care încă nu are 20 de ani, dar care e o minte luminoasă, o inimă plină de dragoste de oameni, un profet şi un poet. Dar e aproape singur! Proprietarul, chiaburii satului, preotul paroh sunt împotriva lui. Duşmănit şi înconjurat de atâtea neînvinse obstacole cum este, Ion

Trupeanu ne apare cufundat şi pierdut, ca într-o prăpastie. Şi atenţiunea Didonei, fiica proprietarului, trece peste fruntea lui ca o rază rătăcită până în fundul prăpastiei. Ion Trupeanu e pierdut. Primarul şi jandarmii din comună îl implică, bun, nevinovat, într-o hoţie oarecare şi-1 duc legat cot la cot înaintea d-lui prefect, care ştia de faima de instigator şi care se găsea tocmai în casele amicului său, proprietarul, la logodna Didonei.

Fiecare act e plin de viaţă, dureroasă, brutală, aşa cum este viaţa din satele noastre. Din nefericire, însă, piesa nu are unitate. Actele nu se îmbucă unul într-altul, nu se cer unul pe altul şi maşinăria stă pe loc. Nu m-am mirat. Vissarion n-a văzut până acum nici o piesă bună şi nici o piesă clasică!

Putea să le studieze din cărţi, dar cărţile costă parale şi Vissarion e un biet ţopârlan cu zece pogoane de pământ. Franţuzeşte nu ştie până acum, fiindcă la ei în sat se vorbeşte numai româneşte. Şi totuşi, stau şi admir cât de puternică şi de felurită e vlaga ţărănimii noastre, când, de sub atâtea straturi de ignoranţă, de mizerie şi de gunoi administrativ, a putut să împungă şi să sară, până la grădina boierilor, acest viguros izvor care e talentul lui Vissarion. Cât s-a luptat omul ăsta ca să ajungem azi să-i ştim de nume! Câte târcoale deznădăjduite n-a dat el redacţiilor şi oamenilor noştri cu vază literară! Câte poteci de vulpe bate el, aici în Bucureşti, până să scoată câţiva franci de la un ziar, de Ia o revistă, pentru paginile lui scrise acasă, în crucea nopţii, când cei şase copii dorm de jur-împrejur? Şi ce ar ieşi din copiii poporului nostru când atâtea piedici infernale nu i-ar opri şi poticni în drumul spre lumină! Şi câţi Vissarioni, ca ăsta, n-or muri şi n-or fi murit de meningită, de lingoare, de pelagră, de sifilis şi de lanţurile purtate în fundul ocnei!

Nevestele lui moş Dorogan e o poveste plină de suspine şi cam nevinovată, în care moş Dorogan îşi recheamă viaţa-i de cioban şi cele câteva neveste din tinereţe. E o istorie naivă şi atrăgătoare. Aşa trăiau părinţii noştri, pe pământul încă nemăsurat cu centimetrul, plin de păduri întinse, plin de livezi cu iarbă naltă până la piept, plin de voie bună şi de belşug!

- Ştii bine, măi Vissarioane?
- Ştiu foarte bine!

Cum să-1 contrazic, cum să-1 fac să admire timpurile noi, când în inima lui s-au depus, ca nişte cristale, desfătatele amintiri ale bătrânilor? Şi moş Dorogan îşi aduce aminte de vremurile cari nu mai sunt şi de nevestele lui cari nu vor mai întineri! Moşul nostru n-a fost

moralist, ba a mers, de felul lui, cam razna de morală. Cine ştia, pe atunci, ce însemnează acest cuvânt modern! Lui moş Dorogan îi pare rău că a îmbătrânit, îşi recheamă iubitele cu o clarissimă putere de viziune şi vezi - incult şi amoral cum este - ne ridică până în sferele suavei păreri de rău. Ne pare rău că tinereţea trece şi că frumuseţea nu ne aparţine decât o clipă, iar dorul după ea o veşnicie!

Şi moş Dorogan ăsta din Costeşti creşte mare-mare... Şi faima lui ajunge să se înfrăţească, în depărtarea cugetului nostru, cu ilustre fantome din scriitorii străini - despre cari moş Dorogan n-are nici o idee, cum n-au nici privighetorile despre Beethoven.

1914

AMICUL MEU TUDOR ARGHEZI

Sunt aproape nouăsprezece ani de când ne cunoaştem şi ne stimăm. Am dat mâna puternic, sufleteşte, cu prilejul unei călătorii, pe jos, până la Mănăstirea Căldăruşani, în nişte împrejurări neobişnuite şi neşterse. Ne-am legat prieteni şi am rămas prieteni de-a lungul anilor aducători de prefaceri şi de ruine, de-a lungul inegalităţilor şi surprinderilor vieţii. Prietenia noastră era întărită şi sporită prin faptul că făceam parte amândoi dintr-o confrăţie sufletească mai largă, multă vreme puternică, nici astăzi desfiinţată. Ne întâlnisem - pe băncile liceului, pe aleile Şoselei Kiseleff, prin coloanele revistelor de o zi - câţiva visători, câţiva poeţi, câţiva copii ciudaţi. Unul dintre ei era Armând Şarenga, despre care am scris cândva o pagină de rechemare. Un altul era şi este amicul de totdeauna, poetul V. Demeţrius. Al treilea era şi este iubitul meu văr, N. D. Cocea. Voi cere într-o zi, acestor scumpi tovarăşi - eu, care eram secretarul sufletesc al confrăţiei - îngăduiala să-mi aduc aminte de acele zile, destul de depărtate, ascunse multă vreme în sufletele noastre, ca sămânţa sub brazdă, dar azi din ce în ce mai biruitoare şi mai fertile.

Ne lega cultul poeziei şi al libertăţii impresiilor noastre. Va fi clar, într-o zi, că nici Arghezi, nici Cocea, nici ceilalţi n-au cântat la strana nici unui pontifice literar, n-au făcut parte din nici un cenaclu profitabil şi au crescut cum au putut, fără să-i ştie nimeni. Aşa se face că aceşti scriitori n-au acte de stare civilă literară! S-a pomenit lumea cu ei, aşa, deodată. De unde vin, ai cui sunt, ce magistri îi patronează - haos complet. Nici unul dintre ceilalţi scriitori, azi în viaţă şi mai tineri, n-au avut parte de o aşa soartă vitregă. Fiecare dintre ei posedă, în dosarul actelor de valoare, câteva recunoaşteri, câteva consacrări, garantate şi iscălite de autorităţile în drept.

Ne lega farmecul prieteniei tăinuite şi încrederea în negreşitele noastre destine viitoare. Ani de-a rândul, deşi risipiţi de nevoile vieţii, deşi vădit luaţi peste picior de soarta ironică, noi am continuat să ne întâlnim şi să fim convinşi că într-o zi vom face lumea să vorbească de noi. Dintre noi toţi, cel mai încercat a fost Arghezi. De la 1899 până dincoace de 1910, viaţa lui a fost o luptă înăbuşită şi crâncenă cu cele mai felurite şi mai bizare adversităţi. într-o zi am pornit amândoi în pas egal, solemn, pe un drum cutezător şi splendid, el spre Thebaida, eu spre Şcoala din Alexandria. Dar eram nişte copii pe care realităţile vieţii trebuia să ne dăscălească dureros, pe bietul Arghezi îndeosebi. Nu pot să-mi aduc aminte de aceste vremuri fără un fior de regret. A fost un şir de ani când acest om, de excepţională forţă sufletească, a făcut parte din lumea noastră eclesiastică şi această lume a dormit pe el, cu nepăsare, ca pe o pernă de câlţi! Suferinţe mari şi fără număr au împins pe amicul meu afară din cărarea eroismului creştinesc.

Şase ani Arghezi a trăit departe de pământul românesc, prin Elveţia, prin Franţa, într-o sărăcie strălucită. Odiseea lui în acest timp îmi este vag cunoscută; poate că într-o zi el va povesti-o nepoţilor noştri. L-am regăsit neschimbat, acelaşi cu el însuşi. Şi, lucru minunat, ne-am întâlnit tot acolo de unde plecasem, adică la izvoarele poeziei şi ale dragostei de libertatea noastră sufletească.

O mărturisesc, ne deosebim profund unul de altul: el e gros, eu sunt subţire; el e carnivor, eu sunt semivegetarian; el fumează, eu n-am fumat niciodată... Dar ne asemănăm într-un punct capital: iubim frumuseţea şi pe cei ce pot ca s-o redea. El e un temperament războinic, urgent şi agresiv; eu iubesc mai mult pacea decât războiul... Ca în toate lucrurile vieţii, însă, numai sufletul e acela care dă cheia situaţiilor şi hotărăşte. Tot ce crede, scrie, luptă şi proclamă Arghezi (având ori nu cu el dreptatea) pogoară dintr-o convingere năprasnică. Polemica lui porneşte cu sinceritatea unui cal de bătălie. Arghezi se războieşte din temperament şi pentru nişte cauze care stau, în sufletu-i, sfinte ca mormântul Domnului în sufletul cavalerilor cruciaţi. Luptele literare şi politice ale lui Arghezi, timp de câtiva ani, prin revista *Facla,* prin ziarul *Seara,* au tras viguros în preajmă-i un cerc din ce în ce mai larg, de admiraţie, de glorie, dar şi de teamă. Nimic nu poate să încovoaie

sufletul lui Arghezi în favoarea cuiva decât convingerea lui, sinceră şi tare, că acesta e un om de caracter sau de talent, de onoare sau de merit. Arghezi nu are ezitările şi impreciziunile pe care le avem noi, ceilalţi, cu prietenul fără talent sau cu omul fără suflet. Această cutezanţă, această frumoasă libertate îl fac, pe cât de primejdios şi de temut, pe atât de unic şi de apreciat - mai ales de aceia care nu au cu el nici în clin nici în mânecă.

Vorbesc de polemistul Arghezi. Eu unul pun deasupra lui pe poetul Arghezi şi poate că în viitor îmi va fi dat să-l reîntâlnesc. Deocamdată, faţă cu ceea ce scrie azi Arghezi, faţă cu atâta material războinic, trântit » în templul aşteptărilor mele de altădată, eu mă aflu în situaţia bătrânilor Atenei faţă cu Partenonul, prefăcut în arsenal de nu ştiu ce căpetenie militară din istoria elină ulterioară. Şi când revăd, pe ici, pe colea, câte ceva din frizele începute, dorul şi regretul meu sunt şi mai mari:

Cum te găseşti, uşoară zburătoare,
Zăcând aci pe-o margine de drum
Şi nu dormind într-un polen de*floare
Invăluită-n aur şi parfum?

Voind s-aduci comoara ta de ceară
Te prăbuşişi din drumul cel înalt.
Cine-o să vie trupul tău de-afară
Să-l caute şi-n jur să-i sufle cald?

Cu aripa-n ţărână şi în vis,
Strânge la piept comoara ta deplină.
Cât te iubesc, frumoasa mea albină,
Că sarcina chemării te-a ucis!

Ne înfăţişăm azi, alături, în fruntea revistei *Cronica.* Tovărăşia aceasta va părea unora curioasă. Unii cititori ai lui Arghezi vor găsi că paginile mele miros prea mult a biserică. Unii cititori ai mei vor găsi că nu-mi stă bine alături de Arghezi. Şi unii şi alţii, de vor avea bunăvoinţă, se vor dumiri curând. Nu e vorba să împăcăm ori să ameţim apucăturile şi convingerile noastre. Suntem prea sinceri ca să ne amăgim cu o aşa iluziune. Rămânem fiecare aşa cum suntem.

Tovărăşia noastră joacă pe o singură ţâţână: să spunem din toată inima şi cât mai frumos ceea ce gândim. Ne susţine încrederea imensă pe care o avem unul într-altul că nu putem minţi nici nouă, nici celorlalţi. Şi prin acest spaţiu, în gratia de fier a certitudinii - despărţitoare, în alte privinţe - se pot cuprinde viguros două mâini muncitoare!

1915

într-o zi depărtată din anii de liceu, am citit, întâia oară, opera marelui norvegian, dar o uitasem cu totul şi am primit-o, din mâinile tale, acum o lună, ca pe un lucru nou. Am păstrat-o cu scumpătate şi într-o seară - când prin geamurile unui compartiment gol, de vagon, trecea visul fugar şi, pe ici, pe colo, alb al câmpiilor cenuşii - am început s-o citesc. Am isprăvit-o a doua zi, în cercul plin de perspectivă şi de vis al dealurilor din jurul Iaşilor.

Lectura aceasta persistă şi azi în amintirea mea, ca un profil de munte, pe care drumul în orele şi în zilele de atunci trecute n-a putut să-l aştearnă. Iar certitudinea că mâna şi ochii tăi au urmărit cu farmec, cu emoţie, aceste pagini, aceste oglinzi în cari se zvârcolesc fulgere, îmi va fi statornic farmec şi emoţie.

M-am oprit lung la rândurile, la pasagiile subliniate de mâna ta, cu aceeaşi nuanţă sufletească cu care ne oprim lângă floarea privită lung de aceea ce ne este dragă. Le-am admirat şi eu, le-am iubit şi eu, am respirat şi eu parfumul lor! Şi fiindcă te-ai oprit în dreptul lor mai mult decât aiurea, am pus naintea minţei mele acele idei subliniate şi am căutat să luminez cu ele gândurile, dorurile, preferinţele tale. Ai subliniat: *Voinţa e aceea care dă libertate sau ucide.* Ai subliniat: *Ca să îmbrăţişeze toate fiinţele, un suflet trebuie, mai întâi, să iubească pe una dintre ele.* Ai mai subliniat: *în taină, când durerea mi-era mai mare, am muşcat adesea limba aceasta ascuţită spre a pedepsi, şi aceste braţe, ridicate să lovească, ar fi voit să se unească într-o caldă îmbrăţişare.* Apoi acest cuvânt minunat şi adânc:

AGNES: O, visam; acum m-am deşteptat.

BRAND; *Sunt laţuri în vis...*

Şi alte idei şi alte expresii puternice şi izbitoare pe cari le-ai subliniat. Aş fi voit să cobor, din aceste gânduri cari te-au impresionat mai mult, deci cari sufleteşte ţi s-au potrivit cu deosebire, până la rădăcioarele de convingere şi de adeziune, de amintire şi de suferinţă din inima ta. Şi ca într-un câmp imens şi alb - alb ca în zilele celui mai norvegian ianuarie - ca într-un câmp plin de nea, în care aş fi avut mereu înaintea ochilor, în zăpadă, urmele tale de păpuşă, m-am afundat şi m-am pierdut în opera lui Ibsen.

Cât e de spaţioasă, cât de sufletească şi de zguduitoare! Deocamdată, spun drept, figurile şi personagiile ei simbolice (Gerd, Vulturul de pe Vârful Negru, Biserica de Gheaţă, Biserica cea Veche, Biserica cea Nouă) mi s-au părut nişte idoli prea reci şi fără viaţă. Dar cu cât citeam

mai mult, cu atât mirarea şi încordarea mea sufletească erau mai mari. Acest ţinut îngheţat - plin de piscuri troienite şi de văi în cari moartea doarme subt câtiva stânjini de omăt, plin de pumnalele pe cari oceanul le înfige adânc în ţărm, plin de ceaţă şi de simboluri grele - e întreg viu, deodată, e cald ca inima şi ca focul şi e aprig ca bătăile inimei şi ca visul! Acei idoli, cari la început par de piatră şi morţi, ca sculpturile templului din Karnak, te zguduie deodată cu impresia că se mişcă şi sunt vii. Aşa se face că, la urmă, auzi cu Brand cum fâlfâie Vulturul din preajma Bisericei de Gheaţă şi eşti halucinat ca Gerd, când descarcă arma în pasărea vedeniilor ei şi dărâmă avalanşa peste ea şi peste Brand. Dar ce nebunie plină de înţeles e nebunia Gerdei! E poate o nebunie prea sistematică şi superioară. Gerd, nebuna, stă mai sus, cu vedeniile şi cu apocalipsa sufletului ei întunecat, decât toţi ceilalţi oameni teferi din jurul ei. Sistem şi intenţiune, calcul şi simbol sunt pretutindeni în acest poem dramatic. Şi poate de aci porneşte acea impresiune de răceală pe care o ai când începi să-1 citeşti.

Fiordul tresare de viaţă, cununa gheţurilor -eterne se preface în cunună de jar şi icoanele respiră! Dar e un noroc special al lui Ibsen că aceste icoane nu vor spune niciodată articulat, definitiv, cum le cheamă şi ce vor. Ele sunt vii, dar stau departe, şi o muzică cerească pogoară pe altare de aur şi de azur şi îmbracă în mii de rezonanţe şi de înţelesuri via catedrală a lui Ibsen. Dar gonind toate aceste strălucite miragii ale sufletului şi ale ţărmului scandinav, ce-ai putea să zici că este Brand, cu nişte cuvinte obişnuite şi rezumative?

„Brand, dându-se jos printre oameni, însemnează ideea care ajunge acţiune şi care suferă încercările puse înainte-i de realitate. Cele mai temute din aceste încercări vin, netăgăduit, din sentimentele pe cari viaţa le face să se nască în însăşi inima idealistului. îndată ce Brand cunoaşte simţimintele omeneşti, *ideea* e în primejdie să se scufunde şi s-ar scufunda dacă Gerd, mesagera înălţimilor, n-ar veni s-o mântuiască, sfărâmând fericirea pământească a apostolului" (Prefaţa contelui Prozor).

Iată, mi se pare, o caracterizare scurtă şi fericită. Brand coboară între oameni, Brand e preot, dar e cel mai norvegian dintre norvegieni, inimă de silex şi de gheaţă, cu tot focul care doarme în silex şi cu toate fulgerile pe cari lumina le deşteaptă din gheaţă. El a înţeles şi iubeşte pe Dumnezeul din *Vechiul Testament,* pe Dumnezeul justiţiei înfricoşate. Pentru el şi pentru cauza lui, acest Dumnezeu voieşte şi cere *ori totul ori nimic.* Cerul e inaccesibil, ca în legea cea veche. Nici o scară de îndurare n-a pogorât de acolo pentru noi păcătoşii. Nici un *compromis* n-a avut loc între cer şi pământ. Christos n-a ridicat pe

Cruce nimic din povara care ne încovoaie şi ne striveşte. El n-are milă, nu ajută, nu scade din datoria noastră şi nu pune de la el acolo unde noi nu mai avem. El vrea totul sau nimic! El trece peste noi, el coboară, peste infinita noastră mizerie, plin de strălucire şi îngheţat, ca soarele Norvegiei peste fiorduri şi peste zăpezile eterne! Brand e în stare să-şi despice inima în două şi şi-o despică într-adevăr, pentru Dumnezeu, pentru datorie (căci nu pot să zic: pentru aproapele) dar din ea nu curge nici o picătură de sânge.

Brand Iasă pe mamă-sa să moară fără mângâierile *Evangheliei,* fiindcă mamă-sa, în ora ei din urmă, n-a putut să-şi smulgă sufletul cu totul dragostei de cele pământeşti. Brand sacrifică - mai mult decât Avraam pe Isac - pe micul Alf, copilul său, datoriei aspre şi rectiline. Brand stoarce inima soţiei sale Agnes cu o mână de fier, o face să dea săracilor toate lucruşoarele rămase - şi atât de scumpe bietei mame! - de pe urma lui Alf. Toate! toate! până şi boneţica udată de lacrămile mamei şi de sudorile agoniei copilului! Sângeroasă caritate! exagerată şi de prisos! Agnes coboară în mormânt, după Alf. Dumnezeul lui Brand o cere şi pe ea, *Dumnezeul care omoară pe cine L-a văzut!* Şi actul IV se termină cu aceste cuvinte cari îngheaţă inima:

„Fii tare până la urmă, suflete! Biruinţa biruinţelor este să pierzi totul. A pierde totul fuse câştigul tău. Nu stăpâneşti de-a pururi decât aceea ce ai pierdut."

Nu! Dumnezeul lui Brand nu e Dumnezeul nostru! Nu-1 recunoaştem şi-1 respingem. Dumnezeul nostru este Iisus Christos. Graţia lui, infinită şi dată gratis, umple cerul şi pământul. Altfel, toată venirea lui în lume şi toată opera Răscumpărărei rămân fără de înţeles. Altfel, această dumnezeiască şi fericită ipotecă asupra labirintului păcatelor noastre se desfiinţează, în folosul disperărei şi al Diavolului. în fond, nu gândeşte şi Ibsen tot aşa? Cuvântul care încheie poemul său dramatic proclamă că: *Dumnezeu este dragoste.*

Dacă, însă, nu înţelegem şi nu primim pe Brand teologul, primim şi iubim pe Brand idealistul. în privinţa aceasta, Brand e reprezentativ. Face parte din familia celor destinaţi prăpăstiei sau avalanşei. între el şi bunul-simţ comun toate punţile sunt rupte. Convorbirea din actul V, dintre Brand şi Decanul Pastorilor (adică ciocnirile dintre acest cap de fier care este Brand şi ciocanele înţelepciunei practice curente) este nepreţuită! „Nimeni nu triumfă, dacă nu este din epoca lui. Te uită la artă, te uită la poezie. Dispreţuiesc ele oare legile vremei noastre?... Şi de ce nu le dispreţuiesc? în virtutea fireştei legi care cere să te conformezi nevoilor ţărei tale. Trebuie ca fiecare să-şi domolească temperamentul, să nu se ridice peste nivelul celorlalţi, să nu se azvârle

înainte, ci dimpotrivă să se şteargă în mulţime. Trăim, cum zice primarul, într-un secol umanitar. Inspirându-te din spiritul secolului, vei ajunge la lucruri mari. Dar pentru aceasta, trebuie să pileşti toate unghiurile, să retezi crengile răzleţe, să te faci neted ca ceilalţi şi să n-o iei niciodată pe drumuri neumblate; numai atunci opera d-tale va fi durabilă."

Lecţie de prisos! lecţie pierdută! şi pentru Brand şi pentru toţi aceia cari s-au născut subt steaua lui cea rea! Brand gândeşte: „Ce dreptate avea! ce groaznică dreptate avea! şi cu toate acestea ce gol spăimântător în cuvintele lui!" Ceea ce însemnează că boala din fire e fără leac.

Brand e sortit pieirei. Logica ori seriozitatea faptei lui Brand, când târăşte în munţii prăpăstioşi şi îngheţaţi pe bietul norod, ar fi şubrede, dacă fapta aceasta n-ar trebui luată într-un înţeles înalt simbolic. Brand trebuie să moară. S-ar putea spune despre ideal ca despre Iehova: Cine a văzut pe Iehova, trebuie să moară!

Şi Brand moare, zdrobit de ideal, de duhul împotrivirei acestei lumi, de avalanşa smulsă din repaos, prin focul de puşcă tras de Gerd... (nu trebuie să ştim prea limpede) dar moare frumos! O, dacă am putea muri totdeauna atunci când trebuie, atunci când nu mai avem altceva mai frumos şi mai bun de făcut!... Brand nu moare singur. Agnes, soţia lui, doarme în vale alăturea de Alf. Dar Gerd, mesagera înălţimilor, e lângă Brand. Şi dacă e ori nu o mângâiere un trist tovarăş în ora grea a morţei, este fără îndoială cea din urmă fericire iertată unui om - să moară împreună cu aceea care-i este dureroasa trimisă a Idealului!

1915

DIN CAIETUL SĂPTĂMÂNEI [I]

Fiindcă nu suntem elevii lui Schopenhauer şi nu urâm viaţa - deşi prea devotaţi nu îi suntem - privim cu simpatie şezătorile literare. E un fenomen care se multiplică pe planurile vieţei noastre culturale şi care deşteaptă din ce în ce mai mult interesul societăţei româneşti. Se ţin şezători literare la Palat, se ţin în saloanele cele mai distinse din Bucureşti şi se ţin şi în smeritele săli de întrunire ale Cooperativelor şi ale Băncilor săteşti. Se poate spune despre aceste şezători şi bine şi rău, dar se poate spune mai mult bine. Ele sunt un semn mai mult de solidaritate între noi şi de mai caldă circulaţie sufletească în fiinţa noastră socială. Am luat parte la mai multe şezători şi pot să fac asupra lor câteva observaţii.

S-ar părea, la prima vedere, că aceste şezători au asupra celor ce stau şi ascultă o influenţă răsturnătoare de valori. Sunt două lucruri cu totul deosebite a scrie cu talent şi a zice cu talent. Un scriitor mare poate să fie un rostitor nesuferit şi bâlbâit, după cum un actor sau un avocat abil poate să fie o nulitate literară. Şi aici începe încurcătura. Sunt scriitori de talent cari citesc rău sau mediocru şi ale căror bucăţi rămân pentru auditor acoperite şi neînţelese. Dimpotrivă, sunt scriitori cu valoare secundară cari au organ frumos, îndrăzneală, meşteşugul de a zice... şi cari fac, la rampă, să scânteieze ca veritabile pietre preţioase, sticlăria lor literară. Acesta e un neajuns care indispune pe unii scriitori şi-i face să urască şezătorile literare. Mi se pare că mult regretatul Anghel era printre aceştia. Dar cei păgubiţi într-adevăr sunt cei veniţi să asculte. Auditorul, de obicei, nu prea cunoaşte bucata care i se citeşte şi pentru el rămâne talent literar, talentul de a zice al autorului. Dar acest neajuns e corectat în multe feluri şi trebuie să trecem peste el. E o compensaţie a providenţei dacă scriitorul mediocru are darul elocuţiunei. Şi apoi spunerea frumoasă este stimulentă şi educativă. Scriitorii cu talent trebuie să-şi dea osteneala, prin deprindere neîncetată, să înveţe şi ei să citească. Slabele lor succese de la rampă nu trebuie să-i impresioneze. Ce au scris cu talent (dacă este talent) rămâne mai presus de fumăria şi de pâlpâiala unei seri de audiţie.

Din fericire, darul citirei frumoase şi pătrunzătoare îl au şi unii din scriitorii de valoare. Amicul Pătrăşcanu nu citeşte impecabil. Citeşte într-un chip special şi cântător, dar cine poate să reziste umorului lecturei sale! Pătrăşcanu are, la şezători, succese mari şi meritate. Am auzit într-o zi, la o şezătoare literară intimă, pe d-11. Al. Brătescu-Voineşti. Citea minunata-i nuvelă *Călătorului îişade bine cu drumul.* Ne-a lăsat o amintire preţioasă şi luminoasă, ca un diamant.

Am auzit, acum în urmă, la Constanţa, la Galaţi şi la Brăila, pe maestrul mult iubit Coşbuc. El, însă, iese din regula comună şi cele ce scriem aici însemnează joc de trestii, bătute de vânt, la picioarele unui stejar. A citit *Nunta Zamfirei, Cântec barbar* şi alte câteva din copilele lui nemuritoare. Cum a citit - la el nu mai are importanţă. înainte de a începe, când aplauzele se potoleau cu greu, Coşbuc a spus cu multă simplitate: „Domnilor... unii dintre dv. poate aţi făcut din autorul poeziilor *Noi vrem pământ* şi *Cântec barbar* un munte de om; cum vedeţi, nu sunt aşa... Alţii veţi fi făcut din autorul *Subţiricăi din vecini* un bărbat chipeş... v-aţi înşelat şi dv..."

Dar e păcat că Brătescu-Voineşti, Coşbuc, Pătrăşcanu şi alţii apar atât de rar sau deloc la şezătorile literare. Dăm aici de un obstacol care ar trebui înlăturat. Nimeni până azi n-a cugetat sau n-a cutezat să ia, statornic şi în mâini harnice, iniţiativa şezătorilor literare. Aceste şezători au loc la întâmplare şi cum dă Dumnezeu. Ar trebui o tovărăşie de oameni pricepuţi şi energici care să le patroneze, să le introducă şi să le organizeze pretutindeni. Neapărat, este nevoie de un capital iniţial. Când o şezătoare literară şi artistică ar fi organizată de nişte oameni meşteri, sprijiniţi pe un capital, folosul ar fi, pentru toată lumea, mult mai mare decât astăzi. Scriitorii şi artiştii, invitaţi să se producă, ar ii plătiţi boiereşte. Şi plătind boiereşte ai putea să aduci la şezătoare pe cei mai de frunte artişti scriitori. Lipsa de organizare de azi este păgubitoare. Lumea noastră doreşte să vadă.şi să audă pe cei ce făuresc la noi frumosul. Şezătorile mediocre nu mai pot fi înghiţite cu bună-voinţa de la început. Şi pretutindeni se cer, se vestesc, se înjghebează şezători. Să ne gândim bine, cum am putea să le facem mai frumoase şi mai utile!

Am aflat ce-mi trebuia. *Primul omor,* adică broşura no. 1, din biblioteca *Ia şi citeşte* este un rod personal al activităţei teologice şi literare pe care o desfăşură cu râvnă P. C. preot ec. I. Popescu-Mălăeşti. Cercul „de publicaţii religioase şi morale" din care P. C. sa face parte şi-a propus un scop frumos şi de laudă vrednic. Oricine - chiar omul cel mai sucit şi mai iubitor de contrazicere - va trebui să concească că este lucru legitim, din partea celor ce au chemarea oficială să vegheze asupra mântuirei sufletelor din ţara noastră, să muncească şi să lupte în această direcţiune. Pentru ideile şi pentru convingerile lui, omul modern întrebuinţează toate mijloacele cari i se par proprii să-i asigure succesul. Literatura e un mijloc. Şi o găsim foarte adeseori pusă în serviciul multor cauze puţin simpatice şi folositoare. Vom saluta-o, deci, cu entuziasm când o vedem slujind moralităţei, ordinei sociale, religiunei etc.

E însă la mijloc un lucru de nimic, care ne încurcă tot entuziasmul şi toate socotelele. Nu e discuţiunea academică dintre arta tendenţionistă sau tezistă şi arta pentru artă. Ne găsim pe un teren modest şi practic şi nu putem râvni să ne izbim cu creştetul de aceste auguste bagdadii. Nu mai ştiu dacă discuţiunea de mai sus are vreun căpătâi şi Sfântul să ne ferească de reaprinderea ei. E vorba de altceva. Eu am citit destule fabule şi istorioare morale cari mi-au plăcut şi m-au înduioşat. Şi mi-am zis în gândul meu: Acest scriitor a făcut o faptă bună. Din povestea lui, moralitatea, *Evanghelia,* biserica... se resimt în inima mea

reîmprospătate. A izbutit să mă înduioşeze şi să sporească adorarea mea pentru altarele convingerilor lui. Cum a ajuns el la acest efect asupra mea? E taina lui. Noi zicem de obicei despre un autor care ne-a subjugat: *are talent.*

Mi-aduc aminte, în primul loc, de poveştile creştine ale lui Tolstoi. Fireşte, amintirea e nepotrivită, fiindcă aici nu mai e vorba de talent ci de geniu. Dar poveştile lui Tolstoi sunt, după simţul meu, modelul cel mai bun, idealul literaturei care-şi propune să ne facă să iubim mai mult pe Dumnezeu şi pe aproapele. Să lăsăm însă pe Tolstoi. Mai sunt şi alţi autori şi mii de cărticele cu duh evangelie, autori de talent şi cărticele bine scrise cari impresionează şi folosesc. Dar autorii nu sunt români şi ziditoarele lor închipuiri au fost scrise în limbi streine! Iată neajunsul. Ce să facem, atunci? Să fim modeşti şi să traducem în româneşte. E de mii de ori mai cuminte şi mai potrivit scopului ce urmăreşti să traduci, pentru folosinţa sufletelor conaţionalilor tăi, acele scrieri streine, decât să croieşti din capul tău scrieri proaste.

Laud foarte mult, de pildă, pe P. S. arhiereu Antim Petrescu care a tradus şi tipărit un lung şir de poveşti creştine, simple şi potrivite, luate din literatura germană creştină. Ultima broşură din acest şir este *Tânărul din Nisa,* o istorisire din veacul întâi al erei creştine. Bine face P. S, Antim! Şi rău face P. C. ec. I. Popescu-Mălăeşti când se apucă de lucruri ce covârşesc puterile P. C. sale. *Primul omor* stă de faţă şi dovedeşte. Cu o intenţie vrednică de complimente, P. C. autor ne descrie, ne zugrăveşte, ne istoriseşte cum a omorât Cain pe Abel. Cine a cutezat până azi, dintre poeţii şi scriitorii lumei, să descrie acest episod tragic şi cine a izbutit în cutezanţa lui? P. C. ec. pr. I. Popescu-Mălăeşti şi-a ales tocmai uciderea lui Abel, ca să ne convingă despre urâţenia păcatului şi să ne inspire o frică salutară. P. C. sa scrie un fel de poveste filosofică, bogată în citaţii biblice, în reflecţiuni, plină de icoane reci ca gheaţa şi de numeroase prăpăstii filosofice. Dar orice aş spune eu nu poate echivala cu o pagină din această istorisire. Iată pe Adam, neliniştit, din pricină că Abel şi Cain nu se mai iviseră, neliniştit de multe gânduri şi presimţiri:

„De multe ori pornirile mai sălbatice ale lui Cain îl neliniştiseră. Ar fi voit să-i citească în suflet, şâ scormonească acolo, să vadă dacă dă de urma gândurilor lui, cari îl făceau întunecat. De câte ori îşi trudise mintea: cum amândoi fraţii, crescuţi la un loc, de aceiaşi părinţi, unde altă lume nu mai era să fi avut înrâurire asupra lor, se deosibeau aşa de mult, individual, unul de altul. De unde la Cain atâta aplicare mai mult spre rău?!

Cum sta aşa adâncit în gânduri, deşi cu ochii deschişi, nu băgă de seamă că Eva era în uşă, pfivindtt-I cu eoni blânzi, dar cercetători. La vederea ei gândul îi zbură în altă parte. Fără voie îl duse în grădina Eden, în rai. Se vedea rătăcind prin potecile umbroase, pe sub pomii încărcaţi cu fructe; gândea la florile de pe marginea râului Ghihon, cu mirosul lor îmbătător, din care îşi făceau coroane, le puneau pe cap, şi apoi, fericiţi, jucându-se şi râzând unul la altul, se priveau în apa râului, limpede ca cristalul.

Ce vremuri fericite, pururea neuitate! Dar un glas pătrunzător îi răsuna şi acum în urechi: «Blestemat să fie pământul din cauza ta, întru dureri te vei hrăni din el toate zilele vieţii tale» *(Fac.* III., 17).

Suspină, se înecă, parcă era ceva în gât, îl podidiră lacrămile şi mai tare, îşi acoperi faţa cu mâinile, oftă din greU, înăbuşit şi zise: «Dumnezeu să-şi reverse mila sa peste tine, fiul meu».

Acum îi era limpede în minte că urmările păcatului făcut de el în rai, trebuia să le sufere. Dezlegase problema. Cain nu putea fi curat. «Cine poate fi curat de întinăciune? Nici unul». Aşa se zice la cartea sfântă *(Iov,* 14,4)."

îşi poate oare cineva imagina un chip mai neserios şi mai primejdios de a atinge aceste înfricoşate cestiuni: a răului în lume şi a înclinărei noastre spre păcat? Cui va folosi cartea P. C. pr. ec. I. Popescu-Mălăeşti, când P. C. sa, ca altădată Samson cel orbit de filisteni, dărâmă în capul cititorului un întreg templu teologic?

Credinţele P. C. autor sunt şi ale mele şi îmi pare rău când le văd atât de prost servite. Este o depărtare incalculabilă de la a fi învăţat până la a fi scriitor de talent. Şi învăţatul şi scriitorul pot fi foarte folositori celor din jurul lor, cu condiţia, însă, să nu schimbe între ei penele şi călimările. Teologul îndeosebi trebuie să se ferească să scrie literatură şi poezie, dacă Dumnezeu nu i-a dat talent, fiindcă e un sacrilegiu să expui ridicolului.un patrimoniu sfânt. O, ar fi de dorit ca păstorii sufleteşti din ţara noastră, ca dascălii noştri de cele sfinte să fie toţi poeţi, oratori şi scriitori! Dar cărările,şi decretele Providenţei sunt neajunse şi înfricoşat de tainice!

Coborând de la ele la biblioteca *Ia şi citeşte* credem că iniţiatorii ei trebuie să se resingneze şi să părăsească ambiţia producţiilor personale, îi ştiu sinceri şi doritori ca să aducă foloase celor ce le aşteaptă de la ei, nu doritori de fală şi de zgomot. N-au decât să traducă în româneşte atâtea lucruri edificatoare, scrise cu talent în alte limbi.

1915

ÎNAINTEA LUI PILAT

Se găsesc în faţa lui Pilat, în ora aceasta, toţi cei ce iubesc visul şi ideea; sunt târâţi la scaunul de judecată al Procuratorului Iudeei toţi cei ce au visat o omenire definitiv dezghiocată din pieile bestialităţei. Idealul şi realitatea iată-le azi în faţa noastră. Idealul răsturnat ca un pui de antilopă. Realitatea biruitoare şi sanghinară ca un tigru care ospătează! Gândurile de înfrăţire universală au fost măturate o dată cu capetele cari le concepeau. Cei ce desfiinţau hotarele şi-au lăsat oasele subt ţăruşii de la fruntarii. Internaţionala Roşie a pierit ca o stafie! Unde este acea măreaţă tovărăşie socialistă din Apus, care dădea împăraţilor fiori de moarte, iar pacifiştilor încrederea fericită că bestia e moartă şi că războiul de aci înainte e cu neputinţă, fiindcă proletariatul solidar va împiedica de-a pururi să se mai sfâşie fraţii între ei şi regii lumei să-şi mai scrie cu sânge analele lor orgolioase?! Ce crudă dezamăgire! Pacea popoarelor civilizate a fost numai un armistiţiu. Socialiştii germani, belgieni, francezi s-au prefăcut, în 24 de ore, în soldaţi. *Tovarăşii* cari se îmbrăţişau, altădată, în congresele muncitorimei universale, astăzi polemizează între ei şi se acuză reciproc de trădare. Sabia lui Marte, gâtuitorul de oameni, i-a despărţit ca pe o vatră de furnici! Şi iată-ne azi - cu visurile noastre secerate, cu inimile sfâşiate, cu credinţele noastre irealizabile pe acest pământ - împinşi brutal înaintea altarelor Războiului, târâţi înaintea scaunului de judecată al lui Pilat!

într-o dimineaţă, Procuratorul Iudeei văzu piaţa din faţa Pretoriului înecată de o mulţime furioasă. în frunte, bătrânii poporului şi marii preoţi aduceau, spre judecare şi osândă, pe cineva pe care îl acuzau cu înverşunare că s-ar fi dat pe sine de împărat al iudeilor. Pilat intră în cercetare. - Eşti tu împăratul iudeilor? Iisus îi răspunse: - împărăţia mea nu e din lumea aceasta, căci dacă împărăţia mea era din lumea aceasta, servitorii mei s-ar fi luptat ca să nu fiu dat iudeilor; deci, împărăţia mea nu este de aici.

Vecinice şi dumnezeieşti cuvinte! împărăţia lui nu este din lumea aceasta şi nici a noastră nu e. Lumea aceasta e a lui Pilat, a Romei brutale şi militare, a iscusiţilor şi diplomaţilor cari făuresc legile şi lanţurile popoarelor. Lumea aceasta e a legiunilor romane cari fac zid de piepturi şi de gladii împrejurul Cezarului şi a desfătărilor imperiale. Lumea aceasta e a silniciei, a nelibertăţei şi a goanei smintite după demâncare şi după stăpânire. în faţa ei, voi toţi cei ce sacrificaţi visului şi idealului, voi, poeţi, învăţaţi, gânditori şi sihastri - oricare ar fi credinţa şi filosofia voastră - astăzi, sunteţi, alături de Domnul meu,

prizonierii lui Ponțiu Pilat. în numele ordinei de fier, în numele necesităților economice, în numele idealurilor, răzbunărilor şi mândriilor naționale, în numele Victoriei şi al împăratului, astăzi sunteți judecați şi osândiți! Tot ce-ați visat, ce-ați scris, ce-ați plâns şi reformat, între cele patru ziduri de cărți ale bibliotecei voastre, se dovedeşte astăzi absurd şi ridicul. Ca şi dumnezeiescului meu Osândit, vă revin în minte, aci în fața Sângerosului Tribunal, orele voastre de fecundă veghe, studiile voastre generoase, planurile voastre atotmărețe, Galileea înaltă şi încununată cu anemone a iubirei voastre de oameni şi a credinței voastre în progres! V-ați înşelat! v-ați înşelat! Ați visat zadarnic, v-ați amăgit şi ne-ați amăgit. Nu ne trebuiesc visuri, poezie, biblioteci şi catedrale, urbanitate şi generozitate între noi; ne trebuiesc pumni de fier, tunuri, gloanțe, săbii şi o inimă de fiară!

Sfarmați statuia goală a Venerei antice,
Ardeți acele pânze cu corpuri de ninsori!

Pentru ce această sinistră şi nesfârşită înşelare de noi înşine? Pentru ce să mai înfrumusețăm viața? De ce să mai iubim arta, să facem din zborul inimei catedrală, statuă sau poem, când prin aceasta nu facem alt decât să ne moleşim şi să pierdem gustul îndeletnicirilor sanghinare, menite speciei noastre?! Pentru ce să mai subțiem apucăturile noastre, de ce să mai luptăm pentru ordine socială, umanitate şi civilizație, când azi se vede lămurit că cu cât ți le-ai agonisit mai mult şi ți-au intrat în sânge, cu atât vei fi mai uşor zdrobit, pe câmpul de măcel! Absurditate înaltă până la ceruri! Ce să mai facem cu civilizația, când la ziua socotelilor noastre de oameni civilizați, se dovedeşte că eşti cu atât mai pregătit şi mai de laudă cu cât eşti mai sălbatec şi mai sângeros!

De aceea plecați fruntea înaintea lui Pilat. Ați cugetat, ați scris, ați îmbrăcat Galileea în vis şi în parabolă; sunteți mari vinovați! Mult mai vinovați decât cei ce au țesut firul intrigilor diplomatice, mult mai vinovați decât ambițioşii cari se ascund sub pulpanele împăraților, mult mai vinovați decât bancherii cari trag, cu grebla, din râurile de sânge, aurul diabolic! Vinovați până la moarte.

Şi acuma descurcați-vă cum vă taie capul. Mai credeți, dacă mai aveți în ce; muriți cum veți putea. Eu unul cred şi mor în Iisus Christos. Nu iubesc lumea aceasta şi suspin amar că mă găsesc în ea. O ştiu roabă, o ştiu rea, o ştiu cufundată până în gât în interese josnice şi inexpugnabile. Va avea de-a pururi fălci, stomac şi gheare de sfâşiat. Nu poate fi mântuită decât în speranță şi această speranță este întreagă în asigurările Mântuitorului, coprizonierul vostru înaintea lui Pilat.

Oricare ar fi patria de azi, oricari drepturile ei asupra vieței noastre, oricare devotamentul şi jertfa noastră în ora chemărei noastre pământeşti, nu vom uita niciodată ora chemării noastre celei cereşti şi datoriile cetățeniei noastre în Iisus Christos. Suntem mai întâi cetățeni ai *Evangheliei* şi ai împărăției Cerurilor! Şi azi, când reurcăm cu gândul spre Ierusalim şi spre Golgota, nu putem să nu strângem la piept fantoma sângerândă a bietei înfrățiri universale. Filosofi, poeți, savanți, reformatori şi voi socialişti de toate nuanțele, azi când templele voastre sunt date la pământ şi pontifii voştri morți sau apostați - întoarceți ochii voştri spre Calvar!

1915

DIN CAIETUL SĂPTĂMÂNEI [II]

Amicul meu D.D. Pătrăşcanu mi-a scos, într-o zi, din voluminoasa-i corespondență de deputat, scrisoarea reprodusă mai la vale. Am luat-o s-o citesc şi am uitat-o la mine. A trecut de atunci un an de zile. Cu prilejul unei şezători literare, am cunoscut pe autor, un om cuminte, modest şi atingător de sincer. Dar mai întâi iată scrisoarea:

„Domnule Deputat, scăpați-mă, vă rog scăpați-mă de-o belea ce a căzut pe capul meu din senin... Puteți mult şi... ce nu poate cere publicul de la un deputat? Mai ales, văzând chinurile ce îndur de la o vreme, o să vă fie tare milă... Of, în mare foc ard!...

Uite cum «devine căzu», sunt însurat... Deşi numai aceste două vorbe sunt destul de elocvente, voi mai adăoga nenorocirei mele aceea ce poporul spune «Colac peste pupăză»: nevasta mea e licențiată în litere... Eu n-am decât patru clase de liceu... în sfârşit... Pe lângă multe păcate cu cari m-a înzestrat Dumnezeu, am unul mare de tot: pe-al cetitului. îmi vine câteodată să-1 blestem pe Gutenberg pentru invenția lui, căci la sfârşitul lunei, în loc să primesc vizita spălătoresei, a găzarului sau a lăptăresei, mă pomenesc cu câte o factură de la librărie: «De achitat ațâți lei, pentru volumele: *Timotheiu Mucenicul* etc, etc.» Eu plătesc, căci sunt om cinstit.

Dar cu revistele? Acelea-s adevărate biruri.

Să reviu însă la nevasta mea. îmi zise într-o seară: - Drăguță, de ce nu scrii şi tu ceva? E-aşa frumos să fii literat!... Şi-şi pironi privirile pe chipul lui Radu D. Rosetti, care, de deasupra pianului, privea în vag...

- De ce nu scrii tu? îi răspunsei. Eşti licențiată în litere...
- Eu n-am talent. Tu însă ai mai scris şi apoi scrisorile ce-mi trimeteai...

- Mă rog, mă rog, nu mai pot acum... Te rog să crezi, că toate lucrurile-şi au timpul lor. Dac-am făcut pe vremuri puţină literatură, acum mi-ar fi imposibil. Şi mă puse nu ştiu cine să adaug: «Acum sunt însurat, am copii...»

De-aci începe tragedia...

- Vezi? Aşa sunteţi toţi bărbaţii. Tot ce aveţi mai frumos în suflet şi-n gândire, cheltuiţi unde şi când nu trebuie, vă risipiţi talentul, munca, tinereţea, înainte de-a vă însura şi atunci când o fată are nenorocul să vă ia, vă găseşte îmbătrâniţi, epuizaţi...

- Pardon, ripostez eu indignat.

- Ba deloc. Nu-i aşa? Tot farmecul vieţei dispare, toate tresăririle se sting şi-ncheiaţi cu vorbele; «sunt însurat, am copii»... Parcă cine ştie ce-ţi fac nevasta şi copiii.

- Nu dragă, dar vezi tu...

Nu-i însă nici un mijloc s-o conving. E încredinţată că, atunci când scriam, eram amorezat (sigur, de-o alta) şi că dragostea ei nu mă poate inspira să-mi desăvârşesc opera.

Ce să mă fac? I-am răspuns odată de mântuială: «bine, am să scriu ceva şi-am să *trimit».*

- Dar unde?

- Cum unde? La o revistă. La *Universul literar* de pildă.

- Ba să mă ierţi. N-am poftă să-ţi văd numele tipărit pe hârtiile cu care înveleşte măcelarul carnea.

- Dar unde să trimit?

- Slavă Domnului, e *Convorbiri literare, Viaţa românească, Luceafărul...* Văd că pe toate le cumperi...

- Cam greu, dragă. Trebuie să fii un nume în literatură ca să poţi pătrunde acolo. Un talent puternic. N-am curaj...

Au urmat câteva zile de linişte. Mulţumeam lui Dumnezeu că i-a trimis gândul cel bun. Când numai mă pomenesc că se-ntrerupe într-o seară de la piano şi-ntoarce capul spre mine.

- Ştii, mi-a venit o idee... Numele lui Wagner mi-a inspirat-o.

- S-o auzim, răspund eu.

- Ai cetit *Simfonia wagneriană!*

- Ce-i cu ea?

- De cine-i

- De Pătrăşcanu...

Dânsa se ridică de-acolo de unde şedea atât de bine şi se aşeză în faţa mea, pe-un taburet. Mă privea cu nişte ochi şireţi, zâmbitori, cari numai într-o secundă puteau deveni furioşi... Am avut totdeauna convingerea că zâmbirea la femei este semnul răutăţei...

- S-auzim ideea...

- Da Pătrăşcanu scrie la *Viaţa românească.* Tu îl cunoşti şi mi se pare că i-ai dat votul...

Pricepui ceva şi jucai cartea:

- Nu-1 cunosc deloc, iar votul e secret şi nu poti şti cui l-am dat.

- Oricum, nu ştiu nici eu, nu ştie nici el. Amândoi însă putem crede că-i aşa, când tu ne-ai spune.

- Mă rog, unde vrei s-ajungi?

- Să te recomande el la *Viaţa...*

- Cum?! Să-i dau prilej să mai scrie un volum de cele ce cer alegătorii de la un deputat? Niciodată...

- Bine dragă, îmi zise ea coborând vocea (şi e atât de drăguţă când coboară vocea!). Vezi tu, fără stăruinţi nu poţi face nimic astăzi. Trebuie să recurgi colo, dincolo...

- Dar n-am nevoie câtuşi de puţin...

- Cum n-ai nevoie? A, da, ce-ţi pasă? Pentru nevasta d-tale etc.

Vedeţi dar, d-le Pătrăşcanu, rugămintea mea e rezultatul unor chinuri infernale. Scăpaţi-mă... Daţi-mi un bileţel către d. Ibrăileanu (că d. Stere are treabă la Bucureşti) cu singurele vorbe: «Citeşte manuscrisul»...

Cu mijlocul acesta sau îmi fac nevasta fericită, sau îi tai pentru totdeauna pofta de-a avea un bărbat literat."

Aveam, poate, dreptate să nu uit scrisoarea aceasta şi să privesc cu interes pe „alegătorul" amicului Pătrăşcanu. încredinţat că am de-a face cu un confrate care nu voieşte să se dea pe faţă, l-am rugat să ia parte la şezătoarea noastră şi să citească ceva din producţiile lui (credeam eu) nepublicate. Cam grea invitare, dar s-a prins. Noul nostru prieten s-a arătat cu noi, seara, la rampă, şi a citit - câteva lucruri pe cari nu putea să le scrie un om nedăruit. Atât numai că nu citea de pe foi scrise, ci dintr-o cărticică tipărită...

Este no. 169 din „Biblioteca Minervei" cu titlul *Lacrimi adevărate,* iar autorul: *G. M. Vlădescu.*

1915

SCRISOARE CĂTRE V. DEMETRIUS (1899)

Iubite Demetrius, am legat cunoştinţă cu versurile tale într-o zi sfântă. Era în Sâmbăta Pastelor romane. în catedrala Sf. Iosif, speranţa învierii biruise superb în acordurile orgei şi într-o armonie de clopote

mari şi mici. Gestul arhiepiscopal scuturase pe capetele plecate crinii violeţi ai binecuvântării.

întors acasă, am găsit pe masa mea un carnet zgâriat pe toate paginile lui de un scris bizar şi paralitic: erau întâile treizeci de poezii din câte astăzi dai publicităţii.

Şi împrejurările sub a căror mărturie te faci prieten cu o carte îşi aduc aminte tot atât de bine ca şi cele sub a căror mărturie te faci prieten cu un om: cunoştinţa versurilor tale îşi reclamă în amintirea mea (martor zilei în care am făcut-o), un fond de candelabre, de hlamide în flori de iris şi de rochii în dantelă.

Ţi-am citit şi recitit, de multe ori, volumul. Ceea ce mă îndeamnă inima să scriu asupra-i e un şir de observaţii cu caracter de tot intim. Pentru acest motiv: generalităţile, teoretizarea, rubricile criticii... vor rămâne de-a dreapta şi de-a stânga căii mele.

Raza poeziei tale, iubite Demetrius, trecând prin prisma priceperei mele, se diferenţiază în mai multe firişoare pe cari le voi considera succesiv.

Multe din poeziile de faţă sunt lumini ce ard în globuri vineţii. întrebate de aproape asupra intenţiunei lor, acestea răspund cu o evazivitate verlaineiană. în ele tremură cu farmec ezitări şi ruperi de înţeles, şi un vag din care adesea torci fineţă. Aşa încât, din strofă în strofă, îţi pare că paianjini de opal resfiră o reţea albastră şi senină. Dincolo de reţeaua aceasta, în fondul paginilor tale, se adâncesc popoare de imagini - după cum în fundul unui ţărm de mare clară: popoarele de algi.

în ce priveşte felul legăturei şi al solidarităţei dintre imagini, poezia ta se caracteriza printr-o ţărmurire şi printr-o dezbinare de totdeauna. Ordinea strânsă, tranziţia pacient calculată, curbele abil şi mlădios conduse sunt streine versurilor tale. Ideile şi podoaba lor se frâng, de ordinar, de zigzagurile cele mai capricioase. Vestmânt de prinţ antic, zdrenţuit de o mână mândră şi barbară, înveleşte nuditatea delicată a poeziei tale. O pildă tipică, în sensul gândului meu, mi-o înfăţişează acele delicioase aiurări de dragoste, căror le zici *Albăstrele:* ţăndări de oglindă scumpă, risipite într-un răzor de micşunele. De altmintrelea cred că într-aceasta rezidează tot mecanismul tău: o scânteietoare participaţie de elemente - selecte, însă fragil sudate între ele.

Fragilitatea, nedesluşitul dulce şi drăgălăşenia îşi aleg câteva dintre cele mai distinse poezii ale acestui volum. *Şapte coarde, Reverie, Rândunele, Mai...* sunt printre ele. Nu ştiu dacă nu ţi s-ar cădea să-ţi spun, până la oarecari apropiate completări, că eşti un poet subţire şi gingaş. Sunt în aceste pagini fiori ce te înmoaie, ca o notă pieptănată peste coarda cea mai fină a vioarei:

E-atât de trist, atât de bine,
Atât de vag - nimic senin...
Fecioare-n alb tăcute vin
Şi blând se-apropie de mine.

O adiere, parfumată
De flori de tei, m-a deşteptat;
Credeam... visam un sărutat...

Ah, se înţelege: Iubirea - vecinica zeiţă a poeziei - ţi-a şoptit adesea versuri dulci. în *Nopatea caldă* - cea mai scumpă poezie a ta în gen - cosiţa lunei mai şi-a resfirat pe harpă-ţi blondul şi parfumul ei şi pe aiurea, în aleanul multor strofe amoroase, degete subţiri şi albe desfoiatu-ţi-au mixandre.

însă, nu rămâi de-a pururi în aceste lunci de visare şi de gingăşie, ci, aş zice, pare că înţepat de un pahar cu vin, porneşti semeţ spre culmi. Un avânt şăgalnic şi trubaduresc îşi răsfaţă pieptul cu flori de voinicie. Fantezia îţi dă aripi, ba nu: un cal înaripat; iar „Sfânta Luni şi Sfânta Joi puteri de ducă". Şi iată-te plecat săgeată, către lună - „mire al ei" - aprinzând, în amurgul coamei murgului, cu ochi-ţi: doi luceferi. Dar mai înainte de aceasta, tu vei scrie câteva anacreontice. Cu aceste observaţii ajung într-un loc în care dorul şi şăgălnicia nu mai cresc pe plaiul poeziei tale.

Ai versuri tari. Alăturea de multe suspinate drag, ai altele rostite pe un ton puternic. *Răsplată,* bunăoară, e un cântec scris în cheia unui sol ostăşesc şi mândru. De altfel, în tot cursul poeziei tale, schiţează, cu întreruperi, un sentiment de forţă care-ţi şade bine. Atari constatări m-au făcut să socotesc că talentul care o naşte e o armonioasă topire laolaltă între plăpând şi forte. Tot încălzind şi ciocănind ideile de faţă, am ajuns să subţiez brăţara aceasta (pe care o închei pe braţul gol şi fin al poeziei tale). Această poezie îmi pare aci o lamă de oţel ce se mlădie şi se strânge şi se înmoaie până la mătăsosul unei panglici, aci o panglică în mătasa căreia oţelul prinde a reînvia subtil şi a se regenera - câteodată până la tăişul arzător al unei săbii.

Cu toate acestea, plumbii soartei rele şi ai restriştei frâng aripile celor mai viteze avânturi şi, de multe ori, oţelul unei săbii sare în ţăndări... După cântări de drag şi de alint, după cântări cu fibră tare, talentul tău se desfăşoară în negru pe albia câtorva cântări posomorâte. Durerile-ţi proprii şi atâtea altele străine, câte bat în aer, îţi solicită inima şi harfa. Acestor dureri - o constat în treacăt - le dăruieşti obişnuit nişte accente de un sufletesc profund. Notez însă cu plăcere că tristeţea ta e bărbătească şi că jalea ta e aspră şi dispreţuitoare. Oricum,

fericit vei fi tu când vei şti să atingi cu măsură şi sincer totdeauna o coardă asupra căreia stăruiesc atâția.

Dar să lăsăm această florărie, crescută în brazda pe care o taie un condei de azi pe mâine, fie ea cât de variată. Să lăsăm visurile, dorurile, să lăsăm însăşi pornirile tăriei şi să înălțăm în pace fruntea gândurilor noastre. Cu mult mai presus de toate acestea, n-avem noi în noi o zonă sufletească ultimă şi sacră? Pe de altă parte, să nu visezi tu oare pentru arta ta trăinicia şi albimea marmorei? Câteva din poeziile volumului prezent pare-mi-se că răspund afirmativ.

Dintr-una din ele, desprind aceste strofe - atât de luminoase şi de pure:

El e frumosul şi lumina
Şi grija celor buni şi drepți,
Podoaba celor înțelepți,
A celor blânzi: grădină.

Şi toate sunt în sfanta-I pază;
El e puterea minței noastre,
Stăpânul luminilor albastre,
A sufletelor rază.

Apoi, dintr-o alta, care, prin intențiunea ei, este poate cea mai adâncă poezie a ta, încă o strofă:

E Christ? El este cel învins?
- Din superbia Răstignirei,
Din marmura Dumnezeirei,
Selah! o rază nu şi-a stins!

Aceste versuri şi cele ce succedează, în text, se întâlnesc în minte-mi, prin forța analogiei şi spre toată cinstea ta, cu o frază de cântare înflorită cu verdele şi secularul grai bisericesc: „Pre Tine, Cel Ce ai spânzurat pe ape tot pământul fără ținere, făptura văzându-Te spânzurat în Locul Căpățânei cu multă spaimă s-a cuprins strigând: nu este sfânt fără numai Tu, Doamne!"

Drept sfârşit, aş vrea mult ca în viitor să găsesc asemenea potriviri multor din producțiile tale şi tot atât ca tu să te pătrunzi deplin în înțelesul vrerii mele. Dacă însă tinerețea, iluziile false, deşertăciunile lumii... vor abate încă mult şi des pana ta de la calea ce-ți însemn, cel puțin în vederea zilelor mai depărtate, nu mă dau în lături să te sfătuiesc:

Cerne flacăra simțirei tale pe făclii rânduite Celui Prea înalt;

taie în argintul talentului ce ai potir curat (încinge-1 cu cizelură rară) şi musteşte înăuntru-i - „sfântă jertfa adusă în pace" - strugurii unei gândiri evlavioase şi frânge deasupra-i pâinea unei inimi caste;

ordonă rimelor tale cântec de slavă Domnului!

Aşa încât, în vremea bărbăției noastre, poezia ta, iubit prieten, cu vrednicie să-mi aducă aminte de ziua în care i-am ştiut de ştire.

1915

GÂNDURI DE PRIMĂVARĂ

E cald, e clar în cerul nalt, boltit pe vechea lume, şi cocorii au început să se strecoare pe subt el în lungi triunghiuri tremurătoare. Taina veche se face iarăşi nouă. Codrii cenuşii înmuguresc şi pământul posac se învestmânta încă o dată în haina viorelelor şi a speranței. Iar noi am vrea să fim din nou copiii primăverei, să nădăjduim şi să iubim...

Anul acesta, însă, primăvara dă fiori cum nu ne-a mai dat alta. Zilele sunt aceleaşi. Nopțile ne acoperă cu tihna lor străveche. Constelațiile sunt la locurile lor de veacuri. Şi totuşi primăvara aceasta e cu totul altfel decât cele trăite până astăzi. Ea creşte în sufletul nostru ca valurile uriaşe, se adânceşte ca prăpastia, şi ne poartă printre aşteptări, speranțe, contraziceri, neastâmpăr şi răscoală, ca printre mii de fulgere, căzute în aceeaşi noapte, pe acelaşi ocean. O, de am ajunge odată ziua şi certitudinea! în ziua aceea, aş vrea să fim cu toții liniştiți, vrednici, măreți!

Chateaubriand a zis undeva despre sufletul omenesc: Una dintre nenorocirile naturei noastre e că nu putem să ne eternizăm nici măcar în durere. Durerea cea mai mare care ne loveşte, chiar când ne-ar încovoia până la marginea mormântului, dacă n-a izbutit să ne ucidă de-a binelea, va trece şi va fi uitată. într-o zi vom râde iar, vom vorbi deşărtăciuni şi vom privi în albastrul cerului cu gânduri mulțumite.

S-ar putea spune acelaşi lucru despre complexitatea sufletului nostru. Eşti al cerului şi al pământului! Eşti al minței şi foarte mult al inimei. Eşti şi al lui Dumnezeu, dar mai cu seamă al Cezarului. Suntem purtați ca marea şi ca aburii, când spre cer şi spre stele, când spre pământ şi spre adâncurile lui.

Iată înaintea ta, celui ce te ştii legat Predicei de pe Munte, țara ta care-şi desface sânul în primăvară, neamul tău zguduit de frigurile nerăbdărei şi de jur-împrejurul zarei alte neamuri, ciocnindu-se între ele şi dărâmându-se în valuri de sânge şi de flacără... Vei fi şi tu din neamul tău! Vei fi cetățean, oştean şi erou!

în privința aceasta-mi sunt gândurile definitive, clare. Şi aş vrea ca, în ora aceea pe care o aşteptăm să sune, să nu fie nimeni dintre noi cu inima îndoită. Aş vrea ca măreția ceasurilor mari să strălucească în ochii tuturor. Poate că ora aceea va suna atunci când toate florile vor fi înflorite, când codrii vor fi masive de verdeață şi nopțile poeme vecinice. Vom pleca! fără altă greutate în suflet decât că n-am putut să plecăm toți de acasă, într-un singur rând, bărbătesc şi ostăşesc.

Şi pe acolo pe unde ne vor purta Patria şi Datoria, dacă nu vom muri cu primii glorioşi, dacă vom mai avea vreo oră de răsuflet - cu flori în preajmă, sau cu cerul nopții deasupra-ne vom gândi la cei de acasă, la cea iubită, la pajiştea necunoscută pe care vom stropi-o cu sânge a două zi şi la Taina aceea zăvorâtă cu stele pe care, a doua zi, vom ajunge poate s-o înțelegem.

1915

DIN CAIETUL SĂPTĂMÂNEI [III]

O văzusem la Iaşi, în ***Nora,*** într-o după-amiază de toamnă sau de iarnă acum vreo câțiva ani. Trecea din țară în țară, însoțită de tovarăşii ei de rampă, răspândind pretutindeni claritatea verbului francez. Când Nora iese din casa bărbatului ei şi din scenă, Suzanne Despres pleca din ochii mei, ca să nu-mi mai apară niciodată, sau cine ştie când, târziu, în alt teatru, în altă eroină. Nu mi-ar fi trecut prin cap, în ziua aceea, că peste câțiva ani, într-un ajun de Paşte, era să însoțesc pe marea artistă la una din mănăstirile întemeiate, în preajma Bucureştilor, de către strămoşii noştri... într-adevăr, Suzanne Despres şi soțul D-sale, d-nul Lugnd-Poe, au ținut să vadă solemnitatea Sfintei învieri, aşa cum se păstrează şi se serbează în mănăstirile noastre şi, în lipsa altcuiva mai indicat, amicii celor doi iluştri mosafiri au cerut sfatul meu. Aşa se face că d-na Suzanne Despres şi d. Lugn6-Poe au coborât din automobil, în sfânta şi marea Sâmbătă, înaintea unui ***arhondaric*** de mănăstire, mirați destul de ce le vedeau ochii.

Suzanne Despres şi Lugnd-Poe, într-o mănăstire românească! Dacă mănăstirea noastră părea curioasă, în ochii lor, ivirea lor în mănăstire era tot atât de curioasă pentru mine. Am încercat într-o franțuzească barbară şi sfioasă (vorbeam înaintea acelei Suzanne Despres care din orice cuvânt pe care îl rosteşte face un mărgăritar!) să explic francezilor

ce au fost mănăstirile noastre. Din călătoriile lor în lumea întreagă, oarecari amintiri de prin Rusia veneau să lumineze, prin analogie, impresiunile momentului. S-au plimbat prin cărările mânăstirei, au vizitat biserica principală şi au admirat ingenioasa şi bogata noastră artă bisericească. Orice biserică de la noi, fie chiar biserică de sat, dacă e mai veche de o sută de ani şi-a păstrat zestrea ei de la început, înfățişează un mic muzeu bisericesc, prin picturile, prin icoanele, prin argintăria, prin țesăturile din ea şi prin ciopliturile ei.

Către miezul nopții, mosafirii noştri au venit la biserică şi la fel cu toată lumea au aprins lumânarea de Paşte. Priveau cu ochi mari în jurul lor şi puneau parcă toată bunăvoința ca să înțeleagă cele ce vedeau şi să le găsească, în definitiv, cu rostul lor. Dar era o depărtare incalculabilă, de la această biserică orientală, vibrând de cântările învierei, până la inima oaspeților noştri! Cum ar fi putut ei să simtă farmecul cu totul aparte, intim, de care era coprinsă inima noastră? Sunt români născuți, crescuți printre noi, cari se simt jalnic zdreliți, când aud cântările noastre bisericeşti, fie ele cântate oricât de bine - darmite nişte streini! Trebuie o copilărie întreagă de pioasă inițiare, trebuie o pregătire deosebită, sau cine ştie ce împrejurări neobişnuite, ca să poți să înțelegi şi să iubeşti cântarea noastră bisericească. Şi trebuie să fii oriental, mai-nainte de orice, ca să simți frumusețea acestor lungi servicii, învăluite în nouri de tămâie, în melodii tărăgănate şi dureroase şi în spicul atâtor făclii aprinse.

Dar d. Lugnd-Poe e tot atât de sincer pe cât e de ager observator. Mi-a spus a doua zi, fără înconjur, impresiile sale. Suntem între oameni dedați gândului, observației şi artei, pe lângă aceasta: oameni amabili şi politicoşi. Nu putea să-i fie nimărui cu supărare convingerile celuilalt. Ni le-am spus unul altuia, pe cărarea aceea aşternută cu nisip fin cernut, pe cari doi oameni pot s-o găsească între domeniile lor - oricât ar fi ele de diverse - atunci când se întâlnesc în lume şi păstrează unul față de altul măsura frumoaselor aspecte. Uneori, este chiar o privelişte interesantă să vezi două cugete protivnice, doi oameni cari prin croiala lor sufletească sunt cu totul diferiți şi dezbinați, poate chiar porniți unul împotriva celuilalt în vreo polemică notorie, să-i vezi laolaltă, la o masă, într-un salon, armonizând trecător, într-o oră de convorbire, două lumi sufleteşti în fond ireconciliabile.

Oricât de nepotriviți eram unul cu altul cei ce ne găseam în jurul mesei, în acea zi de Paşte, ne întâlneam totuşi între noi în sentimentul de superlativă admirație pe care ni-1 insufla tuturor d-na Suzanne Despres. Privind, ascultând, observând pe această femeie de geniu - atât de clară, atât de pură, atât de ideal firească în tot ce este şi face - şi

anume din apropierea de la conmesean la conmesean, aveam impresiunea rară pe care ar avea-o un închinător al Gangelui, privind într-o dimineață, la izvor, cum naște, virginal și cristalin, fluviul sfânt al Indiei.

Suzanne Despres cântă - uneori - cu o voce mată și scormonitoare. Ne-a cântat, între altele, *Balada lui Ronsard,* o poezie amoroasă și stranie, care în colecțiile obișnuite se întitulează pur și simplu: *Stances.* Poezia cuprinde gânduri destul de joviale, pe lângă unele ecouri de orgă funerară. La urechea mea, această poezie a ajuns, însă, gravă și infinită ca un requiem. Vocea cântăreței, melodia poeziei, sufletul meu... nu mai știu din care parte anume se deschideau ușile catedralei!

Strofa a treia suna astfel:

Pourquoi doncque quand je veux
Ou mordre tes beaux cheveux,
Ou baiser ta bouche aimee,
Ou toucher â ton beau sein,
Contrefais-tu la nonnain
Dedans un cloître enfermee?

Strofa penultimă, din care, însă, Suzanne Despres a făcut strofa finală e aceasta:

Doncque tandis que tu vis
Change, maîtresse, d'avis,
Et ne m'epargne ta bouche.
Incontinent tu mourras,
Lors tu te repentiras
De m'avoir 6t€ farouche.

Am coborât privirea de la obrazul cântăreței la mâinile ei, mâinile Suzannei Despres!

O, aceste mâini, cari au semănat și seamănă în lumea întreagă bogățiile gestului - crinii sentimentului, nestimatele de o clipă, ghirlandele sfâșiate și supreme din scenele cele mari.., - aceste mâini de genială comediană învârteau cu o simplitate inefabilă o cojiță de pâine!

1915

PRINTRE LITERATURĂ

Sunt nevoit astăzi să dau loc în revista *Cronica* unor preocupări, cu totul speciale, cari nu vor interesa decât pe câțiva din cititorii ei. Directorul literar al revistei a ținut săptămâna trecută, într-o venerabilă

adunare de preoți, o conferință în care discuta viitorul clerului ortodox din România și arăta convingerile lui în această importantă cestiune. Un ziar binevoitor *(Universul* din 11 aprilie, no. 98, anul 33) a publicat o dare de seamă asupra conferinței. Ideile exprimate în conferință au părut unor ascultători ca provenind din regiuni prea înalte și himerice. Aceeași impresiune au avut și ceilalți cari le-au cunoscut indirect. Poate că n-am spus tot ce trebuia să spun, ca să fiu înțeles mai bine. Voi face o nouă încercare - de data aceasta în scris. Răspund, în același timp, și prietenilor cari mi-au cerut un rezumat mai larg al conferinței.

Pornesc de la o convingere indestructibilă, de pe suprafața căreia gândesc tot ce gândesc și clădesc tot ce clădesc. Sunt creștin, iubesc biserica și cred în dumnezeiescul ei întemeietor. Starea de astăzi a bisericei noastre naționale nu ne mulțumește. Clerul nostru și superior și inferior luptă în zadar să biruiască înstreinarea inimilor și curentele antievangelice. Clerul nostru se luptă cu puteri insuficiente. Preoțimea noastră e sfioasă, prizonieră în misiunea ei și separată de restul societăței.

Biserica românească, în sânul căreia au trăit, atâtea veacuri, cărturarii, artiștii, preoții și sufletele cele mai bune din neamul nostru, începe să cadă alăturea de căile energiilor și străduințelor noastre. E o perspectivă pe care nu putem s-o admitem nici ca buni români, nici ca idealiști. Credința în *Evanghelie* trebuie viu întreținută în inima poporului. Biserica trebuie consolidată și servitorii ei ridicați la mai multă cinste și vrednicie. Deși instituția în sine este nemuritoare, totuși, după timpuri și locuri, lumina ei poate să însereze spre cea mai mare pagubă a națiunilor și-a indivizilor. Azi este de prisos să ne mai jucăm cu marile, cu absurdele pretenții raționaliste și revoluționare. Ne este sete de ideal, de dumnezeiesc și de necunoscut. Și cu cât credem că expulzăm mai mult pe Dumnezeu, în discuțiile docte, în sistemele de filosofie sau în rătăcirile noastre practice, cu atât îl afirmăm mai mult în conștiința noastră, adesea sângerată, și în arta noastră de atâtea ori mistică și dureroasă. Ne trebuie biserica, ne trebuiesc Sfintele Taine, ne trebuiesc toate frumusețile și toate iertările încredințate apostolilor pe Muntele celor Nouă Fericiri!

Dar preoții de azi sunt mai prejos de setea sufletelor noastre și de puterile inimice și arzătoare cari usucă în noi roua credinței și florile evlaviei. Ne trebuiesc preoți învățați, numai licențiați și numai doctori. Cu preoții numai pe jumătate formați (absolvenții de seminar) ceruți azi de nevoile momentului trebuie să isprăvim cât mai curând. Idealul celor ce se simt aprinși de zelul Casei Domnului este preotul desăvârșit de cult, încununat în academii, și plin de autoritate sufletească. Salariile preoților de azi sunt jalnic de insuficiente. Preotul actual trebuie să

\

scoată mai mult de jumătate din subzistența lui și a familiei cu sacrificiul sfâșietor al demnității personale. Preotul de la țară e constrâns de nevoi și de prevederile legei să se facă plugar și să cultive pământul parohiei. Mai ia în arendă și pământuri străine, ajunge mare arendaș, podgorean, negutător, iar chemarea lui se preface în funcțiune pripită și moare oricărui înțeles dumnezeiesc.

Preotul către care privim cu dor, în viitor, trebuie să fie larg plătit, trebuie făcut egal cu cei mai bine retribuiți dintre ceilalți funcționari cu studii universitare. Medicul, administratorul de plasă, judecătorul nu vor mai umili pe preot cu salariile lor superioare și cu vaza lor simțitor alta, cum se întâmplă azi. O spunem lămurit, nu vedem înviorarea bisericei decât într-o preoțime superior, desăvârșit instruită și smulsă umilințelor de azi. Problema lipsei de preoți se va dezlega atunci în chip surprinzător. Preoții de azi nu mai ajung să pridideaască pe credincioși, fiindcă, sărmanii, sunt ei singuri prididiți de nevoile vieței. Cum pot preoții catolicii din județul Bacău, de pildă, să îngrijească, unul singur, de câte 2-3 comune? Fiindcă le este viața pământește asigurată și pot să închine toată vremea lor turmei duhovnicești.

Stă înaintea noastră chestiunea creșterei și instrucțiunei seminariale. Nu știu dacă sistemul nostru de azi este cel mai bun. Viitorul preot intră în seminar după absolvirea claselor primare. Ce l-a împins spre viitoarea și greaua chemare preoțească? Ce înclinări, ce voci distincte poate să deslușească în el un copil de 12-13 ani, sau și mai mic? Alegerea părinților sau neputința părinților de-a întrevedea alt viitor pentru copilul lor hotărăște mai întotdeauna. Micul seminarist ajunge absolvent de seminar. Acum de-abia începe să se înțeleagă și să știe ce-ar fi putut să facă el mai bine în lumea aceasta. Și atunci asistăm la un îndoit și trist spectacol. Pe de o parte șiruri întregi de seminariști dezertori în diferite chipuri de la misiunea în vederea căreia s-au pregătit opt ani de zile, pe de altă parte o generație întreagă de preoți căldicei, îmbrăcați cu părere de rău în haina preoțească și tainic întristați că n-au putut să apuce altă cale în viață.

îi înțeleg desăvârșit de bine și mă doare inima de ei! Ce vor face cu două sute de lei pe lună, când colegii lor din alte facultăți vor avea de multe ori, din capul locului, o leafă îndoită? Cum vor trece ei prin societatea noastră, frivolă, ironică și rece? Și câtă umilință, cât amar vor aduna ei în inimă, făcând trista experiență a condițiilor preoțești din țara noastră!

Am văzut în Bucovina un alt sistem de a recruta și de a forma pe preoți. Seminarul începe după bacalaureat. La 18 ani, absolventul de liceu se cunoaște desigur mult mai bine, își înțelege aptitudinile altfel decât copilul cu patru clase primare. Trebuie să credem că tânărul de 18

ani care vine să se dedice preoției creștine a cugetat mai mult decât copilul pe care, într-o dimineață de august, l-au încărcat părinții în căruță și a doua zi l-au descărcat la seminar. Absolventul de liceu intră în seminar și, în același timp, în Facultatea de Teologie. După patru ani, a învățat cântările, și-a făcut inițierea practică necesară, și a terminat și învățământul teologic. E acest sistem mai bun decât celălalt? S-ar cuveni să-l adoptăm și noi? Și despre un sistem și despre altul putem vorbi și rău și bine. Eu unul, care nu pot concepe pe preotul viitorului decât licențiat sau doctor în teologie (decât nu și cu alte studii), înclin sufletește către sistemul seminarial din urmă.

Ne-am putea gândi și la un sistem intermediar, adică la un seminar cu primele patru clase comune și cu alte trei sau patru de specialitate. Am putea crește laolaltă, timp de patru ani, pe viitorii preoți și pe viitorii învățători și institutori. După patru ani, fiecare își va alege calea pe care va găsi-o mai potrivită cu sufletul său. Ideea creșterei laolaltă a preotului și a învățătorului este ispititoare, cu atât mai mult, cu cât azi se dă pe față de multe ori că, în activitatea lor, nu se găsesc totdeauna în armonie.

Acest fel de a privi problema bisericească de la noi a cășunat pe ici, pe colo surprindere și nedomirire. Când și cum vom putea să avem atâția preoți licențiați? Și ce vom face, până atunci, cu golurile, cu vacanțele din țară? Noi nu putem să prididim nici cu preoții absolvenți de seminar atâtea locuri goale, atâtea cereri de preoți, darmite să-i așteptăm să facă teologia și să nu le dăm drumul decât după licență!

E un raționament utilitar și-i recunosc o relativă valoare. *Dar nu cu mulțimi mari eclesiastice vom împăca setea noastră religioasă și vom îndrepta Biserica Națională, ci cu un cler de eminentă calitate.*

Nevoile de astăzi ale țărei sunt urgente dar sunt trecătoare. Socotelile statului politic trebuiesc ținute în seamă, dar trebuiesc subordonate unor prevederi mari de ordin superior. Cu milițiile noastre bisericești, pripit formate și răii întreținute, nu vom putea, nu mai putem să ținem piept luptelor ascunse confesionale. Biserica noastră ortodoxă se usucă încet, ca un stejar secular, și parazitismul confesional începe s-o amenințe.

Nu putem să rămânem nepăsători! Suntem datori să vorbim, să tragem de mânecă pe toată lumea, să întoarcem problema pe partea-i sufletească și să arătăm că de acolo vine pieirea. Suntem datori să denunțăm tuturor că preotul nostru e copleșit de grijile vieței, fiindcă viața lui e de tot precară și seninătate evangelică nu poate să mai aibă.

Gândească-se la acestea toată lumea, și chemați, și nechemați. Eu unul așa gândesc.

1915

în primăvara aceasta vor fi puţine construcţii noi. Banii sunt scumpi. Lucrătorii sunt chemaţi kt exerciţiile militare. Dar s-a zidit destul în anii de pe urmă! Case mari, oteluri, edificii publice şi bănci puternice s-au ridicat trufaşe, în centrul Capitalei, privind în creştet clădirile cu cari ne obişnuisem şi cari ni se păreau odinioară impunătoare. Ce a rămas palatul „Independenţei Române", de pildă, pe lângă monstrul născut mai ieri, alăturea? Ce era dispărutul „Otel Orient", pe lângă „Splendidul Otel" ivit în lbcu-i? Şi ce-a rămas cum „Splendid Otel" pe lângă foişoarele şi spânzurătoarele Otelului „Athdnde Pallace"?

Din ce în ce creştetul Bucureştilor se Vede mai de departe şi din locul jos şi mocirlos - vatra oraşului lui Bucur - geniul arhitecturei încearcă să se apropie de nouri. Fără îndoială că această înfăţişare trebuie să ne măgulească. Nu prea sunt frumoase construcţiile noastre, dar încep să fie. E un anume stil cu amintiri de veche arhitectură românească, azi din ce în ce mai pronunţat.

Arhitecţii noştri vor purifica gustul lor şi imitările servile şi stângace se vor rări.

Mult mai numeroase decât casele mari sunt însă micile clădiri. Când străbaţi, fără de grabă, suburbiile noastre, te izbeşte noianul acelor mici acoperişuri - roşii, vinete şi albe - ca în zilele de Paşte, la „dulap", mulţimea cojilor de ouă. Cine sunt aceşti oameni căror le-a dat mâna să prefacă 8-10-12 mii de franci, într-o căsuţă cu 3-4 încăperi şi cu zidul de-o cărămidă? Sunt micii noştri burghezi - funcţionari, precupeţi, agenţi electorali. Ei sunt mici proprietari, mici fericiţi. Apar în papuci şi în vestă, sub vişinul înflorit din faţa casei, şi te privesc cu suficienţă pe tine trecătorul visător, rătăcit în „Cărămidarii" lor cu vechi renume.

Te întrebi, însă. unde locuiesc oropsiţii Capitalei; unde locuiesc miile de lucrători din fabrici? în ce vizuini se vâră noaptea salahorii zilei, cei ce n-au nici casă, nici pământ, ci numai braţele şi spinarea? Unde locuiesc cetele negre ale muncitorilor veniţi din depărtare, ca să ţeasă, să coasă pentru noi, să ne pregătească pâinea, tutunul, chibritul şi atâtea alte lucruri de cari avem nevoie toţi, ca să nu mai vorbim de cele scumpe, de cari se zice că au nevoie numai bogaţii? Unde îşi odihnesc ciolanele cei ce au numai copii, câştiguri mici şi zile negre, fără locuinţă proprie şi fără speranţa că vor avea-o vreodată? Aceştia locuiesc în magazia, în subsolul, sau în cocioabele cele vechi ale micului burghez funcţionar, precupeţ sau agent electoral. Bucureştii noştri n-au case pentru muncitorimea săracă, pentru proletariatul amărât. Mahalalele

noastre îţi inspiră milă, dezgust şi groază. Această infimă burghezie grămădită în ele, cu ambiţia ei uriaşă de a-ţi trânti trei odăiţe ridicule - *proprietatea* d-lui *proprietar* - uneori te răzvrăteşte. Simţi că lumea noastră e urâcioasă, strâmtă şi fără pic de filantropie. Ai vrea să vezi, în locul acestor coji de ouă, construcţiile vaste şi filantropice pe cari capitalele occidentale le pun la îndemâna muncitorimei fără de cămin.

Aşa e în alte părţi. La noi în Bucureşti nu ştiu să fie vreo locuinţă în genul acesta. Nu case-vagon, în cari se pot adăposti 10-12 familii nevoiaşe. Asemenea case sunt în câteva locuri. Vorbesc de acele case mari, *cazărmi,* cu câte 3-4 caturi şi în cari locuiesc roiurile uvriere. Nu s-a găsit până azi la noi nici un mare bogătaş, nici un consorţiu luminat şi patriotic, nici o iniţiativă care să conceapă asemenea construcţii pentru sărăcime. Ori poate că nu avem atâţia muncitori cari să populeze nişte case cu atari proporţii? Slavă Domnului! Credem că nu putem să ne plângem că n-am avea pe cine încartiera în ele! De ce n-au apărut până azi acele case-stupi pe cari marele capital le zideşte pe aiurea albinelor proletare?... S-ar putea răspunde că suntem în preziua acestui fenomen şi că toţi acei microscopici şi trufaşi proprietari de azi vor pieri ca fumul, proletarizaţi treptat şi înghiţiţi de casele-căzărmi.

Când te plimbi în părţile bine pavate ale Bucureştilor, luminate cu gaz ori cu electricitate, nu ai impresii mai mulţumitoare ca la mahala. Se zidesc case mari şi destul de multe. Dar e aceeaşi minte strâmtă, acelaşi suflet sterp, în marele nostru bogătaş ca şi în micul proprietar din „Cărămidari". Casele pe cari milionarii noştri le zidesc în Bucureşti sunt monumente de trufie absurdă şi de egoism greoi. Ei zidesc pentru ei şi pentru odraslele lor, cu o nepreocupare socială, cu o neînţelegere a propriilor interese, cu o nepăsare de cealaltă lume care confundă pe omul civilizat. Numai streinii cari construiesc în Bucureşti mai au gânduri sănătos utilitare. Ei cugetă că dacă sunt în stare să-şi dureze o casă mare nu e nici o ruşine s-o croiască şi pentru alte câteva familii - chiriaşii viitori cari vor acoperi cu încetul costul casei. Pentru ce deşertăciune să te lăfăieşti tu singur în 2 etaje şi în 30 de încăperi?

Un bogătaş cu suflet ar fi dator, mai ales în marile oraşe, să nu-şi facă o casă *egoistă,* ci una *generoasă,* cu mai multe apartamente, pentru câteva familii. Este şi practic şi umanitar.

E uşor de răspuns: Ei, asta e! O să vă întrebăm noi bogaţii, pe voi săracii, cum trebuie să ne facem palatele noastre şi-o să facem cazărmi în loc de palate, aşa de dragul proletariatului intelectual şi manual!

Cu cât acest răspuns ar înfăţişa mai fidel şi mai complet cugetul bogătaşilor noştri, cu atât suntem mai ameninţaţi şi mai expuşi furtunilor sociale. Vehemenţa egoismului celor mari e un semn cert de mari

primejdii viitoare, în sânul societăţilor omeneşti. Societatea noastră românească, prin mii de caractere interne şi externe, denotă lipsă de îndurare cu cei mici, lipsă de solidaritate între membrii ei şi o simţitoare tendinţă de interdistrugere.

E moştenirea trecutului? Sunt urmele unei boli de care am suferit până acum, sau frigurile unei boli în a cărei evoluţie ne aflăm? Sunt ^stadiile fatale ale îndrumărei noastre spre mai bine, spre coeziune socială şi spre umanitate?

Cert este că înfăţişarea actuală a lumei noastre româneşti nu este ziditoare. Oraşele noastre şi îndeosebi Capitala noastră, fie chiar privită., superficial, învederează o glacială nepăsare faţă cu aceia cari - pe sute de mii de spinări încovoiate - susţin Grădinile lui Baltazar.

Ce n 'est pas un pays pour Ies pauvres - zicea despre ţara noastră o streină care începuse să ne cunoască.

1915

UN CERC ŞI O ŞEZĂTOARE

E vorba de cercul literar „Moldova" care ieri, 25 aprilie, după-amiază, ţinu la „Comoedia" o şezătoare, cea dintâi în Bucureşti. Pentru cei ce au asistat la această şezătoare, articolul prezent e inutil. Dar sunt mulţi, foarte mulţi, cari n-au asistat şi nu se vor întâlni cu cei ce au fost în sală ca să le audă impresiile.

O şezătoare literară-artistică şi nimic mai mult! onorată cu patronagiul d-lui ministru al Cultelor şi Instrucţiei şi cu prezenţa d-lui ministru al Industriei şi Comerţului. Au recitat d-ra Marioara Ventura, maestrul Nottara, d-ra Anicuţa Cârjă, au citit din scrierile lor d-na H. Papadat-Bengescu, d-nii Sadoveanu, Codreanu, Beldiceanu şi alţii. în proporţii mai reduse şi modeste, tot aşa s-au petrecut lucrurile şi la Giurgiu, aidoma la Galaţi.

De ce atunci întrebările, bănuielile şi comentariile de prisos? Cercul literar „Moldova" putea să se numească foarte bine cercul literar „Viaţa românească" fiindcă, adică mai toţi, cari fac parte din el, sunt colaboratori la revista cu numele acesta. Putea să se numească şi altfel şi cercul ar fi fost acelaşi lucru: un cerc literar şi cultural. Pentru ce să facem un nume cu umbre şi penumbre de suspiciune din numele unei jumătăţi din Ţara Românească? S-a întâmplat că tot *Moldova* se numeşte şi un ziar care apare astăzi. Singurii cari ar putea să se supere pe noi că am zis

„Moldova" cercului nostru ar fi cei de la ziarul cu acelaşi nume. Cred însă că-şi dau seama foarte bine că Moldova este a tuturor românilor şi că fiecare dintre noi putem să iubim acest nume frumos.

Sunt de vină, însă, vremurile încordate prin cari trecem. Prea puţini au mai rămas printre noi stăpâni pe ei şi cu sânge rece. Ne privim unul pe altul cu bănuială, ne învinuim şi ne bolnăvim nervii reciproc. Şi cercul literar „Moldova" a fost scris să strice şi el inima câtorva prieteni buni şi sinceri! Pentru ce v-aţi botezat aşa? Ce gânduri aveţi? Faceţi separatism? Faceţi şi voi politică!

Domnul Dumnezeu din ceruri să ne ferească! Mai întâi este de necrezut că poate să existe azi în toată suflarea românească vreun cuget atât de întunecat şi de inimic, atât de greoi şi de sanchiu, care să cuteze să profaneze, măcar cu gândul, înălţimea sacrosanctă încununată de Principatele Române în anul de fericire 1859. După aceea... uitaţi-vă la cei ce alcătuiesc, efectiv, acest cerc literar. Sunt toţi scriitori, cari n-au făcut nici un fel de politică, nici măcar naţionalistă. în fine judecaţi manifestările acestui cerc şi daţi odihnă sufletelor voastre.

Fiecare dintre noi, personal, putem să avem, în aceste înfricoşate momente de confuziune diplomatică, pretinsele noastre convingeri şi orientări. Dar sunt atât de nesigure, atât de transformabile şi de fără valoare, încât un om cuminte nici nu trebuie să şi le dea pe faţă. Cum voiţi atunci ca nişte simpli visători şi scriitori să aibă cutezanţa să alcătuiască şi ei un cerc de influenţă şi de acţiune, în învălmăşagul şi naufragiul opiniunilor de azi! Vedem azi greşind, călcând strâmb, în faţa noastră, oameni politici încercaţi, încărunţiţi în treburile ţărei. Ce-ar face nişte poeţi când s-ar apuca şi ei să dea directive de politică internă şi externă?

O, s-au dus timpurile când poeţii, profeţii şi profetesele, teurgii şi văzătorii citeau în viitor şi sfătuiau pe împăraţi. Nu ştiu bine ce s-a întâmplat: au scăzut inspiraţia şi profetismul de nu mai pot discerne, în lume, cauzele şi efectele, sau figura acestei lumi s-a complicat atât de mult încât desfide orice descifrare inspirată. îmi pare rău, dar trebuie să mă resignez şi aşa ar trebui să facem toţi.

Momentul de faţă ne covârşeşte. Să nu ne fie ruşine. Se simt covârşiţi şi sfioşi alţii mult mai isteţi şi mai cunoscători ca noi. Furia sângeroasă şi nimicitoare, care frământă azi Europa seamănă cu furia ciclopului Polifem... Să fii inventiv şi tare ca Ulise şi tot va trebui să taci şi să te ascunzi, dinaintea lui. Şi iată tocmai ceea ce noi nu vrem să pricepem. Toţi vorbim şi toţi ne dăm părerea, mai mult: toţi voim ca părerea noastră să prevaleze, fiindcă ea singură e ruptă din rădăcina adevărului.

Niciodată ca astăzi tăcerea n-a fost mai dorită şi mai sfântă. Cu tot creştinismul meu pravoslavnic, aş aplauda din toată inima pe filosoful ironist, care, în aceste zile, ar lua, aici, în Bucureşti, iniţiativa ridicării unui templu în onoarea Zeiţei fără grai. *A fi sau a nu fi...* palidă problemă îl preocupa pe Hamlet! *A tăcea* - iată pentru noi formidabila problemă a momentului.

N-avem altceva mai bun de făcut. Vorbind, certându-ne, discutând lucruri de cari habar nu avem - ne enervăm zadarnic, ne facem de râs şi asurzim, spre paguba noastră, pe cei ce stau colo sus, în turnul de observaţie, neclintiţi şi tăcuţi.

Toate astea cu prilejul unei şezători literare a cercului „Moldova"!... Ei da, ce să ne facem! Trăim supt aripile obsesiunei. Ziarele, berăriile, discuţiile de ziuă şi de noapte ne-au neurastenizat. Şi mai avem şi nenorocul să fim, noi bucureştenii, departe de zona unde bubuie tunul şi se ridică nourii morţei. Se pare că o plimbare pe la punctele de graniţă din nordul Moldovei sau şi mai bine o excursiune în Bucovina e tot ce ar putea, deocamdată, să combată neurastenia-bucureşteană.

1915

D-SALE DOAMNEI ELENA CORDONEANU, FONDATOAREA „CĂMINULUI CULTURAL"

Mult stimată doamnă, am recitit notele şi informaţiile pe cari mi le-aţi pus la dispoziţie şi am avut, încă o dată, impresiunea că dreptatea trebuie să fie de partea dv. Stau, însă, şi azi pe gânduri şi mă întreb în ce chip dreptatea aceasta ar putea să fie impusă şi celor ce nu o văd sau, poate - celor ce cu rea-credinţă şi din interes nu vor să o recunoască?

E destul ca unul dintre noi să fie nedreptăţit, despuiat de onoarea şi de avutul lui, prigonit fără vină, ca lumea cealaltă să-i sară într-ajutor şi să-1 smulgă din ghearele prigonitorilor? Fireşte că e destul! Nu poate fi om cinstit şi întreg, în facultăţile lui sufleteşti, care să nu se răzvrătească, atunci când vede, subt ochii lui, săvârşindu-se o nedreptate, ori se încredinţează, prin cercetare, că în preajma lui s-a comis o nedreptate. Şi cu toate acestea, lumea noastră e plină de fărădelegi! Călcări îndrăzneţe pe bunul drept al altuia, atentate la cinstea şi averea aproapelui, operaţii abile de pe urma cărora mii şi sute de mii de fraţi ai noştri sunt jefuiţi de munca şi de banul lor! Cine stă să protesteze -împotriva tuturor acestor nedreptăţi? Cine poate să adune în pieptul lui

atâta revoltă, atâta ură şi atâta energie răzbunătoare, încât să denunţe, să urmărească şi să pedepsească, după cuviinţă, mulţimea păcatelor şi a inichităţilor din jurul lui? Auzi atât de multe, vezi atâtea netrebnicii, constaţi atâta lipsă de umanitate şi de respect de oameni între noi, încât, de la o vreme încep să descrească, în sufletu-ţi, izvoarele pornirilor energice şi drepte.

Aţi fost cea dintâi sau una dintre cele dintâi pedagoage cari au sădit, în câmpul cam haotic al educaţiei noastre şcolare, ideea *educaţiei integrale.* Aţi deşteptat interesul conducătorilor şcoalei, aţi creat un curent şi aţi realizat un început al ideei dv., fondând „Căminul cultural". Am văzut, în amănunte, cari au fost greutăţile, peripeţiile şi rezultatele muncei dv. pline de convingere şi de râvnă... Idei sănătoase, idei binefăcătoare! Copilele noastre trebuie să înveţe, pe lângă atâtea lucruri de cultură generală, academică, şi învăţământul practic, casnic, menit să facă din ele nişte soţii destoinice în conducerea gospodăriei şi în creşterea copiilor. Dar iată că opera cea folositoare pentru care aţi alergat, aţi muncit, aţi scris, v-aţi sacrificat, alunecă din mâinile dv. şi cade în mâini streine! S-au petrecut, ziceţi dv., o serie întreagă de nedreptăţi, vădit intenţionate şi adânc jignitoare pentru dv. Aţi fost pur şi simplu concediată de lângă opera pe care o ridicase convingerea şi entuziasmul dv. Aţi pus înaintea celor ce vă acuzau corectitudinea dv., regularitatea administraţiei dv., mărturiile şi garanţiile oamenilor de onoare şi de inimă, colaboratorii dv. Dar nu aţi izbutit să îndreptaţi cursul strâmb luat de lucruri, şi aţi fost trimisă afară din munca dv. - ca odinioară Cristofor Columb din America pe care el o descoperise.

Ce e de făcut, mult stimată doamnă? Ne face cinste că v-aţi adresat, cu vibratoare încredere şi cu un frumos avânt idealist, viteazului meu tovarăş Tudor Arghezi şi mie, ca să cântărim dreptatea cauzei dv. şi să zguduim pe cei ce v-au nedreptăţit şi prigonit. Cred că ne spuneţi adevărul şi că sunteţi vrednică de ajutorul solicitat. Mai mult decât dovezile scrise pe cari ni le-aţi procurat şi aţi putea să ni le mai procuraţi ne-au impresionat sinceritatea şi căldura sufletului dv., iubirea dv. pentru *idee* şi pentru apostolatul menit durerilor. Era fatal, doamnă, să găsiţi, în calea ce-aţi luat, dezamăgirea şi duşmănia, o dată ce aţi apucat o cale nouă. Aţi voit binele societăţei, aţi voit, pentru copilele noastre, o creştere sănătoasă care să le ridice deasupra relei stări actuale. Aţi voit soţii care să ştie cum se guvernează o casă şi cum se întemeiază fericirea unui cămin. Aţi voit mame cari să ştie cum se îngrijeşte un nou-născut şi ce este puericultura cu care îşi bat capul filantropii din ţările civilizate. Era fatal, doamnă, să nu izbutiţi. Aceste idei, la noi în ţară, sunt un import puţin simpatic. Cel ce se hotărăşte să le introducă şi să le susţină trebuie să ştie, din capul locului, că merge spre dezastru.

J

Moravurile de azi, starea conştiinţelor, pornirile irezistibile ale inimilor celor între cari trăiţi sunt, pe faţă şi pe ascuns, inimice convingerilor dv. reformatoare. Aceasta trebuia s-o ştiţi de la început. Dacă aţi ştiut-o, atunci insuccesul dv. nu poate să vă mai pară atât de monstruos şi de revoltător. Dacă nu aţi ştiut-o, primiţi astăzi pedeapsa cuvenită temerarilor şi inovatorilor cari au voit şi au lucrat pentru binele semenilor lor!

întrebaţi-vă acum: acesta este tot sprijinul pe care vi-1 acordă revista noastră? Nu. Păstrăm, pentru vremuri mai potrivite, materialul pe care ni l-aţi încredinţat. îl vom folosi într-un fel propriu nouă. Vă declarăm că soarta dv. - entuziasmul naiv cu care aţi început lupta, străduinţele dv., opera dv., şi apoi zidul de fier al inimiciţiilor coalizate de care s-a izbit şi* s-a sfărâmat această operă - merită toată luarea-aminte a unor scriitori.

Am putea să tipărim *en toutes lettres* numele celor pe cari îi proclamaţi prigonitorii dv., am putea să îndreptăm o şarjă vehementă împotriva lor. *Cronica* e destul de impulsivă şi de bravă. Dar insuccesul dv. este prea semnificativ şi ne dispune mai curând la filosofie decât la revoltă. Problema educaţiei la noi în ţară, problema formărei caracterelor, problema prefacerei vieţei noastre casnice!... Cât apostolat, câte jertfe, câte energii, stoarse deocamdată în zadar, nu ne trebuiesc pentru cucerirea acestor înălţimi!

Credeţi-mă, doamnă, sacrificiul dv., deşi în aparenţă deconsiderat şi inutil, îşi are preţul lui. Sământa a fost aruncată. Brazde grele şi opace dorm astăzi peste ea. Pare pierdută, moartă. Nu se ştie, însă, dacă nu veţi vedea-o răsărind mai curând decât vă aşteptaţi.

Poate că dv., personal, veţi fi chemată înapoi, la conducerea instituţiei pe care aţi creat-o. Poate că actualul comitet de patronagiu a început să vadă că lipsa dv. este dăunătoare şi a început să preţuiască mai exact serviciile dv. de altădată. Se pot întâmpla multe, doamnă. Durata infinită nu e proprie faptelor omului, nici când sunt rele, nici când sunt bune. Fiecare zi ce vine, vine cu prefacerile ei.

O singură certitudine voim să aveţi: că simţim în dv. un suflet luminos şi idealist şi că durerile neizbândei dv. sunt trecute în cartea răfuielilor noastre.

1915

DIN CAIETUL SĂPTĂMÂNEI [IV]

10 Mai. De câteva zile cerul îndurător s-a pogorât peste ogoarele ţărei şi le adapă lung. Plouă de câteva zile. Bolovanii s-au sfărâmat. Porumbul a început să înţepe, cu milioane de undrele verzi, faţa

arăturilor întunecoase. Grâul se clatină în unde biruitoare, din ce în ce mai înalte şi mai negre. Nădăjduim că anul va fi bun şi că după atâtea răutăţi, puse de om la cale, vom avea cel puţin mângâierea holdelor îmbelşugate.

Am văzut azi-de-dimineaţă pe Moş Radu de la Otopeni, român ager, vânător căutat, în zilele lui, şi acum la bătrâneţe mic negustor de dumineca şi de zile mari. L-am întrebat de sănătate, de pâinea de pe câmp, de ce mai face lumea pe la ţară.

- Ia bine, slavă Domnului.... Noi ăştia, cu bătrâneţea; ceilalţi, care cum poate fiecare.... Ne bucurăm de milostivită asta de vreme. Porumbul creşte privind la el, grâul e balaur.... Slavă Domnului! Dumnezeu nu ne lasă.

- Moş Radule, câţi ani duci d-ta în traista asta?

- Cam mulţi, domnişorule.... Când a plecat Bibescu Vodă eram măricel...

- Bibescu... Ştirbei... Cuza Vodă, Carol Vodă şi acum Măria sa Ferdinand... Stai bine, Moş Radule! Ai apucat cinci domnii!

- Ce să-i faci, domnişorule! Până o suna Sf. Arhanghel în trâmbiţa de mobilizare....

Acest cuvânt mă face să tresar. Mă uit adânc în ochii moşneagului. Prima mea pornire este să-l întreb, să-l ispitesc, să vântur gândurile şi sufletul acestui patriarh al codrului şi al ogoarelor, cum facem noi între noi, bătuţii de vânturi de la oraş. Dar mi-e ruşine şi mă stăpânesc. Se poate un răspuns mai limpede decât indirectul lui răspuns: ***când o suna Sf. Arhanghel în trâmbiţa de mobilizare?***

I-am dat lui Moş Radu preţul mărfei târguite şi i-am strâns mâna cu vioiciune. întâlnirea aceasta din dimineaţa de Zece Mai mi-a fost binefăcătoare. Neamul lui Moş Radu nu piere şi nu poate să piară, orice ne-ar aduce viitorul. Când ai prilej şi timp să te dai în vorbă cu vreunul din bătrânii plaiurilor noastre, găseşti acelaşi farmec pe care îl simţi când poposeşti într-un câmp plin de rod sau într-o pădure seculară. De unde are Moş Radu atâta cumpăt şi seninătate în suflet şi în vorbă? Dintr-un lung trecut de stăruinţă şi de urgii învinse, generaţie după generaţie. Dintr-o actualitate profundă şi intactă, deasupra căreia noi, apele şi spuma clasei stăpânitoare, ne izbim de colo până colo, ca valurile efemere peste nişte zăcăminte adânci, de mare preţ. Viitorul nostru, tot, stă în nepoţii şi în strănepoţii lui Moş Radu. Noi suntem vremelnici şi fără vlagă. Noi suntem, cel mult, frunza care trăieşte o jumătate de an pe trunchiul încununat de o sută de primăveri.

Şi când te gândeşti că pentru acest minunat popor românesc, vânjos şi răbdător, tăcut şi cumpănit, noi croim destine în cafenele, noi cerem

alianțe, hotărâm ceasuri istorice, jurăm, somăm și spumegăm!... O, voi cei ce conduceți astăzi România, mutați-vă din București, ca să nu mai auziți „glasul opiniei publice" și să nu mai puteți citi edițiile ultime și speciale ale ziarelor din Capitală! Duceți-vă undeva la țară, între munți, între păduri, unde e tăcere adâncă, orașele departe și sufletul aproape. Și de acolo chibzuiți și guvernați.

„Opinia publică" ține, la noi, de la Gara de Nord până la Văcărești și de la Floreasca până la Filaret. Pe urmă, mai dai de ea peste zeci și sute de kilometri, acolo unde reapar cafeneaua și ziarul. Dar e o lume imensa - vreo șase milioane - care stă sub cerul umed sau fierbinte,,. frământă pământul în căpisterea văilor, ține pe umeri toată alcătuirea acestei țări și care - deși nu protestează, nu somează, nu spumează - are dreptul cel mai sfânt și mai întreg să audă din partea ocârmuitorilor de azi, când o fi să hotărască, o hotărâre după potriva țărei și a nevoilor ei, iar nu după pronunciamentele cafenelei.

*

Sunt 49 de ani de când această zi de Zece Mai a ajuns simbolică și sfântă pentru tot sufletul românesc. Se pierd în zările emoțiunei acele zile de mai, din anul 1866, când Prințul cel tânăr de viță împărătească intră în țară pe la Turnu Severin și veni spre București, în caleașca trasă de opt cai înaintași, mânați din șea de către surugii îmbrăcați pandurește. Se pierd în zările dulcei nostalgii acele icoane de pe pământul românesc, fragede și naive, pe cari le priveau ochii Domnitorului și le nota tovarășul Măriei sale, artistul Preziosi! A trecut de atunci o jumătate de veac! Ziua de Zece Mai și-a pus cunună după cunună:

Și-a vorbit vulturul iarăși:
- „V-ați trezit din lungul somn,
V-ați luptat cumplit la Plevna
Duși în foc de-al vostru Domn!
Vrednic e să-I faceți Rege
într-o țară ca un rai!"
Și noi Rege ni-1 făcurăm
Tot în zi de Zece Mai.

E un cântec (de Coșbuc) pe care îl cântă azi copiii noștri în școli și pe care nu pot să-1 ascult fără răscolitoare emoțiune... Atâta muncă grea, atâta experiență amară, atâta înțeleaptă moștenire: iertat să fie să le aruncăm în vârtejul intereselor streine și al patimilor ațâțate între noi de inimicii noștri?

O, Zece Mai, zi scumpă inimilor noastre, ziua norocului României timp de 49 de ani, ce ne vei aduce tu la anul? Pe subt flamurile de

sărbătoare, pe subt arcurile luminoase și pe subt ghirlandele de Zece Mai, trec iubiții noștri suverani de azi. Să fie în ceasul deplinelor binecuvântări și spre o a doua norocoasă jumătate de veac! Dar îl vedem alături și pe *el,* cu ochii minței și ai inimei: silueta lui severă și regală, atitudinea lui stăpânitoare și totdeauna dreaptă. Să ne gândim la el cu încordare! - astăzi când nu mai poate să ne povățuiască decât cu istoria măreței lui domnii.

1915

ÎN LUNA FLORILOR

Mi se pare totdeauna o minune mereu nouă, când văd, la începutul lui aprilie, ivindu-se pe vreascurile copacilor primele puzderii verzi. Un fum ușor de-abia verzui iese ca din pământ și se întinde pe boschetele până ieri numai smicele. într-o săptămână, în două, minunea se desăvârșește și te pomenești că toate acele triste schelete de tei și de platani pe cari le numărai în drumul către casă sunt iarăși foișoare vii, pline de palpite și de susur. Ai ajuns din nou în primăvară și nu știi cum! Acum zece zile lumea era plină de oase goale și astăzi pretutindeni viața se mișcă în talazuri verzi, izvorâte deodată din adâncul acesta pe care toți plutim și nimeni nu-1 pricepe.

Și zilele de primăvară se deșiră după rostul lor cel drag și fermecat. Se arată viorelele, păștița, brebeneii. înflorește tămâioara, înflorește liliacul. între aprilie și mai se revarsă prin poiene dulcele mărgăritar. Prin grădini încep să se despice trandafirii și pe marginea cărărilor și a livezilor măceșii se preschimbă în candelabre trandafirii și albe. Și ți se pare că începi să înțelegi, deși nu înțelegi nimic, ci te lași purtat numai de inimă și încredințat de ea. Ți se pare că din adâncurile acelea fără nume, pe cari, vag, le simți sunând subt existența ta și subt întreaga existență, ca nu știu ce catacombe afirmate de tradiție și de bătrâni, ți se pare că din ele ajunge până la urechea simțirei tale cuvântul cu înțeles, explicarea supremă și invincibilă. Este *iubirea* cea de mai-nainte de toți vecii, este principiul simpatiei și al luminei, este *eterna bunătate,* care ne dezgolește încă o dată sânul primăverei și apleacă la el planeta noastră, cum apleci la uger un vițel.

Crezi că ai înțeles acum totul, îți lași brațele răstignite în fânul crud și cobori între gene norii albi din cerul albastru și încropit. Toate sunt

făcute ca să te convingă. în dumbrava lângă care stai întins e atâta viață, atâta încântare şi iubire! Fiecare copăcel e în sine un fenomen de iubire şi de forță simpatică! Fiecare fir de iarbă, dacă a ajuns să biruiască şi să vie din neființă la ființă, însemnează că s-a născut şi a propăşit subt scutul norocului şi al priinței. Fiecare din aceste păsărele îndrăgostite e un crainic al iubirei celei mari care a ocrotit-o şi-a purtat-o, generație cu generație, până la soarele acestei a cine ştie câta zi de mai, socotind măcar din ziua când omul începu să asculte ciripitul ei. Şi tu însuți, cu inima ta fără odihnă, cu gândurile tale călătoare pe căi de primăvară, tu însuți cel ce stai şi asculți privighetorile, şi tu eşti un vestitor al legei eternelor iubiri, şi al universalei duioşii. Şi vrei să* crezi că aşa e!

Dar, pe încetul, lumea aceasta plină de soare şi de tihnă, de holde verzi şi de stânjinei pierduți printre rogozurile bălței, ca nişte fluturi galbeni, osteniți, plină de iubire şi de pace, este năpădită de o alta, din capul tău, o lume care i se suprapune, o străpunge şi o schilodeşte... Lângă tine, şi cât ține poiana, sunt tovarăşi de ai tăi, culcați ca să nu se mai scoale. Printre frunzele ce lasă horbote de umbră pe fruntea ta nu mai zboară mierlele ci gloanțele. Din zarea îngustată de pădure nu se mai ridică nouri albi şi leneşi, ci iuruşul negru şi contorsionat al fumului scuipat de tunuri. Iar zarva dulce care vine de pe baltă se schimbă deodată în comenzi, în răcnete şi în nechezaturi...

E o închipuire! Te-ai ridicat speriat din culcuşul tău de cimbru şi te-ai uitat peste paşnicul tablou, răsfrânt colea devale în ape somnoroase. Dar închipuirea aceasta e o groaznică realitate care stăpâneşte azi pe sute de plaiuri, altădată liniştite şi ferice. Lângă mii de măceşi în floare se zvârcolesc astăzi oameni tineri, răpuşi de oameni tineri, frații lor de altă limbă. Câmpii întregi de flori sau de holde sunt înecate în sânge omenesc şi râmate de ghiulele. Păduri întregi nu mai au nici o privighetoare şi nici un visător!

Şi atunci peste iubirea din inima ta şi peste iubirea care susține întregul univers se lasă tristețea şi întrebarea. Se poate o contrazicere mai ucigaşă? Se poate o jale mai adâncă decât jalea acestui fapt oribil că oamenii ucid pe oameni, pe sânul plin de rouă şi de lapte al naturei reînviate şi ajunse în luna mai? Pe când marele mister al fecundărilor şi al propăşirei vieței se îndeplineşte în apele adânci, în crăpăturile stâncilor, în caliciul florilor, în pulbere şi în noroi, omenirea rațională şi civilizată continuă opera de moarte, vânând pe aproapele prin livezile îmbălsămate şi orbind aurorele şi serele lui mai cu fumul tunurilor de asediu!

Luna florilor, în acest an, tulbură mintea noastră şi ne întristează adânc. Din trandafirii ei nu putem împleti nici un vis, nici o speranță.

Din toată viața nouă care urcă până la noi nu admitem decât vanitatea ei. Din îndemnul firei reîntinerite să ne ridicăm cu meditarea până la fântânele Iubirei Infinite, cădem alături, sleiți de pricepere şi de voință. O singură înțelepciune mai are dreptate şi putere, în aceste zile de asfixiere sufletească - înțelepciunea Eclesiastului: *Urât-am viața, căci rele sunt în ochii mei faptele care se fac subt soare* (II, 17).

1915

CARITAS

într-o comună de lângă Bucureşti, am văzut în ziua de 4 iunie, o „colonie disciplinară", adică o casă de creştere şi de îndreptare, pentru copiii fără căpătâi, dedați la rele. Subt ochii noştri, astăzi, egoismul biruieşte în atâtea feluri şi dragostea de aproapele e atât de rară, încât pildele contrarii sunt răcoritoare ca apa de izvor, în lunile de arşiță, şi trebuiesc reținute şi sprijinite.

Am plecat din Bucureşti în zorii zilei, cu amicul meu Ion Raffael, inspectorul polițienesc, şi cu d-l judecător de instrucție Gh. Niculescu-Bolintin. Colonia disciplinară este în comuna Bolintinul din Vale. Când am ajuns acolo coloniştii tocmai se îmbrăcau. Am intrat în grădina coloniei - un teren de vreo 5 pogoane - şi am mers din răzor în răzor, ca să vedem în amănunte ce muncesc coloniştii. Era o grădină de zarzavat bine împărțită, bine cultivată, în care creşteau fel de fel de neamuri şi de răsaduri folositoare. Un bulgar bătrân, Nestorul coloniei, conduce şi supraveghează pe copii în trebile şi tainele grădinăriei. Apa de udat e scoasă cu pompa din pământ. Pe marginea răzoarelor e un brâu de porumb. Pe cât cu putință, colonia trebuie să-şi agonisească tot ce trebuie pentru subzistența ei. Vizităm o magazie cu provizii unde totul e aşezat cu regulă şi însemnat, după cantități, pe o listă fixată în perete. Vizităm un mic atelier de tâmplărie şi de fierărie, unde se repară uneltele de muncă, sapele, săpălugele, greblele şi celelalte.

Coloniştii s-au îmbrăcat şi se aliniază afară în şiruri, pentru apelul nominal de dimineață. Sunt felurite tipuri, cele mai multe inteligente şi cu unele trăsături dure, răutăcioase sau viclene. Sunt copii de la vârsta de şapte ani, până pe la 20 de ani, afară de supraveghetori şi de îndrumători, cari sunt mai mari ca ei. De unde vin aceşti copii? Din gunoaie, din spelunci, de pe maidanele mahalalelor, de subt podurile Dâmboviței,

şi din cutiile în cari au fost împachetate portocale. Parte dintre ei s-au pomenit, aşa, pe trotoar, în picioarele trecătorilor, n-au ştiut niciodată cine le-au fost părinţii şi au mers din furtişag în furtişag până au dat de arestul poliţiei. Alţii au rămas fără părinţi, s-au înhăitat cu derbedeii mahalalei şi au ajuns o pacoste pentru toată lumea. O altă categorie au fost şi sunt predaţi coloniei chiar de către părinţii lor, deznădăjduiţi că nu mai pot cu alt mijloc să-i aducă la calea dreaptă. Sunt până azi vreo 60 şi mai bine de colonişti, şi printre ei vreo 7-8 ovrei. Astăzi sunt cu toţii fraţi de muncă, de râvnă spre îndreptare şi de viaţă disciplinată.

M-am uitat lung la ei. Răspundeau, la apel, milităreşte, abreviat„ energic. Cel mai mic din colonie, numai de 7 ani, era cu ochii încă plini de somn şi n-apucase să se îmbrace bine. O milă adâncă mi-a învăluit ochii şi am intrat în săliţa care ţine loc de cancelarie. într-un dulap e farmacia coloniei; pe o masă stau registrele şi hârtiile. Raffael îmi foietează registrul cu „partizile" coloniştilor. Unii au fost osândiţi pentru furt, de câteva ori, alţii au fost culeşi de pe drumuri fără să fi suferit vreo condamnare.

în vremea aceasta, se aude afară o voce clară, spunând rugăciunea dimineţei: *Tatăl nostru carele eşti în ceruri...* O, cu adevărat singurul, adevăratul tată al acestor bieţi copii fără de cămin şi neştiutori de iubirea părintească! Ne rămâne să cercetăm dormitorul şi atelierul de împletituri. Dormitorul e curat şi luminos. Dar întreaga casă unde colonia locuieşte, numai de la martie încoace, e neîncăpătoare şi luată provizoriu cu chirie, până la alte aşezări mai bune. Afară de aceasta, nu sunt destule paturi; copiii dorm câte doi într-un pat. Puterile organizatorului sunt prea slabe până azi. Bogătaşi din Bucureşti, când vă cufundaţi seara în omătul paturilor voastre, gândiţi-vă, unii dintre voi, că tradiţii copii de la colonia disciplinară din Bolintinul din Vale n-au pe ce să-şi odihnească oasele!

Coloniştii se împart în categorii: unii se duc să lucreze în grădină, alţii trec în atelier. Aci, subt direcţia unui specialist, coloniştii jupoaie richita, o spintecă, o lustruiesc şi fac din ea scaune, coşuri de biurou, jardiniere şi altele ca acestea. Toate aceste obiecte sunt foarte bine lucrate şi ar putea să stea oriunde, chiar în casele cele mai pretenţioase.

- Şi tu, Raffael, duci în spinare toată grija acestor biete păsărele, căzute din cuiburile lor?

- Eu şi oamenii de inimă cari mă ajută... Mă lupt, mă zbat, mă rog, cer... Iată, de pildă, amicul nostru, Niculescu-Bolintin, care are în apropiere o căsuţă şi ceva pământ, m-a ajutat şi mă ajută de multe ori... Harnicul meu prefect, d-l Gheorghe Corbescu, mi-a dat tot sprijinul de

care am avut nevoie şi îţi mărturisesc că succesul acestei întreprinderi i se datoreşte, înainte de toate, lui... Colo în grajd, am o pereche de cai... Trebuiesc grăunţe, fân... De câteva ori pe săptămână vine droşcuţa la Bucureşti, ca să ia pâine, carne şi câte trebuiesc... Localul e destul de neîncăpător... Am gânduri mari... Ai văzut că am trecut cu automobilul pe lângă o velniţă părăsită. în zidurile acelea e multă cărămidă... Mai am câteva zeci de mii, făgăduite... îmi propun să cumpăr terenul fostei velniţe şi să ridic pe el o casă largă... Am peste 60 de pensionari. Zilnic primesc câte 3-4 cereri... Sunt părinţi cari vin la mine disperaţi: „D-le inspector, primeşte şi pe blestematul meu de copil că ajunge în puşcărie!..." I-aş lua pe toţi, dar unde să-i aşez?... Mai este o creaţiune de acelaşi gen, mai veche, mai puternică şi mult mai bogată decât a mea. Este instituţia, atât de meritorie, a d-lui Romulus Voinescu... Imitând acest exemplu eminent, eu urmăresc un scop mai modest; eu vreau să fac din aceşti copii porniţi spre puşcărie nişte mici meseriaşi de ţară: grădinari, olari, împletitori de coşuri. Voi avea în curând şi o secţie de olărie... Nu-i pierd din vedere nici un moment.

Am găsit supraveghetori şi conducători de încredere şi văd pe copii, zi cu zi, îmbunătăţindu-se şi progresând subt mâna lor. Fac dese inspecţii pe neaşteptate şi sunt riguros, necruţător... Dar toate acestea sunt parte externă şi satisfacţia mea nu e întreagă. Aş vrea să pătrund mai adânc în sufletul epitropisiţilor mei... Mi-ar trebui un duhovnic... Tu care te pricepi la lucrurile acestea şi eşti în administraţia laică-bisericească, gândeşte-te şi la mine şi caută-mi un preot, un ieromonah bătrân, un om al lui Dumnezeu, care să plivească pălămida din aceste suflete sălbăticite, şi să ajute în ele, la creşterea gândurilor bune... Te rog cu mult dinadins să cugeti la această mare nevoie pe care o are colonia mea şi să-mi dai mână de ajutor...

Trebuie să ne gândim şi să lucrăm cu toţii la canalizarea otrăvurilor şi relelor sociale... Ai tu idee, tu care îţi dormi nopţile liniştit în casa ta, câte patimi nimicitoare, câtă primejdie, câte fiare sălbatice ţinem noi în lanţ, ca tu să dormi în tihnă?...

Am intrat în atelierul de împletituri, să vedem pe copii la lucru. Stăteau de jur-împrejur tăcuţi şi aplicaţi, vădit mulţumiţi că biata lor viaţă începe să aibă un rost şi că iscusinţa lor începe să fie folositoare şi cinstită.

Ne-am înapoiat în aceeaşi dimineaţă de iunie, atotalbastră şi furnicată de soare. Deasupra grânelor adânci, din plin crescute, se legăna ciocârlia, fericitul cântăreţ al dimineţilor de vară. Munca începea pretutindeni pare că voioasă şi de la sine. Lumea uita că e nenorocită şi urzea din nou, la soare, infinitul tort al vieţei.

Enigma cea mare - de data aceasta sfinx cu capul de aur şi cu visători ochi de smarald - trecea pe dinaintea zmăcinărilor şi durerilor sufletului nostru, cu un aer îmbietor de înduioşare şi de filantropie.

1915

VIDEMUS MELIORA

Sunt oameni cari, într-un timp al vieţii lor, au avut o anume convingere, au profesat-o în faţa lumei întregi şi, când a fost nevoie, au apărat-o cu însufleţire. A trecut vremea, lucrurile vieţei şi ale lumei au luat alte înfăţişări şi convingerea crezută altădată infailibilă a început să prezinte dungile eroarei. Dar cum te vei desface de ea, cu una, cu două? A fost *convingerea ta* un car de vreme; cunoscuţi şi necunoscuţi te-au văzut luptând subt steagul celor *de aceeaşi convingere* cu tine; simţul tău de onoare ar suferi prea viu de pe urma unui divorţ prea brusc. Dar nimic nu e mai onorabil din partea cuiva care are astăzi alte vederi şi alte sentimente decât să le dea pe faţă cu sânge rece, după ce va fi purtat cu demnitate doliul celor acum defuncte.

Situaţia omului care nu mai crede azi în ideile lui din alte vremuri şi care totuşi îşi face lui însuşi silnicie şi lucrează ca şi cum ar mai avea aceleaşi convingeri e una din cele mai tragice situaţiuni sufleteşti şi una din cele mai vrednice de tratat în dramă.

Nu mi se pare nici ruşinos, nici criminal din partea celui ce vine şi declară, cu gravă sinceritate, că nu poate să mai creadă ce credea odinioară, fiindcă neîncetatul şi uimitorul joc al vieţei i-a dovedit, încet-încet, că fostele lui credinţe erau nişte fantazii sau nişte copilării. Cine va putea să-1 scoată vinovat? Unde este acel Phoenix al puterei intelectuale, care, de la 18 până la 38 de ani, n-a schimbat de câteva ori sistemul său filosofic, concepţiile sale sociale sau preferinţele sale artistice? Cât trăim, tot învăţăm şi pe măsură ce învăţăm vedem că tot ce ştiam până aci era incomplet şi imaginar. E foarte sigur că nici ultima noastră convingere nu preţuieşte mult mai mult decât altele anterioare, dar... murim cu ea, fiindcă zilele experienţei s-au isprăvit şi cortina marelui mister cade pe sceneta searbedei noastre existenţe.

Aceste consideraţii valabile în domeniul filosofiei, literaturei, artei, sunt şi mai mult la locul lor când este vorba de domeniul cu mii de complicaţii şi de surprize al vieţei practice. Cugetarea te învaţă, în

decursul anilor de lectură şi de meditare, că concepţiunea ta despre lume era fundamental greşită.

Viaţa aspră şi plină de desfăşurări neaşteptate te învaţă şi mai mult că orientarea în ea trebuie să-ţi fie felurită şi trează, ca pe marea cea mai capricioasă. Fireşte, presupun că eşti un om de caracter şi că păstrezi cu scumpătate, în furtună ca şi în timp de acalmie, o sinceritate intactă faţă cu tine însuţi şi o probitate bărbătească faţă cu semenii tăi.

De un an de zile încoace, iată, noi, mulţi-puţinii intelectuali din ţara aceasta, am trecut şi trecem prin înfrigurate stări sufleteşti. Ne-am pomenit deodată, dincolo de graniţele noastre, în faţa unei ruperi de echilibru, pe care trebuia s-o înregistrăm, s-o interpretăm cum ne-or lăsa puterile şi, mai grav decât atât, s-o judecăm prin luarea unei atitudini. Nepregătirea noastră era infinită... De-abia câţiva, printre noi, ştiau ce spun şi ce ne povăţuiesc. Argumente, vederi clare, fapte şi orientări pozitive - n-avea mai nimeni. Şi atunci s-a petrecut cu fiecare dintre noi un proces vechi de când cu omenirea: am lăsat liberă carieră *sentimentului,* am ascultat de glasul inimei şi am prefăcut în argumente diplomatice, în planuri strategice, în convingeri de politică externă toate îndemnurile, toate dezideratele sentimentale, toate dragostile noastre.

Se luptă francezii cu germanii. Cu cine suntem noi? Fireşte, cu francezii. Vorbim binişor limba franceză, ştim că avem aceeaşi obârşie, ne-am plimbat câţiva ani pe la Paris. Cât despre germani... au o limbă sălbatică. Deşi am învăţat-o, în liceu, trei ani, după bacalaureat nici nu izbutisem să declinăm. Tipăresc cărţile şi ziarele lor cu nişte caractere cari te descurajează... Şi Germania lor e o cazarmă!... o disciplină nesuferită... o viaţă fără agremente... Din nefericire, nu eram chemati să ne dăm numai un vot sentimental, ci eram constrânşi, suntem constrânşi, să stabilim cât mai curând atitudinea noastră politică, eventual militară.

Ce am făcut noi? Am continuat să fim sentimentali, convinşi că suntem diplomaţi şi că asigurăm fericirea României viitoare, a României celei mari. Dar - bat-o pustia de viaţă! - s-a dovedit şi de data aceasta că sentimentul e un sfetnic pripit. Este ştiut că, în viaţa individuală, acei dintre noi cari se lasă stăpâniţi de pornirile inimei o nimeresc mai totdeauna prost. Dimpotrivă, cei ce *ştiu să-şi calce pe inimă* şi să se conducă numai de raţiune sunt meşterii vieţei. Adevărul acesta, probat de experienţa mică, este de mii de ani confirmat de istoria popoarelor. între om şi om mai încap şi sentimente, între popoare nu încap decât interese şi prietenia între ele nu înseamnează decât acordul trecător al intereselor respective. Legături sentimentale între două neamuri, mai presus de nevoile pământeşti sau poate împotriva acestor nevoi, nu există decât în dorinţa şi în închipuirea noastră.

Ne găsim într-o foarte delicată situaţiime psihologică. Deschidem ochii din ce în ce mai mari şi nu ne vine să credem ce vedem. în chip brutal şi cu o evidenţă care mereu creşte ni se desluşeşte că toată frământarea noastră sentimentală trebuie domolită şi corectată. Nu se potriveşte socoteala de acasă cu cea din târg! Francezii, italienii, chiar şi ruşii ne-or fi dragi să ne topim de dragul lor. Ce folos! Se arată limpede, zi cu zi, că dragostea noastră pentru ei trebuie să rămână neroditoare. Interesele noastre ne poartă într-altă parte şi e o privelişte mult instructivă să vezi cum, în conştiinţa adâncă românească, bunul-simţ restabileşte tot ceea ce noi am stricat de un an de zile şi zideşte încet şi sigur atitudinea noastră cea de mâine. Inima zice una, realitatea zice, însă, alta. Să fim răbdători. *Niciodată o ţară nu s-a mişcat pentru flori de măr şi pentru onoarea unei alte fări,fi-i-ar fi fost oricât de soră.*

Ce ne facem, însă, noi aceştia cari am apucat să ne rostim într-un fel? Cum capitulăm în faţa crâncenei realităţi? Un an întreg ne-am bătut pentru Franţa, pentru Belgia, pentru principiul naţionalităţilor şi pentru tot felul de cocarde. Cum să ne dăm bătuţi acum şi cum vom explica Europei schimbarea noastră de atitudine?

Aici e toată cestiunea! Decât să mărturisim că ne-am înşelat şi am bătut o cale onorabilă dar absurdă, mai bine dăm foc Ţării Româneşti! E o ambiţie nenorocită. Nu suntem nici zei, nici semizei, mai ales în cunoaşterea acestor labirinte de interese, de influenţe, de raporturi invizibile, de consideraţii nebănuite, cari se clădesc între ţară şi ţară şi în cari chiar diplomaţii cei mai iscusiţi se rătăcesc adesea. Să imităm pe aceia dintre noi cari au destulă bravură sufletească să mărturisească eroarea de până aci şi destulă limpezime intelectuală ca să întrevadă cum se profilează adevăratele noastre interese.

1915

MAI MULTĂ LUMINĂ!

Spiritul omenesc de astăzi vede pretutindeni în lumea înconjurătoare imperiul unor legi ce nu se schimbă şi perenitatea principiului cauzalităţei. Experienţa şi meditarea omenească, pe calea lor de mii de ani şi grea, au ajuns să se convingă şi să depună, ca pe un diamant de mare preţ, în tezaurul conştiinţei ştiinţifice, ideea că lucrurile din această lume se întâmplă cu o necesitate perfectă şi conform unor cauze inevitabile. Astronomia ne-a deprins să vedem cerul plin de căi matematice. îmbulzeala stelelor, aparenta capriciozitate a cometelor, fenomenele de lumină şi de mişcare, cari se petrec deasupra capetelor noastre uimite şi atente, tot şi toate zac subt legi în veci eficace şi negreşite. *Eroarea* şi *întâmplarea* cad din ce în ce mai mult afară din conştiinţa ştiinţifică şi rămân noţiuni discreditate şi arhaice.

Pământul pe care ne-am pomenit, cu infinitatea lui de fenomene, ne poartă spre aceeaşi învăţătură, spre aceleaşi convingeri ca şi cerul. în straturile geologice, în adâncul oceanelor, în sânul celor mai gingaşe flori nimic n-a fost, nimic nu e absurd, fără de vreme şi fără de cauză. Ceea ce se arată azi ochilor noştri, în jurul nostru, este starea necesară şi riguros evoluată a stărilor primordiale.

Creşte în omul de ştiinţă, creşte în cugetător, pe măsură ce învaţă şi se aprofundează, convingerea ferice că omul înaintea lumei e şcolarul sârguincios înaintea unui in folio, în care nu s-a strecurat nici o greşeală şi nici un neadevăr. Toate domeniile vieţei, în trecut şi în prezent, cercetate şi înţelese cu acel simţ preoţesc, pe care îl are adevăratul om de ştiinţă, aduc poezie în inimă şi elevaţie în cuget. Botanistul în geana pădurilor, în sanctuarul serelor sau în laboratorul lui adună din flori, din rădăcini şi din toate fibrele delicate cari au darul să genereze în lume parfumul şi coloarea, adună principii şi rezultate găsite de alţi ostenitori, în celelalte regnuri. Căci zoologul va ajunge, pe miile de trepte ale observaţiei metodice şi clasificate, la aceleaşi câteva principii cardinale. Căci mineralogul va scoate din adâncurile pământului, din grotele fermecate şi din creierii munţilor acelaşi credo al ordinei şi al necesitatei universale.

în cer şi pe pământ, în cumpăneala aştrilor şi în gâlgâitul izvoarelor, în dezagregarea stâncilor şi în migraţiile păsărilor, în zbuciumul milioanelor de microbi dintr-o picătură de apă şi în zbuciumul miliardelor de valuri din ocean: pretutindeni mintea noastră urmăreşte, regăseşte şi adoră faptul care se întâmplă cu necesitate şi cauza suficientă, garantată pe verso de un infinit de cauze anterioare.

Omul stă, priveşte, înţelege şi admiră. Şi evidenţa infailibilităţei cauzale, din acest Univers, îl învăluie şi-l transportă, ca o muzică într-adevăr cerească. Iată, însă, că din acest Univers face parte şi omul! Deşi de-abia copil de ţâţă, la sânul planetei noastre, are şi el starea lui civilă. Se zice că s-a ivit acum vreo sută sau două sute de mii de ani - adică mai ieri-alaltăieri - are câteva documente, zgâriate pe pereţii peşterilor, unde a locuit, la început, şi prin Egipt, prin India, şi-a inaugurat viaţa-i zisă istorică, prin câteva temple şi piramide.

Cu toate că prezenţa lui, aci în armoniosul şi infailibilul cosmos, cam încurcă lucrurile şi indispune, totuşi nu putem să-I ignorăm ori să

trecem peste el. Face parte din Univers, e un fiu al pământului (un fel de Prâslea nenorocit) şi are dreptul să pretindă că trebuie luat în seamă. Să ne ocupăm, deci, şi de el!

Omul are convingerea sfruntată că legile cari încheagă şi menţin edificiul acestei lumi, de când s-a ivit el pe lume, şi milioane de milioane de ani, mai înainte de ivirea lui, n-au putere, n-au jurisdicţiune şi asupra lui. Pământul, de pildă, cu oceanele, cu norii, cu munţii şi cu vulcanii lui, stă în frâul unor legi inviolabile, unele cunoscute, altele, foarte multe, necunoscute omului. Pământul aleargă în spaţiu, dospeşte focul lui lăuntric, îşi zbârleşte oceanele, îşi pune gheaţă la cap şi la picioare, şi trece prin stadii, influenţe, ocurenţe, încercări... de cari omul habar nu are. Pământul, tot, e o puzderie în cosmosul fără margini şi omul e o arhipuzderie, aci pe pământ. Pământul e rob legilor şi influenţelor universale aşa cum o luminiţă din apă e roabă soarelui care s-a furişat printre frunze şi a pătruns în fundul heleşteului. Dar omul care locuieşte pe pământ, pe această puzderie din infinit are cu totul alte legi, sau mai bine nu are nici o lege, fiindcă *face ce vrea,* nu are alt stăpân decât bunul lui plac, învârteşte totul pe un deget şi desfide determinismul universal!

în actele lui, fie luat individual, fie luat în masă - clasă, ţară, naţiune - omul e de capul lui. Zigzagurile vieţei personale, zbuciumul şi luptele de clase, frământările şi ciocniturile dintre popoare sunt absurde, libere, fără cauze suficiente şi deci inexplicabile. în zadar filosofii vechi şi noi, istoricii adânci, sociologii serioşi au căutat să corecteze această iluziune a minţei noastre; ei nu au izbutit şi nu vor izbuti. Şi ştiţi pentru ce? Pentru că avem interesul vital să credem că suntem liberi şi că tot ce facem este din pornire proprie. Avem o sfântă nevoie de iluziunea aceasta!

Este folositor însă, uneori, să ne aducem aminte de ceea ce suntem şi, după discuţii furtunoase între noi, să răcorim frunţile noastre cu un strop de filosofic Asistăm de un an de zile la o vastă tragedie omenească. Sărmanul neam al lui Adam trece printr-o criză sângeroasă. Cine e de vină? Ţarul Rusiei, împăratul Germaniei sau... asasinii de la Sarajevo? Copilării! Prostii! Cauzele stau ascunse în inima omului, robul fatalităţilor economice. Cauzele stau ascunse în pământul îngrăşat cu seul bestiei strămoşeşti, în pământul din care creşte grâul, din care ţâşneşte păcura propriu-zisă şi păcura şi mai virulentă a lăcomiei şi a poftei de stăpânire.

Trebuia să se întâmple tot ce se întâmplă astăzi. Tragedia de astăzi se pregătea de multă vreme şi omul orb şi rob dormea sub stele, fără să înţeleagă tainicul lor clipit. Cei mai isteţi dintre noi, cei mai dedaţi observaţiei şi analizei simţeau ceva, vedeau pe ici, pe colo câte o fâşie

luminoasă. Plecând de la ideea inexpugnabilă că toată viaţa noastră şi tot tumultul istoriei se explică prin cauze economice şi prin potriviri de interese, ei cercau să întrevadă prieteniile şi conflictele de mâine.

Nedomirirea de azi şi certurile dintre noi sunt copiii lamentabili ai ignoranţei noastre. Ceea ce se va întâmpla mâine este riguros conţinut în factorii şi în elementele astăzi de faţă subt ochii noştri. Ce folos! Nu putem să descifrăm şi să înţelegem, suficient, cari sunt aceşti factori, aceste elemente. Acela care ar putea să citească perfect semnele cerului de azi ar fi în stare să ne spună evenimentele de mâine. Dar cine stă să mai judece şi să-şi frământe mintea! Logica e înlocuită cu stridenţa vocilor. Sentimentele inoportune ne întunecă mintea. Inexperienţa noastră ne răstoarnă. Toţi cu toţii suntem zidari şi salahori la Turnul Babei. Care înger al înţelepciunei sau al săbiei va pogorî la noi ca să ne cuminţească? Dacă ne-am stăpâni fiecare şi am căuta cinstit să dezlegăm criptograma situaţiei şi a intereselor noastre am ajunge, cred eu, la mai mult adevăr, Ia mai multă lumină!

1915

DIN CAIETUL SĂPTĂMÂNEI [V]

Am citit deunăzi în ziarul *Universul* un articol de Mihail Sadoveanu. Amicul meu povesteşte o convorbire pe care a avut-o cu un intelectual rus, călător pe la noi, anul trecut, când marele război de-abia începea. Rusul - un om distins, amabil, luminat, un adevărat intelectual - i-a spus, fără înconjur, cum simte şi cum vede lumea rusească stăpânitoare dedesubturile şi perspectivele războiului de azi. Rusia se zbate şi se luptă de zeci, de sute de ani, pentru *lumina mărilor.* La nord, deşi se mărgineşte cu Oceanul, Oceanul e întunecos şi mort, fiindcă mai mult de şase luni într-un an e prefăcut în pustiu de gheaţă. în extremul răsărit, Rusia s-a izbit, cu multă pagubă pentru ea, de forţa şi de agerimea japonezilor. Aceşti omuleţi de fier au tăiat unghiile Ursului şi l-au prăvălit înapoi în stepele Siberiei. După zece ani, colosul se scutură din nou. îi trebuieşte marea, Constantinopolul şi Dardanelele. I-au trebuit totdeauna. Testamentul lui Petru cel Mare e tendinţa firească a Rusiei uriaşe de a-şi odihni capul pe ţărmul Bosforului imperial. Soarta complicată şi vitregă ne-a aruncat pe noi, românii, aci în calea marilor aspiraţii ruseşti. Suntem concurenţii şi duşmanii fireşti ai acestor visuri

şi tendinţe de expansiune economică. în lupta pentru existenţă, mai ales când ea se dă între popoare, nu există altă lege decât a neîndurărei. O să stea Rusia, din drumul ei, odată liber şi victorios, să ne culeagă pe noi din ţărână şi să ne dea un brevet de concurent al ei, nu numai îngăduit dar chiar privilegiat?

Amicul meu Sadoveanu, în stilul său liniştit şi temeinic, nu prezintă lucrurile cu vorbele mele, dar înţelesul trist şi larg asupra căruia stăruieşte e acesta. Interlocutorul său rus (mi se pare că Pavel Nicolaevici), la unele obiecţiuni discrete, i-a răspuns surâzător: „Ce vrei? Un popor care numără între o sută şi două sute de milioane de locuitori are mai mult drept la viaţă decât oricare altul..."

E vechiul şi legitimul răspuns al celui mai puternic. E răspunsul nepăsător şi falnic pe care Baiazid îl dă Iui Mircea:

Cum? Când lumea mi-i deschisă, a privi gândeşti capot
Ca întreg Aliotmanul să se-mpiedece de-un ciot?

Are dreptate Pavel Nicolaevici şi cu el toţi ceilalţi vreo 160 -170 de milioane din neamul lui! O să moară Rusia de inaniţie, de dragul celor vreo 10-12 milioane de români, de la gurile Dunărei şi din Carpaţi!

Nu e nimic de zis; un singur lucru e de mirare. De ce ne mai certăm noi între noi? E atât de evident că stăm în calea marelui popor rusesc şi că trebuie să treacă peste noi, încât e păcat să mai pierdem vremea încercând să demonstrăm contrariul. E adevărat că sunt câţiva naivi cari îţi obiectează cu superioritate: „Ei, da' ce crezi? Anglia, Franţa, Italia o să ne lase aşa în gura ruşilor?... Cum or cădea barierile Dardanelelor, să vezi cum o să sară Anglia, Franţa, Italia: - Loc pentru România prin Dardanele!" Alţii, într-adevăr oameni adânci, dar dezgustaţi, se lamentează: „Ceasul şi norocul nostru s-au dus!... Trebuia să zburăm vultureşte la Carpaţi, atunci când etc, etc... Căci de făceam aşa: eram cu piază bună pentru ruşi. Acei 500.000 de soldaţi ai noştri cu siguranţă că-i duceau pe umeri, la victorie, pe cei 5.000.000 ai ruşilor!..."

Ca să mă mângâi de tristeţile şi de confuziunea ceasului de faţă, am deschis un volum de istorie. *Historia est magistra vitae...* a zis nu ştiu care visător antic, într-un moment de contestabilă inspiraţie. în realitate, istoria nu ne învaţă nimic, mai ales atunci când nu voim noi să învăţăm istorie. Oricum, am deschis o carte de istorie şi am nimerit tocmai vremurile de zbucium, de suspiciune şi de trădare ale lui

Demostene. Din văile Macedoniei puterea regelui Filip creştea grabnică şi ameninţătoare. Republicele eline, vorbăreţe, mândre şi geloase între ele, cădeau, una după alta, înaintea falangelor „omului din Macedonia". Lacedemona stătea izolată, nemişcată şi monosilabică. Atena mai rămânea singură în picioare, ca să apere elenismul şi libertatea, dar ca să-1 apere mai mult cu discursuri decât cu piepturi vitejeşti. Erau în Atena două tabere protivnice. O tabără era pentru intacta conservare a drepturilor eline, a libertăţilor şi a gloriei veacurilor moarte. în fruntea ei stătea Demostene şi toţi naţionaliştii. Tabăra a doua era tabăra realiştilor. Aceştia îşi dădeau seama că viforul de la nord va trece biruitor peste şubredele republici greceşti şi presimţeau, poate, extraordinarele destine rezervate revărsărei grecilor peste Asia. în fruntea acestei tabere erau oratorii Eschine, Demade şi retorul Isocrate. Tot între ei era şi Phokion, unul dintre cei mai mari generali din timpul lui dar care, prea inteligent, ca să-şi facă iluzii, predica totdeauna pacea. El zicea atenienilor: „Aveţi tăria militară! sau fiţi prieteni cu aceia care o au!..."

Demostene avea dreptate când vedea în Filip moartea republicanismului elin. Duşmanii lui aveau dreptate când simţeau în Filip pe cel ce trebuia să vie, pe purtătorul decretaliilor destinului. Şi la Cheroneea se dă pe faţă că destinul care este mai mare chiar decât Zeus, părintele zeilor, iubeşte şi preferă pe Filip. Citim azi cu admiraţie, cu emoţiune, discursurile lui Demostene. Cât patriotism! câtă elocinţă! Dar Demostene nu ştia că se pune de-a curmezişul viitorului!...

Noroc că nu suntem eterni. Ca mâine, toată această tristă furtună ai cărei contimporani suntem va fi pacificată. Istoricul viitorului va reconstitui-o pentru învăţătura şi desfătarea veacurilor îndepărtate. Şi în cine ştie ce grele furtuni ascunse în infinitul vremilor, iubitorii vechilor poveşti vor deschide, ca mine astăzi, cărţile prăfuite, ca să scoată din ele adevăr şi edificare. Facă-se, ca la capitolul care va vorbi despre noi şi despre tragedia pentru noi contimporană, să se pomenească dacă nu de elocinţa, măcar de sinceritatea lui Demostene!

1915

LĂMURIRE UNOR FRAŢI DIN ARDEAL

E o problemă totdeauna grea şi curioasă cum trebuie să te porţi, în lumea aceasta, ca să nu tulburi pe semenii tăi.

Schopenhauer, preocupat în prima linie de liniştea-i personală, spune că, în privinţa aceasta, suprema înţelepciune este să nu crezi

nimic şi să taci de-a pururi, fiindcă astfel nu te mai frământi nici tu, nu mai superi nici pe ceilalţi. Dar tot Schopenhauer ştie bine că principiile lui şi ale tuturor filosofilor au prea puţină trecere şi ascultare printre noi. El eonstată că: *de când e lumea, înţelepţii au dat mereu aceleaşi sfaturi şi nebunii au răspuns neschimbat cu aceleaşi fapte.*

Deci, să ne resignăm şi să ne ducem mai departe absurda noastră povară. Am citit, acum în urma, într-un ziar, un articol datorit unui confrate ardelean, pe care cred că am onoarea să-1 cunosc. Autorul se plângea că revista noastră a vorbit cu neprietenie de românii transilvăneni, ce se găsesc la noi, şi se miră că lucrul a fost cu putinţă, o dată ce şi eu sunt director al *Cronicei.*

Iar pe cale particulară, prieteni buni, de felul lor de peste munţi, şi colegi de şcoală teologică, transilvăneni şi bănăţeni, m-au rugat „să le tâlcuiesc pilda aceasta..." O fac cu simplitate.

Toţi câţi suntem români/ trăim azi un ceas de înaltă încordare sufletească. Dorim, sperăm, calculăm şi discutăm. Ne deosebim totuşi în două categorii. Unii dintre noi sunt atât de stăpâniţi de speranţele naţionale, încât ar vrea să le vadă îndeplinite în timpul cel mai scurt şi sunt de părere că trebuie să facem o forţare supremă şi eroică, orice s-ar întâmpla pe urmă. Ei voiesc în primul rând izvoarele Oltului şi mândrul cuib ales de acvila romană, pentru întemeierea poporului român. Fireşte, cei mai fierbinţi apostoli, în tendinţa şi pe cărarea aceasta, se găsesc printre românii ardeleni. Şi cu drept cuvânt. Alături de aceşti frumoşi zelatori, se prezintă categoria numeroasă a celor ce pun condiţii entuziasmului şi mai înainte de toate, una fundamentală. Aceştia gândesc şi simt aşa: în mijlocul poporului românesc risipit şi împărţit, avem azi o Românie închegată cu greutăţi enorme şi cu dureri martirice. *Măcar atâta cât este, trebuie s-o păstrăm cu orice preţ.* Tot ce vom chibzui şi tot ce vom întreprinde trebuie să plece de la premisa aceasta. Orice speranţă şi orice pornire care nesocoteşte punctul nostru de plecare ni se înfăţişează ca fără înţelepciune şi fără sănătate. De-abia este o jumătate de veac de când România unită a ieşit din oceanul nenorocirilor noastre istorice, printr-o minune aproape egală minunei geologice care aduce la faţa oceanului o nouă insulă. Să ne aruncăm cu capul în jos, într-o aventură? Să punem în primejdie aceea ce neamul nostru are azi mai sigur şi mai bun? Să ne ferească Dumnezeu! Un negustor poate să se azvârle în furtună, în pară şi în gura leilor, punându-şi în joc capitalul şi viaţa, fiindcă e de capul lui şi poate să încerce toate căile cari duc la bogăţie. România nu poate să facă politica lui *Sindbad Marinarul*

Iată care e deosebirea de atitudine sufletească dintre unii confraţi şi colegi transilvăneni şi dintre noi. îi înţelegem foarte mult şi ne doare că au găsit în *Cronica* o vorbă mai aspră. Dar cugetă şi ei mai bine nu numai la văduvele şi la orfanii din Ardeal, dar la încercatul nostru popor de pretutindeni şi mai ales la dogma păstrărei României! Să întregim neamul, foarte bine, dar să-I întregim cu România, nu cu neantul.

Ne dăm seama limpede de sufletescul amicilor noştri ardeleni. Dar ce putem face! Ne trebuie răbdare, răbdare şi iar răbdare. Aibă şi ei mai multă încredere în noi şi asculte de sfaturile celor ce se bucură de încrederea lor. Scriu acestea, cu atâta prietenie şi cu atâta voie bună, încât nu mă sfiesc să le aduc aminte de învăţătura pe care le-o dădea, mai ieri, spiritualul şi multul stimatul nostru confrate Archibald. Sunt cu totul de părerea lui. Ardelenii sunt în casa noastră oaspeţi bineveniţi şi dragi. Odihnească-se, negustorească, trăiască la noi cum vor şi cât vor. Dar să ne studieze bine şi să ne înţeleagă. într-un fel se prezintă lumea când eşti în Transilvania şi cu totul altfel începe să ţi se deslușească, dacă ai apucat să treci Carpaţii dincoace. Să ne dăm bine seama de toate acestea şi să ne primim unii pe alţii cu îngăduială într-adevăr frăţească.

O povară pe care vreau s-o iau de pe sufletul amicilor mei ardeleni este ideea falsă că astăzi România nu mai are capi conducători şi că, prin urmare, calea pretendenţilor este deschisă. E o eroare. Tot ce ne trebuie ar fi mai multă linişte şi mai multă încredere reciprocă. E destul bubuit de tunuri, sunt destui nouri de praf de puşcă de jur-împrejurul nostru; ar trebui să dorim şi să aducem între noi linişte şi claritate. Bănuiala, zavistia şi discuţia stearpă ne micşorează, ne face să cădem subt nivelul solemn şi tragic al ceasului de faţă. Noi cari ne cunoaştem de mult şi ne stimăm să nu disperăm unii de alţii. *Ajunge zilei răutatea ei.*

1915

DIN CAIETUL SĂPTĂMÂNEI [VI]

August. Anul începe să-şi piardă tinereţea. Rugina toamnei prinde să se furişeze prin frunza încă deasă şi verde. Soarele întârziază dimineaţa şi se grăbeşte seara... Carul Mic şi Carul Mare isprăvesc în cerul nopţei căile lor de vară... Pe planeta noastră, însă, furia fratricidă

coseşte mai departe, fără semne de oboseală şi fără speranţe de contenire. Armatele europene se pregătesc de o nouă iarnă petrecută în vizuini, şi mii de fabrici, din ambele emisfere, grămădesc munţi de arme, de gloanţe şi de bombe. Glasul celor ce vorbesc de pace se pierde în bubuitul tunurilor. Arena tragică se pare că este prea îngustă şi alte neamuri, până acum liniştite, sunt gata s-o lărgească.

Sunt aripele negre ale destinului cari trec prin cerul nostru şi trebuie să ne resignăm. Tristeţea condiţiilor noastre omeneşti apare deosebit de clară. Suntem aceeaşi specie zoologică de acum atâtea mii sau sutimi de mii de ani şi luptele de azi au acelaşi jalnic înţeles ca şi atunci. Ne luptăm tot pentru livezi, tot pentru o pădure de portocali, tot pentru un pârâu de apă.

Şi totuşi, într-o privinţă, unii dintre noi stăm mai prost decât atunci. Atunci un trib se lupta cu altul, până la istovirea, până la exterminarea unuia din amândouă. Şi fiecare trib avea în el o netăgăduită unitate sufletească. Fiecare luptător dintre cele două tabere ştia cu cine se luptă şi pentru cine moare. Fericiţi străbuni, purtători de ciomege şi de piei de bizon!

Noi nu ne înţelegem, nu putem să ne înţelegem între noi. A trecut vremea ignoranţei complete şi a supunerilor oarbe, când pricep şi poruncesc numai câţiva, pe când ceilalţi îndeplinesc şi tac, dar suntem prea departe de zilele sperate - şi poate ireale - când vom pricepe toţi şi vom lucra în desăvârşită armonie. Dar te mai întrebi uneori dacă viaţa pacinică şi oarecum civilizată nu e o şcoală a eroarei şi a iluziunei. Deprindem, în timp de pace, anume obiceiuri şi tradiţii sufleteşti cari, probabil, sunt cu totul greşite şi primejdioase.

De aci purced în bună parte dezorientarea şi amărăciunea noastră. Creştem în convingerea că omul e un nobil animal, că este capabil de sentimente înalte şi că e accesibil logicei lui Aristotel. Profundă înşelăciune! Logica bătrânului dascăl al lui Alexandru nu e decât o armă - foarte slabă, e adevărat - de care omul se serveşte în lipsa alteia mai bune, însă tot în scopuri egoiste şi materiale. E foarte drept că azi la noi nu vedem nici atât, adică discuţii serioase şi abile, angajate în folosul marilor cestiuni cari ne preocupă. Ar fi şi asta o mângâiere. Dar nu vedem nici atât. Eu unul aş fi bucuros să asist la o dispută competentă, calmă, academică, pe care s-o înceapă şi s-o poarte doi sau mai mulţi oameni cunoscători şi patrioţi. Trebuie să constatăm cu durere că mai tot ce se scrie astăzi în ziare şi mai tot ce se vorbeşte în particular se cheamă ceartă şi invectivă. Poate că au încercat doi-trei să vorbească serios, să argumenteze, să discute, într-un cuvânt, dar au fost copleşiţi cu acuzaţii jignitoare şi cu ocări.

Poate că şi logica e o sclavă a intereselor materiale, mici şi mari, apropiate şi depărtate, conştiente sau inconştiente. Dar orişicum tot este mai înălţător să vezi doi oameni vorbind cuviincios şi căutând să se convingă unul pe altul cu argumente temeinice, decât să-i vezi insultându-se sau păruindu-se.

Odinioară, în republicele clasice, oratorii romani şi greci discutau, înaintea cetăţenilor, probleme adeseori arzătoare şi iritante. Uneori aceste frumoase bătălii retorice se terminau frumos, în chip pur sufletesc, cu convingerea, făcută, în ascultători, că acest orator are dreptate şi nu celălalt. Se întâmplau alteori şi răfuieli cari treceau dincolo de retorică şi de academie. Partizanii unui orator se apucau de piept cu partizanii celuilalt şi lucrurile ajungeau ca şi la noi. Dar cel puţin vorbise Demostene sau Cicero!... Frumuseţea şi nemurirea nu rămăseseră cu totul păgubaşe!... Triste vremuri moderne! Noi trebuie să ne mulţumim numai cu ţipetele răguşite, cu înjurăturile, cu tumultul şi cu cojile de stridii, din dosul tribunelor de pe cari nimeni nu mai vorbeşte!

1915

CUM PIERZI VREMEA, UNEORI

în ziarul ***Epoca*** din 8 august 1915 (anul XXII, no. 216) a apărut un articol intitulat ***Primăria vrea să dărâme bisericile Capitalei, în loc să aprobe repararea sfintelor locaşuri.*** Autorul acestui articol, pe un ton iritat şi alarmat, denunţă lumei primejdia care ar ameninţa sfintele lui Dumnezeu biserici, din Capitala României, din partea primăriei bucureştene. Noroc însă, arată autorul, că s-a găsit un ierarh neadormit şi energic, ca I. P. S. Mitropolit Primat, care a oprit cu cârja sa arhipăstorească furia şi puhoiul sacrilegilor dărâmători. N-am avut vreme să cercetez îndeajuns ce este cu acest pericol naţional şi nu pot, prin urmare, să apreciez după merit seriozitatea sau necesitatea alarmei autorului. Cestiunea rămâne deschisă şi fondul lucrurilor departe de preocuparea mea de azi.

Sunt nevoit să mă ocup de altceva. Din nefericire, articolul de care este vorba este iscălit C. ***Galaction,*** adică, la prima vedere, Constantin, Coman, Caplea, Chiosea... Galaction. Şi acum începeţi să pricepeţi încurcătura. Şi eu sunt Galaction, Gala Galaction, un nume pe care îl

port cel puțin de vreo zece ani și a cărui poveste e lungă și astăzi inutilă. M-am întâlnit cu un prieten și imediat cu încă unul:

- Ți-am citit articolul din *Epoca...* Ai dreptate... Pregătesc și eu tot așa ceva și să știi că te scot martor.

Celălalt, față bisericească, mi-a spus, cu o aluzie evanghelică:

- Ce, împărăția voastră s-a dezbinat întru sine? Casa Bisericei s-a luat la ceartă cu Comisiunea Monumentelor Istorice?

M-am uitat mirat la acești prieteni.

- Când am scris eu în *Epocal* Și ce însemnează gluma aceasta?

- Ei, asta e! articolul tău din *Epoca,* unde zgudui pe edilii noștri* pentru puțina lor evlavie, față cu vechile noastre case sfinte... Ziarul *Dreptatea* relevează cu elogii articolul tău și-l găsește în desăvârșit acord cu vederile-i proprii, exprimate în diferite rânduri...

- ... trebuie să fie o confuzie, o greșală... Eu n-am scris absolut nimic în *Epoca,* și nu scriu decât foarte rar (la câțiva ani odată) în publicațiile cotidiane.

Dar pe loc, în mintea mea, s-a făcut lumină:

- Să știți că e altcineva... Mai există un Galaction, membru al clerului negru. Și mai sunt și alți Galactioni - umili și îmbunătățiți călugări - prin cele mănăstiri din țara noastră. Un astfel de Galaction trebuie să fie și autorul articolului citit de voi.

M-am dus și mi-am procurat no. 216/915 al *Epocei.* Am citit cu luare-aminte. Mi-am mărturisit, cu smerenie, că eu n-aș putea să scriu un asemenea articol și m-am gândit că pentru cititorii mei cei atenți confuziunea n-ar fi putut să aibă loc. Articolul din *Epoca* e scris de un orator, de cineva care posedă siguranța și cutezanța amvonului. Frazele lui sunt largi și sfidătoare; pare că inspiratul orator le-a rostit undeva și un ascultător devotat le-a stenografiat. Sfârșitul articolului, în privința aceasta, e decisiv. Acel *am zis* de la urmă trădează pe oratorul bisericesc, fără să mai punem la socoteală că este de o măreție antică.

Ziarul *Dreptatea,* care s-a ocupat cu chestiunea bisericilor năpustite din Capitală, găsește binevenit articolul din *Epoca* și în numărul din 10 august 1915 (no. 813, an. III) îl subliniază cu satisfacție. *Dai Dreptatea* face o confuziune! C. *Galaction* i se pare că este Gala Galaction și de aci iese toată frumusețea unui quiproquo, vrednic de o comedie! *Dreptatea* oferă scriitorului Galaction câteva cuvinte mai mult decât elogioase și scriitorul e sincer mișcat de ele. Dar bietul om lăudat ajunge ridicul, fiindcă articolul din *Epoca* nu este scris de el! Ca să ies din această situație, voi scrie și tipări în *Dreptatea* ce cred eu despre problema ridicată.

Rămâne acum să mă descurc cu autorul articolului din *Epoca* C. Galaction nu este un laic, ci o persoană bisericească. Numele său este Galaction Cordon sau Cordun, Galaction din călugărie și Cordun de acasă. După rang bisericesc este *protosinghel.* Asta va să zică: cel dintâi dintre tovarășii de chilie (deci călugăr) ai unui episcop sau mitropolit. Și într-adevăr, Prea Cuviosul Galaction este, în momentul de față, dacă nu primul, cel puțin unul dintre duhovniceștii servitori ai I. P. S. Mitropolit Primat. Prea Cuvioșia sa, plin de zel pentru Casa Domnului și profund devotat intereselor bisericei naționale, a improvizat bucata retorică apărută în *Epoca.* P. C. sa și-a permis însă un curios joc extrabisericesc cu numele ce are. în loc să iscălească: protosinghelul Galaction Cordun sau protos. Cordun Galaction, a crezut că e mai bine să elimineze rangul său bisericesc. Era o sugestiune de la Cel Viclean. Un preot și mai ales un preot călugăr după cum nu poate niciodată să apară în lume îmbrăcat civil, tot așa nu poate să apară în publicitate cu sacoul și cu pantalonii noștri. Știți cu toții pe valorosul scriitor bisericesc și mult respectabilul director al Seminarului Central, P. C. arhimandrit Iuliu Scriban. Prea Cuvioșia sa scrie foarte mult și totdeauna semnează: Arhim. Iuliu Scriban, sau Arhim. Scriban. Așa cer cuviința și cinstea bisericească. P. C. protosinghel Galaction Cordun și-a lepădat protosinghelia. în sfârșit, liber s-o facă! Putea să semneze Galaction Cordun sau - ceva mai forțat - Cordun Galaction. Nimic de zis. P. C. sa a mers însă mai departe și aici sugestiunea de la Cel Viclean mi se pare evidentă și biruitoare. Prea Cuviosul se apucă să iscălească *C. Galaction,* reducându-și numele de familie la un simplu C, care, în goana ochilor pe hârtie, poate să se facă G. Dovadă: redactorii de la *Dreptatea* și toți ceilalți cari au citit *G. Galaction* și m-au înțeles pe mine. Așa ceva e tot atât de nefiresc și de bizar, cum ar fi, de pildă, să vedem într-o zi, subt un articol, în loc de Arhim. Iuliu Scriban: *S. Iuliu.*

I-am scris protosinghelului Galaction, dojenindu-1 pentru gusturile sale curioase. Transcriu cu fidelitate două din cele trei perioade cari constituiesc răspunsul Prea Cuvioșiei sale:

„Că am subiscălit articolul din *Epoca* C. Galaction, o am făcut cu tot dreptul ce-1 am asupra amândurora acestor nume, pe care drept nu mi-1 poate lua nici legea și care subscriere a fost făcută cu ușurința unui cronicar fără să-mi dau seamă și să mă gândesc măcar că aș aduce D-voastre, prin*pseodonimul numelui meu* ce purtați ca scriitor, o cășunare în prestigiu...

Făgăduindu-ți că în scrieri nu mă voi folosi de numele mele fără celelalte titluri (pe care totuși am dreptul să-l folosesc numai pe el,

după rânduielile^bisericeşti) am dorinţa să-mi fiţi prieten şi mai departe, cum o afirmaţi în scrisoare că mi-aţi fost până acum. ***Protosinghel Galaction Cordun."***

Amin.

1915

SPRE UNIFICARE

Am străbătut, în zilele din urmă, o jumătate din ţara noastră.

Am vorbit cu tovarăşii de călătorie, am zăbovit prin sate şi am ascultat vuietul depărtat al câmpiilor. O aşteptare înaltă şi un gând puternic încep să împingă spre unificare cugetele noastre neunite sau şovăielnice. Se apropie momentul când va trebui să fim cu toţii un suflet şi un trup. Am simţit aceasta nu din babilonia opiniunilor scrise, ci din înfăţişarea largă a câmpiei româneşti, din fierberea profundă a mulţimilor fără nume, presimţitoare de evenimente, ca marea de furtună.

Mergem spre unificare. O aşteptăm şi ne rugăm să vie mai curând. Nu ne poate armoniza şi împăca decât acţiunea. Stăm mereu dezbinaţi şi discutăm de-a surda. Semănăm cu acele corpuri din chimie cari alunecă unul peste altul, separate şi ostile, dar pe cari o scânteie electrică le preface, într-o clipă, într-un corp nou şi unitar. Aşteptăm suprema comoţiune electrică! Cu discuţiunea, vedem bine că nu putem ajunge la nici un căpătâi. Şi gândind serios, vorbirea şi argumentele logice sunt mijloace mediocre, pentru zile mediocre. Faptele cele mari ale omului şi ale omenirei în genere nu sunt cărţile şi discursurile. Aşa e adevărul şi trebuie să ne resignăm.

Nepotrivirea noastră de până acum, în gânduri şi în sfaturi, cu o parte din fraţii noştri va înceta înţelepţeşte, dintr-un moment într-altul. Gândeam unii aşa, alţii gândeam altmintreli. Toţi câţi vorbeau dintr-o convingere desăvârşit de sinceră şi de curată trebuie să gândească azi ca mine. Am stăruit şi stăruiesc în această convingere, fiindcă aşa a crescut ea din sufletul meu. Am exprimat-o cu întreagă libertate şi n-am dat socoteală nimănui, după cum nimeni nu m-a influenţat când am împărtăşit-o celor ce au stat să mă asculte. Convingerile mele stau în inima mea, nu în inima sau mâna altuia. După cum cei sinceri dintre cei cu convingeri contrarii, tot aşa şi eu sunt liber pe mişcările şi pe aripele sufletului meu. Vai de acela care a intrat în lupta de. idei, convins în chip brutal şi numai din ajun! Vai de cel plătit să aibă o convingere pe care el n-ar fi avut-o dacă nu-1 robea Ispititorul!

Toţi protivnicii noştri, cei cu mâinile curate, sunt fraţii noştri dragi de astăzi, dar mai ales de mâine, când vorbele se vor fi stins în aer şi acţiunea va începe. Şi ei şi noi eram adânc convinşi că dreptatea este numai a lor, numai a noastră şi aprinderea şi mânia nobile şi legitime. Când te însufleţeşte dragostea de ţară şi de neam, când te călăuzeşte numai devotamentul pentru cei mai mulţi ai tăi, chiar când eşti pe drum greşit, eşti de cinste şi de laudă.

în ceasul când va suna porunca de mişcare, vom arunca în foc toată această hârtie şi ne vom mişca în ritm, acelaşi ritm sufletesc! cu naţiunea întreagă. Se va întâmpla ca ordinul suprem să fie aşa cum voiţi voi. Să trăiţi şi să trăim cu toţii! Vom fi alături de voi cu toată inima şi vom uita discuţiile noastre şi nu vom mai avea decât un singur gând: Biruinţă sau moarte! Şi se poate întâmpla ca marea mişcare mult dorită să fie aşa cum credem noi astăzi că ar fi bine să fie. Veţi face şi voi tot ca noi. Veţi merge vitejeşte; vom zbura cu toţii de pe ţărmul vorbei sterpe, pe culmile eroice ale faptei.

Atunci se va alege: ori noi ne-am înşelat ori voi v-aţi înşelat. Şi sunt ferice încredinţat că nu ne va părea rău nici unora nici altora. Cei ce s-au înşelat se vor bucura că au ieşit din eroare. Cei ce au avut dreptate se vor bucura nu de superioritatea prevederei lor, dar de unificarea noastră sufletească.

Mergem într-acolo. Să ne certăm mai puţin şi să gândim mai mult. Să domolim focul canonadelor noastre retorice, fiindcă şi unii şi alţii am putea să cădem ca din pod în realitatea de mâine. Am făcut destulă gălăgie, am discutat fel şi chipuri, şi râuri de cerneală au curs cu abondenţă pe plaiuri de hârtie. Să fim gata să jertfim mica noastră trufie de pricepători ai vremilor. Şi să păstrăm credinţa aceasta:

Să credem cu putere că toţi câţi suntem români cinstiţi şi nelegaţi la gard strein, aici în ţara noastră, ne întâlnim astăzi şi ne vom întâlni cu atât mai vârtos mâine în cuvântul de ordine: ***Să ne iubim mai întâi noi românii şi pe urmă pe streinul care va dovedi că ne iubeşte.***

1915

PREOCUPĂRI MAI MICI

Se învaţă omul să trăiască şi lângă cuibul spaimelor, la picioarele Vezuviului, lângă pădurile pline de fiare, şi într-o ţărişoară ca a noastră pe care toţi marii ei binevoitori vor s-o împingă la război cu orice preţ.

Ne-am deprins şi cu această situaţie, dătătoare de bătăi de inimă, şi ne pomenim uneori că o mai uităm şi ne fură gândurile şi nevoile într-altă parte.

A început anul şcolar. Ca de obicei, câteva săptămâni mai-nainte, cancelariile şcoalelor au fost înecate de părinţii şcolarilor, petiţiile de înscriere - fel de fel de înscrieri - au nins la direcţii şi la minister şi... din 550 de candidate, de pildă, la o şcoală pe care o ştiu, au fost admise 40!... Am avut prilejul să privesc mai de aproape spectacolul trist din cale-afară al acestor copii cari vin şi cer să înveţe carte şi pe cari patria îi trimite înapoi acasă *fiindcă n-are şcoli pentru toţi doritorii de lumină.*

Proporţia celor cari izbutesc şi sunt primiţi e spăimântător de mică, faţă cu numărul uriaş al celor ce rămân pe din afară. La seminar sunt 20-30 de locuri vacante, burse şi solve, şi se prezintă 300 - 400 de concurenţi. La Şcoala Centrală tot aşa. La licee, copilul trebuie să dea examen numai ca să poată fi admis elev. Ce se fac toţi ceilalţi cari n-au avut norocul să iasă între primii 10 din 150? Ce Jace patria cu această tinerime pe care o mături înapoi, ca pe un roi de fluturi inoportuni, din preajma unei sorginţi luminoase? Aceşti copii ar fi învăţat carte, unii dintre ei ar fi fost cine ştie ce suflete excepţionale (ascunse azi subt înfăţişarea timidă a concurentului judecat ca nepregătit şi deci respins) toţi laolaltă, intrând în şcoli, luminându-se, ar fi sporit lumina şi fericirea naţională. Ce vor face ei acum? Unde se vor duce?

Când vorbeşti cu vreun specialist în aceste treburi şcolare, auzi atâtea argumente, atâtea cifre, atâtea detalii, încât, deocamdată, rămâi bătut. Aşa e! Statul face tot ce poate. Statul jertfeşte, dar statul nu mai poate prididi. Iată budgetul, iată personalul didactic, iată materialul şcolar, iată sporurile... etc, etc. Şi pleci cu capul în piept. Dar pe drum te răzgândeşti şi te revolţi. Cum ajung alte ţări mai mici decât a noastră să aibă atâtea şcoli şi să îndestuleze mai larg decât noi dorul de lumină al poporului? De ce acolo statul poate să dea învăţătură şi la noi de-abia, de-abia?

Şi ţi-aduci aminte atunci de boala ruşinoasă şi profundă de care suferă toată viaţa noastră publică. Ţi-aduci aminte de şcoli, de instituţii, de case naţionale cari la noi în România au costat de trei ori mai mult decât într-altă parte. Ţi-aduci aminte de ferocele nostru egoism de clasă stăpânitoare care abate la moara proprie toată apa şi tot măcinişul unei ţări întregi.

Nu sunt şcoli. Copiii poporului se întorc înapoi, la vetrele depărtate, fiindcă stăpânirea, deşi s-a zbătut de ceasul morţei, n-a găsit în vistieria ţărei cu ce să mai facă atâtea şcoli câte se cer. Cred şi eu că *nu sunt*

fonduri, dar cine a stat vreodată să stabilească cinstit şi aspru unde trebuiesc vărsate fondurile şi unde înţărcate!

Şi iată încă o durere care vine şi-ţi scormoneşte inima, în această lună a lui septembrie, când anul şcolar începe şi când din atâta flux sufletesc înspre lumină, din atâta tinereţe dornică să înveţe carte, şcolile statului prind cam tot atâta cât prind gropanele de pe lângă albie, când s-au retras apele venite mari.

1915

MONAHUL DANUL TOMESCU

A murit astă-vară în M-rea Neamţu. Avea aproape 75 de ani, dintre cari 50 îi petrecuse în administraţia mănăstirii. Cercetând nişte acte mănăstireşti de la 1859, am găsit în ele scrierea şi numele lui Daniil Tomescu. Chiar din acest an monahul Daniil „fu rânduit cu ascultarea" la cancelarie şi fu ascultător fără întrerupere până la anul 1910, când bătrâneţile şi boala nu-1 mai îngăduiră să muncească pentru fraţi şi pentru Domnul.

împrejurările vieţii pământeşti ale acestui monah vrednic de pomenire sunt cam acestea: s-a născut la 9 decembrie 1840, în satul Rediu, din judeţul Roman. Părinţii lui erau preotul Toma Motoc (fiul preotului Ştefan Motoc, de felul lui din satul Brusturi, judeţul Suceava) şi preoteasa Ioana Diaconul Aramă. Ambele familii, Motoc şi Aramă, erau vechi familii de răzeşi. Copilul Dumitru Tomescu a fost trimes la şcoala de lângă Biserica Sf. Gheorghe din Roman, de către unchiul său, monahul Gherontie Aramă. La 1855, Dumitru a trecut la şcoala catihetică a Episcopiei şi după doi ani s-a dovedit destoinic să ia drumul spre seminarul din M-rea Neamţu. A învăţat doi ani şi cursurile acestui seminar şi la 14 martie 1859, tânărul Dumitru Tomescu a îmbrăcat schima monahală, schimbându-şi numele de Dumitru în Daniil. Curând, adică în anul 1860, monahul Daniil a fost chemat secretar al mănăstirii, iar la 1864 casier şi şef al cancelariei şi a purtat această ascultare până în primăvara anului 1910.

A trăit vremurile cele mai frământate şi mai felurite din viaţa mănăstirilor noastre. A intrat în M-rea Neamţu la 1857, când această chinovie era stăpână peste un sfert, dacă nu şi mai bine, din moşiile Moldovei şi a ieşit din ea în anul 1915, când biata mănăstire mai are

doar atât pământ cât cuprinde cu umbra turnurilor ei. A intrat în M-rea Neamțu când tipografia, biblioteca şi biserica erau pline de viață şi de zel şi iese din mănăstire când tipografia doarme în praf de cari, biblioteca nu mai are nici un cititor, iar biserica e rece ca o sobă în care nu se mai face foc. A intrat în M-rea Neamțu când această mănăstire se chema *Neamțu şi Secu,* când mii de călugări oblăduiau subt stariți încărunțiți în tipic şi în rugăciune, şi iese din mănăstire când Ozana şi năvala vremurilor nouă au rupt străvechea legătură, Neamțu a rămas beteag şi sângerând, iar Secu a murit din ceasul despărțirii.

în anul 1860, vine stariț de-a pururi pomenitul Timoftei. în 1862,. luna noiembre, M-rea Neamțu arde dejur-împrejur. în 1863, prin luna mai, Cuza Vodă cercetează mănăstirea, vede jalnica ruină şi făgăduieşte tot domnescu-i ajutor, pentru restaurarea sfântului locaş. Starițul Timoftei, ajutat zi cu zi de secretarul Daniil, este ctitorul cel din urmă al M-rei Neamțu. Pătratul mănăstirii aşa cum îl vedem azi, cel puțin în partea lui de lemnărie, este opera starițului Timoftei. Peste 26 de ani a lucrat monahul Daniil Tomescu supt poruncile acestui stariț. După Timoftei s-au perindat starițiii: Teodosie (şase ani), Isaia (un an), Teodorit (şapte ani), Veniamin (trei ani), Narcis Crețulescu (şapte ani)... Subt toți aceştia, Daniil Tomescu a rămas la locul lui, căci nimeni altul n-ar fi putut să îndeplinească mai bine decât el treburile ce avea pe mână.

L-am cunoscut în 1903, în ziua de 7 august, la două săptămâni după incendiul care a distrus M-rea Agapia. Era înainte de boală şi arăta voinic şi verde. Veneam întâia oară în M-rea Neamțu şi nu voi putea niciodată despărți, în impresiile atunci primite, pe călugărul prietenos şi primitor de mănăstirea atotvenerabilă şi seculară. Când l-am văzut mai târziu, după boală, îmbătrânise cu douăzeci de ani.

Era un om cuminte, prevenitor şi modest, care nu vorbea niciodată despre sine şi nu se lăuda cu nimic din lunga şi activa lui viață. Era dintre acei oameni, foarte rari şi de soi, cari lucrează mult, ascultă mult şi vorbesc puțin. Monahul Daniil Tomescu a trăit o jumătate de veac în M-rea Neamțu, ținând în manile lui toate ițele gospodăriei, purtând punga mănăstirii şi dând tain tuturor. Şi în cincizeci de ani nu i-a venit nici un ceas în minte gândul foarte firesc că el, cogemite casierul M-rei Neamțu şi Secu, ar putea să aibă o cinste mai înaltă decât aceea de călugăr prost. Recitesc datele biografice, cari îmi stau înainte şi nu găsesc deloc că Daniil Tomescu a fost altceva decât monah. N-a fost nici diacon, nici preot şi, prin urmare, n-a putut să fie nici singhel, nici protosinghel, nici arhimandrit - cu sau fără mitră. A fost vistiernicul mănăstirii cincizeci de ani şi n-a poftit măcar o zi cinstea şi slava

preoțească! Aceasta e mare lucru şi un merit sufletesc cu totul deosebit. Alții s-au îmbrăcat în stiharele albe şi aurii! Alții au purtat felonul plin de flori largi şi grele! Alții au poftit epigonatiul decorativ şi mitra de arhimandrit! Daniil Tomescu a rămas cufundat în registrele mănăstirii, străduindu-se să acopere, cu veniturile ei din ce în ce mai mici, nevoile şi spărturile din ce în ce mai mari.

Dar avut-a omul aceasta cel puțin plăcerea tainică şi ascuțită a bogățiilor adunate, subt un strat de sărăcie fățarnică şi de modestie diavolească? Aşa au crezut unii, multă vreme... „Daniil e putred de bogat!... E un vulpoi ascuns, care taie cupoane, la luminița candelei, noaptea, când doarme toată mănăstirea!..." S-a dovedit, acum la moartea lui, că toate acestea erau basme. Era un om pe cât de cumpănit şi de înțelept, pe atâta de bun la inimă şi de darnic. Dar la el nu ştia stânga ce face dreapta. Şi milostenia lui nu trimetea pe drum, nainte, obişnuitele trâmbițe şi surle. Ucenicii lui din mănăstire ne destăinuiesc azi că bătrânul era un nobil binefăcător. Ajuta pe tăcute. Unii dintre arhiereii de azi, unii dintre oamenii de seamă şi cu situație făcută (altădată copii săraci, pripăşiți în M-rea Neamțu), ştiu bine cât era de generos umilul călugăr Daniil Tomescu.

Dumnezeu să-l odihnească şi să-i dea partea cuvenită ostenelilor şi răbdărilor lui! De-acum bietul moşneag nu mai face umbră pe cărările din mănăstire. Când vom mai trece pe acolo, vom gândi că trecutul mănăstirii, vechea tradiție şi buna-cuviință călugărească s-au risipit o dată cu stâlpul lor din urmă. Şi cei mai tineri, când vor veni de aci înainte şi vor privi zidurile triste, fără să mai găsească lângă ele pe bătrânul Daniil, vor înțelege mai puțin decât noi ce-a fost M-rea Neamțu.

Străvechea frumuseță se stinge zi cu zi. Cu moartea călugărului Daniil Tomescu. M-rea Neamțu a făcut încă un pas spre moarte.

1915

DIN CAIETUL SĂPTĂMÂNEI [VII]

Azi dis-de-dimineață s-a împlinit un an de când marele nostru rege Carol s-a mutat la locaşurile cele vecinice. Surprinderea şi durerea acelei zile nu s-au şters nici azi din amintirea noastră. Nesiguranțele, febrilitatea şi spaimele acestui an nu puteau decât să întreție în inimi amintirile dureroase. A trecut un an apăsător şi negru. Iar anul care

începe nu ne vesteşte nici o uşurare şi nici o veselie. Continuăm să fim neîmpăcaţi cu noi înşine, chinuiţi de îndoieli şi frânţi în două.

De jur-împrejurul nostru creşte ameninţarea. Dar cu cât ameninţarea creşte cu atât dezechilibrul opiniunei publice se accentuează. Dacă vreunul dintre noi - mult dedat singurătăţei, meditărei şi nepăsărei filosofice - a putut să se menţină în turnu-i de ivoriu şi de acolo de sus să privească peste marea frământărilor noastre, acela are astăzi un spectacol şi nişte profunzimi de cugetare cari îl apropie de zeii nemuritori.

Suntem departe de turnul de ivoriu şi departe de regiunea transcendentelor reflexiuni, fiindcă suntem prea oameni şi prea înrădăcinaţi în această lume pătimaşă şi mică. Nu putem, însă, renunţa la obiceiul de a gândi şi la palidele mângâieri ale meditărei. Stăruim să fim prietenii gândului; ne impunem fără încetare disciplina imparţialităţei cu noi înşine şi cu toată lumea. Astăzi, aceste stăruinţe sunt absurde, fiindcă toată lumea şi-a ieşit din măsură, toţi şi-au pierdut şi voiesc să-şi piardă cumpătul. Cu toate acestea noi rămânem credincioşi deprinderilor vechi şi măcar de am păţi ca Arhimede stăm mereu încovoiaţi şi concentraţi deasupra cercurilor geometrice.

România politică şi intelectuală se înfăţişează dezbinată cu ea însăşi şi divizată. Presa, zarva publică şi oamenii politici, cari în momentul de faţă nu au puterea, se despart pretutindeni, ca două valuri, ca două vârtejuri, ca două tabere adverse. O tabără vrea să mergem cu împătrita înţelegere, profund convinsă că pe calea aceasta vom servi civilizaţia, vom câştiga laurii biruinţei şi vom anexa Transilvania. Tabăra cealaltă vrea să mergem cu Puterile Centrale (sau cu noua Triplă Alianţă), intim încredinţată că alături de Germania suntem alături de cei biruitori, şi că ne vom întregi cu Basarabia.

M-am întrebat de multe ori dacă discuţiunea pe acest teren poate fi purtată în chip obiectiv şi academic. Am încercat de câteva ori eu însumi, cu prieteni preţuiţi şi oarecum orientaţi, o clarificare de bună-credinţă. Dar n-am ajuns la nici un rezultat apreciabil. Primul lucru pe care îl constaţi, când intri în vorbă cu cineva - fie acesta un prieten al anglo-francezilor, fie un filogerman - este o puternică dispoziţie sentimentală. Un amic, de pildă, voia să mergem cu împătrita înţelegere fiindcă iubeşte mult şi admiră pe englezi. în opiniunea lui, englezii nu pot fi învinşi de nimeni pe pământ. Şi fiindcă englezii se bat cu germanii este pentru noi elementar că nu trebuie să ne încurcăm cu nemţii. Al doilea lucru de care te izbeşti, când începi o convorbire de natura aceasta cu unul de la noi, este enorma cantitate de posibilităţi neprobate pe cari ţi le aduce înainte. Mai toţi concetăţenii noştri ţin la unii sau Ia alţii dintre uriaşii încleştaţi azi în luptă, fiindcă ştiu de mai

înainte ce are să iasă din lupta lor. Temutele posibilităţi pe cari le alungă pe pânza viitorului războiul actual sunt pentru ei certitudini matematice.

în al treilea rând, discuţiile noastre se disting printr-o vastă şi sfântă ignoranţă în materia discutată. Suntem grozav de prost informaţi, criminal de rău informaţi asupra multor stări şi fapte dimprejurul celor ce se luptă. Iată un exemplu. Citesc în ziare cele două discursuri, pronunţate la deschiderea Parlamentului otoman, de preşedintele Camerei, Halii Bei, şi de ministrul de Război, Enver Paşa. Cred că nu e nici un cititor din România, nedeprins cu ziarele streine, care să nu se fi mirat citind cele două discursuri. Adevărat?! Aşa de bine stau turcii? Şi noi cari eram convinşi, mulţumită patrioticei noastre prese, că turcii sunt pe dric! Cum vor fi planurile, visurile şi convingerile noastre, în aceste zile grele, când noi ne întemeiem pe fraudă şi pe minciună?

Aşadar, tendinţa noastră către lumină şi către discuţiune obiectivă rămâne nobilă şi stearpă. Nu putem să ne înţelegem omeneşte şi frăţeşte, pentru că suntem prea porniţi, pentru că suntem prea imaginativi şi uşurei, şi pentru că ştim lucrurile foarte unilateral. Cu durere trebuie să spunem că în această stare în care ne găsim nu putem fi luaţi în serios. Oarecari violenţe, risipite pe ici, pe colea, de-a lungul străzilor şi de-a lungul coloanelor de ziare, sunt toane de copil care cere bomboane, când îi trebuie o mâncare sănătoasă.

Deasupra noastră rămân şi trebuie să rămână cu totul liberi pe mişcările şi pe hotărârile lor suveranul şi guvernul. în suveran şi în guvern rezemăm toată încrederea noastră, în ei odihnim, ca pe un ţărm de stâncă, toată iremediabila confuziune a opiniunei noastre publice.

1915

DIN CAIETUL SĂPTĂMÂNEI [VIII]

E destul de trist ca, în vremuri înfierbântate şi inimice cugetărei reci, să cauţi tu singur să-ţi mai păstrezi cumpătul şi convingerile proprii. Şi e o beţie specială, o voluptate mare, să te laşi târât de puhoiul mulţimei entuziaste, chiar când mulţimea aceasta e nebună şi merge la pieire. Eu unul am trăit prea mult în izolare şi în tăcere, şi nu pot să mă îmbăt, de tot, cu acest vin mai primejdios decât şampania!

Iată că unele ziare ale noastre încep să vorbească de unele lucruri, despre cari, în vremuri de trezie, n-ar fi putut strecura o vorbă. încep să vorbească de suveranul țărei, să-i discute situația și să-i dea avertismente. Sunt oameni cari spun și scriu că ne-ar trebui azi o schimbare de domnie! Când o fi și asta, toate vor merge bine.

S-ar părea că de Ia 1866 până astăzi au trecut o mie de ani. S-ar părea că marii și vrednicii de eternă amintire: Eliade, Ghica, Rosetti, Brătianu, Goleștii, Câmpinenii, Alecsandri, Catargiu și toți ceilalți cari au pus în fruntea programului lor mântuitor: *Unirea Principatelor, subt un domn strein, dintr-o dinastie europeană,* au trăit în vremea lui, Ioanițiu, împăratul imperiului romăno-bulgar. Atât de radical s-au schimbat în cinzeci de ani împrejurările, condițiile și nevoile țărișoarei noastre, încât visul părinților noștri e pentru noi un basm neînțeles!

Mă uit la tristul șirag al domniilor române din Muntenia și din Moldova, începând de la Mihai Viteazul înspre noi. Număr în Muntenia vreo 67 de schimbări de domnie, de la 1600 până la Cuza Vodă, 1859, afară de ocupațiile streine. Număr în Moldova vreo 82 de schimbări, tot de la 1600 până la 1859, așijderea lăsând la o parte ocupațiile streine. Prin urmare, în 259 de ani, Muntenia vede 67 de stăpâni (unii domni reveneau a doua și a treia oară), iar Moldova în aceeași 259 de ani, vede 82 de stăpâni. Asta însemnează, făcând media, că domnii din Muntenia ajung să domnească numai câte 3 ani și 10 luni, iar cei din Moldova de-abia câte 3 ani și 2 luni.

Se poate o jale mai grozavă? Se poate o priveliște istorică mai dureroasă și mai instructivă? Și iată că roata vremei e gata să se întoarcă (vor, cel puțin, s-o întoarcă unii dintre noi). Cei cari au învățat ce bruma carte au învățat și sunt deprinși să deschidă ceasloavele de istorie - dragă Doamne, *istoria e dăscălița vieței* - sunt azi cu totul dezorientați, față cu afirmările și cu entuziasmul profeților dornici de răsturnări și de prefaceri. Istoria poporului nostru e o poveste din cele mai triste cari s-au dovedit pe lumea aceasta. De la 1866 până în ziua de azi, adică o jumătate de veac, este o perioadă fără de pereche. Un singur domn (același care pe urmă ajunge rege) trăiește și stăpânește țărișoarele române de la Dunăre, timp de aproape o jumătate de veac. A fost timp de pace, de muncă spornică și civilizatoare. Sunt și două pagini de istorie militară norocoasă, în aceste cincizeci de pagini de domnie liniștită. Lumea românească a prosperat, s-a înmulțit, a ieșit din nesiguranțele și din spaimele lungilor veacuri negre. Dar această jumătate de veac de stabilitate și de ordine începe să ni se pară plictisitoare! Omului i se urăște cu binele. Vorbim de abdicarea regelui! dacă n-o

vrea să se conformeze genialelor noastre planuri politice și militare, elaborate în redacție la noi, sau aduse gata dintr-altă parte.

Că e așa de ușor!... Nu știm ce va fi să iasă, nu știm ce se va alege din acest cataclism, care până în ceasul de față încă nu ne-a coprins. Rămânem mereu liniștiți și plini de încredere în cei ce răspund pentru noi înaintea lumei și a istoriei. Situația noastră este atât de grea și orice mișcare pe care am face-o trebuie atât de bine calculată și tăinuită încât mă mir grozav de unii dintre acei ce fac din problema hotărârei noastre problemă de întrunire publică și de stradă.

Stăm între două lumi vrăjmașe, între două urgii. Oricum ne-am hotărî, dezastrele vor fi fără număr, urmările năprasnice și dușmănia dezamăgiților furioasă. Stăm și cumpănim pe care cale vom găsi mai puțin plânset și ruină. S-a dat pe față că nu mai e vorba de lupte pentru libertăți, pentru principiul naționalităților, și pentru alte serenade ca acestea. E vorba de o luptă înverșunată între două coaliții uriașe. Cine să fie stăpân pe sud-estul Europei? Austro-germanii sau rușii cu amicii lor? De partea cui vom sta noi? De dragul cui ne vom arunca noi în vâltoarea de foc? Orice ați spune d-voastră, nu e așa de ușor să te hotărăști, mai ales când ești întâiul dregător al țărei!

E în literatura noastră populară o baladă foarte cunoscută. E balada lui „Stoian Șoimul, popă vechi, cu potcapul pe urechi" și a Vidrei. Balada povestește că Stoian

Ce s-a lăsat de popie
Și de sfânta leturghie
De s-a dat la haiducie

ospătează într-o poiană din pădure, cu frumoasa Vidra, soția lui și o îndeamnă să-i cânte. Vidra întâi nu vrea. Ea se iubea cu domnul acelor codri, cu Păunaș, și cântecul ei, în pădure, era semn știut care chema pe ibovnic. Dar Vidra n-avu încotro și începu să cânte. Păunaș veni. Stoian Șoimul și Păunaș se luară la luptă și se luptară între ei „zi de vară până-n seară". Brâul lui Stoian începu să se descingă.

- Vidro, vino de mă-ncinge!

Ce va răspunde Vidra? De partea cui va trece ea? De partea lui Păunaș, ori de partea lui Stoian, de partea inimei, ori de partea datoriei?

Așa stăm noi între cele două lumi dușmane cari se luptă azi pe viață și pe moarte, cum stătea sărmana Vidra, între Stoian și Păunaș!

1915

f

DIN CAIETUL SĂPTĂMÂNEI [IX]

Redacţia revistei *Viaţa românească,* depozitul revistei şi tipografia cu care convieţuia, subt acelaşi acoperiş, s-au risipit în flăcări şi în fum, duminica trecută. Au ars, în depozit, un mare număr de exemplare din *Statuile* lui Mihail Codreanu - sonetele cu rară cizelură, premiate de Academia Română - tot tirajul studiului d-lui G. Ibrăileanu asupra maestrului Vlahuţă, aşijderea *Pe drumuri de munte* de Calistrat Hogaş, maldăre din nuvelele lui Brătescu-Voineşti, din *Studiile* lui Ion Botez şi vreo patru sute de *Bisericuţe.* Au ars de asemeni toate numerele de revistă, adunate în colecţii sau stinghere, câte se mai găseau în depozit. Numărul triplu, pe care revista îl avea aproape gata de distribuit, a scăpat de pieire - în câteva exemplare scorojite şi arse de jur-împrejur- şi se îmbracă azi în Bucureşti a doua oară.

Am trecut prin redacţia *Vieţei româneşti* cu vreo două săptămâni mai-nainte de nimicirea ei. Era un loc plăcut şi* căutat de mai toţi intelectualii Iaşilor şi de mulţi din restul ţărei. Nu sunt eu cel mai nimerit să vorbesc despre grupul de la revista ieşană, despre viaţa-i sufletească şi despre însemnătatea lui în mişcarea şi în luptele noastre literare. Nu sunt cel mai nimerit, fiindcă am călcat pragul dispărutei redacţii, acum în urmă, prin toamna anului 1911. Fac parte din generaţia doua, dacă socotim că vârstele în literatură sunt foarte scurte şi că mişcările de idei şi gloriile literare sunt jalnic de capricioase şi de trecătoare. Va vorbi despre frumoasa tovărăşie de la *Viaţa românească,* aşa cum o văd eu, împrejurul mesei imense din redacţie, altcineva, care să fi apucat zilele entuziasmelor dintâi, participările lui Gane, lui Gheorghe din Moldova, lui Stere cel cu barba de mitropolit şi a celorlalţi pe cari eu nu i-am apucat. Eu am intrat printre ei atunci când din barba iubitului nostru Constantin Stere rămăsese numai o vagă amintire. Aşadar, n-am nici putinţa şi poate nici dreptul să vorbesc despre anii primelor frumuseţi, despre gândurile şi idealul întâiului stat-major.

Am venit la redacţie într-o seară, cu sacii mei de călătorie, aducând o scrisoare de la doctorul Lupu către d-l Ibrăileanu.

- Vă rog, cine dintre dv. e d-l Ibrăileanu?
- Eu sunt, mi-a răspuns cineva din capul mesei.

Şi a înaintat spre mine un personaj bărbos, cu privirea adâncă, cinstită şi caldă.

D-1 Ibrăileanu e cel ce mi-a strâns mâna de bună venire, acolo subt tavanul aninat astăzi în pură amintire şi lângă vrafurile de gânduri tipărite. în patru ani de zile, de atunci încoace, m-am abătut pe acolo de

multe ori şi am petrecut ceasuri cari nu se pot uita. De câte ori treceam prin Iaşi, trebuia să dau întâi pe la redacţia *Vieţei româneşti.* Acum doi ani l-am dus şi pe Arghezi să vadă pe amicii mei ieşeni. Era între ei o legătură sufletească şi frăţească despre care redacţiile noastre literare şi politice din Bucureşti nu pot să ne spună, ca analogie, mai nimic. Zicea Arghezi, când am luat-o înapoi spre Bucureşti:

- Sunt toţi oameni de ispravă!... N-am putut să disting nici o lichea printre ei!

Cer iertare acestor bravi tovarăşi. Dar necazul care a dat peste ei ca şi peste mine mine îmi răscoleşte sufletul şi-mi fură amintirile. Nădăjduiesc puternic că vom găsi aiurea alţi patru pereţi mai înalţi, mai puţin afumaţi, unde să strămutăm adunările, discuţiile şi steagul *Vieţei româneşti,* dar vezi! ce-a fost nu poate să mai fie, nici atunci când templul al doilea covârşeşte în măreţie pe cel dintâi.

Trăim în vremea dezastrelor, zările sunt pline, jur-împrejur, de incendii şi suntem azi deprinşi cu minunile nimicirei. Totuşi când auzim că a pierit cutare operă de artă, cutare bibliotecă, vestea ne impresionează şi ne doare ca şi altădată. Ne doare când ideea frumos scrisă moare într-o carte pe care o ucide focul. Ne doare când visul prins statornic pe pânză sau în piatră se mistuie în flăcări. Arta e o nobilă mângâietoare a vieţei. Durata ei în secoli e durata conştiinţei omeneşti, în lumina unei mândrii legitime şi visătoare. Ne gândim cu plăcere că generaţiile viitoare vor privi şi admira tezaurele pe cari le lăsăm moştenire. Dar iată că forţele nimicirei îngheaţă uneori inima şi te fac să te întrebi: Nu va veni, oare, timpul când planeta noastră va fi rasă peste tot, deodată ori cu încetul, de toate monumentele şi odoarele ei? Anatole France, gândind undeva că soarele va îmbătrâni, pământul va îngheţa şi omenirea se va stinge, scrie ideea aceasta oricum mângâietoare: „Şi pământul gol va continua să se rostogolească în spaţiu, purtând la sânu-i îngheţat poemele lui Omer şi marmorele sculptorilor elini". Am apucat zile cari ne îndreptăţesc să ne întrebăm dacă omenirea, mai-nainte de această pacificare singură cu putinţă, nu va găsi cu cale să ardă în tranşee toată hârtia de pe glob şi să sfărâme în capul combatanţilor capodoperile sculpturei eline.

2 noiembrie (stil nou). Ziua Morţilor. Iată o zi maestră. în lumina ei proeminează sute de mii de movile şi subt ele zac milioane de patroni ai zilei. Morţi pentru patrie! aşezaţi în şiruri lungi, ca în piano clapele, sau turnaţi unul peste altul, ca gunoaiele în crematoriu.

Şi înapoia liniilor ucigaşe, într-o parte şi alta, în bisericile, multe mutilate, femei şi copii, îmbrăcaţi în doliu, ocolesc catafalcul gol şi

negru, împrejurul căruia servitorii lui Iisus Christos plâng liturghia morților.

Sărmană Biserică, nu mai ai nici o putere! înveleşte fața Dumnezeiescului Răstignit, ascunde Sfintele şi pune-ți cenuşă în cap. Ora aceasta e a întunericului şi a Diavolului!

1915

MÂNGÂIERI DE SF. DUMITRU

Socotesc că nicăieri în lume Sfinții Dimitrie şi Gheorghe - aceşti eroi ai bisericei creştine - nu sunt mai jalnic prăznuiți decât la noi în Bucureşti. E o privelişte pe care o avem de două ori pe an, fără să putem ajunge să ne obişnuim cu tristul ei grotesc.-De alaltăieri sinistrele vehicule au început să vestească pe Sf. Dumitru. Care şi căruțe de la țară uneori trase de boi, camioane numerotate trase de cai spetiți şi foarte rar vagoane mari închise, pentru mutatul puținilor bogați lipsiți până acum de casă proprie. Cei ce se mută sunt cei săraci. Lucrul acesta se vede imediat, când judeci calitatea gospodăriei încărcate în căruță: paturi roase, saltele împuşcate, scaune şchioape... şi o albie cu ceapă, deasupra.

Triştii stăpâni ai acestei averi au locuit până acum în nişte odăițe igrasioase, cu fața spre miazănoapte, pierdute în noroiul unui cartier foarte apropiat de „centru". Şi acum se mută într-altă parte... Au găsit un apartament, mai mic dar fără igrasie, într-o curte unde sunt vreo zece chiriaşi, dintre cari unul e cizmar, altul e văpsitor şi al treilea are o spălătorie. Vor trăi acolo mult mai bine... Se mută a cincea oară în patru ani de zile. Dar nu tocmai fiindcă locuința de până aci era igrasioasă, ci fiindcă proprietarul ridicase chiria. Şi s-au sculat azi dis-de-dimineață, au răvăşit casa, au spart un geam - asta le mai trebuia - au învârfuit un camion şi după o ocară bună cu proprietăreasa au plecat. Copiii nu s-au mai dus la şcoală; bărbatul a pierdut o zi de lucru.

Acum merg cu toții pe lângă camion. Casa cealaltă e departe. Boarfele din camion sunt grele şi caii trag cu capul în jos de scofâlciți ce sunt.

Acest convoi, cu mici modificări de alcătuire, te va întâmpina peste alte două-trei străzi şi pe urmă mai departe, iar şi iar. E lumea oropsită a muncitorimei noastre, a micei noastre burghezii, e spuma dintre țărănime şi boierimea tăbărâtă în Bucureşti. Nu-mi închipuiesc un strat

social mai de plâns decât aceşti călători de Sf. Dumitru şi de Sf. Gheorghe. Sunt mai de plâns decât semenii lor, din alte țări, fie ele cât de industriale şi de uvriere. Sunt mai de plâns, fiindcă pe lângă brutala lor mizerie materială ei sunt bântuiți de o specifică mizerie morală, într-adevăr, proletariatul, sărăcimea... lumea noastră cea umilă e mai săracă şi mai înjosită decât aiurea. Sărăcia şi înjosirea nu sunt definitive decât atunci când stăpânesc o dată cu trupul şi sufletul. Umiliții şi săracii din alte părți, din punct de vedere sufletesc, sunt aproape despăgubiți şi mângâiați. Doctrina socialistă şi bisericile creştine occidentale dau cumpăt, energie şi mângâiere celor sărmani şi apăsați. Biserica romano-catolică îndeosebi, în activitatea ei neobosită şi universală, acum ca şi în toate vremile, întreține, pentru cei săraci în primul loc, cel mai vast şi mai binefăcător sanatoriu moral. Este şi va fi întotdeauna o negrăită mângâiere să te ştii - sărac fiind - preferitul lui Iisus Christos!

Socialismul pe de altă parte, cu numeroasele lui tovărăşii uvriere, cu organizația lui puternică şi cu visul lui entuziast de-a pogorî pe pământ dreptatea şi egalitatea din împărăția cerurilor, socialismul e o şcoală excelentă pentru înălțarea inimilor şi oțelirea cugetelor. Greutățile, nedreptățile şi înjosirile ceasului de față par, înaintea ochilor, nişte întăriri inimice, cari trebuiesc zdrobite, atunci când *Internaționala* răsună din mii de glasuri şi când steagurile roşii merg în frunte.

Micul burghez strein are şi el nobile mângâieri sufleteşti, chiar când nu se duce la biserică - fiindcă citeşte acasă pe Voltaire sau pe Haeckel - chiar când nu e socialist, fiindcă atunci are convingerile şi lumea lui intelectuală serios întemeiate.

Ce are din toate acestea jalnicul cetățean pe care îl întâlneşti pe stradă, mutându-se de Sf. Dumitru? De cele sfinte şi-aduce aminte numai când înjură; socialist nu mai este de când l-au ***descoirvins*** agenții unui partid politic burghez; luminat şi învățat - **1**-a ferit Dumnezeu. Cu ce cumpăneşte el, în sufletu-i, priveliştea amară a camionului plin cu vechituri, a copiilor trențăroşi, a soției negospodine şi nepieptănate?

Iată o groaznică problemă pe care aspectul societății noastre româneşti ți-o vâră în inimă de multe ori pe zi - şi mai ales în aceste zile de învălmăşag, când jalea noastră de din afară aduce aminte de jalea cea dinăuntru.

Oricum s-ar lega şi s-ar aşeza în scară, una fața cu alta, problemele economică, politică şi morală, problema din urmă e aceea care ne doare mai mult. O fi ea o consecință a celorlalte două? E probabil. Dar ea ațâță mai mult. Ea cheamă pe toți câți îşi simt în inimă o licură de nobleță. Trebuie să scoatem din izină sufletul românesc.

1915

în revista *Viața românească* (anul X, nr. 7-9) de curând apărută, d-l Constantin Stere continuă să noteze în *Carnetul unui solitar* observațiile şi ideile sale asupra războiului european. însemnările acestea sunt vrednice să fie citite şi cunoscute de toată românimea. Divulgarea şi răspândirea lor în ceasul de față sunt binefăcătoare. Acest al doilea articol al d-lui Stere, ca şi precedentul, are poate un singur cusur. Ideile expuse nu mai sunt ale unui singur gânditor, izolat şi neluat în seamă; ideile d-lui Stere sunt, pe zi ce merge, ale multor români, cari au obiceiul să gândească. Eminentul profesor şi eminentul confrate nu mai are dreptul să se creadă *solitar.* Privească stăruitor în juru-i. Convingerile lui au fost fecunde. Lumea noastră, în păturile ei serioase şi de bun-simț, şi-a luat capul în palme şi a învățat multe, de vreun an încoace.

D-l Stere începe încă o dată să se privească într-o oglindă care, într-adevăr, îi stătea rigidă înainte acum vreo jumătate de an... D-sa se vede singur, se simte singur. Dar adevărul e aşa cum îl înțelege D-sa! Şi atunci e dator, în conştiință, să nu tacă, ci să spună tot ce crede contimporanilor săi, tari de urechi şi destul de rău îmbrobodiți. Orice s-ar întâmpla persoanei cugetătorului, el şi-a făcut datoria sfântă să spună pe şleau neamului său cum vede el trebile şi aşezările streine, de jur-împrejurul patriei.

Vederile profunde, în tainele firei sau în lucrurile politice, vederile cele adevărate au mers şi merg de obicei pe deasupra capetelor celor mulți. Şi e dureros şi primejdios să vezi altfel decât lumea cealaltă şi foarte multă. Dar, adevărul trebuie spus cu orice preț! Altfel, Socrate, Pavel din Tars, Galilei n-ar mai fi fost nişte eroi.

D-l Stere arată cu date statistice că puhoiul rusismului din marea şi sfânta Rusie, din punct de vedere al valorificărei militare, se prezintă cu totul altfel decât în fantazia creatoare a celor neştiutori. Cu toate că Rusia are 170 de milioane de locuitori, când e vorba să ridici din ea armată nouă, Rusia nu mai înfățişează decât vreo 85 de milioane. Din punct de vedere economic Rusia stă cu mult înapoia Germaniei. „Puterea economică a Germaniei este de patru ori mai mare decât a Rusiei." Munca toată din Rusia, într-un an întreg, produce vreo 30 de miliarde. Bugetul anual al statului absoarbe aproape 10 miliarde. Iar pentru război imperiul a cheltuit, într-un an, 18-20 de miliarde! Ce mai mănâncă toți ceilalți cari nu sunt soldați? Şi Rusia era aceea care trebuia să învingă pe germani şi să face opintirea cea mai grea în războiul

actual. împătrita înțelegere s-a înşelat în socotelile ei. *Rusia nu poate birui!*

D-l Stere scrie aceste idei etern adevărate: „De altfel victoria Rusiei ar face de minciună toate învățămintele Istoriei. Cum? Un organism politic ruginit, o despoție orientală, un popor atât de înapoiat din punct de vedere cultural şi economic, cum este Rusia, să poată triumfa asupra unei națiuni în plină ascensiune, ajunsă la culmile progresului tehnic în toate ramurile de activitate - asupra unei națiuni care a contribuit atâta la tezaurul comun al ştiinței şi al gândirei? Atunci cultura n-ar mai fi un indiciu de superioritate. Şi acest rezultat n-ar fi numai contrar învățămintelor Istoriei, dar şi adevărului biologic elementar în ce priveşte condițiile de succes în lupta pentru existență. Progresul general al omenirei ar fi compromis printr-o astfel de constatare. Vădit că combinațiile politice, întemeiate pe o asemenea răsturnare a tuturor adevărurilor, n-au nici o nădejde..."

Anglia şi Franța s-au înşelat când au crezut că Imperiul Rusesc va fi în stare să răstoarne Germania, sau să contribuiască, în primul rând, la acest rezultat. Anglia şi Franța nu mai pot acum decât să salveze pe aliatul lor. Şi când e vorba ca şi Rusia să scape cu atâta piele cu câtă va mai putea scăpa, pe ce ne bizuim noi, în politica noastră externă de la „Dacia" şi din Piața Teatrului?

D-l Stere accentuează, ca şi altă dată, un lucru grav de care astăzi pare că nimeni nu-şi mai aduce aminte. Politica națională pe care o preconizează D-sa este politica părinților noştri, politica României, de peste 30 de ani! „Treizeci de ani ne-am pregătit de război împotriva Rusiei." Toți marii noştri bărbați de stat au simțit şi-au denunțat primejdia de la Răsărit! Noi, generația de azi, am crescut în resentimentul şi gândurile lor.

Concluzia d-lui Stere e neşovăielnică. în starea noastră cea de azi nu putem să ne mişcăm decât pe un singur drum, spre Prut; nu putem nădăjdui decât un singur câştig, Basarabia.

Dar poate că nouă ne este tot atâta de foame de Basarabia, cât ne este sete de Ardeal? Atunci dăm într-un caz celebru, imobilitatea între apă şi demâncare, de care vorbeşte morala cazuiştilor medievali!

Să ne mângâiem noi între noi. Suntem printre cei mici. Dacă o veni năpasta peste noi putem, cel puțin s-o spunem, cu dreptate, că n-am căutat-o cu luminarea. E adevărat că avem destui gălăgioşi, dar ei se pierd în profunzimea poporului român, tăcut, răbdător şi încrezător în steaua lui. Această stea se poate rătăci vremelnic printre nori, sau o putem pierde din vedere, unii sau alții. De stins nu se poate stinge niciodată.

1915

îmi dau multă osteneală să îndreptez în firea mea un cusur ivit acum în urmă. Până acum vreo doi ani acest cusur era o calitate; astăzi însă s-au schimbat lucrurile! Nu pot să mă dezbar de obiceiul de a tot crede că oamenii cari erau inteligenţi, pătrunzători, de bun-simţ şi de bun sfat, acum doi şi trei ani, sunt şi au rămas la fel şi în aceste zile revoluţionare! Recunosc că asistăm la o totală răsturnare de valori. Recunosc că vedem zilnic apărând la lumina soarelui inteligenţe* eroisme, valori morale, ba chiar şi militare, despre cari nimeni nu bănuia nimic nu mai departe decât acum doi ani. E ceva la fel cu ce se întâmplă în urma cutremurelor de pământ: stâncile şi colinele sunt decapitate, văile se fac vârfuri de dealuri şi din pustiuri nasc izvoare!

Uimit, privesc la ziua cea de azi şi caut să mă potrivesc cu ea, dar deprinderile cele vechi sunt mai tari decât propunerile cele noi. Aşa de pildă ieri, fiind călător, m-am oprit, între două trenuri, în casa unui bătrân şi înţelept prieten, de dragul de a-l mai auzi vorbind. Omul acesta, până acum vreo 600 de zile, era unul dintre cei mai luminaţi, mai clarvăzători în problemele sociale şi economice, şi mai ascultaţi (adică mai citiţi) bărbaţi din ţara românească. Fireşte, azi este demodat şi care ziarist, curtenitor cu cititorii ziarului său de tiraj mare, s-ar fi putut gândi la această glorie - până acum 600 de zile - a literaturei şi sociologiei româneşti!

Eu, însă, sunt mereu nedomirit şi în luptă cu mine însumi. Eu cred că între ce a fost şi ce va să fie nu pot fi prăpăstii, ci continuitate şi legătură. Nu pot să admit că efectele strălucite şi durabile, în viaţa individuală sau colectivă, pot să nască tot atât de bine dintr-o muncă îndelungată şi stăruitoare, cât şi din întâmplare, sau din incuria cea mai jovială. Nu renunţ la ideea că pe temeliile trecutului, aşa cum le constată istoria, se întemeiază şi se ciubăreşte viitorul. Şi cu toată buna mea voinţă nu pot să văd eroi, patrioţi, strategi, inteligenţe largi, în acei oameni cari, o viaţă întreagă, au avut cu totul alte pretenţiuni şi alte manifestări.

De aceea m-am dus tot la vechile izvoare bine ştiute mie. Dacă mintea omenească, de la izbucnirea războiului european încoace, nu s-a schimbat cu totul, socotesc că e şi azi interesant să stai să asculţi pe un om cu excepţionale puteri intelectuale. Aşa era până acum doi ani!

Am salutat cu drag pe omul meu şi, fiindcă era ora ceaiului, am luat câte-un pahar cu ceai.

- Papa Costache, ce mai faci, ce mai gândeşti, ce poţi să-mi mai spui?

- Nimic care să te bucure... Prost peste tot, şi la noi şi mai şi...

- îţi menţii punctul de vedere, de anul trecut?

- Fireşte. Sunt şi am rămas neutralist. Războiul actual nu are decât un josnic caracter de distrugere.

Tot ce s-ar putea spune şi s-a putut spune altădată pentru justificarea şi absolvirea războaielor astăzi nu se mai potriveşte. Asistăm la oarba furie a distrugerei, distrugere pentru distrugere, şi cei ce până acum n-au intrat în dansul macabru cinstesc umanitatea continuând să rămână nemişcaţi.

- Şi cu toate acestea!... Va trebui să învingă cineva, să înregistrăm prefaceri, prăbuşiri, orientări noi, o lume nouă, crescută pe dărâmăturile celei vechi...

- Da, însă cu cât biruitorul ar fi mai... biruit, cu atât ar fi mai bine. Aş vrea să nu iasă de nici o parte câştiguri evidente, adică o categorică şi strălucită biruinţă. O victorie, de partea oricui ar fi, ascunde focul, dar nu-l stinge. Vom avea o altă jumătate de veac de ură acoperită, de buze muşcate, de pregătiri înfrigurate... iar militarism, iar pândă reciprocă, iar provincii de revendicat şi fluvii de sânge omenesc! Alsacia şi Lorena au fost rana care n-a putut să se cicatrizeze timp de 40 de ani!... Locuitorii acestor două judeţe se găseau perfect de bine subt germani. Dacă i-ai fi întrebat pe ei de vor să-şi schimbe stăpânul i-ai fi pus în mare încurcătură... Totuşi, Alsacia şi Lorena au rămas o jumătate de veac simbolul urei şi al revanşei!

- Papa Costache, aşa ar fi bine, falimentul războiului... Un război, care rămâne numai sângeros şi odios, care nu ajunge la alt rezultat decât să anemieze şi să dezguste pe adversari. Şi deocamdată aşa şi este. Dar consecinţe - mari, binefăcătoare - nu vor fi?

- Le dorim, le aşteptăm! Dacă, din acest măcel, Rusia iese cu o constituţie, nimeni nu va spune că a plătit-o prea scump. Tot aşa în celelalte ţări. Democraţia lumei întregi va fi la largul ei să întrebe pe conducători, deasupra imensei arene fumegânde: Unde ne-au dus destoinicia şi politica voastră?

- Dar de noi, ce mai zici papa Costache?

- Până acum, cu toate zbieretele, tămbălăul, neroziile, tarascona-dele, enormităţile, panglicăriile şi nebunia sinceră cari se varsă în cascade peste noi, ne ţinem încă bine. Brătianu e un om cuminte... Şi mă mir de unii, cari intră şi ies din casa lui, cum pot să spuie şi să scrie cele ce spun şi scriu.

- Atunci, după părerea d-tale, şi lăsând la o parte acele stridenţe cari ne enervează, până azi n-am făcut nici o prostie?

- Nu; deşi avem foarte mulţi proşti, până azi n-am făcut nici o prostie, graţie lui Brătianu, care s-a dovedit un om într-adevăr cuminte.

- Şi tot ce putem să facem mai abil şi mai folositor este să rămânem mereu pe loc, aşa cum stăm?

- Da- Premiul neurralităţei noastre nu va fi pierdut. Vom ajunge păzitorii gurilor Dunărei, cu unanim mandat din partea Europei. Gurile Dunărei, ca altădată, vor ajunge să fie numai româneşti. Situaţia noastră va fi să semene, într-un anumit sens, cu situaţia Elveţiei...

- Gurile Dunărei?... Atunci mai bine printr-o acţiune militară, peste Prut?

- Nu, nicidecum, nu sunt de părerea aceasta. Sunt absolut neutralist, fără rezerve, fără preferinţe. Când se luptă elefanţii între ei, nu poate fi nici un câştig să te vâri subt ei, ca să înţepi pe vreunul... Germania a bătut în toate părţile, dar până azi n-are nici un folos şi nici nu va avea. îţi repet: e un război de exterminare în care nu avem ce căuta...

- Dar bulgarii, ce-au căutat în război? M-am întâlnit azi cu Hussar şi părerea lui e că bulgarii s-au păcălit îngrozitor.

- Bulgarii... cine ştie! urma alege. Eu nu-i felicit nici pe ei că s-au vârât subt burta elefantului.

_ Atunci, papa Costache, ce impresie vă facem noi, d-tale, d-lui Brătianu, şi altor doi, trei, din ţara aceasta - inaccesibili prin înţelepciune şi prin situaţie excepţională - noi cari ţipăm, urlăm, ne zvârcolim, scoatem luna din fântână sau o înjurăm şi o ameninţăm, cu pumnul, să se coboare din cer?

Papa Costache şi-a golit paharul, şi-a şters mustăţile şi barba şi cu ochii lui plini de bunătate, dar şi de o rară fineţe, a căutat în aer răspunsul aşteptat...

Dar tomnai atunci s-a deschis uşa brusc şi cineva mi-a rostit solemn:
- Trenul 56 a intrat în gară![1]

1915

VULPEA ŞI STRUGURII
SAU D-L LOVINESCU MORALIST

D-l Lovinescu ne dă de lucru. Mai pe vară, cu *revizuirile* sale a dat hăis şi P r m literatura mea. A scris despre mine ce l-a tăiat capul. Nu i-am răspuns nici un cuvânt. Sunt de părere că un scriitor când îşi desface în cărţi şi în ziare producţiile lui este în aceeaşi situaţie ca şi cel

[1] **Cititorului nu i-a trebuit prea multă isteţime ca să ghicească în cuvintele lui „Papa Costache" pe d-l C. Dobrogeanu-Gherea(n.a).**

ce închiriază un loc, în piaţă, şi aduce acolo de vânzare ţesături, comestibile, papuci sau ulcioare. Fiecare cumpărător are dreptul să-ţi judece marfa expusă - în gândul lui ori cu voce tare - şi să ţi-o cumpere sau nu. Nu pricep deloc supărarea în materia aceasta. Cine s-a încumetat să-şi verse saltarele în ferestrele librăriilor a declarat, implicit, că se oferă criticei tuturor şi că va îndura-o cu stoicism. D-l Lovinescu şi oricine altul era liber să citească şi să judece literatura mea, după puteri şi după gust. într-un moment, am voit să obiectez ceva d-lui Lovinescu. Plănuiam un răspuns de principii, un răspuns larg şi demn, un fel de profesie de credinţă literară, pusă faţă în faţă cu graţiile veştede şi triste ale muzei criticului meu. Dar m-am întâlnit cu numeroşi prieteni cari m-au consiliat cu insistenţă să las pe d-l Lovinescu fără nici un răspuns. După părerea lor, critica D-sale respira o rea-credinţă atât de rău mascată încât răspunsul cel mai bun îi venea pe limbă cititorului cunoscător, atunci pe loc, în mod irezistibil...

M-am gândit şi eu: omul ăsta nu ştie ce însemnează scrupul şi delicateţă de conştiinţă. El mi-a spus, cândva, între patru ochi, pe scările Academiei, că de ar fi el dătătorul de premii mi-ar da mie premiul la care m-am înscris. Şi pe lângă aceasta, a concurat şi el anul acesta, la premiile Academiei. A căzut sau a luat un premiu mai mic (nu ştiu bine). Ei, cum îi vine lui să ridice, a doua zi, peniţa lui de gâscă şi să sâcâie pe un concurent mai norocos ca el? Ce-o să zică lumea? Ce-o să zică palida zeiţă a zuliei?... Dar d-l Lovinescu nu este omul care să vadă acest abur subţire, pe geamurile de sticlă ordinară ale conştiinţei D-sale.

A trecut articolul din *Flacăra;* autorul a primit în faţă, de la câţiva amici comuni, câteva complimente deconcertante asupra lui, şi *a revizuit* înainte. E o manie inofensivă şi întrucâtva şi utilă autorului, căci probabil că direcţiunea revistei *Flacăra* îi dă revizionistului cam 20 de franci de studiu. Cui ce-i pasă că d-l Lovinescu *revizuieşte!* Bine că nu face altceva!

Şi cine ştie când ne-am fi adus aminte de D-sa! Dar d-l Lovinescu e lacom de notorietate şi de tumult. în *Rampa* redivivă, din 13 noiembrie 1915, no. 68, d-l Lovinescu, comemorând pe neuitatul Dimitrie Anghel, aşa cam din senin trânteşte o plesnitoare în moralitatea lui Arghezi şi a mea. Nu ne scrie numele, dar ne dezignează fără echivoc. Articolul e prost - asta e din născare - dar e şi foarte prost tipărit şi nu ştiu ce să transcriu din el. în două vorbe, d-l Lovinescu ne insultă. Scrie că suntem vânduţi nemţilor, că primim bani nemţeşti şi că dăm aceşti bani şi altor scriitori.

Am ieşit din literatură. D-l Lovinescu pune pe tapet o cestiune streină, despre care eu unul ştiu că până azi D-sa nu s-a sinchisit niciodată - cestiunea morală. Trăim în timpuri revoluţionare şi trebuie să ne aşteptăm la toate surprizele din lume, chiar la urcarea d-lui Lovinescu în amvonul etico-naţionalist!

Pentru ce suntem vânduţi nemţilor, Arghezi şi eu? Pentru că, timp de un an de zile, am scos revista *Cronica,* scriind în ea gândurile şi credinţele noastre şi luptând cu greu, de la număr la număr, ca revista să se menţină. Suntem vânduţi nemţilor, fiindcă am scris că suntem irevocabil devotaţi Dinastiei pe care au adus-o părinţii noştri în ţară^ acum 50 de ani. Suntem vânduţi nemţilor, pentru că am găsit cuminte şi foarte nimerită atitudinea guvernului actual, în politica extemă. Suntem vânduţi nemţilor fiindcă am scris sau am gândit că naţiunea germană e puternică, e harnică, e menită unui viitor de fecundă şi de vastă revărsare culturală, politică şi economică şi că sub adăpostul acestor mari destine ar fi înţelept să căutăm şi noi cărarea noastră. Suntem vânduţi nemţilor fiindcă privim cu luare-aminte spre suveranul ţărei şi spre primul său ministru şi credem că în jurul lor se cuvine să facem toţi cerc de încredere şi de respectuoasă aşteptare. Suntem vânduţi nemţilor, fiindcă avem onoare să ne apropiem în gând şi în convingeri de Petre Carp, de fraţii Arion, de d-nii Al. Marghiloman, Neniţescu, Bădărău, Stere, Dobrogeanu-Gherea, Ibrăileanu, Pârvan şi alţii, foarte mulţi, ale căror nume însemnează seriozitate şi tărie!

E vândut Arghezi fiindcă i se plăteşte munca lui de proletar intelectual? Că i s-a oferit lui şi nu d-lui Lovinescu prim-redactoriatul ziarului *Libertatea* nu e de vină Arghezi. Eu unul sunt încântat că acest excelent amic a intrat din nou la roata unui ziar, ca să am cât mai des plăcerea egoistă să citesc proza lui arzătoare ca lavele Vezuviului. D-l Lovinescu ar fi dorit să nu-1 mai vadă scriind în ziare. îl înţeleg. Lângă Arghezi nu e comod să trăieşti, în publicistica română, când eşti de cârpă sau de carton. Arghezi a gândit cum gândeşte azi: şi când era la *Seara,* şi tot aşa, de când scoate *Cronica.* Ştim că ar fi foarte bucuroşi d-nii Lovinescu & C-nia - falanga constipaţilor literari - să-1 vadă pe Arghezi crăpând de foame. El e un vândut când scrie aşa cum gândeşte, cum a gândit de ani de zile, fiindcă scrie cu un rar talent şi acest talent e o primejdie permanentă de incendiu, lângă paiele d-lor Lovinescu & C-nia.

Sunt vândut nemţilor şi eu! Pe ce? Fireşte, pe parale. Dar d-l Lovinescu ştie că am, de vreo şapte ani, o funcţiune publică de oarecare importanţă. Averea, onoarea şi liniştea multor familii sunt în mâna şi la discreţiunea mea. Mă cunoaşte preoţimea din ţara românească. Să caute d-l Lovinescu pe preotul care să fie în stare să afirme că i-am luat un

ban de o para, traficând puterea mea şi nevoile lui! D-l Lovinescu ştie, ori poate s-o afle, că sunt zilnic căutat de fel de fel de solicitatori - unii drepţi, alţii strâmbi, unii nevoiaşi şi sinceri, alţii prefăcuţi şi lacomi... Să cerceteze d-l Lovinescu în dreapta şi în stânga, cine a venit la mine să mă roage ceva şi a plătit, măcar cu un pahar cu bere, concursul solicitat!

Vândut nemţilor! Dar puteam să găsesc bani, cu găvanul, în preajma mea, subt perna mea, la picioarele mele, numai să fi voit să bat din picior, să iasă bani! Ce era să caut după ei, tocmai la Legaţia Germană, adică peste drum de Academie, unde ştiam că stă d-l Lovinescu şi visează la premiul de 5000 de lei pe care l-a obţinut altul decât D-sa.

Să vă explic eu toată acra melancolie a d-lui Lovinescu, acră şi cu scuturături etico-naţionaliste. în fond D-sa se *anfişeazăde* toată politica noastră externă, intervenţionistă, neutrală sau într-altfel. D-sa ştie perfect de bine că nu convingerile D-sale politice sau ale mele vor face să se încline cumpăna preferinţelor României. Sunt interesele superioare, reale, cari determină voinţa popoarelor. Şi aşa va fi şi cu noi. D-l Lovinescu a auzit, însă, cât mi se plăteşte mie un articol, la ziarul *Libertatea.* „O sută de franci de articol, per Bacco! iată o frumoasă sumă" şi-a zis -sa, şi a înghiţit în sec, aducându-şi aminte se polul de la *Flacăra.*

Da, primesc o sută de franci pentru fiecare articol pe care-1 tipăresc în *Libertatea.* Am spus-o de mult, am spus-o cu îndrăzneală şi anume chiar în *Flacăra* (întâiul meu articol: *Pentru slavă, pentru bani)* că un scriitor astăzi trebuie să trăiască din scrisul lui şi că are tot dreptul să vândă producţia lui literară cât va putea mai bine. Vând literatura mea, fără alegere, oricui vine şi-mi dă pe ea preţul care-mi convine.

O spun cu o linişte şi cu o convingere de bronz. Nu nedreptăţesc, nu exploatez, nu fur pe nimeni; nu vând influenţa, trecerea sau puterea mea niciodată. Sunt complectamente sărac şi cinstit. (Cine vrea să se încredinţeze mai de aproape să vie să vadă cum trăiesc.) Dar literatura mea caut s-o vând totdeauna cât pot mai scump! Dacă cei ce scot ziarul *Libertatea* cumpără de la mine şi nu de la d-l Lovinescu, ce sunt eu vinovat?

D-l Lovinescu s-a născut sec, pe lumea aceasta. Tot ce a învăţat şi citit D-sa nu poate să facă să crească în tărtăcuţa goală miezul puterilor absente. Tot ce scrie D-sa e o tulbure limonada de imitaţie şi de sugestie literară. Cine o să vie şi să cumpere literatură de la d-I Lovinescu!

Voilă ou nous en sommes. D-l Lovinescu a aruncat câteva pietre în castanii de la Academie şi în *Bisericuţa din Răzoare,* fiindcă premiul de

5000 de lei n-a căzut până acum pe răzoarele D-sale de spanac critic, impresionist şi revizionist.

D-l Lovinescu ne acuză azi, în *Rampa,* de trădare naţională, pe Arghezi şi pe mine, fiindcă ne-am permis să trecem şi să stăm - dincolo de *polul* D-sale literar.

1915

PRO AMICO

Sfânta Mitropolie a Ungro-Vlahiei a fost informată că unii dintre preoţii refugiaţi din Ardeal la noi şi primiţi părinteşte să lucreze cele sfinte, aici în cuprinsul eparhiei mitropolitane, nu s-ar ţine de lucrul ce le-a fost încredinţat şi nici cuviinţa preoţească n-au păstrat-o, ci s-au amestecat în zarva trebilor lumeşti şi politiceşti. între aceştia, comunicatul Sfintei Mitropolii numeşte şi pe diaconul Avram Imbroane, doctor în teologie, cleric din clerul episcopului Miron Cristea din Banat. Pe aceşti clerici, admişi în biserica Regatului, dar astăzi pârâţi de unii şi de alţii, Sfânta Mitropolie îi cheamă la ordine dacă nu şi la răspundere. Avram Imbroane are un loc de diacon într-una din mănăstirile noastre, vecine cu Capitala.

Cunosc bine pe Avram Imbroane, îl cunosc de mai bine de zece ani. Am săvârşit împreună Facultatea Teologică din Cernăuţi şi mărturisesc că e un om de multă inimă şi de reală valoare. Am legat odinioară în Cernăuţi o prietenie trainică şi o păstrăm cu trăinicie, neîntrerupt. îl văd azi ameninţat şi nu mă rabdă inima să stau deoparte. E la mijloc o cestiune foarte delicată. Autorităţile bisericeşti au punctul lor de vedere şi îndreptăţirea lor pe care nimeni nu poate s-o contesteze. Amicul meu Imbroane a căşunat neplăcere noului său şef bisericesc, nu prin greşeli, sau nereguli sau păcate comune şi pedepsite de canoane ci printr-o purtare aparte care trebuie caracterizată şi înţeleasă. Iau apărarea lui Imbroane. Rog respectuos pe înalta Chiriarhie să aibă osebită luare-aminte pentru cazul diaconului Avram Imbroane şi să nu treacă cu vederea această intercesiune a mea.

Imbroane a intrat la noi în ţară acum un an. Nu putea să mai stea în Banat, fiind că era pândit cu ochi de foc de autorităţile de acolo. Vina lui era că se purtase prea româneşte de când ajunsese diacon şi colaborase la un ziar românesc de prin partea locului. A venit la noi în ţară

cu sufletul plin de entuziasmul simplu şi de râvna uriaşă a celui ce a fost totdeauna în stare de prigoană şi de împotrivire. Aici între noi a găsit o lume cu totul alta decât lumea lui simplistă din Banat. Aici suntem stăpâni, nu apăsaţi. Avem legături de tot felul, interese complicate, răspunderi grele şi un fel de a ne cârmui care purcede din conştiinţa omului statornicit şi întemeiat, nu din conştiinţa celui ce aşteaptă să se statornicească şi să se întemeieze.

M-am întâlnit cu Imbroane adeseori în acest an de zile. Ne-am privit ochi în ochi şi am tăinuit multe împreună. Urmăream cu interes dar şi cu înduioşare cum sufletul prietenului meu se pătrundea cu încetul de priceperea lucrurilor din ţara noastră. Vedeam foarte bine că-1 doare mult când măsura, în gându-i, cu realitatea de la noi, înfloritele lui viziuni din câmpiile bănăţene. Şi mă durea şi mă doare şi pe mine! Dar ce puteam să facem! Să ne strângem de gât? Să luăm parul şi să ieşim Ia drum?

Trebuia să stăm şi să ne judecăm ca oameni cu minte şi de ordine. Ştim prea puţin sau mai nimic din atâtea şi atâtea iţe, câte stau subt mâinile celor din fruntea ţărei. Guvernul ştie, guvernul conduce; el cântăreşte, răspunde şi decide. Noi ceilalţi suntem prea mulţi şi prea neorientaţi ca să pretindem să conducem ţara în locul guvernului. De când e lumea lume, popoarele se conduc prin câţiva oameni, cari le înfăţişează. Dincolo de hotarul ţărei, e o încăierare generală, un cumplit război de exterminare... înţelepciunea noastră trebuie cu scumpătate să fie proporţională vastei nenorociri căzute asupra Europei.

Vorbeam de toate acestea cu Imbroane şi câteva minute ne apropiam în gânduri şi în vederi. Dar bietul meu amic are, în Banat, tată, mamă, fraţi, rude, gospodărie! Cine ar putea să-şi păstreze până la urmă sângele rece şi cumpătul întreg! De altă parte, Imbroane a găsit printre noi pe alţii mai nerăbdători, şi deci mai în nota sufletului sau aprins. Desigur că amicul meu a trăit clipe neuitate, ascultând elocinţa înflăcărată a d-lui Nicolae Filipescu, ascultând verbul înaripat al d-lui Take Ionescu. Ce-ar fi făcut sărmanul meu Imbroane dacă ar fi întâlnit în ţară numai oameni cu fruntea încreţită, taciturni şi fără pic de temperament?

Recunosc din toată inima că situaţia fraţilor noştri de peste munţi, veniţi între noi, e cât se poate de grea. Ei trec de dincolo dincoace, cum ai trece dintr-o cameră de baie cu aburi tari, într-o altă cameră cu duş extra-rece. Le cerem răbdare, tăcere, înţelepciune, discreţiune!... Dacă nu pot toţi să le aibă! Dacă noi înşine, cei de aici din ţară, nu le dăm destulă pildă bună!

Cer, pentru diaconul Avram Imbroane, circumstanţe uşurătoare, ba chiar o largă indulgenţă. Eu sunt cel ce l-am luat de mână pe acest bun prieten şi l-am înfăţişat I. P. S. Mitropolit Primat, dând pentru el toată garanţia mea sufletească. O dau şi azi. Diaconul Avram Imbroane este un cleric neprihănit. Prin purtarea lui particulară, prin credinţă neştirbită, prin evlavie şi prin seriozitatea întregei lui vieţi, el este vrednic de stima colegilor şi de iubirea superiorilor. Amicul meu este îngrijorat şi tulburat - cum suntem toţi de altfel - de grelele probleme naţionale cari apasă astăzi conştiinţa românească. Născut şi crescut dincolo, într-o lume sufletească deosebită de a noastră, el trebuie judecat cu pogorământ şi mângâiat, mai mult decât certat.

Atâta de la mine, iar toate celelalte, foarte multe, de la clemenţa şi de la înţelepciunea I. P. S. nostru stăpân, Mitropolitul Primat al României!

1915

D-SALE D-LUI BARBU ŞT. DELAVRANCEA SCRISOARE RESPECTUOASĂ ŞI DESCHISĂ

Mult stimate d-le Delavrancea, în interpelarea d-voastră din ziua de 1 decembrie curent, aţi amintit şi de un literat, premiat de Academia Română, mulţumită raportului dv. favorabil, şi astăzi colaborator (director literar) la unul din ziarele pe cari în acea interpelare le-aţi stampilat ca vândute streinilor. Acest literat sunt eu, Galaction. V-am telegrafiat, a doua zi, din Dorohoi: „Naşul are oricând dreptul să dojenească, cu sau fără dreptate pe fmî-său". Sunt unul dintre oamenii ale căror impresiuni dintâi sunt nemuritoare. D-voastre, d-le Delavrancea, vă port o înaltă şi senină recunoştinţă, şi nimic pe lumea aceasta n-ar putea s-o turbure. Prin urmare, nici nu-mi trece prin minte gândul să încep cu d-voastră un proces fără gust şi fără simţul proporţiunilor. Afară de aceasta, vă mărturisesc că nici nu simt nevoia apologiei.

Sufleteşte, maestre, vin de pe alte tărâmuri decât cele ştiute pe la noi. Am crescut, cu mintea şi cu inima, în Thebaida. N-am văzut lumea, în jurul meu, ani de zile, fiindcă gândurile mele treceau prin ea ca printr-o searbădă colonie a vremelniciei şi a păcatului. M-am deprins, în singurătate, să ridic şi să port acele uimitoare greutăţi sufleteşti, pe cari le poartă anahoreţii. De când eram de 17 ani, am învăţat să calc în picioare

convingerile semenilor mei, sentinţele şi favoarea publică. Am făcut o şcoală oţelită! şcoala „nebuniei pentru Christos" şi ştiu prea bine că printre d-voastră, oamenii acestui secol, sunt un rătăcit şi un stingher.

Vi le spui acestea, d-le Delavrancea, ca să înţelegeţi că nu mă simt nici ruşinat, nici micşorat, nici întristat că d-voastră aţi binevoit să mă dezaprobaţi în cuvântarea d-voastră. Dezaprobarea, duşmănia şi dispreţul semenilor mei intră în prevederile mele, de foarte multă vreme. Erau să fie pâinea mea cea de toate zilele! Pentru ea m-am pregătit o viaţă întreagă!

O discuţie de alt gen caut cu dv., d-le Delavrancea. Despre persoanele noastre pământeşti de-abia să fie vorba. Un om (oricine ar fi) este, la lumina fulgerilor pe cari le-am văzut eu în lungile mele încremeniri, la picioarele Mântuitorului, un pumn de abjecţiune şi de rele. Dv. aţi învăţat ştiinţa dreptului; eu am învăţat teologia. în dreptul dv., oamenii pot să fie - cinstiţi, drepţii, nevinovaţi, sau - necinstiţi, culpabili, criminali... în teologia mea şi în scaunul mărturisirii, oamenii se înfăţişează cu totul altfel. M-am străduit ani de zile, d-le Delavrancea, să găsesc limita de conştiinţă unde sfârşeşte omul cinstit şi începe cel fără de cinste, unde sfârşeşte bunătatea şi începe răutatea, unde sfârşeşte îngerul şi începe demonul... în Parlamentul ţărei aţi ridicat piatra şi aţi aruncat-o în tabăra câtorva cari zic şi scriu altfel decât dv. şi amicii dv. Credinţa vioaie şi frumoasă, pe care eu personal o am despre cugetul poetului Delavrancea, mă împinge să vă scriu scrisoarea aceasta.

Aţi afirmat că sunt ziare româneşti, scoase de streini sau cumpărate de streini. Dovezi însă nu aţi adus şi deci demonstrarea susţinerei dv. n-aţi făcut-o. Aţi mai spus că streinii conrupători sunt austro-germanii - şi atât. D-le Delavrancea sau aveţi bună ştiinţă că avem ziare vândute sau n-aveţi ştiinţa aceasta. Dacă n-o aveţi, de ce v-aţi aventurat într-o cestiune nesigură şi nedocumentată? Dacă, dimpotrivă, ştiţi cu siguranţă că avem ziare vândute, cum se face că le-aţi văzut numai pe cele vândute nemţilor şi nu şi pe cele vândute ruşilor? Fiindcă este evident: dacă nemţii şi-au creat sau cumpărat ziare la noi în ţară, nu erau să se lase ruşii mai prejos! Dacă nemţii au găsit la noi suflete şi condeie de vânzare, le-au rămas destule şi ruşilor.

Iată pentru ce d-l Carp a avut dreptate să se supere. Aţi umblat, d-le Delavrancea, pe gura briciului. Vorbiţi de ziare vândute nemţilor. Nu le-aţi văzut niciodată pe cele vândute ruşilor? Superior şi imparţial dacă vreţi să fiţi, nu puteţi să vorbiţi de corupţia germană fără să vorbiţi mai întâi de cea rusească.

Dacă aveţi dovezi pentru cea dintâi, întoarceţi dovezile pe verso şi veţi vedea pe cealaltă.

Vă scriu aceste lucruri în clară şi netulburată obiectivitate, fiindcă n-am nici partid, nici coterie, nici interese de primejduit. N-am prieteni nici printre francezi nici printre nemţi. Şi nu sunt obligat de nimic şi de nimeni să arborez simpatii de o coloare sau de alta. Am, însă, un cusur mare, în aceste vremuri pe cari le-am ajuns. Nu pot să mă opresc de a gândi şi de a scrie gândurile mele. Şi fiindcă dv., în Adunarea Deputaţilor, v-aţi oprit o clipă în dreptul meu şi aţi spus tare: şi ăsta s-a prins în mrejele streine, mi-aţi dat dreptul să vă scriu tot ce am pe inimă.

Mult stimate d-le Delavrancea, după simţul meu, dv. şi amicii dv. faceţi un mare rău ţărei româneşti. Dv. vă daţi toate ostenelile ca să nu lăsaţi bietei dihănii gonite de vânători care este ţara aceasta decât o singură potecă liberă. Dv. aprindeţi învrăjbirea de jur-împrejurul nostru şi nu ne mai lăsaţi decât o singură ulicioară, o singură posibilitate, aceea care vă place dv. Trebuie să tăiem toate punţile şi să nu ne păstrăm decât pe aceea pe care aţi ales-o d-v. Pe când chinuitul nostru prim-ministru tace, tace, îşi muşcă degetele până la sânge, şi iarăşi tace, dv. ridicaţi praful şi tumultul până subt bolţile Parlamentului, până la picioarele tronului.

Ţineţi cu orice preţ ca duşmanii noştri să fie acei votaţi de dv. Români adevăraţi nu mai sunt decât cei ce vor să meargă cu ruşii şi cu amicii lor. Cei ce vor să se mai gândească, ori gândesc dimpotrivă sunt, fără doar şi poate, vânzători de neam. De ce este o crimă simpatia pentru germani? De ce e o virtute naţională dragostea pentru ruşi? Ce bine ne-au făcut ruşii mai mult decât germanii? Ce bine am văzut noi până azi de la ruşi? De la germani cred că tot am mai văzut ceva. Izbânda noastră din 1913 e datorită în mare part? sprijinului Germaniei. Datorim Germaniei o jumătate de veac de linişte şi de propăşire, sub domnia mult înţeleptului Carol Vodă. îl datorim Germaniei pe marele Vodă! Dumnezeu să-l odihnească! Germaniei datorim dinastia de care suntem mândri şi spre care toţi întoarcem privirile cu drag.

De ce trebuie să ne batem în ţeastă pironul că austro-germanii sunt azi duşmanii noştri? Cine suntem noi ca să ne amestecăm în răfuielile dintre Puterile Centrale şi anglo-franco-ruşi? Cine suntem noi ca să răzbunăm pe belgieni şi pe sârbi? E o realitate pe care trebuie s-o acceptăm, subt pedeapsă de desfinţare. Până azi austro-germanii ţin în cleşte pe duşmanii lor şi pe ici, pe colo i-au răsturnat cu totul. E o forţă năprasnică de care n-am avut la început nici o idee. Zi cu zi evenimentele ne-au instruit. Or fi fost, sunt şi azi, mari şi vii aşteptările noastre, idealul nostru, dreptatea noastră, dar cum te încumetezi să le scoţi din acest foc, în care arde toată Europa şi câteva colţuri din încă două continente?

E clar astăzi că dacă ne mişcăm şi noi românii era să adunăm toate trăsnetele deasupra ţărei noastre. Unii (duşmani) erau să ne sară în spinare, alţii (prieteni) erau să se facă a ne veni într-ajutor, şi s-ar fi încins în Carpaţii româneşti, şi dincolo şi dincoace, o înghesuială atât de crâncenă şi de nimicitoare, încât, la urmă, ne-ar fi fost perfect indiferent dacă au biruit amicii sau inimicii noştri. Câţi am mai fi rămas în viaţă nu ne-am mai fi cunoscut vetrele.

Iată, mult stimate d-le Delavrancea, după puţina mea judecată, de ce dv. faceţi rău că mânjiţi în negru în ochii ţărei pe austro-germani şi vreţi să ni-i scoteţi numai pe ei duşmani, singurii duşmani. De unde ştiţi ce va trebui să facem mâine? Diplomaţia dv. de opoziţie nu e suficientă. De ce angajaţi, de ce arvuniţi de mai înainte sufletul şi atitudinea României? De unde ştiţi dv. înaintea cărei dileme de oţel nu ne vom găsi mâine?

Lăsaţi guvernul să tacă şi să vegheze! Lăsaţi-ne pe noi cari nu ştim franţuzeşte, cari n-am învăţat la Paris, cari n-am iubit nici o Dridri, cari n-avem prieteni francezi, englezi sau ruşi, lăsaţi-ne să credem că şi nemţii sunt oameni de treabă, că şi ei pot să ne fie buni prieteni, că şi cu ei - cine ştie! - s-ar putea să intrăm în plug.

D-le Delavrancea, acestea şi altele ca acestea le gândesc şi le scriu - cu dovezi cunoscute tuturor - de la moartea regelui Carol, iar fără dovezi de mult mai multă vreme. E aici vânzare de neam?... în situaţia enervantă de azi cuvintele nu se mai aleg, şi procesele se judecă fără multe dezbateri. Să aşteptăm vremuri mai bune. Şi să dea Dumnezeu să ajungem, cu pielea întreagă şi cu mintea întreagă, ziua când se va da pe faţă, limpede ca ziua, cine a avut dreptate.

P. S. Nu scriu niciodată şi nicăieri, fără să iscălesc. Confuziunea deci este exclusă.

1915

CORESPONDENŢĂ [I]

Bd. Iosif, Podul Iloaiei. încercarea d-tale literară (adică bucata ce-mi trimiţi) e curioasă. N-ai ales-o prea bine. Vezi dacă poţi să-mi trimiţi alta. E mai interesantă scrisoarea cu care o însoţeşti. Aştept; vom vorbi mai mult după bucata a doua.

Ion Ojog, Iaşi. Ai aşteptat cam mult, dar după cum vezi nu degeaba... îţi public poezia pe care mi-ai trimis-o, însă numai pe răspunderea d-tale. Iat-o:

Simbolism

Ceru-albastru, marea verde.
Iar din portul plin de soare,
Au plecat trei vase albe
Ca trei pasări călătoare.

Şi păreau pe-ntinsul mărei
Că-s trei racle plutitoare...
Ca trei cruci, pe trei morminte,
Stau catartele pe zare.

Mai târziu... când vor trece anii, şi împrejurările ne vor întâlni pe undeva, săi-mi spui ce mai crezi despre poezia d-tale.

Romulus Cioflec, Pomârla. Mi-a sosit târziu de tot scrisoarea ta. Bietul tău prieten o fi pierdut nădejdea. Voi vedea ce se poate face. Iartă acest fel de a-ţi răspunde... Când voi şti mai mult decât ştiu azi îţi voi răspunde închis. Voie bună!

1915

CORESPONDENŢĂ [II]

G. Sp., Iaşi. Am primit la timp ce mi-ai trimis. Am ezitat să dau tiparului această *Simplă povestire,* pentru câteva cuvinte... întâi, povestirea are unele imperfecţii de detaliu. îmi trebuie, deci, autorizaţia d-tale ca să le înlătur. Al doilea, bucata are aerul unei poeme personale. Cât de grele sunt aceste poeme, mai ales când le scrii în proză!... Dar las totul la hotărârea d-tale. Dacă vrei să-ţi vezi povestea tipărită, vei vedea-o. Eu te-aş povăţui să trimiţi altceva, obiectiv şi mai larg.

F. A., Craiova. Mulţumesc cu vioiciune. Am primit ambele scrisori. Cunoşteam articolul pe care l-ai tăiat şi mi l-ai trimis. Superiorul d-tale mă înduioşează. Are dreptate; ştie ce spune. Dar, biet om tihnit şi timid, el nu bănuieşte că noi suntem deprinşi cu invidia, bârfelile, invectivele şi calomniile cum e deprins şi el cu bubele şi cu bolile. N-aibă grijă! Suntem doftori şi noi!

Pip., Loco. Drăguţ ca totdeauna! Mulţumesc pentru solidaritatea d-tale sufletească. Am scris aşa cum este, cum văd lucrurile şi le ştiu. Adevărul e o putere care bate pe toate celelalte. Dar n-am nici o iluzie şi, prin urmare, nici o deziluzie: ştiu cât face pielea adversarilor mei. Răbdare; urma alege. Te voi căuta într-o zi la biurou şi vom sta mai mult de vorbă. O puternică strângere de mână!

Perpessicius, Brăila. Mi se pare că e izbutită. Şi cred că ţi se cuvine mai mult decât două rânduri de corespondenţă. La revedere în numărul viitor.

Melchior, Iaşi. Vă mulţumim. Poate că va încăpea chiar în numărul de faţă.

Bcf, Loco. Aşadar, nu m-am înşelat... Ce recomandări, ce sfaturi pot să-ţi mai dau? Aş publica şi scrisoarea şi versurile d-tale, numai cu gândul să te constrâng să ieşi din tăcere şi din rezervă. Dar fă cum vrei; eşti prea mult cineva ca să te conduci după părerea altuia, fie acesta chiar un binevoitor.

„ Unui prieten necunoscut", Constanţa. Foarte bucuros! cu atât mai mult cu cât eşti un prieten necunoscut... Lui Lovinescu nu-i este aminte de patriotism, naţionalism, Carpaţi, Ardeal... etc, cum nu ţi-este aminte d-tale să te scalzi acum la Mamaia. El s-a trezit patriot într-o noapte (ca mulţi de teapa lui), atunci când a crezut că i-a venit prilejul să izbească în nişte scriitori, urâţi de el de multă vreme, fiindcă l-au lăsat pe jos, şi ca talent şi ca succes. Dar se vede că nu-1 cunoşti bine. Ia o carte de el şi citeşte... Ai să înjuri în toate limbile cari se vorbesc în Dobrogea! Bun. Ast Lovinescu, care este între literaţii noştri de talent un fel de fată urâtă şi bătrână, rămasă nemăritată la ea în sat, duce steagul patriotismului agresiv împotriva noastră a celor de la *Cronica* şi de la *Libertatea,* dar mai cu seamă împotriva mea... Nu, că m-am vândut nemţilor! (fiindcă public literatură, bine plătită, în *Libertatea).* Asta nu-1 lasă pe Lovinescu să doarmă?... Nu-1 lasă ura lui cea veche, zbârcită şi fără dinţi, împotriva unei grabnice cariere literare. A, jivina e veninoasă, dar n-are talent, n-are putere!

Cât pentru aurul nemţesc pe care-1 tot dă la roată - dacă n-ar fi caraghioslâc curat, ar fi o infamie. O ştii sau nu o ştii. Casa, treburile, viaţa şi punga mea sunt cunoscute, ca fundul propriei căciuli, de o mulţime de oameni şi poate şi de d-ta. Dorm, cetăţene, cu uşile nezăvorâte şi cu geamurile deschise! Şi apoi nu iese la iveală, azi, mâine, într-o zi, cine a dat luleaua prin cenuşă?!

Ce-are a face! La ce mijloace nu aleargă sluta satului ca să facă rău altor surate mai cu vino-ncoace decât ea: zavistii, bârfeli, farmece, babe intrigante... şi idealul naţional!

1915

Dacă lumea aceasta ar fi plină numai de oameni răi, perfizi, inimici ai valoarei şi frumuseţei, veninoşi, intriganţi, muşcători pe furiş, sau curajoşi ca măgarul din fabulă, treaba oamenilor de inimă ar fi războiul de toate zilele. Dar în cohortele nulităţei, ale făţărniciei şi ale răutăţei, aliate între ele, dai uneori peste câte un suflet rătăcit, om inofensiv şi de treabă, momit de făţarnici şi bine convins - el singur, sărmanul - că haitele lui de tovarăşi au dreptate. Acest unul singur îţi opreşte în aer pumnul ridicat şi din pricina lui scapi câteva lichele interesante, sau din pricina lui te opreşti din acţiune şi începi, ca eroii lui Omer, o lungă poveste genealogică...

Pe lângă Lovinescu, Comeliu Moldovanu, Doctorul din Baskerville, sau Câinele din Baskerville (nu ştiu bine, fiindcă individul umblă totdeauna mascat şi nu-şi scoate masca nici când doarme) şi alte forţe ale văgăunilor sufleteşti celor mai nevăzute de" soare, s-a ridicat să mă acuze şi să mă execute şi un ziarist pe care-1 preţuiesc. îl preţuiesc fiindcă e un om cinstit, independent şi fără răutate. Un fel de „Nebunul Regelui", din tragedia lui Shakespeare, care spune tuturor, pe şleau, ce crede, ce i se pare (căci i se pare adeseori). Pentru „Nebunul Regelui" şi pentru alţi câţiva nebuni ca el, deoarece trebuie să mai fie câţiva în ţara noastră, las deocamdată nasul lui Comeliu Moldovanu în cura Doctorului din Baskerville. Iar osteneala doctorului cu nasul lui Corneliu Moldovanu şi alte bagatele le voi răfui mai târziu.

în ziarul *Rampa* şi în revista *Flacăra,* Lovinescu m-a proclamat vândut nemţilor. L-am întrebat: De ce? Fiindcă am scris că suntem irevocabil devotaţi dinastiei pe care au adus-o părinţii noştri în ţară acum 50 de ani?... Fiindcă am scris sau am gândit că naţiunea germană e puternică, e harnică, e menită unui viitor de fecundă şi de vastă revărsare culturală, politică şi economică, şi că subt adăpostul acestor mari destine ar fi înţelept să căutăm şi noi cărarea noastră? Fiindcă privim cu luare-aminte spre suveranul ţărei şi spre primul său ministru?...

Lovinescu mi-a răspuns: „Nu. Apărarea dinastici nu intră în discuţie. Eşti vândut nemţilor pentru că ai luat bani nemţeşti ca să aperi dinastia... Cultura germană e mare şi puternică. Ar merita însă apărători dezinteresaţi. Eşti vândut pentru că ai luat bani ca s-o aperi... Eşti vândut pentru că ai luat bani nemţeşti ca să aperi pe suveranul ţărei..."

Aşadar, Lovinescu susţine că ideile şi sentimentele mele de azi sunt aşa cum sunt, fiindcă nemţii mi-au dat bani ca să le am. De când am început eu să am atari idei şi sentimente, şi cum erau convingerile mele din alte vremuri? Lovinescu nu precizează. Voi preciza eu.

în *Flacăra* din 20 septembrie 1914,an.III,no.48-49,ampublicato bucată intitulată: *Zile petrecute în Bucovina.* Bucata aceasta însemnează câteva pagini din jurnalul meu intim, voi. III. Sunt gândurile şi sentimentele mele din anul 1904, ziua de 3 iulie, când mă aflam în Bucovina şi am luat şi eu parte la parastasul de patru sute de ani al marelui Ştefan Vodă. Ţin aceste pagini de jurnal la dispoziţia oricui, ca să vadă că sunt întocmai reproduse în *Flacăra* din 20 septembrie 1914, deci cu zece ani în urmă. Bucata sfârşeşte aşa:

„Altfel a fost discursul istoric al lui Dimitrie Onciul, profesorul de istorie de la Universitatea noastră din Bucureşti (şi el, e drept, un bucovinean). Onciul a început cu un citat în versuri, făcând un prolog poetic şi a continuat cu o luminoasă expunere sintetică a istoriei lui Ştefan. Pe la intervale, câte-o digresiune meşteră, un salt frumos de la Ştefan la Carol Vodă şi un convenabil sfârşit de gală, tot în versuri. Un punct ce m-a impresionat cu deosebire a fost acela pe care 1-a atins, făcând cunoscut auzitorilor apropierea şi votul lui Ştefan pentru Maximiliam de Habsburg şi adăogând: - o minunată taină a proniei divine că tocmai Habsburgii au fost aceia care aveau menirea să păstreze şi să apere mormântul lui Ştefan.

Poate că în aceste vorbe este şi un compliment diplomatic; eu, însă, le-am înţeles - potrivit unui gând pe care îl am de câtva timp - în felul următor: A fost o taină a providenţii că ni s-au luat Bucovina şi mormântul lui Ştefan, ca să fie păstrate şi păzite, subt buna rânduială austriacă, până în ceasul cel ascuns în viitor, când vom ajunge vrednici de înapoierea lor.

Iar prietenia cu germanii, pe care Onciul a subliniat-o fin, e cheia misterului. Avem pe tronul României un Hohenzollera; suntem rudă şi prieteni cu marea Germanie, germană şi austriacă. Monarhia Austro-Ungară se va sfărâma ca mâine. Germania va uni pe cei germani. Ungurii vor rămânea numai cât se întinde ungurimea, ceilalţi vor face cum vor putea; iar argintul viu se va împreuna cu argintuTviu! Bucovina, Temişoara, Transilvania... vor fi provinciile viitoarei Românii."

Aşadar, încă din vara anului 1904 mă simţeam „rudă şi prieten cu marea Germanie, germană şi austriacă"! Din acest pasaj, luat din jurnalul meu intim, se vede limpede că aştept şi eu ziua cea mare a românismului, dar că, după simţul meu, ziua aceea nu poate să ne vie decât cu ajutorul şi cu aprobarea Germaniei. Aceasta este marea deosebire dintre concepţia mea (şi a altora ca mine) şi concepţia celor ce vor

să facă din țarul Rusiei naşul idealului nostru național. Aşa gândeam acum unsprezece ani, aşa gândesc şi azi.

Citit-a Lovinescu aceste pagini tipărite în *Flacăra?* Ba bine că nu! Dar parcă-i pasă lui de corectitudine şi de adevăr! Lovinescu e de o rea-credință monumentală pe care n-ai putea s-o covârşeşti sau s-o demontezi decât cu acele ghiulele verbale, obicinuite dincolo de cărți şi de convorbirea bine crescută.

Tot în *Flacăra,* an. III, no. 50-51, din 4 oct. 1914, am publicat articolul *Carol Vodă a închis ochii.* Ziceam în el:

„Să vorbim aşa precum gândim. A suferit mult sărmanul rege şi a. murit mâhnit, dar a murit ca un semizeu, fără să greşească şi fără să întreprindă nimic împotriva convingerilor lui indestructibile. De trei luni de zile, noi toți aceştia, cari devorăm şi mai cu seamă fabricăm ziare, ne-am ridicat, când unul, când altul, când mulți grămadă, şi am judecat pe regele Carol şi politica lui externă. Toți ne-am găsit mai diplomați, mai inimoşi, şi mai patrioți ca ei. Toți am găsit că o jumătate de secol de prietenie cu germanii, de reazim-în ei, de ocrotire din parte-le şi de propăşire cu banii lor se poate şterge şi uita într-o singură zi. Toți am strigat că Vodă ne încurcă treburile şi că stă de-a curmezişul căii noastre, spre marele ideal național. Foarte puțini au fost aceia cari, gândind într-altfel, au rămas sfioşi în colțul lor şi de-abia doi-trei, aceia cari au amestecat glasul lor contradictoriu în zarva generală. Dar au fost huiduiți şi ruşinați."

Gândesc astăzi altfel decât gândeam atunci? Deosebirea este numai cu n-am mai stat sfios în colțul meu, ci am spus şi eu ce cred. Lovinescu însă ține foarte mult să fi fost la mijloc şi-o vânzare.

Acelaşi Lovinescu cutează să-mi spună că sentimentele mele pentru dinastie sunt floarea aurului german (n-o spune cu această expresie, fiindcă nu e de nasul lui). Ştie Lovinescu că au fost vremuri când gândeam ori când scriam împotriva dinastiei? De când mi-am schimbat părerile? Ce n-ar da Lovinescu să poată preciza! Precizez eu. în *Flacăra* din 24 noiembrie 1912, an. II, no. 6, am tipărit articolul *Bulgaria Victrix.* Acest articol încheie astfel:

„A rămas sigur numai atât că avem o armată vânjoasă, bine organizată şi o onoare de apărat. Şi mai este sigur încă un lucru - pentru mine unul un articol de dogmă! - că trebuie să urmăm orbeşte şi să credem ca în Dumnezeu în primul soldat al Patriei, în omul cel mai cuminte dintre noi toți, în cel mai mare diplomat pe care **1**-a avut vreodată neamul românesc - în regele nostru Carol I! Orice altă părere, în privința aceasta, orice alte sentimente şi tendințe, fie că le-ar avea tata, mama, sau prietenii cei mai de aproape, sunt fum şi praf în bătaia vântului.

Drepți, toți! că la comanda militară. Să facem zid de spijă împrejurul Drapelului, simbolul Patriei, şi împrejurul împărătescului nostru rege!"

Cunoştea Lovinescu acest articol? Cum să-l numesc, dacă îl cunoştea? Şi dacă nu-**1** cunoştea, cum poate el să acuze pe cineva, pe neştiute?

Pentru edificarea acelor oameni nepărtinitori cari nu mă cunosc destul şi cari nu au tristele interese ale lui Lovinescu să mă scoată vândut nemților, reproduc mai jos o pagină inedită din jurnalul meu, voi. IV. Am avut grija s-o arăt şi altora şi pot s-o arăt oricărui incredul. Iat-o:

„în ziua de 15 august (1909) am ascultat Sfânta Leturghie în catedrala Mânăstirei Sinaia. în strănile regale, asistau auguştii noştri stăpâni Carol şi Elisabeta. întâia oară, aveam plăcerea să-i privesc într-o biserică. Pe Măria sa regele îl vedeam mai bine. Ai îmbătrânit, Măria ta! Cu tot norocul tău, cu toată cumpătarea ta; cu toată înțelepciunea ta; eşti om ca şi noi, Sire... Dumnezeu a voit să fii regele nostru şi a fost un mare noroc, şi trebuia să-i mulțumim întotdeauna că ni te-a dat. Dar ce ne păstrează viitorul? Şi cine se va găsi, aşa curând, care să aibă laolaltă înțelepciunea şi norocul tău?

Biserica gemea de frivola noastră lume românească, de inutilii cari petrec vara la Sinaia, de exfoliata noastră boierime. Sire, Sire, cât de puțină bucurie caută să-ți facă înfățişarea noastră!

Serviciul se isprăveşte; *Trăiască Regele* răsună în biserică. Afară e mulțime de norod, adunată la hram. Pe o poiană între mese întinse, cântă muzica şi se învârteşte hora. Suveranii sunt poftiți la un pahar de şampanie. Caleaşca trage la scară să-i primească. Apar amândoi, albi şi trandafirii, încrețiți de bătrânețe dar voioşi. Şi privindu-i cu drag şi iubindu-i fără notorietate şi fără interes, nu mă pot opri, când îi văd unul lângă altui, în trăsura gata de plecare, să le strig timbrat şi clar: *Trăiască Maiestăților lori* Un *ural* slab răspunde dorinței mele şi trăsura regală pleacă din mijlocul nostru, popor apatic, dificil, fără convingeri."

Ce comentarii să mai adaug acestei pagini? Ea e mai semnificativă şi mai categorică decât zece articole. Aşa gândeam atunci, aşa gândesc şi azi. Dacă sunt trădător, sunt trădător de când am început să cuget şi să simt.

Dau la iveală aceste documente, cu răceala datoriei. Tot mai sunt oameni imparțiali în țara noastră. Şi apoi lumina care a început să biruiască în Parlamentul țărei poate mâine, ca un fulger, să sclipească din hotar până-n hotar, şi mai departe.

1915

în ziua de 1 ianuarie, biserica creştină serbează amintirea unuia din vitejii ei de altădată, amintirea lui Vasilie cel Mare, mitropolitul Cesareei Capadochiei. Liturghia care se slujeşte în această zi este Liturghia Sfântului Vasilie. Am ascultat-o, anul acesta, într-o biserică particulară, în mijlocul unor credincioşi cu altă religiozitate decât cea cunoscută între noi. Este neîndoielnic că pe ţărmul credinţei, pe ţărmul înflorit al misticelor aşteptări, e azi, mai mult decât oricând, locul cel mai nimerit pentru un popas sufletesc de o oră. Am poposit şi eu între ceilalţi a căror speranţă - cât de simplă şi cât de fericită! - era în „Cel ce s-a'circumcis a opta zi". Şi pe când stăteam în faţa grilajului împletit din trandafiri şi din flăcări, dincolo de care încep altarul şi împărăţia înfricoşatelor Sfinte Taine, am privit în gând şi în viitor ziua reîntregirei bisericei universale. Larga tragedie de astăzi va aduce, în uriaşul ei mănunchi de consecinţe, ideea confederaţiei bisericilor creştine. Biserica lui Iisus Christos a cunoscut toate măririle pământeşti. De aci înainte nu-i mai trebuiesc. Era menită să treacă şi prin ele ca să se convingă că posesiunea lor e dureroasă şi păgubitoare, şi să se simtă, şi mai bine, streină de pământ.

Experienţa s-a făcut. Răsadul evangelie deocamdată descreşte printre noi. Principii acestei lumi, cu sfaturile lor, cu alaiurile lor, cu legile şi cu activitatea lor, se depărtează din ce în ce mai mult de la dreptarul sufletesc cel întru Christos. Creştinismul seemancipează pe nesimţite de protectoratul şi de obligaţiunile oficiale. începuturile sunt totdeauna grele şi multe cugete timide se vor simţi întristate şi strâmtorate. Va fi însă o mare fericire. Christos va fi restituit săracilor, oropsiţilor, prigoniţilor şi tuturor celor ce se simt exilaţi în lumea aceasta. Pădurea seculară va fi tăiată toată. Copacii bătrâni şi scorboroşi vor cădea subt securea Arhanghelului înnoitor. Vor rămânea numai vlăstarii tineri, alcătuind un parc evangelie universal. Creştinismul va pogorî în inimă. Manifestările lui de azi, oficiale, greoaie, petrificate, vor trece în muzee şi în arheologie.

Creştinii vor fi mai puţini, dar cu tot sufletul, nu nominali, ca astăzi. Şi când vor fi mai puţini - insule presărate în lumea aceasta streină de Christos - se vor căuta unii pe alţii, vor uita trecutul discordiilor teologice şi vor alcătui din nou universala confrăţie a celor ce nădăjduiesc în *Evanghelie.* în ziua aceea, puterea lor va fi mai mare decât azi. Şi când principii, regii şi împăraţii vor trage iarăşi sabia unii împotriva altora, atunci, în cârdăşia lor, nu se vor mai vedea, ca astăzi, cei ce cred că înfăţişează pe Iisus Christos.

Aproape de tot şi paralel cu atari speranţe, se leagănă şi călătoresc spre viitor şi speranţele social-democraţiei universale. Sunt multe analogii sufleteşti între un creştin adevărat şi un socialist convins. Dar sunt şi deosebiri radicale de orientare şi de concepţie. Oricum, la prima vedere, lupta şi steagul social-democraţilor impresionează cu vioiciune pe un creştin al idealurilor primare. *Internaţionala* dă aceiaşi fiori, ca unele vechi cântări bisericeşti, cari, la vremea lor, au sunat a sfidare şi a revoltă, în urechea proconsulilor romani. Orice manifestare sinceră socialistă e primită de noi în mod aparte şi cu sufletească solidaritate.

Aşa se întâmplă azi cu revista *Convorbiri sociale* a d-lor M. G Bujor şi dr. L. Ghelerter (Iaşi, ianuarie 1916, an. I, no. 1). D-l M. Gh. Bujor începe un studiu: *România şi războiul* pe care îl recomand stăruitor tuturor celor ce, în această vreme de furios subiectivism, sunt însetaţi de gânduri înţelepte şi obiective. E bine că încă doi-trei oameni, de treabă şi cinstiţi, vin să pună şi ei mâna Ia carul, răsturnat cu roatele în sus, al opiniunei noastre oligarhice. Gândesc, însă, că, de acasă, ei şi-au făcut socoteala ce-i aşteaptă în piaţă. D-l M. G. Bujor îşi aduce aminte de vorba unui mare înţelept burghez cum că omul nu caută, în discuţii şi raţionamente, adevărul, ci escamatoarea adevărului, în folosul intereselor lui inferioare. De aceea, ştiu de mai înainte premiul silinţelor teoreticianului socialist ca să-şi convingă pe concetăţeni. Lista trădătorilor de neam va fi de urgenţă sporită cu numele: *M. Gh. Bujor.* Cât despre d-l dr. L. Ghelerter prevăd ca va fi afurisit de pontifii de la *Adevărul.* E probabil, însă, că directorii *Convorbirilor sociale* nu vor da nici o însemnătate acestor decretalii inimice. Şi mai e probabil că mulţi dintre cei ce gândesc la fel cu d-nii Bujor şi Ghelerter şi cari până acum au stat în amfiteatru vor coborî în arenă.

Lângă ziarele citite cu lăcomie, alături de discuţiile interminabile din cafenele, dincolo de calomnii, certuri, petreceri de Anul Nou şi atâtea frivolităţi ale zilei şi ale ceasului, iată o întâmplare excepţional de dureroasă: doctorul Gh. Stoicescu se sinucide.

Deşi ne ştiam de multă vreme, fiindcă şi el şi eu am făcut Liceul „Sf. Sava" (el numai cu o clasă înaintea mea), ne-am regăsit sufleteşte şi am stat mult de vorbă, de-abia acum câteva luni, călători amândoi într-un accelerat. Cunoşteam, însă, valoarea lui profesională, justa lui celebritate şi munca lui istovitoare. Nu aflasem cât era de milostiv şi de binefăcător. Numai moartea are puterea să lumineze unele laturi din viaţa noastră.

Acest filantrop discret, acest suflet pasionat de ştiinţă, acest camarad fără pereche se suprimă însuşi cu un glonţ de revolver! Simţim în noi mai mult decât stupefacţie, mai mult decât sfâşierea părerilor de

rău, simțim răzvrătire! Gh. Stoicescu nu trebuia să moară astfel. Celor ce aduc pe lume un suflet ca al lui se cuvine să aibă un alt sfârșit. Răzvrătirea noastră izbește în ticăloasa noastră creștere românească. Creștem, cel mult, ca niște cai sau ca niște câini de lux. Bietul meu Stoicescu! Un grăunte de smirnă evangelică să fi avut în sufletul lui iubitor de oameni și n-ar fi putut comite niciodată această unică faptă rea pe care a comis-o în viața lui!

1916

BIRTAȘUL DOBROGEANU-GHEREA

Acum nu știu câți ani, am auzit legenda aceasta: Direcțiunea C.F.R. era pe punctul să arendeze restaurantul gării Ploiești unui favorit sau unui „de-ai noștri" și să înlăture pe arendașul de până aici, Costache Dobrogeanu-Gherea. Atunci, spunea legenda, Gherea s-a dus drept la omul cu care purtase o lungă și frumoasă polemică de idei și i-a denunțat ce necaz îl așteaptă. Acesta era seninul și înțeleptul Titu Maiorescu. Un adversar venea la adversarul său de convingeri sociale și estetice să-i ceară ajutor!... Maiorescu a intervenit imediat și restaurantul gării Ploiești a rămas tot lui Dobrogeanu-Gherea.

Ce legendă atingătoare. Ce vremuri frumoase! Pe atunci era mai multă nobilă înțelegere în conștiința publică românească. Era mai mult cumpăt și mai multă obiectivitate.

Astăzi, în Parlamentul țării, s-a ridicat un mandatar iritat și a cerut cu gesturi energice ca Dobrogeanu-Gherea să fie tratat ca un negustor oarecare, fără condescendență și fără preferințe. Arendașul restaurantului ploieștean să se rază de *Dobrogeanu-Gherea,* să între în ordinea comună și în tărbacă negustoriei care nu-și alege mijloacele de concurență! Că-l cheamă Gherea, că a scris atâtea cărți citite de toată lumea românească și că, pe deasupra, restaurantul ținut de el este fără vină și cel dintâi în specie - nu vrem să știm.

Nu cunosc nici de aproape, nici de departe pe domnul senator care a cerut ca Direcțiunea C.F.R. să uite cu totul cine este Dobrogeanu-Gherea și să-i aplice rândeaua comună, netezându-l de orice preferință și favoare. Cred, însă, că domnul senator are, conform legii, limita de vârstă necesară, adică cel puțin patruzeci de ani. Acum douăzeci și cinci de ani, ideile, convingerile sociale, sistemul de critică literară

ale lui Dobrogeanu-Gherea stăpâneau, luminoase, cerul intelectualității românești. Eram de-abia prin clasele a treia, a patra de liceu și auzisem pe profesorul nostru de limbă română: „Gherea... Gherea este azi un critic aproape european..." Gherea!... Alergam în oraș, întrebam pe la librari, pe la anticari, și aduceam în internat - ascunse sub manta - *Criticile* lui Gherea. Polemica Gherea-Maiorescu întuneca, în cugetul nostru și lăsa în urmă cu mii de stadii toate luptele din *Iliada.* Eram lacomi de ideile cele noi. Ne simțeam soldați născuți pentru idealul social, care ardea și strălucea pe coifurile noilor strategi! Argumentarea evidentă, claritatea expunerii, generozitatea convingerilor lui Dobrogeanu-Gherea ne încălzeau până la entuziasm. în internatul Liceului „Sfântul Sava", erau discuții, lupte și partide. Amicii mei erau socialiști și partizanii lui Gherea. Elevii de prin clasa a șasea (elevii domnului Rădulescu-Pogoneanu, discipol al domnului Maiorescu) erau antisocialiști și maiorescieni. Dar dreptatea, avântul, viața și viitorul erau cu noi! Domnul Vlahuță zugrăvea în revista *Vieața* un neuitat portret lui Gherea... birtașul de la Ploiești: „Din polemica pe care a avut-o cu domnul Maiorescu, Gherea a ieșit biruitor... Săgețile pe care i le mai aruncă unii arcași copilăroși îl fac să zâmbească." Iar Anton Bacalbașa ținea, cu brio, la Ateneu, conferința lui, *Artă pentru artă.*

Sunt amintiri, sunt evenimente sufletești (deși nu direct personale) care nu se uită niciodată. Oricare vor fi, mai târziu, convingerile tale, calea vieții tale, interesele tale, vei păstra, cu pietate, într-un tainic ungher al sufletului, icoanele și simulacrele religiei din copilărie. Acum un sfert de veac tot tineretul românesc, entuziast și iubitor de idei, era socialist și admirator al lui Dobrogeanu-Gherea... birtașul de la Ploiești.

Da - acesta era un titlu de glorie mai mult pentru bunul meu Papa Costache. Unde era pe atunci, ce făcea, ce gândea, ce vârstă avea, ce suflet avea onoratul nostru senator de azi? Ce era Gherea, pentru Domnia sa pe vremea aceea? Mărturisesc, mi-e cu neputință să mă opresc la vreun răspuns.

Dar ce-l privește pe domnul senator ce era Gherea pentru mine și pentru inteligența țării românești, acum un sfert de veac! Ce-l interesează pe Domnia sa ce a rămas Gherea pentru mine și pentru alții mulți, astăzi, în anul dificil 1916?

Din nefericire, în țara românească apar din când în când și oameni blestemați cari nu sunt buni nici de cizmărie, nici de dogărie, nici de zarafie, nici de prăvălie. Oameni nenorociți, care au patima gândului, a visului și a cuvântului scris. Prin marile țări străine acești oameni au noroc și ajung să trăiască (greu de crezut la noi) din munca lor de scriitori. în societatea noastră, până azi, așa ceva este peste putință. în

Germania sau în Franța, Dobrogeanu-Gherea n-ar fi fost birtaş niciodată, fiindcă lumea cititoare i-ar fi asigurat o viață largă şi neatârnată. Scriitorul român trebuie să aibă două meserii: să scrie noaptea, duminica sau în vacanță, iar ziua să lucreze la minister, la o societate de asigurare sau la uzina de gaz. Scriitorul român nu poate trăi ca scriitor. Trebuie să te înscrii într-un partid politic, să te înghesuieşti într-un birou de minister şi să aştepți ca anii să pună peste tine crusta inamovibilității sau... să te faci birtaş, berar, cum au făcut Gherea şi Caragiale. Mai bine decât orice este să te faci birtaş. Eşti independent şi nu-ți mai scoate nimeni ochii că trăieşti din îngăduința națiunii recunoscătoare.

Dar iată că nici birtaş nu mai poți să fii în România din 1916, dacă nu eşti birtaş sadea, ci ai avut nenorocirea să fii şi scriitor, critic literar şi social! Să-1 dăm afară de la Ploieşti pe Dobrogeanu-Gherea! Ca birtaş poate să fie foarte bun. Dar şi-a permis să critice virtuțile şi înțelepciunea diplomatică a oligarhiei româneşti. Cum îndrăzneşte el să spună pe față lipsurile, relele şi păcatele noastre, când Direcțiunea C.F.R. are cu el un contract de arendă asupra restaurantului gării Ploieşti?!

Gherea e denunțat în Parlamentul țării nu ca negustor care vatămă sănătatea publică - fiindcă toată lumea e mulțumită de restaurantul lui din gara Ploieşti - ci este denunțat ca scriitor cutezător şi nepatriot care nu vrea să-şi pună strajă gurii şi să declare că e alb ceea ce lui i s-a părut că este negru. Scriitorul trebuie să fie sincer, liber, deplin stăpân pe aripile sufletului şi idealului său - în pură teorie. în realitate, scriitorul nostru trebuie să simtă în spinare - noaptea când scrie versuri, nuvele sau critică Socială - văpaia ochilor stăpânului de peste zi: domnul şef de birou, domnul director al C.F.R. sau domnul ministru. Altfel, este în primejdie! fie-i serviciul cât de inteligent şi ciorba cât de suculentă!

Cum stăm cu progresul conştiinței noastre de societate civilizată? Suntem mai răi şi mai mici decât înaintaşii noştri. Nu ştiu dacă era doctrina socialistă care ilumina cugetele, dar ştiu că era în noi, acum un sfert de veac, mai multă noblețā sufletească. Aştepți ca vremea să sporească în oameni îngăduiala şi prietenia şi vezi că dimpotrivă ele dau înapoi. Gherea singur mai rămăsese nerevizuit. Din pricina restaurantului de la Ploieşti îndurăm azi în România câte îndurăm. Independența lui Gherea, frumoasa şi riguroasa lui constanță de idei, viața lui liniştită şi izolată trebuiau bătute puțin cu toba. Ce va să zică atâta atitudine constantă, aceeaşi cu ea însăşi şi îndrăzneață la nevoie?

Suntem obişnuiți să vedem, ba voim şi reclamăm, laşitatea şi apostazia tuturor. Cum îşi permite Gherea să poarte pe umeri acelaşi

cap, pe care 1-a purtat şi acum doi ani şi acum douăzeci şi doi de ani? Noi ne-am schimbat de atunci de zeci de ori, şi mai ales în ultimul timp am aruncat pe ferestre toate convingerile vieții noastre de până aci şi ne-am primenit din pod până în pivniță.

E adevărat, Gherea nu mai este azi, pentru superficialii noştri, marele critic social de altădată. Dar el trebuie să fie, căci a rămas omul dintr-o bucată, prietenul neuitat şi neuitător, sufletul cinstit şi larg care a fost totdeauna. România nu poate încă să cinstească şi să răsplătească suficient pe scriitorii şi pe artiştii ei. Lumea subțire românească e prea puțină ca să asigure bunul trai al celor ce cugetă, scriu şi fac artă pentru ea. Dar când un Gherea a ajuns să-şi asigure viața lui şi a familiei lui muncind zeci de ani ca birtaş într-o gară, cu ce frunte ne vom ridica să spunem că el trebuie gonit de acolo, fiindcă statul român ar putea să încaseze de la altul câteva mii de lei mai mult!?

Vedem şi auzim fel de fel de enormități în zilele excepționale pe care le-am ajuns. Nu credem, însă, că vom ajunge să-1 vedem pe Gherea dat afară din gara Ploieşti, în numele demnității şi al idealului național.

1916

PRIVIND ÎN URMĂ

A fost un an destul de lung, destul de greu. în împrejurări mai norocoase, am fi mânat revista înainte cu mai multă voie bună şi cu mai multe forțe adunate. Privim în urmă şi ne amintim de greutatea silințelor şi de cele trei sute şasezeci şi cinci de ceruri tulburi pe subt cari am trecut până azi. Un an de confuziune şi de transe! Un an expirat întru nedumerire şi enigmă, fiindcă iată, anul următor începe nedumerit şi enigmatic.

Am fi voit să scriem mai mult literatură. Dar cine poate să rămână în foişorul basmelor şi al poeziei când jos, între stâlpii foişorului, stă lumea să se încaiere! Am făcut literatură într-atâta întru cât ideilor, impresiunilor şi convingerilor noastre extraliterare le-am dat zveltețā şi înfățişare literară. Pe lângă aceasta, am imprimat revistei noastre - dacă nu ne. înşelăm - o notă de rezervă şi de prietenie sfetnică, aproape neîntreruptă.

S-a întâmplat - spre via noastră părere de rău - să gândim şi să judecăm nenorocirile contimporane nu cum le judecă majoritatea, ci

cum le judecă minoritatea lumii noastre româneşti. Am susţinut într-o revistă, menită mai întâi literaturei, că trebuie, în politica externă, să aşteptăm cu răbdare indicări şi desluşiri de la cei ce ne conduc. Am mai susţinut că e temerar şi poate, cândva, primejdios să decretăm noi, particularii şi civilii, cine sunt duşmanii noştri, atunci când suveranul, guvernul şi armata n-au spus nici un cuvânt, n-au făcut nici o mişcare. Am mai susţinut că lunga noastră prietenie cu Germania ar putea să fie bună şi de aci înainte.

Ideile acestea, într-un an de zile, le-am scris, fireşte, de mai multe ori. Dar cred că totdeauna nu cu mai multă vioiciune şi dezvoltare decât de data aceasta, când le reamintesc. De ce? Nu din lipsă de coraj. Am dovedit, în timpul din urmă, că nu mă intimidez uşor. Am fost măsurat în afirmarea părerilor mele, din alte motive. întâi, din convingerea tristă că omul nu se ia după logică şi după raţionamente, ci după interesele şi patimele lui. Lumea noastră românească - recte: oligarhia noastră - gândeşte, voieşte, tinde încotro tinde, în chip fatal. Face aşa, fiindcă nu poate face altfel. Vom înţelege mai târziu forţa fatalităţei şi direcţiunea ei.

Al doilea, am afirmat cu răceală şi cu rezervă convingerile mele, dintr-o lungă obişnuinţă să nu stric sistemul de cugetare şi catehismul concetăţenilor mei. A zis de mult un sfânt înţelept: *Ce este strâmb nimeni nu poate îndrepta şi lipsurile din lume nici unul a le număra.*

Cu toate acestea, oricare ar fi fost discreţiunea mea, nu putea să rămână taină că eu şi amicul meu Tudor Arghezi nu gândim pe placul celor mulţi. Şi atunci au început recriminările, învinuirile şi atacurile. Răul s-a făcut şi mai rău, când Arghezi şi eu am ajutat la apariţia ziarului *Libertatea.*

Nu ne-am plâns şi nu ne plângem. Cine cutează să dea pe faţă că gândeşte altfel decât lumea în care trăieşte trebuie să ştie să rabde. S-au ridicat mulţi împotriva noastră şi împotriva mea, îndeosebi, învinovăţindu-mă de mari crime naţionale. Erau unii sinceri şi, în inima mea, le-am făcut o simpatică primire. Au căutat, însă, să se joace de-a indignarea şi câţiva indivizi imprecişi, de mai multe ori rataţi, fără convingeri şi fără nici un talent, afară doar de al intrigei şi de al bârfelei. Ce şi-au zis ăştia? „Aşa chilipir nu mai vine curând. Galaction şi Arghezi sunt în contrazicere cu sentimentul public. Pe ei, băieţi!"

Băieţii de la *Imperial!* Adică acei consumatori de şfarţuri: poeţi, critici, dramaturgi, până mai anii trecuţi. Dar indignarea aceasta naţională s-a sfârşit cu chicoteli şi cu ghionteli discrete. Era prea lată! Eugen Lovinescu şi Corneliu Moldovanu apucaţi deodată de durerile idealului naţional.

Dar... vremea trece. Te uiţi înapoi şi vezi ce puţin ai făcut sau cât de pe dos a ieşit ceea ce voiai să faci. Vom fi mai norocoşi în anul care vine? Dumnezeu ştie.

Anul ce trecu, plin de aşteptări şi de bătăi de inimă, nu putea să treacă peste noi cu totul nefolositor. Ne-a făcut mai aspri şi ne-a disciplinat nervii. Am obosit, cu atâta vorbă, cu atâta diplomaţie, cu atâta strategie. Vom aştepta cu mai multă resignare, cu mai multă imobilitate sufletească şi dacă vom putea - vom face şi literatură

1916

DRAGOSTEA DINTRE NOI

Mi se pare că primăvara care vine ne găseşte ceva mai liniştiţi, sau - ceva mai domoliţi. După încordarea, discuţiile şi zbuciumul de până aci, e firesc să trăim câteva clipe mai calme. Acest răstimp e binevenit şi profitabil. Putem să ne gândim mai mult, putem să auzim mai clar în conştiinţa noastră vocea evidenţelor şi a adevărului.

O evidenţă tristă care ni se impune azi cu brutalitate este că n-avem dragoste unii pentru alţii. Aceasta nu e tocmai o descoperire extraordinară. E multă vreme de când simţim şi dăm pe faţă acest păcat al vieţei noastre sociale. în vremea din urmă, însă, în oglinda câtorva împrejurări tăietor de precise, s-a văzut cât suntem de strâmţi la inimă şi de egoişti.

Ne pregătim de fapte mari. Ne chemăm unul pe altul sufleteşte, propagăm de la inimă la inimă focul naţional şi suntem gata să înfruntăm fulgerile şi trăsnetele. E un ideal mare care ne ridică de la pământ. E scuturarea noastră de egoismul zilnic, în vederea măreţei unificări întru jertfă personală, spre cel mai mare bine al urmaşilor noştri. O credem, o spunem, o trâmbiţăm!

Dar ce ironie dureroasă! Când revenim acasă, băgăm de seamă că nu mai e zahăr, că nu mai e unt, untdelemn, şi - acum de curând - nici măcar pâine goală... Pe când noi vociferam în agora, ne îmbrăţişam unul cu altul şi juram să înfăptuim idealul naţional, tot noi... sau câţiva mai ageri dintre noi (angrosişti, societari, acţionari, bancheri) s-au strecurat în contoarele, în depozitele şi în jitniţele lor şi au ascuns, la loc sigur, zahărul, untdelemnul, făina şi alte nimicuri ca acestea. „Când vom putea noi îndoi şi întrei averea noastră, dacă nu acum în vremea fierbinţelei idealului naţional!"

îşi poate cineva închipui o privelişte socială mai tragic-comedioasă ca aceasta? Ne dăm seama prea bine că automobilele, produsele metalurgice, obiectele de lux şi alte mii şi mii de lucruri cari ne vin din Occidentul industrial trebuie să fie mult mai scumpe ca altădată. Dar pâinea, carnea, grăsimea... le-a revărsat Dumnezeu cu belşug în ţara noastră. Şi încep să ne lipsească şi ele.

Fiindcă există între noi o mână de oameni bogaţi, lacomi, nesăţioşi, egoişti până la sânge, fără pic de iubire, fără pic de păsare, pentru noi ceilalţi cari nu suntem bogaţi ca ei.

Fiindcă, în fruntea vieţei noastre sociale, stă şi se răsfaţă oligarhia cea mai lipsită de umanitate din lumea întreagă.

Fiindcă aceiaşi oameni cari ne vorbesc de întregirea neamului, de Dacia lui Traian, şi ah!... de Franţa eroică şi sublimă, aceiaşi oameni ascund zahărul în depozite, făina în hambare şi slănina în pod!

Şi atunci, din adâncurile dureroase ale oricărei conştiinţe cinstite, care a mai rămas pe ici, pe colo printre noi, se ridică uriaşa, năprasnica întrebare: „Tocmai această generaţie fără milă socială, hrăpăreaţă şi perversă va ajunge să vadă îndeplinit visul cel mai glorios al neamului român?"

Iată pentru ce câţiva singuratici, câţiva oameni de înaltă probitate sufletească au rămas deoparte - unii tăcând, alţii îndoindu-se, alţii negând de-a dreptul - când piaţa noastră publică s-a umplut de entuziaşti şi de farsori. Cum iei Transilvania cu această oligarhie nemiloasă, care te jupoaie tocmai acum, când tu - prostule - eşti gata să mori ca un viteaz!

Sunt gânduri cari ustură, sunt constatări cari ne sfâşie inima. Dar trebuie să le facem. Adevărul trebuie iubit şi trebuie spus cu orice preţ. Oricât adevăr s-ar spune în lume, el nu va fi niciodată îndestulător. Convin că omul e o dihanie rea şi când se întâmplă să fie şi bogat - în ţara românească - răutatea lui dă peste răscoale. Dar cred şi în bunătate, în adevăr, în dragostea de oameni... Ţipăm şi trebuie să ţipăm necontenit în urechile surde ale oligarhilor noştri: sunteţi răi! sunteţi neumani! lăsaţi să moară de foame pe cei mai buni dintre noi!

întregirea neamului, idealul naţional, Ardealul!... un splendid Canaan care tremură în ochii noştri aprinşi şi dornici. Dar merităm noi să intrăm în el? Ne iubim noi, cei de aici, atât de mult, încât să putem să revărsăm şi asupra fraţilor de mai departe prea plinul inimilor noastre?

E un moment de relativă linişte. Să lăsăm să cadă în conştiinţa noastră, una câte una, aceste întrebări, ca nişte pietre într-o prăpastie. Să ascultăm ecoul lor, să ascultăm răspunsul conştiinţei.

Nu există dragoste între noi şi nimeni nu poate să tăgăduiască. Viitorul pe care îl aşteptăm este ascuns în inimile noastre - drepte sau nedrepte, milostive sau haine. Istoria nu glumeşte şi Dumnezeu nu dă cu ochii închişi.

1916

„DE AMICIŢIA"

Aşa se numea o cărticică latinească pe care o buchiseam odinioară, în anii de liceu. Erau idei prea mature pentru vârsta noastră de atunci. Cartea era scrisă pentru oameni trecuţi prin liniile de bătălie ale vieţii, încercaţi în deziluziile şi trădările firii omeneşti, ajunşi dincolo de culmile puterilor şi ale ambiţiei, satisfăcute sau înşelate.

Ne apropiem, scumpe Cocea, de vârsta decisivă, când visul se răreşte, realitatea se face tot mai aspră şî cărticica lui Ciceron într-adevăr interesantă.

E o mângâiere mare în noianul zilelor, care se cern peste noi din ce în ce mai triste şi mai albe, să te gândeşti la prietenie şi să ştii că îţi rămân câţiva prieteni! Soarta nu ne-a răsfăţat; ba am putea, uneori, să ne plângem amar de făţărnicia şi de vitregia ei faţă de noi. Nu vom putea, însă, să uităm că a avut grija rară să dăruiască sufletelor noastre puterea prieteniei.

„Prietenia"! este azi cuvântul cel mai falsificat din vocabularul nostru, e noţiunea cea mai evaporată şi mai fără credit. Avem zilnic, sub ochi, pilde dureroase de amici, odinioară nedespărţiţi şi viteji unul printr-altul şi vestiţi prin prietenia lor - care deodată se despart, ca doi brazi gemeni, când trăsnetul trece printre ei! Nu»e aşa şi să nu fie aşa cu noi!

Mi-e drag să-mi aduc aminte şi s-o spun ori de câte ori găsesc prilej că suntem câţiva inşi, în puţina dar mult divizata noastră lume literară românească, câţiva inşi care suntem şi astăzi buni prieteni, cum eram acum douăzeci de ani, în primăvara vieţii şi a iluziei. Arghezi, Demetrius, tu şi eu am rămas, între noi, legaţi aceloraşi încrederi, aceleiaşi prietenii. Nu mă sfiesc să afirm că printre cei de seama şi de vârsta noastră, suntem o excepţiune neînţeleasă şi invidiată! Pe când ceilalţi mulţi, cu care scriem, în front, literatură, înfăţişează, sub raportul prieteniei, o jalnică rostogoleală de rivalităţi, de certuri, de ambiţii,

de nazuri, de alianțe făcute și desfăcute la cafenea, noi stăm departe, nestrămutat prieteni, laolaltă. Foburgul nostru literar și artistic fierbe, discută, se ceartă, se împacă, iar se ceartă și se împacă - după ce neapărat cei certați s-au dat puțin în tărbacă prin reviste - noi rămânem devotați unul altuia și ne uităm peste foburg, râzând noi înde noi.

Vin uneori și grele împrejurări, adevărate pietre de încercare pentru prietenia noastră. Le sfărâmăm și trecem mai departe. Ai agonisit, scumpe Cocea, o colecție întreagă de înjurături ieșite, atunci când tu, cel ce urăști pe germani, mi-ai luat apărarea - cu verva ta nebiruită, cu râsul tău sonor - mie celui ce nu împărtășesc antipatia ta. Ai lăsat căs-: cate multe guri. „Ce va să zică asta! Cocea ia, în *Facla,* apărarea lui Galaction?"

Fiindcă știi cu cine ai pornit la drum, acum douăzeci de ani, după cum știe și Arghezi și Demetrius. Fiindcă, mai presus de părerile, de interesele trecătoare, de grupările și de dezagregările, în care suntem și cădem de azi pe mâine, stau: entuziasmul, convingerea, știința reciprocă sufletească și prestigiul covârșitor al "prieteniei. Fiindcă mai înainte ca să fie urgia, nenorocirile și dezbinările noastre politice de azi, a fost și este robusta noastră încredere a unuia într-altul.

Știai că nu sunt, că nu pot fi vândut germanilor. Dragul meu amic, tot atât de categoric știu și eu azi, că nu tu ești cel pe care pretinde că-l vizează o temerară campanie de presă. Un ziar, unde până ieri aveam direcțiunea literară, a publicat, în absența mea, câteva capitole de roman prost, senzațional. Printre niște rânduri sfărâmate și în haosul unor confesiuni de dezechilibru, pretind unii să facă să treacă numele tău.

Sunt și azi surprins și nu înțeleg ce însemnează această scândură care s-a prăbușit sub pașii mei, într-o casă în care intram și eu. Vom ști totul în curând. Nu este prima luptă prin care treci; nu va fi prima conjurație pe care vei deznoda-o.

Eu unul, scumpe Cocea, sunt fericit să văd, încă o dată, în inima mea, că n-am pierdut nimic din adevărata noastră bogăție - prietenia care ne leagă. Putem să stăm azi în două tabere inamice. Tu crezi așa, eu cred într-altfel. Dar e o nebunie să j ertfim unor chestiuni pe care, la urma urmei, nu le vei dezlega nici tu, nici eu, realitatea trăită și binefăcătoare a celui mai frumos sentiment care există pe pământ!

Nemții, francezii, englezii, rușii... răfuiască-se cum or ști. Și noi să facem cum ne-o lumina Dumnezeu și ne-or ajuta puterile. Să ocrotim, însă, mai departe, acești câțiva care ne știm de mult, ne prețuim și ne stimăm, să ocrotim, de viforele multe și de rele ale zilelor ajunse, floarea rară și sfântă a prieteniei!

Au zis odată bătrânii Ilionului, văzând-o pe Elena, care venea spre ei: „Pentru o asemenea femeie, face ca orașul nostru să îndure suferințe multă vreme!" Cu dreptate superioară, vom spune același lucru despre sentimentul care inspiră pe Ciceron!

1916

„NOTIONS DE MATHEMATIQUES'

Notions de Mathematiques, par Jules Tannery, Paris, Librairie Ch. Delagrave. Am această carte, în rafturile mele, de câțiva ani. Am văzut-o la un prieten și mi-am procurat-o și eu, din râvna (nestinsă nici azi în mine) să-mi dau seama, o dată în viața mea, ce sunt acele matematici cu cari am trăit ani de zile, uneori bine, de multe ori rău, dar pe cari nu le-am înțeles niciodată. Sunt câteva studii, îndeosebi matematica, pe lângă cari, în liceu, am trecut, ca prin pustiul Arabiei - un călător spre Mecca. Mărturisesc cu tristă sinceritate că nu mi-a rămas nimic în amintire, din tot ce-am învățat eu în atâția ani de matematică rațională, de algebră și de trigonometrie. Și vă asigur că nu sunt singur, în această condiție, ? r?;erită. Vorbeam deunăzi cu un \«.chi prietin, fost coleg de liceu, azi un strălucit avocat și profesor de științile juridice, și îmi spunea și el că nici azi nu știe ce însemnează *logaritmii* și care e folosul lor în aplicațiile practice matematice. Sunt încredințat că, în privința matematicei, se găsesc în aceeași stare de nebuloasă sufletească toți colegii noștii de altădată cari n-au ieșit profesori de matematică sau ingineri. Și e de notat că unii colegi de pe atunci, ca prietenul pomenit, învățau la matematică destul de bine și erau adeseori egali cu viitorii ingineri. învățau, însă, de frică, fără să înțeleagă și fără să iubească studiul pretins arid al matematicei.

Am citit din cartea lui Jules Tannery pe ici, pe colo câte o pagină. N-am avut timpul și nu știu de-l voi avea vreodată să citesc, din scoarță până în scoarță, și cu creionul în mână, această lucrare, pare-se clară și atrăgătoare. Dar ori de câte ori îmi cad ochii pe ea, îmi amintesc de suferințele mele din liceu și - mai departe - de prima mea întâlnire cu matematica.

Am început să învăț carte în condițiuni cu totul neprielnice. întâiul meu dascăl a fost un biet absolvent al seminarului inferior de la Curtea de Argeș, mai târziu preot, iar azi suspinător la porțile

Paradisului, unde Sfinții îngeri nu-1 vor putea introduce decât cu mare greutate. Acest seminarist nu ştia nimic în chip viu şi personal, nu pricepea nimic şi nu explica nimic, fiindcă, înaintea minții lui, totul - şi cartea şi viața - era mort şi fără explicație. Am făcut cu el două clase, a întâia şi a doua primară, într-o odaie rece, cu ziduri groase, care fusese prescurăria unei foste mănăstiri închinate. în clasa a doua, mi-a pus în mână *Aritmetica* lui D. Mirescu şi mi-a spus făcând în carte semne cu creionul: „să înveți de aici şi până aici". Să învăț vreo două pagini - de introducere, de definiții, de nu mai ştiu ce din fruntea cărții - cari, pentru mintea mea, de opt ani, erau opace şi înfricoşate ca o noapte învăluită de nouri!...

Mi-aduc aminte cum mă sculam la ora trei, dimineața, după un somn cu febră, măream lumina lămpii şi deschideam cartea ucigaşă. Şi pe când ai mei dormeau eu mă sfărâmam să învăț pe dinafară, cuvânt cu cuvânt, rândurile cărței, fără să pricep o boabă, fără să agonisesc pentru sufletul meu, rămas cu totul orb, decât, pe ici, pe colo, conturul nou şi dibuit cu mulțumire al vreunei vocabule care suna frumos. La şcoală, îi spuneam dascălului, pe cântate, trudnica mea memorizare; el ținea degetul pe rândurile cărții şi dacă nu săream nici un cuvânt îmi punea nota zece. Am făcut, cred, cu el, cele patru operațiuni cu numere întregi, dar când am intrat în clasa a treia, la oraş, tot ceea ce ştiam era să scriu şi să citesc. Am ajuns însă, degrabă egal cu colegii mei, ba încă i-am lăsat pe toți în urmi, afară de unul singur, premiantul întâi.

în cursul inferior de liceu am avut la matematică notele cele mai mari; îmi făceam datoria cu eroism, dar nu se prindea nimic de mine din ce învățam. Eram eu de vină, sau era de vină profesorul - nici azi nu sunt prea sigur. Profesorul meu de matematică din cursul inferior mi se părea un om tot atât de depărtat şi de... fără toarte, ca şi studiul pe care îl preda. Era un om extrem de inteligent, era mi se pare doctor în drept de la Paris, vorbea latineşte şi avea o privire ironică şi ascuțită carete băga în pământ. Mai era şi directorul liceului şi te întâlneai cu el toată ziua, aşa încât eu unul o duceam într-o bătaie de inimă şi într-o dogoare de obraji nesfârşită. Acest om îmi inspira numai frică şi confuziune. Cum ajunsese el profesor de matematică, habar nu am; ştiu vag că fusese sau că avea diplomă de inginer hotarnic. Câtă matematică ştia şi cât de bine se pricepea să ne învețe pe noi - s-o spună colegii mei care s-au dedicat ştiinței numărului. Pentru mine, omul acesta era un scamator - de obicei ironic, uneori violent, totdeauna deconcertant.

Avea un manual de matematică rațională, cu care am făcut albe, incandescente! multe din nopțile adolescenței mele. De ruşine, de frică, mai mult decât din ambiția ca să fiu printre cei dintâi, învățam la matematică în chip deosebit. Dar zadarnic! Ceea ce turnam în capul meu turnam în butoiul Danaidelor. Manualul de matematică rațională era prea greu scris, prea înalt scris, prea concis scris, sau altceva, că nu era pentru noi. E adevărat că autorul lui ne *făcea* totdeauna lecția la tablă, cum s-ar zice explica lecția cea nouă. Dar iată cum. Scotea la tablă câțiva băieți mai buni şi începea cu ei să facă lecția ce venea. Profesorul nostru nu atingea creta niciodată. Lăsa pe elevi s-o poarte şi să se mânjască ei pe mână. Scotea lecția din capul lor, din dibuirile lor, din ezitările lor, cu orice preț. Dacă ironia nu ajungea, profesorul îi lua şi cu supărarea şi cu răstelile. Aşa dădea el lecție mai departe. Lecția lui era o dâră lungă de zigzaguri; de dibuiri, de poticneli, din partea elevilor, iar din partea lui: de întrebări, de cârmeli, de ironie şi de explozii. Făcea el bine ce făcea? Eu nu înțelegeam mai nimic din lecția astfel explicată. Pe mine mă interesa numai spectacolul extern al celor ce se zvârcoleau la tablă, cum m-ar fi interesat spectacolul unor juncani prea tineri, puşi să are în țelină.

în examene, trăiam ceasurile cele mai torturate din anii petrecuți subt jugul matematicilor. Luam matematica rațională, o citeam două zile sau o zi şi o noapte cu o încordare furioasă şi, grație unei memorii rapide dar fragile, o ştiam toată pentru câteva ceasuri. Dădeam examenul, luam nota 9 şi a doua zi nu mai ştiam nimic - fiindcă nu se lipise nimic de mine, nu mă încălzise nimic, şi nu asimilasem nimic!

în cursul superior am năpustit cu totul matematicile şi n-am mai avut (cu câteva excepții) decât note foarte slabe. Aici am dat peste un profesor şi mai bizar. Era cineva care ştia multă carte; ziceau unii: un mic geniu matematic, dar era un suflet închis, fără nici o căldură, fără nici o *umanitate.* Mă uitam la el... ca la o maşină demonstrativă, ca la o morişcă de socotit. Avea o vorbă grea, aspră şi scandată şi când explica la tablă parcă huruia o tărăbuță.

îmi era cu neputință să urmăresc ce idei înşiră profesorul, fiindcă pe mine mă chinuia cu totul altceva: ce suflet are omul ăsta care pare că nu are nici un suflet!? Şi atunci, care e mecanismul ascuns şi enervant care macină atâtea ecuații, atâtea raționamente şi atâta cretă?

Bietul profesor! a înnebunit pe când eram în clasa a şasea. Şi azi îmi dau seama că impresia stranie pe care mi-o făcea era - dincolo de grilajul aparent al personificării noastre materiale - un contact de la suflet la suflet. Simțeam că în omul acesta veneau noaptea şi dezagregarea.

Să ferească Dumnezeu pe omul rău la suflet; plin de bube ascunse ori de taine nelegiuite, atins de vreo boală ori de vreo infirmitate morală, să ajungă profesor! adică să vie în contact cu acele zecimi şi

sutimi de nevăzute tentacule sufleteşti, cari îl dibuiesc, îl palpează şi-l ghicesc fără de greş, în dosul catedrei lui din colţul clasei. Razele Rontgen, în lumea fizică, sunt mai prejos de intuiţia elevului faţă cu sufletul celui ce îl învaţă carte.

Deci, profesorul meu de matematică din cursul superior, cu sufletul lui pândit de nebunie, cu explicarea lui care mi se părea vânturat de tărăbuţă, cu capul lui rotund, cu ochii lui de broască: era un obstacol monstruos între mine şi algebră, între mine şi trigonometrie. Nu mai învăţam nimic, nici chiar în examene, fiindcă nu mai puteam cârpi nimic, nici o lecţie învăţată vreodată, nici o amintire ajutătoare. Cursurile de algebră şi de trigonometrie se litografiau. De ce - nu ştiu. Foile litografiate stăteau vraişte în pupitru, tot anul, neatinse, netăiate; le adunam şi le coordonam în zilele de examene. Dar ce era să mai fac cu ele! Şi cu toate acestea n-am rămas corigent la matematică niciodată. Bietul profesor, candidat de nebunie, aflase şi el că acest elev, nul la obiectul lui, este bun la alte studii şi-i dădea o notă minimă, cu care putea să treacă în clasa următoare.

Aş fi rămas convins, sincer convins, că eu singur sunt vinovat că am pierdut atâta timp degeaba şi nu s-a lipit nimic de capul meu din atâta algebră şi trigonometrie, vânturate câţiva ani în jurul meu. Dar după ce profesorul meu a înnebunit, au venit, succesiv, în locul lui alţii doi. Unul era biciul lui Dumnezeu, un profesor pedant şi ruginit care inspira teroare. Am învăţat de groază şi mi-aduc aminte cu ruşine de notele bune pe cari le-am avut la el. Curând după acest tiran a venit un profesor tânăr, cu înfăţişare curată şi simpatică, limpede şi muzical la vorbă, metodic şi insinuant în explicaţii.

întâia oară în viaţa mea am ascultat şi am priceput ceea ce mi se explica la tablă! Am rămas profund mirat. Aşadar, puteam să urmăresc şi eu o lecţie de matematică! Ultimele lecţii de trigonometrie şi tot anul de cosmografie din clasa a şaptea l-am făcut cu acest tânăr profesor suplinitor. Citeam acum lecţiile cu drag, mai cu seamă că scăpasem de acele oribile foi litografiate şi aveam un manual de cosmografie în limba franceză. Dar era prea târziu. Nu ştiam nici algebră, nici trigonometrie şi cântam pe dinafară, *după ureche,* ca acei cântăreţi bisericeşti, cari n-au învăţat psaltichia şi deci nu cunosc notaţiunea scrisă.

Mai târziu, după liceu, când mă ocupam de filosofie, am văzut, în câteva rânduri, cât de folositoare mi-ar fi fost matematicile şi ce grav neajuns însemnează lipsă lor pentru cine vrea să aprofundeze filosofia. Afară de asta, în multe împrejurări, şi practice şi intelectuale, am simţit şi simt mereu ignoranţa mea în matematici. Recunosc eu însumi că

aveam puţină dispoziţie pentru ele, dar mi-aş fi făcut datoria, măcar pe jumătate dacă mi-ar fi trimis providenţa un profesor adevărat, născut să înveţe şi pe alţii, după ce el însuşi a ştiut să înveţe cu ordine şi cu claritate.

Jules Tannery scrie în prefaţa lui: „Nu ştii ce sunt matematicele şi nu bănuieşti extraordinara lor extensiune, natura problemelor pe cari le pune şi le rezolvă, decât atunci când ştii ce este o funcţiune, cum se studiază o funcţiune dată, cum urmăreşti variaţiile ei, cum se înfăţişează mersul ei printr-o curbă, cum se ajută reciproc algebra şi geometria, cum se lămuresc între sine numărul şi spaţiul, cum se determină o tangentă, o arie, un volum, cum creezi noi funcţiuni, noi curbe şi cum le studiezi proprietăţile. De aceste noţiuni şi de aceste metode ai nevoie ca să poţi citi cărţile tehnice unde intervin matematicele. Ele sunt neapărat trebuincioase celui ce vrea să înţeleagă ceva din această mişcare ştiinţifică din ce în ce mai grăbită, din aceste aplicări ale ştiinţelor, din ce în ce mai multe, şi cari zi cu zi tind să modifice mai adânc felul nostru de a gândi şi de-a trăi.

Jules Tannery, ai dreptate! dar dreptatea ta, pentru mine, zace subt ruinele grele ale unei şcoli care ştia de toate, afară de metodă şi de pedagogie!

1916

DIMITRIE BREZULESCU

îl văd în biroul Băncei „Gilortul", din Novaci, într-o limpede după-amiază de august, explicând, cu registrele în mână, mai multor mosafiri, printre cari şi mie, cum merg lucrările şi în ce consistă unele originalităţi ale băncei.

îl văd - a doua zi de dimineaţă - cu pieptul gol, cu mânecile sumese desfăşurându-mi credinţa lui entuziastă în vlaga, în încăpăţânarea şi în viitorul vitejilor lui „ţăgârţari" de pe Gilort.

îl văd în Bucureşti - ani de-a rândul - alergând şi străbătând pretutindeni, cu servieta subt braţ, împins de nevoile, de lipsurile, de zbuciumul către mai bine al acelora pe cari îi iubea şi a căror sfântă încredere Matache Brezulescu o păstra şi o îngrijea ca pe o candelă din Altar.

în văd - în preziua vacanței Paştelui, din anul acesta - rezimat de contoarul seminţeriei Pildner şi alegând, pentru grădina lui de la Novaci, felurite soiuri de flori - dintre cari unele erau să-i acopere, azi, mormântul!

Şi-1 văd - cea din urmă - într-un sanatoriu de la Şosea, răpus de boala neaşteptată, din dedalul căreia ştiinţa medicală n-a mai ştiut, n-a mai putut să-1 mântuiască.

Astăzi doarme la Novaci. El, cel vecinie agitat, stăruitor, harnic pentru toată lumea care se sprijinea, nădăjduia şi alerga la el, astăzi a uitat de trebile băncei, nu mai vede nevoile ţărănimei gorjene şi şi-a împreunat mâinile spre vecinică odihnă. Azi, 14 iulie, la vecernie, îl vor îngropa în cimitirul mic şi plin de buruieni, unde dorm, neam de neam, oamenii trudiţi şi dârji, din vlăstărişul cărora s-a ridicat şi el, iubitul nostru Matache Brezulescu. Aş fi voit din toată inima mea îndurerată să fiu şi eu la înmormântare. Dar am aflat prea târziu despre plecarea lui!

Ne intrase teama în suflet, la mulţi, dar tot nu credeam că deznodământul va fi atât de grabnic. Amicul nostru era doar oltean din Gorj. Căile Domnului sunt, însă, necunoscute!

Matache Brezulescu cade dintr-o dată, ca un brad trăsnit, într-una din acele păduri întunecoase din munţii Gorjului, unde geniul lui de financiar şi de mare întreprinzător zbura, lumina şi ne făcea să vedem ca aievea: parcelarea, rânduiala, exploatarea sistematică, apele repezi înfăşurându-se pe roţile morilor electrice, transfigurarea şi fericirea ţărănimei de la munte!

Ce voia el să facă din Novacii lui şi din Gorjul lui - e vis de uriaş. Ce a făcut într-adevăr şi ceea ce se vede azi - e cu mult mai presus de puterile şi de zilele unui om care moare la 36 de ani. Tovarăşii lui de muncă, îndrumătorii băncilor populare şi ai cooperativismului sătesc, ne vor da într-o zi cartea cuvenită, din care să învăţăm şi să admirăm opera întreagă şi puterea de muncă a lui Matache Brezulescu.

Pleacă dintre noi prea devreme şi se rumpe din inimile noastre, din aşteptările noastre, din planurile mari unde el stătea în frunte şi noi în preajma lui.

Când m-am despărţit de el acum în urmă, în camera-i de la sanatoriu, l-am privit cu oarecare solemnitate şi i-am spus bărbăteşte:

- Cu Dumnezeu, nene Matache!

Mi-a răspuns cu vioiciune.

- în El îmi e nădejdea!

Dragul meu amic! Noi suntem pleavă de o zi. Dumnezeu e taină şi vecinicie. înaintea Lui, ceasurile tale mai erau prea puţine.

Aşa a fost voinţa Lui. Pleci de la noi într-un timp când inima tuturor românilor e strânsă de aşteptare şi de grijă. Tu, acum, eşti dincolo de grijă, de durere şi de nesiguranţă!

Dumnezeu să răcorească sufletul tău, cel însetat de dorul fericirei neamului românesc, cu dezvăluirea îndurărilor ce ne păstrează!

1916

IULIA HASDEU

Au trecut treizeci de ani de la moartea Iuliei Hasdeu. în ziua de 17 septembrie 1888 a închis ochii acest copil de geniu. De atunci încoace, numele şi mormântul ei au ajuns vestite în toată lumea românească.

Bogdan Petriceicu Hasdeu nu mai avusese alt copil decât pe Iulia. Durerea lui de tată a fost năprasnică. Ea s-a ridicat în slăvi, ca apele sorbite de pâlniile sorbitoare. Ea s-a amestecat cu mintea lui vastă şi scânteietoare, ca o zi de iulie, şi a îmbrăcat-o în jalea zilelor de vijelie. Fulgere paradoxale, monştri apocaliptici şi negura unei religii secrete şi lugubră învăluiră mintea lui Hasdeu, tot restul vieţii lui. Neapărat, vorbesc ca unul din mulţime şi nu dau impresiilor mele alt preţ decât acela că sunt impresiile celor mai mulţi dintre noi. Hasdeu, după moartea fiicei sale, a ajuns un preot al misteriilor morţii şi din mormântul Iuliei a făcut un altar. Dar nu mă preocupă credinţele spiritiste ale marelui Bogdan, nici fenomenele spiritiste şi nici argumentele apologeţilor noii religii. îndeosebi, n-am deloc intenţia să jignesc ori să discut cu coreligionarii lui Hasdeu. Eu voiesc să scot în evidenţă cu totul altceva.

Cu Iulia Hasdeu, după moartea-i, s-a petrecut un fenomen curios, care îşi are prototipul în hagiografiile şi martirologiile creştine. Câţi dintre noi au citit cu luare-aminte cărţile Iuliei Hasdeu - ca să nu zic nimic de manuscripte - şi cine are o idee adecvată şi caldă despre sufletescul dat pe faţă în aceste cărţi? Care dintre noi, însă, n-a văzut mormântul Iuliei Hasdeu sau bizarul castel de la Câmpina? Aproape toţi am văzut, mai întâi, mormântul Iuliei Hasdeu, ne-am mirat şi ne-am înfiorat de câte am văzut în el, şi de-abia în urmă am dat peste cărţile Iuliei Hasdeu, dacă nu cumva aşteptăm şi azi această întâlnire. Aproape toţi am vizitat castelul „Iulia Hasdeu", am visat cu ochii treji arhitectura şi dispozitivele lui şi de-abia în urmă am deschis vreo carte de Iulia

Hasdeu sau aşteptăm s-o facem... Castelul şi mormântul Iuliei Hasdeu, însă, ne-au rămas în amintire, cu preciziunea stranie a unor pagode sau mauzolee din Benares, văzute la cinematograf...

Durerea, sfâşierea, splendida tulburare a acestui suflet cu clarităţi geniale, care era sufletul lui Hasdeu, au făcut din mormântul Iuliei Hasdeu un loc de pelerinaj aproape religios şi din numele copilei lui nume de eroină populară. Iulia Hasdeu n-ar pluti azi în cerul faimei, dacă uriaşul ei părinte, după moarte-i, nu şi-ar fi răsucit şi înfipt viaţa, simţirea şi cugetarea: torţă funerară la mormântul ei.

Ce s-a întâmplat însă? Iulia Hasdeu - mentalitatea clasică, sufletul armonios, simţirea delicată au rămas necunoscute, inutile şi îngropate sub durerea lui Hasdeu. Mai mult! Stilul bizar, nemaivăzut, pare că din alte lumi, în care Hasdeu a voit să nemurească durerea lui şi pe fiică-sa (voiesc să zic şi filosofia lui din *Sic cogito* şi fanteziile lui arhitectonice), nu avea nici o legătură nici cu Platon, nici cu Atena. Căci mai înainte de orice, patria sufletească a Iuliei Hasdeu era Atena, iar dascălul ei era Platon. Nu e aşa? Mormântul Kigeniei sau al Polixeniei ni l-am închipuit cu toţii o operă de curată şi nobilă arhitectură elină. Ei nu! Iulia Hasdeu, această graţioasă elevă a lui Platon, odihneşte în mauzoleul tartaro-siberian, din cimitirul Şerban Vodă, iar în *Sic cogito* se preface în nălucă şi în strigoi.

Cer iertare acelora pe care poate-i rănesc cu această apreciere a mea şi mai cu seamă cer iertare spiritului lui Hasdeu, dacă - mult mai aproape de lumină şi de adevăr, cum cred că este astăzi - mai poate pune preţ pe credinţele şi pe fantaziile lui de pe pământ. Nu pot, însă, să nu dau pe faţă impresiunea de contrazicere aproape dureroasă, pe care am avut-o totdeauna, când am pus faţă în faţă dalba înfăţişare sufletească şi pământească a celei ce a fost Iulia Hasdeu cu idolul fantastic şi deconcertant, născut din durerea sfâşiatului ei părinte. N-o cunoaştem încă pe Iulia Hasdeu. Ea stă risipită, în parcele imateriale, în cărţile ei şi mai ales în vraful de manuscripte, rămas în urma ei.

Din aceste sutimi de pagini, scrise mărunt şi fin, din desenurile curioase cu cari orna şi lumina concepţiile ei, din fel de fel de note şi de reverii surprinse, ar putea renaşte, la lumina unei cercetări răbdătoare, imaginea de o clipă a aceleia care fu, sufleteşte, Iulia Hasdeu.

Din aceste petale scuturate de crinul astăzi răsădit în alte grădini mai fericite, am putea înţelege mai de aproape simţirea, înclinările, convingerile şi ambiţiunea, cari mistuiau pe Iulia Hasdeu. Am regăsi în ea pe o soră a celebrei Măria Baskircef, mai învăţată, însă, decât Măria şi mai puţin îndrăgostită de această lume, plină de miraje şi de noroi.

Filosofia religioasă a lui Hasdeu, viziunile lui arhitectonice şi toată legenda, ca să zic aşa haghiografică, au acoperit şi au ascuns pe Iulia Hasdeu. Durerea lui Hasdeu era legitimă şi sfântă. Dar astăzi marele îndurerat se odihneşte şi el. Nourii s-au împrăştiat, apocalipsa s-a isprăvit. Cornul fin şi palid al lunii străluceşte deasupra Partenonului.

1918

EMILGAR

Cum trece vremea! Pare că sunt numai patru săptămâni - şi de fapt sunt patru ani - de când urcarăm pe bietul Gârleanu în parcul lui Şerban Vodă. în 1914, la începutul lui iulie, Gârleanu, bolnav de multă vreme, a adormit dulce la Câmpulung. Se dusese în acest oraş tihnit şi răcoros să parlamenteze cu soarta rea, să-i mai ceară o prelungire de termen, să-şi refacă puterile sleite.

Eram tot pe acolo şi eu, dar fără să ştiu că Gârleanu zace în apropiere. Erau nişte zile luminoase, de-abia cercetate de norii somnoroşi, cari se rezemau, ici şi colo, pe munţii plini de codri. Plecam uneori de la popasul meu dis-de-dimineaţă, când stelele încep să se piardă în răsărit, şi, din valea Argeşului, treceam în valea Râului Doamnei. Luam trenul şi porneam spre Bucureşti.

Aşa am făcut şi în acea din urmă dimineaţă pământească a lui Emilgar. Neştiutor, am trecut pe sub fereastra lui pe când făclia muribunzilor îi solemniza agonia şi am venit în Bucureşti. Mai înainte decât mine, sosise vestea că Gârleanu a murit.

După trei zile, membrii Societăţii Scriitorilor Români, câţi eram în Capitală, şi multă altă lume am mers la Gara de Nord şi l-am scos pe Emilgar dintr-un vagon sigilat. Domnul Mihail Dragomirescu, ocrotitorul devotat, criticul şi îndrumătorul lui Gârleanu, a citit deasupra coşciugului închis o cuvântare emoţionantă, slăvind calităţile scriitorului şi deplângând moartea-i timpurie...

Soarta acestui camarad e tipică, şi azi, când se împlinesc patru ani de la plecarea-i dintre noi, se cuvine ca, pomenindu-1, să vorbim şi de alţii, mulţi, din aceeaşi familie sufletească.

Activitatea lui Gârleanu, după cum se vede dintr-o notiţă aşezată în cărticica *Din lumea celor cari nu cuvântă,* începe pe la 1902, când tipăreşte în editura revistei *Arhiva* o încercare asupra lui Ion Creangă, şi

ține vreo zece-doisprezece ani. în ultimii doi ani, Gârleanu e risipit şi dezorientat, nu mai publică nici o carte nouă şi printre prieteni se arată din ce în ce mai palid şi mai obosit.

După zece ani de muncă, Emil Gârleanu iese din arena literelor române frânt în două şi gata de veşnică odihnă. în zece ani, sărmanul camarad şi-a ars nervii, şi-a stors creierul, şi-a golit inima - şi trece în lumea umbrelor, fără să fi atins vârsta de patruzeci de ani.

Aceeaşi soartă ca Emil Gârleanu au avut câteva zecimi de scriitori români. Iată, la întâmplare, prima decadă: Traian Demetrescu, Pincio, Ştefan Petică, Antemireanu, Th. Cornel, Cerna, Chendi, Iosif, Anghel, Creste...

Mai toți au murit tocmai când noi eram în drept să cerem şi să aşteptăm din partea lor roadele maturității poetice, acele opere largi şi susținute pe cari, în alte țări, scriitorii le dăruiesc neamului şi limbii lor, între 40 şi 60 de ani.

La noi, e pământul blestemat! Cel ce se naşte aici cu darul nenorocit al poeziei, pe lângă suferințele generale, prin cari trebuie să treacă orice preursit al muzelor, mai are de îndurat şi de ispăşit şi blestemul pământului.

în revista *Vieața,* patronată odinioară de domnii Vlahuță şi doctor Urechiă, a apărut o schiță glumeață (dar amară în fond): *Cum trebuie să fie poetul simpatic?* Autorul schițează cu duh ce condiții cere lumea noastră de la un poet, ca să-i fie simpatic. Condiția din urmă este - *„poetul trebuie să moară sau să înnebunească la timp ".*

Vom completa potrivit experienței făcute de atunci încoace - *„anume, între 30 şi 40 de ani".*

Dar ce se întâmplă dacă, ferească Dumnezeu, bietul nostru poet nu poate să moară sau să înnebunească până la patruzeci de ani? O catastrofă mai rea decât nebunia şi decât moartea!

Poetul pierde în ochii noştri orice stimă, pierde trei sferturi din talentul pe care i l-am dat la început şi poate să-şi primejduiască şi pâinea zilnică. Ce gândiți oare? Domnii Macedonski şi Vlahuță ar fi astăzi, în opiniunea noastră, poeți cu mult mai mari de cum sunt, dacă n-ar fi avut slăbiciunea să întârzieze atâta vreme printre noi. Aceeaşi calamitate a fost cu Slavici, cu Duiliu Zamfirescu, cu Teleor şi cu toți cei ce şi-au iertat şi-şi vor mai ierta să aştepte toamna vieții şi promoroaca iernii - fiind poeți şi scriitori români.

Fericit Emilgar! Ai murit la vreme. Ai murit tocmai atunci când oamenii serioşi plănuiau, în taină, să te dea afară din postul de director al teatrului din Craiova şi să aşeze în locu-ți un om cu scaun la cap. Un scriitor, un poet... este, prin firea lucrurilor, un om neserios, şi instituțiile noastre, ca să meargă atât de bine precum merg, trebuiesc conduse de altcineva decât de oameni cu imaginație şi cu simțire.

Emilgar doarme în pace. Soarta lui a fost soarta fluturelui care se trezeşte în faptul aurorei, zboară, zburdă şi se răsfață pe sânul florilor, petrece o seară rea, amenințat să piară de câteva ori în guşa păsărilor cerului, iar a doua zi, muiat de rouă, cade în mâna unui copil care-l colectează pentru insectar.

Soarta lui Emilgar a fost soarta unei întregi generații de scriitori români. Observi la toți aceeaşi apariție înfrigurată, aceeaşi goană după publicitatea deasă şi împrăştiată. Câțiva ani în şir colaborează la toate revistele, trec prin toate cenaclurile şi primesc toate consacrările (afară de una, două, refuzate din gelozie). Cu şase-şapte volume tipărite şi cu vreo sută de nuvele şi de schițe, iată-i în culmea slavei, dar, vai! în acelaşi timp aproape de corturile cele vecinice.

Care este explicația acestei sărăcii de forță sufletească şi trupească? Pentru ce acest destin de efemeridă?

Este de vină mediul social, atât de neprielnic, atât de respingător şi de fățarnic, cu scriitori noştri? Sau sunt de vină aceşti scriitori cari îşi cheltuiesc puterile fără sistemă şi fără prevedere, se dovedesc istoviți după câțiva ani de viață literară şi cad ca nişte fluturi, de-abia porniți spre cer?

Problema e grea şi vrednică de atențiunea criticului social. Deocamdată lucrurile sunt aşa cum le vedem. Emilgar şi toți ceilalți ne-au lăsat - mai mult decât entuziasmul pentru cele ce au scris - dorul după cele multe câte ar fi putut să scrie.

1918

O ÎNTÂLNIRE AMÂNATĂ CU DELAVRANCEA

Puțini dintre cititorii lui i-au păstrat o admirație atât de completă şi de senină, cum i-am păstrat-o eu. *Sultănica, Trubadurul, Paraziții, între vis şi viață* le-am citit acum un sfert de veac şi de atunci n-am mai recitit nimic-nimic... Piesele lui Delavrancea le-am văzut, nu le-am citit. Ultima lui lucrare, tot o piesă de teatru (cred că *Gioconda),* am auzit-o din gura autorului.

Delavrancea a rămas pentru mine un vis fericit din tinerețe. Cugetarea târzie, recitirea prevenită şi migăloasă nu mi l-au precupețit, nici

înserat. Mi-aduc aminte de el, cu farmecul amintirei prea curate, de-a pururi încadrată în ramul unor seri şi unor dimineţi, cum numai la vârsta de cincisprezece ani coboară pe pământ. *Paraziţii* îi ţineam pe palme ca pe o carte ieratică, îi înveleam în hârtie velină şi-i sorbeam cu măsură, ca pe vinul „Bravais". *Sultănica* cobora cerurile în sala noastră de meditaţie şi în inimile noastre încinse semăna grăunţi de tămâie. ***Intre** vis şi viaţă* ne răpea din viaţa lecţiilor de adunări şi ne lăsa rătăcitori în aleile nesfârşite ale reveriei...

Şi apoi ghemul anilor şi al soartei s-a deşirat mai departe... Delavrancea s-a închinat şi şi-a luat de la literatură rămas bun pe multă vreme; micii lui admiratori s-au risipit în lume, goniţi de alte visuri, de gânduri noi şi de grija carierei viitoare. Târziu, Delavrancea s-a înapoiat la literatură. Târziu - şi pe căi neobişnuite şi sucite - a făcut tot aşa şi unul din emulii lui de altădată.

Personal, nu l-am cunoscut şi nu l-am întâlnit pe Delavrancea decât foarte puţin. Aş putea zice că toată cunoştinţa şi toată întâlnirea au încăput în vreo două zile, cât am stat alături, prin aprilie 1915, la Dragoslovenii din Râmnicul-Sărat, în căsuţa mult ospitalieră şi neuitată a d-lui Vlahuţă.

O dată cu mine fusese poftit la Dragosloveni şi amicul D. D. Pătrăşcanu. Delavrancea ne-a citit în două şedinţe, din care ultima în grădină, piesa lui cea nouă. Minunat vocabular, strălucită retorică! dar ne lăsau cam nedumeriţi unele premise şi mişcări sufleteşti ale personajelor piesei... Ce s-a făcut această piesă nu mai ştiu. Şi Pătrăşcanu şi eu am formulat întrebări şi îndoieli. Dar, fireşte, nu era nici timp, nici loc, pentru analize lungi şi argumente.

M-am despărţit de Delavrancea, m-am despărţit de mult amabilii amfitrioni de la Dragosloveni şi m-am dus după nevoile mele. Cum nu m-am gândit la ceasul morţii, aşa nu m-am gândit în ziua aceea că Delavrancea este membru al Academiei Române şi că o carte a mea e înscrisă la un premiu literar.

Peste o lună şi jumătate, călătorind prin judeţul Suceava, prind de veste, din ziare, despre votul binevoitor al Academiei şi aflu că însuşi Delavrancea este autorul raportului favorabil asupra *Bisericuţei* ***din** Răzoare!*

Pentru ce aceste amintiri luminoase şi smălţate de floarea recunoştinţei era scris să fie tulburate şi greu cumpănite mai târziu?... Soarta rea ne-a duşmănit pe toţi. Vijelia războiului, pornită mai de mult de sub ceruri depărtate şi pentru interese care nu ne priveau pe noi, a început să bubuie din ce în ce mai primejdioasă, în preajma vetrei noastre.

Ne-am pomenit, aici noi între noi, că unii vorbim o limbă şi alţii altă limbă. Oameni cari, până mai alaltăieri, îţi erau binecunoscuţi ca deprinşi cu cugetarea obiectivă şi accesibili raţionamentului, se schimbaseră într-o noapte şi se întăriseră ca într-un castel absurd cu toate punţile ridicate! Minoritatea care mai rămăsese credincioasă tradiţiunei părinţilor, educaţiei primite şi testamentului marelui Carol, se strecura cu sfială prin iarmarocul exultant şi provocator al prietenilor - de până ieri. Acei din minoritate, cari ţineau un condei în mână, mai bine ar fi ţinut, sărmanii, mătura municipală sau târnul de grajd! Ce polemici jalnice! ce abjuraţiuni nedemne, ce încăierare trivială!...

S-au găsit doi-trei iluzionişti cari au încercat să vorbească limpede, să invite lumea la răzgândire şi să clădească, în văzul tuturor, construcţia cea logică şi dreaptă a intereselor noastre, în locul Babilonului dezmăţat şi turmentat al nebuniei colective. Zadarnic! Argumentele cele mai bune sunau în gol. îţi venea să zici: Dumnezeu le-a luat minţile! îţi venea să zici: Iată cum se îndeplineşte povestirea lui Enea către Didona (troienii, orbi şi surzi, bagă în cetate calul lui Ulise, deşi înăuntru-i se aude limpede cum zăngănesc armele acheilor):

De patru ori calul
Stase la praguri oprit, de patru
ori golu-i sunat-a
De arme cu zăngănit. Dar noi,
orbiţi de prostie, ne ducem -
Seamă nimic nu băgăm - cu
monstrul pieirii în cetate

***(Eneida,** trad. de Coşbuc, 11-242-245.)*

Intenţiile cele mai curate şi pledoariile cele mai temeinice nu făceau decât să îndârjească şi mai mult pe adversari şi pedeapsa cea mai uşoară ce puteai agonisi era o ştampilă de *trădător,* aplicată la loc vizibil de ziarele şi de revistele *patriotice.*

Aşa s-a întâmplat - spre multa mea părere de rău - să supăr şi pe Delavrancea. Orice contact, orice legătură cu ziarele prielnice Puterilor Centrale erau pe atunci o crimă naţională!

Iubitul meu maestru, cu o vădită greutate sufletească şi cu pieptul umflat de un suspin, m-a pomenit cu morţii în Parlamentul ţării.

I-am scris o „scrisoare respectuoasă şi deschisă". I-am spus, cu simplitate, tot ceea ce sentimentul meu viu şi intuiţia mea nefalsificată îmi arătau că este în interesul ţării şi spre binele nostru. Fiindcă cei mari, chemaţi să vadă adevărul, nu voiau să-1 mai vadă, îl vedeau acum nechemaţii şi copiii.

Scrisoarea aceasta a apărut în revista *Cronica,* în decembrie 1915. Terminam aşa: „Să dea Dumnezeu să ajungem, cu pielea întreagă şi cu mintea întreagă, ziua când se va da pe faţă, limpede ca ziua, cine a avut dreptate".

Delavrancea a strămutat ceasul şi locul de întâlnire. îmi pare rău din toată inima, că le-a strămutat prea devreme! Dar acolo unde le-a strămutat şi unde ne vom reîntâlni fără greş, garanţiile de certitudine şi de dreptate sunt - de data aceasta - definitive.

1918

DIN PRAG

Sunt doi ani de când publicaţiile literare mai cu vază, cari apăreau la noi, au fost suprimate de vijelia împrejurărilor. Până azi nu se ştie dacă le vom mai vedea şi când le vom vedea. Viaţa însă îşi duce mai departe carul ei cu poveri şi cu nevoi. Dacă drumurile cele vechi s-au stricat şi s-au părăginit, se rup altele noi, printre dărâmături şi peste dărâmături, peste munţi şi prin prăpăstii. Zguduiturile cele mari, prăbuşirile şi cataclismele se par contimporanului mărginit şi îngrozit sfârşitul lumei. Ei nu! Sfârşitul lumei zăboveşte. Subt ceea ce se surpă azi se zbuciumau nevăzuţi şi săpau tainice cuptoare sobolii viitorului. Figura acestei lumi trece (1 *Corinteni* 7,31) Ce stătea în picioare până ieri îşi îndeplinise menirea, sau se dovedise prea şubred sub presiunea crescândă a mii de meniri nouă. Echilibrul găsit de viaţă un moment şi interpretat de fatala miopie contimporană drept ipostazul eternităţei s-a frânt deodată, spre uimirea, durerea sau chiar ruina celor prinşi şi interesaţi în situaţiile şi formele acum distruse.

Dar, după confuziunea inevitabilă pe care o aduce schimbarea de la stare la stare, iată, subt aceeaşi lumină a soarelui, tot oameni, tot nevoi, tot izvoarele cele vechi, curgând pe albiile nou croite.

Pe locul cositelor de timp reviste literare de mai înainte, lăsăm cu sfială să se ivească *Spicul* unor tendinţe noi, unor convingeri nedomolite şi nerăbdătoare şi al unei înfrăţiri entuziaste. Nu uităm că nimic nu e mai fragil şi mai caduc decât un spic şi, gata fiind de coasa neprevăzută şi nemiloasă, suntem încredinţaţi că simbolul şi forţa eternă cari trăiesc sub fragilitatea şi caducitatea spicului vor îndreptăţi manifestarea noastră fără noi şi- dincolo de noi. Ne simţim datori să facem să

crească, în câmpul răvăşit şi răscolit cu fierul al vieţei noastre româneşti din anul 1918, *Spicul* unor noi germinări literare.

Credem că azi e lucru limpede, pentru orice om dedat gândului şi cartei, că literatura unei epoci are mii de legături - pricepute de noi sau încă nepricepute - cu tot ce caracterizează în bine sau în rău acea epocă. Un scriitor, orice ar face sau ar crede, este fiul vremii în care s-a născut. Opera lui, oricât de nouă şi, la prima vedere, de emancipată de ceasul contimporan, nu este, în realitate, decât un produs riguros deductibil din condiţiile istorice, sociale, economice... ale timpului şi ale locului. Au legi în lumea aceasta stelele, cristalizaţiile şi ciclonii. Au legi şi manifestările noastre poetice, oricât de eterate sau de vijelioase ar fi ele.

Literatura noastră de până mai deunăzi a fost oglinda unor zile căror astăzi - după comoţiunea socială prin care am trecut - le găsim multe lipsuri şi multe greşeli. Superficialitatea şi minciuna din viaţa noastră, confuziunea şi nedreptatea întocmirilor noastre sociale, graba şi netemeinicia din toate celelalte ramuri de activitate şi-au avut repercusiunea şi echivalenţii lor fatali în tot ce s-a scris în literatura premergătoare războiului.

Acest război a dat pe faţă pentru toată lumea (şi sperăm şi pentru noi) că toată viaţa noastă trebuie reclădită, pe temelii mai largi, mai sănătoase, mai drepte şi într-un stil simplificat şi nou.

Literatura noastră nu trebuie să fie nici inocentă ca un prunc - adică habar să nu aibă de strigătoarele noastre nevoi sociale şi naţionale - nici pensionară de azil, adică să stea închisă, plină de reumatisme, şi să ştie numai din ziare cele ce se petrec în mijlocul nostru.

Literatura, ca şi florile ca şi holdele, este o interferenţă divină între darurile cerului şi condiţiile pământului. Oricât ar veni de sus darul poeziei, condiţiile în cari el trebuie să se dezvolte, să se caracterizeze, să lupte şi să biruiască - sunt de aci de pe pământ. Poetul şi scriitorul sunt cetăţeni. în sufletul lor cel minunat ei sunt artişti, întrucât ei ne rezumă, ne poartă în ei şi sunt în stare să ne reconstruiască aidoma, în opera lor de artă. Dar ei sunt şi cetăţeni. Dorinţa noastră este să fie cetăţeni mari, plini de iubire pentru noi şi plini de eroism în faţa revendicărilor noastre celor drepte.

Scriitorul să nu se dezintereseze de noi, ci punându-ne mereu subt ochi icoana noastră şi a vremii noastre, superior înţeleasă, să ne facă să simţim - în comedie, în roman, în, poezie - cât de mult ne mai lipseşte până la idealul spre care el ar vrea sa ne vadă îndrumaţi. Aşa a făcut Eminescu. Aşa a făcut Caragiale.

Un adevărat scriitor nu poate să pogoare şi să trăiască între noi fără să nu stârnească sentimente violente - entuziasm, adoraţie, contradicţie, ură

şi război. Fiindcă un scriitor adevărat nu poate să stea, toată viaţa lui, numai la şezători, ca să asculte basme, colinde şi isprăvile haiducilor de altădată. Sunt bune şi acestea, dar la vremea lor şi cu măsură. Gândiţi-vă un moment şi mărturisiţi că mai toată literatura noastră, de la un timp încoace, e o literatură auzită şi notată în seri de clacă. Dacă mai adăogăm literatura iritată şi de iritaţie, specific tendenţioasă şi calomnioasă, polemica pornită din subsoluri politice şi fals naţionaliste - avem aproape toată fizionomia verbului românesc, scris, în ultimul deceniu.

Afară de Eminescu, de Caragiale, întrucâtva de Coşbuc şi de Vlahuţă, scriitorii noştri de după ei n-au mai fost luptători sociali. Iată marele adevăr.

De ce n-au mai fost? Uşor şi dureros. Fiindcă nu aveau destul talent, adevărat talent. Au fost unii dintre ei onorabili visători, miniaturişti de valoare sau corecţi versificatori; talente prea mari nu au fost. Un talent mare este, totdeauna, un mare, un generos dascăl de istorie şi de sociologie, fie că-şi scrie lecţiile ca Juvenal, fie că şi le scrie ca Shakespeare sau ca Balzac.

începând să scoatem această nouă publicaţie românească literată, nu vrem să ne amăgim nici pe noi, nici pe cititorii noştri. Pentru noi a trecut vremea poveştilor, fie chiar splendide, cari te adorm asupra nevoitor şi durerilor ceasului de faţă. Trăieşte, oare, astăzi printre noi, viitorul mare scriitor de mâine? Nu ştim. îl vom căuta cu măsura aceasta, luată după tunica lui Samson.

în orice caz, trebuie, acum ori niciodată, să fim desăvârşit de sinceri, în locul cantilenelor, legendelor, pastoralelor false, ţărănimei de operetă şi Arcadiei ferice în cari credeam şi ne complăceam până mai ieri, iată realitatea care stă în amfiteatru înaintea celui ce se va încumeta să mai fie scriitor român de azi-nainte:

O Românie de ţărani analfabeţi, flămânzi de dreptate, de carte şi de pământ.

O surtucărime vagă, slujbaşă cu schimbul, stricată de politicianism.

O provincie nouă care vine, ca un semn şi ca un dar dumnezeiesc, să ne mângâie şi să ne consolideze. Suflete noi, energii proaspete, idealuri la şcoala cărora trebuie să intrăm fără zăbavă! O realitate socială, la nivelul căreia trebuie să ne străduim cu disperare ca să ajungem!... Să ne străduim să aducem şi dincoace de Prut sănătatea, drepturile şi atmosfera sufletească a scumpilor noştri basarabeni. Şi să ne ferească Dumnezeu să ajungem vreodată să-i facem să semene cu noi, cum suntem azi!

în sfârşit, două sute de mii de evrei români, cari intră între noi cu drepturi egale nouă, după o lungă şi nedreaptă carantină. Sunt oameni de muncă şi de iniţiativă, obicinuiţi cu răbdarea şi cu stăruinţa care izbuteşte. Ne aduc comori de energie, de pricepere, şi de minunată simţire, şi pentru cele pământeşti şi pentru cele dumnezeieşti.

Iată viziunea care trebuie să urmărească pe cel ce va mai cuteza, de aci încolo, să caute inspiraţia şi calea literelor române. Iată perspectiva, pe care se vor desfăşura luptele, muncile şi germinările viitoare.

La întâmplare, orbeşte, dar cu tragică sinceritate, zvârlim acestei perspective un pumn de boabe, care în urma *Spicului* simbolic, umil şi trecător - poate să fie o profeţie a holdelor şi a caracterelor viitoarei literaturi româneşti!

1918

CARAGIALE ŞI ARTA PENTRU ARTĂ

în discuţia încinsă în jurul *Ariei pentru artă* - piatra aruncată în fântână de neuitatul Tony - Caragiale nu s-a amestecat. Era sau nu era în ţară, nu mai ştiu; dar nu-mi aduc aminte să fi spus vreun cuvânt - nici măcar pe cale de interviu, cum au făcut d-nii Gherea şi C. Dimitrescu-Iaşi. A stat deoparte, consiliat de geniul său ironic, să lase pe cei intraţi în luptă să se domolească singuri. Ultimul număr din revista *Vieaţa* apare la 28 ianuarie 1896. Cred că până la această dată Caragiale şi-a văzut de alte treburi. Târziu, când discuţia trecuse în domeniul amintirii literare, a dat la iveală un articol lung intitulat: *Câteva păreri* (azi, în volumul *Momente, Schiţe, Amintiri),* în care pune întrebarea:

Artă pentru artă? sau artă cu tendinţă?

Caragiale a fost toată viaţa lui un paraponisit, adică un acru nemulţumit. Şi cu dreptate. Din toate câte vedea Ia noi şi printre noi, ce putea să-l mulţumească? O societate improvizată şi pestriţă, o lume semibarbară, îmbrăcând cu pretenţii, cu suliman şi cu haine occidentale un fond balcano-levantin, o ţară încă feudală împinsă deodată în arena vieţii moderne: nu putea să scoată din silexul unui temperament ca al lui Caragiale decât scânteia care pârleşte, satira care stigmatizează.

Aşa era omul, fiindcă aşa îl închegaseră acei factori de-a pururi misterioşi pe care chimia critico-literară nu va putea niciodată să-i despartă şi să-i precizeze îndestul. Tonul lui era de obicei hârţăgos şi

muşcător, chiar când subiectul tratat şi dispoziţia scriitorului pluteau în pură obiectivitate.

Aşa îmi explic unele lucruri din articolul citat şi îndeosebi ironia aceasta: „...multe ilustraţiuni literare au discutat vreo cinci ani, cu înaltă căldură asupra întrebărilor: «Artă pentru artă sau artă cu tendinţă?» De! între participanţii la discuţie fuseseră, doară, C. Dobrogeanu-Gherea, C. Stere, A. Vlahuţă, G. Ibrăileanu... ba, întrucâtva nu lipsise nici Delavrancea."

Lăsând la o parte forma curioasă în care a fost scris studiul *Câteva păreri* şi lăsând la o parte felurite detalii şi ţâşnituri francamente triviale, Caragiale spune, în esenţă, şi anume, tocmai la sfârşit, următoarele: „Condiţia esenţială a operei de artă este însuflarea pe care nu i-o poate da decât talentul. Fie de orice şcoală, de orice gen, de orice dimensiune şi proporţie, aibă tendinţă sau nu, urmărească sau nu vreo teză - dacă e insuflată de un talent, opera va fi şi va trăi, puţin importă cât: o clipă, un veac, ori mai multe".

E o părere minunată, plină de bun-simţ şi de adevăr. Orice artă, dacă e rodul unui adevărat talent, este artă, dacă nu - e contrafacere supărătoare. Ai talent - eşti artist; n-ai talent, lasă-te de poezie şi apucă-te de altceva mai pe potriva ta. Atâta numai că de multe ori e destul de greu să spui, fără greş, cine are talent şi cine nu are, şi este şi mai greu să se convingă cineva fără talent, că pe el Apolo îl repudiază.

Aş fi fost curios să aud ce răspundea Caragiale, dacă cineva l-ar fi întrebat:

- D-ta, cucoane Iancule, ce fel de artă ai făcut, de când faci artă, cu tendinţă sau fără tendinţă? (Cu talent, cu extraordinar talent nu mai încape îndoială.) Spune-mi, însă, cu tendinţă ori fără tendinţă?

Ce ar fi răspuns Caragiale? Ce ar fi răspuns autorul *Scrisorii pierdute* şi al *Nopţii furtunoase?* Ce ar fi răspuns acest genial biciuitor al năravurilor noastre?... Ar fi răspuns, desigur:

- Artă pentru artă, mă!

Satira e prea sinceră şi caracterele sunt prea evidente, ca să nu mai stăm pe gânduri. Poetul satiric este principele artiştilor cari urmăresc anumite tendinţe cu arta lor. Lui Caragiale fi pasă exclusiv de acest lucru: are talent cel ce scrie? Bine; arta lui este adevărată, orice ar fi mai încolo. N-are talent? Aibă intenţiunile cele mai angelice din lume şi din cer, le compromite şi le face de râs!...

Dar aceasta se înţelege de la sine! Avea, oare, Caragiale, în dosul ochelarilor, vreun gând pe care nu voia să-1 spună prea pe şleau, când insista asupra unei condiţii mai mult decât bineînţeleasă? Voia adică să spună - *aşadar, voi, cari n-aveţi nici un talent, asurziţi lumea*

degeaba? Se poate. Caragiale era de multe ori dezgustat de toată lumea şi de el însuşi, în primul loc.

Chestiunea trebuie pusă şi dezlegată într-altfel. De ce Caragiale n-a făcut, în ţara noastră, artă pentru artă? De ce Eminescu n-a rămas în „pădurea de argint", la „Rovine în câmpii", ci a pogorât, ca un uragan, de fulgere şi de blesteme, în veacul nostru, plin de saltimbanci şi de Irozi? Iată marea problemă pe care trebuie s-o mediteze astăzi toţi aceia dintre noi cari se simt intim nelinişţiţi şi ispitiţi de vraja poeziei.

într-un timp de mari prefaceri; într-o ţară în care tot ce s-a clădit, s-a clădit în pripă şi pe nisip; într-o societate stăpânită de numeroase vicii şi apucături antisociale; într-un popor pus la mari încercări, amărât de soarta vitregă îndelungată - un artist pe care ni-1 trimite cerul, un adevărat artist, poate el să se izoleze în artă transcendentă, să se ţină numai de poveşti şi de egloge; poate el să nu audă oceanul care fierbe în jurul lui; *poate el să facă artă pentru artă?*

Cred că răspunsul nu poate fi decât unul. în vremurile zbuciumate şi în ţările răscolite de convulsiuni sociale, un adevărat artist e un tribun şi un profet.

1918

STEUERMAN-RODION

Personal, nu l-am cunoscut. Nu ştiu cum s-a făcut că nu l-am întâlnit deloc, în calea mea, nici prin Iaşi, nici prin Bucureşti. Şi unul şi altul am fi voit, însă, să ne cunoaştem. Intr-o zi, după apariţia volumului *Spini,* mi-a scris o scrisoare, pe care o tot caut printre hârtiile mele fără s-o mai găsesc. Scrisoarea aceasta însoţea volumul *Spini,* pe care autorul mi-1 trimitea, confrăţeşte. Cartea şi scrisoarea mi-au sosit nu cu mult înainte de înfricoşatul învălmăşag din 1916. După 14 august, cerul s-a tulburat, drumurile au fost barate cu mii de obstacole, literatura, poezia, schimbul pacinic de gânduri, prin scrisori..., au căzut din deprinderile noastre sufleteşti. Rodion rămăsese acum pentru mine un nume şi o amintire, pierdute în noianul de nebuloasă al Iaşilor - departe, departe! dincolo de zidurile de oţel şi de foc, ridicate de război, între români şi români.

Dar ceea ce timpul face, tot timpul desface. Zidurile au coborât, căile topografice ca şi cele sufleteşti au fost iarăşi declarate libere, am

auzit din nou unii despre alții și am ajuns încă o dată să știm ce gândim și ce mai scriem fiecare. Rodion mi-a reapărut isteț, informativ, instructiv, neobosit și în curent cu toate, cum îl știam de atâta timp. Dar mai deunăzi, pe teancul de ziare și de vești sosite din Iași, iată cu totul neașteptata știre că Rodion a deșertat singur cupa completelor uitări! Dintr-un întâi, ne-a venit să credem că doctorul Steuerman, prin cine știe ce fatalitate, și-a fost proprie victimă, tratându-se greșit sau exagerând doza vreunui medicament autoadministrat. A doua zi, însă, lumina s-a făcut deplin. Nu mai putea să fie nici o îndoială. Rodion visătorul, Rodion poetul ceruse ajutorul doctorului Steuerman, ca să ajungă, pe întuneric, țărmul vecinicei odihne. Rodion n-a murit din greșeală, ci dinadins!

Această certitudine mă doare cu deosebire. îmi perindez pe dinaintea ochilor tot zbuciumul, toată munca, toate peripețiile puțin comune, toate amarurile și toate loviturile cari dau vieței lui Rodion, de vreo 25 de ani încoace, mult dramatica ei fizionomie. Simțitor, inteligent muncitor fără pereche - lucrând în două direcțiuni deosebite, războindu-se pe două fronturi: medicina și literatura - chinuit de demonul subtil și încântător al poeziei, conștient de valoarea lui intimă pe care ingratitudinea și orbirea epocei o depreciau și o persiflau, purtând în inimă-i moștenirea, durerile și revendicările marelui Israel: e foarte cu înțeles că, încet încet, a alunecat în prăpastia dezechilibrului sufletesc, e prea cu înțeles că £ ajuns dornic până la mormânt de pacea neclintită.

Actul lui Steuerman e dureros peste măsură. Tocmai acum, când bună parte din idealul pentru care luptase și suferise este pe cale de îndeplinire, el se lipsește de priveliștea izbânzii! E o nedreptate pe care Rodion și-a făcut-o nu atât lui însuși cât unui neam întreg. Se cuvenea ca acest luptător să apuce ziua biruinței și să se bucure, și pentru el și pentru aceia în numele cărora a fost de multe ori izbit și amărât.

Rodion mărturisește, în ultimele sale rânduri scrise, că este și el una din victimele războiului. Sărman poet, rămas poet subt toată știința și sub toată armătura lui de medic! Trebuie să înțelegem din mărturisirea aceasta unul din acele înfricoșate cutremure sufletești cari răstoarnă, cu temelii eu tot, o biată construcție morală. Trebuie să înțelegem un infern întreg - de viziuni însângerate, de arătări diforme și de colcăiri monstruoase, văzute prin spitale - care îl urmărea și-i gonea somnul cu bici de foc. Trebuie să înțelegem un faliment sinistru al tuturor concepțiilor lui umanitare și poetice! Sărmanul Rodion! A căzut victimă nervilor lui prea fini. A căzut fiindcă era prea subțire țesut sufletește.

Nu știu care era situația lui materială, dar era dator, față cu el și cu ai lui, să fie vigilent și să ia măsuri din vreme. Să fi părăsit societatea câtva timp, să se fi izolat și să-și fi căutat odihna în sânul plin de sănătate al naturei. Nu s-a gândit, n-a voit sau n-a mai putut.

Neurastenia l-a răsturnat și l-a sfâșiat. Nu mai era stăpân pe sine și mântuirea n-a mai fost cu putință. Blestemul neînțelegerei dintre fiii lui Adam, ura dintre oameni înregistrează o victimă mai mult, și una dintre cele mai de seamă.

Plângem pe Rodion! Plângem moartea lui prea timpurie! Revista noastră încununează amintirea poetului, a scriitorului socialist, a luptătorului pentru umanitate și pentru dreptate, cu laurii trainici, cuveniți eroilor - eroilor căzuți în ceasul supremelor asalturi!

1918

ARTA SCRISULUI

Celor ce mă cinstesc cu probe din scrierile lor

Nu e o meserie ușoară, și nici plăcută nu e, meseria scrisului. Sunt altele mai fericite - și fericiți sunt aceia cărora le-a fost dat să facă altceva și să-și câștige viața într-altfel decât scriind.

Dintre toate îndeletnicirile iertate, socotesc că îndeletnicirea scrisului este cea mai artificială și cea mai nesănătoasă.

Războiul, agricultura, comerțul, industriile de tot soiul sunt mult mai vechi în omenire, mult mai firești și mai spornice. E adevărat că scrisul a fost inventat de negustori, adică de acei oameni fără frică și harnici, cari plecând pe corăbiile lor ușoare, de pe țărmul Feniciei, al Africei, al Ahaei, deșteptară prin schimb, prin sabie și prin rapt, toată albia Mediteranei. Din războaiele lor - crestate cu numărul captivilor și al vitelor furate - se născu alfabetul. Fenicienii nu-l întrebuințară însă decât în contoare și schele, încolo îl dăruiră babilonienilor, evreilor și grecilor. Aceștia, fie că aveau mai multă vreme de pierdut, fie că printre ei erau și plugari (deci, oameni tăcuți, gânditori, răbdători), pe lângă vite, grâu și aur, se apucară să noteze, cu alfabetul împrumutat, rugăciuni, tradiții, geografie și primele observații astronomice. Așa a început în lume această îndeletnicire abătută de la natură și care mai totdeauna aduce pagubă - în primul loc celui ce se dedică scrisului. Dar să privim lucrurile cum sunt, fiindcă nu noi le-am adus în starea lor de

azi şi să vedem care trebuie să fie atitudinea omului cuminte faţă cu o situaţie dată şi iremediabilă. Toată lumea astăzi, scrie! - veniturile şi cheltuielile casei, marfa cumpărată şi vândută, jălbi la autorităţi, scrisori familiare, contracte de închiriere, poliţe, cecuri etc. Atâta n-ar fi prea mult şi dacă scrisul nostru nu trece mai departe, putem zice că rămâne în limite sănătoase şi utile. Iată, însă, că uneori luăm pana în mână, nu pentru scrisori de afaceri, socoteli folositoare sau inventării casnice, ci pentru flori de măr! adică pentru notarea unor lucruri absurde, fiindcă sunt închipuiri, pentru poveşti, auzite sau personale, pentru invenţii fără nici o raţiune şi câştig. Aici trebuie să fim cu multă luare-aminte şi pe noi înşine să ne tratăm cu multă severitate. Ce poate să-l îndemne pe cineva - admit pe cineva care este aproximativ între liceu şi universitate - ce poate să-l îndemne să scrie literatură? Răspunsul: sau voieşte să câştige bani, sau voieşte să adune slavă literară. Dacă vrea să câştige bani, adică să trăiască din literatură, face o greşită socoteală. Până azi, în ţara noastră, nimeni n-a putut să trăiască numai din munca literară, nici Caragiale, nici Coşbut, nici Vlahuţă. Numai scriitorii de ziare - aşadar, gazetarii - au izbutit, în parte, să-şi scoată şi să-şi asigure pâinea zilnică, din scrisul lor trudnic de fiecare zi. Deci, acela, care voieşte să-şi facă din scris o carieră, să ia calea ziarului şi într-o zi va ajunge să hrănească pe sine şi pe ai săi din câştigul de ziarist. Se poate, însă, cazul mult mai grav, ca numai slava literelor să fie tainicul imbold care-l face pe un tânăr să-şi neglijeze treburile - biroul, lecţiile, uneori catedra, alteori cazarma - şi să ţină calea poeziei şi a poveştilor. Dacă cineva se simte într-adevăr neliniştit şi tainic prigonit de demonul ambiţiei literare - din capul locului acest om nu este de felicitat. Ambiţia lui literară poate să fie sau stearpă, adică fără tovărăşia talentului literar, poate să fie şi fecundă, adică dăruită de talent. Şi într-un caz, şi într-altul, mari dureri aşteaptă pe ambiţiosul nostru. Mai întâi îi trebuie o răbdare puţin comună. Câţiva ani de zile trebuie să scrie numai ca să distrugă. Un an, doi, trei... va agonisi poezii, nuvele, impresii, exclusiv pentru soba din odaia de lucru. Ceea ce poate să păstreze este jurnalul intim, unde se povesteşte singur, unde are prilejul să-şi ascută stilul şi puterea de observaţie. Acest jurnal nu se poate publica decât, cel mult, după moartea autorului. După trei-patru ani de literatură ascunsă, cel ce s-a pregătit astfel poate să încerce să debuteze. Dar fără mari speranţe, fără încredere în bucata de debut şi foarte calm faţă de succesul sau nesuccesul eventual. în toată această împrejurare (după mine unul, tristă, fiindcă un scriitor cu cât este mai talentat cu atât e mai nenorocit), trebuie un singur lucru: o muncă

uriaşă! Muncind, vei învăţa să scrii corect, conform gramaticii, conform sintaxei. Muncind, vei învăţa cum să legeni o frază, pe arcuri noi. Muncind, vei învăţa cum să facă să treacă, printre nourii rândurilor tale, argintie şi tremurătoare, luna imaginii frumoase. Muncind, vei învăţa să faci gândul să se mişte pe hârtie, cum ţi-este voia: la pas, în trap, ori vijelios, ca El Zorab. Muncind, vei izbuti într-adevăr să arăţi... că ai talent. Vai! dacă ai talent. Căci, dacă nu ai, toată munca ta e de prisos. Vei grămădi carte după carte, vei fi povară contimporanilor, mulţi vor crede că ai talent - şi poate tu însuţi vei muri convins că ai fost un luceafăr al omenirii. Şi totuşi tu n-ai avut talent! Aici nimeni şi nimic nu poate să ne mântuiască. Aceasta e trista noastră soartă. Trebuie să muncim până la năucire, ca să dovedim că avem talent, dacă avem. Dar putem să muncim toată viaţa şi într-o zi să se întrevadă că am muncit degeaba, căci nimic, nimic nu va rămânea de pe urma noastră. Munca e aspra condiţie a evidenţierii unui talent. Dar munca nu e niciodată dovada sigură că ai talent! De-abia nepoţii, posteritatea, perspectiva timpului... vin să spună ce ai fost şi n-ai fost. Iată ce vă aşteaptă, onoraţii mei corespondenţi, cu talent sau fără talent - Domnul ştie - cari cereţi şovăielnica mea părere asupra scrierilor voastre.

1918

NOTE ŞI COMENTARII

Vocația literară a lui Gala Galaction s-a manifestat de timpuriu, de pe la vârsta de 15 ani, când era elev la Liceul „Sf. Sava" din București și purta numele său adevărat Grigore Pișculescu. La începutul anului 1894 plăsmuiește prima sa producție literară, „întâia închipuire, cu siluete, cu pasiuni, cu o crimă la un pod părăsit...", cum își amintea în articolul *Dr. Alexandru Racoviceanu,* publicat în *Dimineața* din 7 ianuarie 1931. Odată „opera" încheiată, o trimite la revista *Vieața* a lui Alexandru Vlahuță, spre care se îndreptau speranțele tuturor aspiranților la cununa muzelor. în articolul *Scrie-ne ceva despre Vlahuță,* apărut în *Flacăra* din 8 martie 1914, Gala Galaction mărturisea că „revista *Vieața* și îndeosebi proza lui Alexandru Vlahuță a fost soarele de primăvară care a făcut că înmugurească visurile și încercările mele literare... Cine ar sta să răsfoiască revista aceasta, mama tuturor *Vieților* cari au apărut de douăzeci de ani încoace, ar găsi în *Corespondența* nu mai știu cărui număr, acest răspuns: «D-lui Dadu, Loco. Mai încercați, evitați epitetele de prisos». Acest Dadu (dacă nu cumva ați și înțeles din povața, prost urmată, ce mi se dădea acum douăzeci de ani) sunt eu, amicul și colaboratorul dvs." Cercetând paginile revistei, am descoperit, într-adevăr, acest răspuns, întocmai, în numărul din 20 martie 1894.

Timp de doi ani, până în 1896, tânărul Grigore Pișculescu nu mai face nici o tentativă de publicare. în acest an, trimite un fel de pamflet sau reportaj satiric la revista umoristică *Moș Teacă* a lui Anton Bacalbașa, care apare în numărul din 14 iulie 1896, nesemnat. Menționez acest lucru, sub semnul probabilității, pe baza mărturiilor verbale ale scriitorului. Reportajul e scris sub forma unei corespondențe din Sinaia, inserat la rubrica „Moș Teacă în provincie". într-un stil vioi, nelipsit de efecte umoristice, dar și cu destule artificiozități, autorul își propunea să demonstreze că și în această perlă a Carpaților putea fi semnalată prezența cunoscutului personaj, sub felurite ipostaze: „Din ce pricină, până acum, în energicul dar intransigentul ziar *Moș Teacă,* n-a apărut - cel puțin după cât știu eu unul - nimic în ce privește moștecizmul sinaiot, e o chestiune pe care o vor dezlega secolii viitori - afară numai dacă n-o dezlega-o secolul nostru... - vreun mare spirit contemporan care ar tranșa-o, sau mai scurt, care ar reduce-o la neant, bunăoară eu. Căci, să fie oare Sinaia un terer ingrat pentru această plantă, pentru acest dovleac, mai precis, eminamente național? Nu, onorat auditor, pentru că în Sinaia sunt Moș-Teci, Moș-Tecoaice, Moș-Tecușori

şi Moş-Tecuţe. Care va să zică eu sunt cel dintâi care bag peniţa mea de cerneală neagră în beregata silenţiului, condamnabil desigur şi regretabil nici vorbă, care s-a făcut până acum relativ la Moş Teacă din Sinaia."

în primăvara anului 1896, Gala Galaction şi câţiva dintre colegii săi de la Liceul „Sf. Sava", scot revista *Zig-Zag,* scrisă cu mâna şi trasă la poligraf, un strămoş al xeroxului de astăzi. De existenţa şi conţinutul revistei luăm cunoştinţă din recenzia pe care i-a făcut-o B. Brănişteanu în *Adevărul* din 8 mai 1896. Intitulându-şi recenzia *Un ziar interesant,* scria: „Nu voi să vorbesc, iubiţi cetitori, nici de *Times,* nici de *Gazeta de Colonia,* nici de *Secolo,* nici de *Figaro,* ci vroi să vorbesc de foaia săptămânală *Zig-Zag. Zig-Zag* este un ziar litografiat, care apare într-unui din internatele unui liceu şi care este menit a da publicităţii liceale lucrările şcolarilor talentaţi din diferite clase."

Ceea ce prezintă un interes deosebit este faptul că, aici, Gala Galaction introduce un articol despre Alexandru Macedonski, iscălit Grigore Pişculescu, reprodus ulterior în *Liga ortodoxă* din 10 noiembrie 1896, cum vom arăta puţin mai departe. Publicând acest articol, îşi atrage preţuirea şi prietenia poetului, începând să-i frecventeze cenaclul, unde-1 cunoaşte şi pe Ion Theo, viitorul Tudor Arghezi. Cu recunoscuta-i generozitate, Alexandru Macedonski oferă coloanele revistei *Liga ortodoxă* celor doi tineri pregătiţi să-şi ia zborul în literatură. Aici debutează Tudor Arghezi, în numărul 9, din 30 iulie 1896, cu poezia *Tatălui meu,* semnată cu adevăratul său nume, Ion N. Theodorescu. După numai două săptămâni, c lansat şi Gala Galaction, cu următorul articol.

DINTR-UN CARNET

A apărut în *Liga ortodoxă,* an. I, nr. 24, 18 august 1896, p. 2. Semnat Grigore Pisc, prescurtare a numelui său adevărat Pişculescu.

Probabil că aceste însemnări au fost scrise cu patru luni urmă şi extrase „dintr-un carnet", cum sugerează titlul articolului, Traian Demetrescu murind la 27 aprilie 1896. Mult mai târziu, în articolul intitulat *In aprilie 1896,* publicat în *Jurnalul de dimineaţă,* din 1 aprilie 1946, Gala Galaction îşi amintea:

„în care zi anume, am uitat, dar era în aprilie... Atunci am aflat - dintr-o telegramă de ziar - că Traian Demetrescu a murit la Craiova. Era zi înaltă şi atotalbastră de primăvară şi peste grilajul lângă care citeam amara veste, se revărsau crengile unui pom alb de floare. Iar când am ridicat ochii tulburi de pe ziar, am văzut, într-o trăsură pornită spre Şosea, o pereche de fericiţi...

Am notat lucrurile acestea în pagina emoţionată şi naivă, pe care am închinat-o - acum cincizeci de ani - morţii lui Traian Demetrescu."

A. MACEDONSKI

A apărut în *Liga ortodoxă,* an. I, nr. 4, 10 noiembrie 1896, p. 6. Semnat Grigore Pişculescu.

Reprodus din revista *Zig-Zag,* cum am menţionat mai sus.

Despre poetul rondelurilor, Gala Galaction a scris mai scris articolele *Alexandru Macedonski,* **în** *Cuvântul liber,* **an. I, nr. 32, 11 aprilie 1920, p. 6,** *Al. Macedonski,* **în** *Torţa,* **an. I, nr. 9, 4 martie 1945, p. 3,** *„Noaptea de mai" a lui Macedonski,* **în** *Jurnalul de dimineaţă,* **an. VIII, nr. 467,17 iunie 1946, p. 1 şi** *Leafa lui Macedonski,* **în** *Adevărul,* **an. 60, nr. 16.648, 27 august 1946, p. 1.**

PREFAŢA LA ROMANUL „POET-POETĂ" DE NELLY [N.D.COCEA]

A apărut în *Viaţa nouă,* **an. I, nr. 7, 10 mai 1898, p. 49. Semnat Grigore Pişculescu.**

Imprietenindu-se cu N.D. Cocea, încă din perioada când erau elevi de liceu, Gala Galaction îi scrie prefaţa la primul său roman, intitulat *Poet-Poetă,* **semnat cu pseudonimul Nelly, pe care o publică mai întâi în revista amintită. într-un interviu acordat lui D. Mihail şi publicat în** *Facla* **din 16 martie 1931, N.D. Cocea îşi definea romanul drept o „elucubraţie de adolescent", fiind expresia juvenilă a unui erotism exacerbat, etalând pe pagini întregi scene de o senzualitate obscenă. în finalul prefeţei, cel ce semna atunci Grigore Pişculescu îşi cenzurează însă entuziasmul dionisiac şi, printr-un flagrant contrast, proclamă un serafism caracteristic convingerilor religioase care începuseră să-1 absoarbă în acea perioadă.**

Expresii ale unei entuziaste şi încrezătoare prietenii literare, romanul lui N.D. Cocea şi prefaţa lui Gala Galaction s-au bucurat, la apariţie, de un viu ecou chiar şi în rândurile unor elevi din alte oraşe. în primul volum *te Memorii,* **E. Lovinescu scria: „De d. Galaction, sub numele originar de Gr. Pişculescu, auzisem încă din Liceul Internat de la Iaşi, printr-un camarad venit de la internatul Liceului «Sfântul Sava» din Bucureşti, prin mijlocirea căruia civilizaţia bucureşteană s-a revărsat asupra noastră sub forma poeziilor lui Verlaine, primul contact cu simbolismul francez, şi sub forma unui roman,** *Poet-Poetă,* **al elevului de la «Sf. Sava», Nicu Cocea, roman prefaţat de d. Grigore Pişculescu. Faptul că, simplu elev al liceului, d. Pişculescu prefaţa romanul fie şi al unui alt elev de liceu, îi acorda în ochii mei un prestigiu incontestabil."**

ISTORIA FILOSOFIEI ANTICE. CURSUL D-LUI C. DIMITRESCU-IAŞI

A apărut în *Literatură şi artă română,* **25 noiembrie 1898, p. 45. Semnat Yang.**

Devenind student al Facultăţii de Litere şi Filosofie din Bucureşti, în toamna anului 1898, Gala Galaction e solicitat de N. Petraşcu, directorul revistei *Literatură şi artă română,* **să rezume, în paginile acesteia, cursurile de filosofie ţinute de C. Dimitrescu-Iaşi şi Titu Maiorescu. La început răspunde acestei măgulitoare invitaţii cu promptitudine şi cu o reală competenţă. Sub**

pseudonimul Yang, publică mai întâi rezumatul cursului de *Istoria filosofiei antice,* ținut de C. Dimitrescu-Iași. Denotând o bună familiarizare cu termenii și noțiunile filosofice, o putere de asimilare exactă, reproduce comentariul strict al profesorului, fără nici o intervențiune personală.

ISTORIA FILOSOFIEI MODERNE. CURSUL D-LUI T. MAIORESCU

A apărut în *Literatură și artă română,* 25 decembrie 1898, p. 118. Semnat Yang.

După publicarea acestor rezumate, Gala Galaction trece printr-o profundă criză sufletească, aceasta determinându-1, nu peste mult timp, să părăsească Facultatea de Litere și Filosofie și să se înscrie la Facultatea de Teologie. Nici chiar interesul manifestat de C. Dimitrescu-Iași față de studentul care îi reproducea atât de corect prelegerile nu-1 mai stimulează. După cum va mărturisi ulterior, în articolul *Seria a doua,* apărut în *Dimineața* din 4 mai 1931, această îndeletnicire putea să fie deschizătoare de drumuri mult râvnite de alții, căci „ce poate să-și dorească un student, de-abia intrat în Universtitate, decât luarea-aminte a unui mare dascăl și perspectiva unui mic secretariat pe lângă el?" Gala Galaction refuză să mai rezume cursul lui C. Dimitrescu-Iași deoarece nu mai corespundea convingerilor sale intime, religioase. în articolul amintit, Gala Galaction preciza că „C. Dimitrescu-Iași era francamente un ateu și contactul spiritual cu acest om mi se părea, în acele zile, o reală durere."

Nici Titu Maiorescu nu se mai bucură de interesul studentului său, deși nu era un violent și ostentativ adversar al religiei creștine: „Elegantul elev al lui Schopenhauer, din depărtarea de unde îl priveam eu, știa să apară meditativ, nuanțat, uneori dramatic ca Hamlet, plin de păreri de rău și preotul unui sanctuar în care, spre dezolarea profesorului, Dumnezeu nu voia să se mai complacă."

Când N. Petrașcu insistă să-i mai trimită, pentru revistă, rezumatele cursurilor de filosofie, îi răspunde franc: „N-am mai călcat în sala prelegerilor de filosofie de la Paște. Eu am rumpt, pentru totdeauna, cu trecutul meu, cu toată filosofia timpului, cu toate ideile pe cari (nu atât anul trecut, cât în ceilalți ani) le-aș fi primit, entuziasmat, de la catedra de filosofie" (cf. LE. Torouțiu, *Studii și documente literare,* București, Bucovina, 1939, voi. VI, p. 360).

IULIA HASDEU

A apărut în *Literatură și artă română,* an. IV, nr. 1, 25 noiembrie 1899. p. 41. Semnat Grigore Pișculescu.

SCRISORI CĂTRE SIMFOROZA (IV)

A apărut în *Literatură și artă română,* an. IX, nr. 5, 25 mai 1905, p. 273.

După luarea licenței în teologie, în 1903, cu teza *Minunea din drumul Damascului,* Gala Galaction pleacă, spre sfârșitul acelui an, la Cernăuți, pentru a-și pregăti doctoratul în teologie, pe care îl obține în primăvara anului 1909.

Pregătirea doctoratului îl sustrage pe Gala Galaction, în mare măsură și pentru mult timp, de la preocupările literare. Dacă uneori iese din obscuritate, aceasta se datorește în primul rând bunilor săi prieteni, care riu-I uită, care-1 recheamă, dintr-un frumos spirit de solidaritate și încredere reciprocă, să cucerească împreună un loc al lor, bine precizat, în republica literelor. Un asemenea fericit prilej s-a ivit în 1904, când Tudor Arghezi și V. Demetrius scot revista *Linia dreaptă,* la București. Deși pe frontispiciul ei avea înscris, ca director, numai pe V. Demetrius, totuși conducerea revistei aparținea în egală măsură, dacă nu chiar mai mult, lui Tudor Aghezi. în articolul *Cuvinte pentru prieteni,* publicat în *Viața literară* din 15 mai 1934, Gala Galaction arăta că „revista era deopotrivă a lui Demetrius și a lui Arghezi, dar (așa mi-aduc aminte dintr-o scrisoare a celui din urmă), Arghezi era cel ce asuda mai mult lângă mașina tipografică". Poetul nu figura pe coperta revistei deoarece în acea vreme era ierodiacon la Mitropolie, cu numele monahal Iosif, și nu avea îngăduința să se dedea treburilor mirene. într-un interviu acordat lui Barуțu T. Arghezi, apărut în *Luceafărul* din 1 martie 1960, preciza: „Eram pe-atunci la Mitropolie și pentru că n-aveam dreptul în calitate de călugăr să particip la viața gazetărească, scoteam *Linia dreaptă* pe furiș, dimpreună cu mult regretatul Demetrius. El figura pe copertă ca director."

Răspunzând gestului de confrăție literară al bunilor săi prieteni, cel ce-și pregătea doctoratul în teologie la Cernăuți trimite mai întâi nuvela *// osândesc jurații!* care apare chiar în primul număr al *Liniei drepte,* din 15 aprilie 1904, autorul semnând pentru prima dată cu pseudonimul Gala Galaction, care-1 consacră în literatura română.

Cea de a doua colaborare, intitulată *Scrisori către Simforoza,* a apărut în *Linia dreaptă,* nr. 4, din 1 iunie 1904. Este expresia evlaviei creștine a scriitorului. Adresându-se unei imaginare prietene, Gala Galaction face apologia credinței în Iisus Christos: „Eu am găsit Certitudinea și Adevărul".

Prima din ciclul *Scrisori către Simforoza,* apărută în *Linia dreaptă,* va fi retipărităîn *Literatură și artă română* din 25 mai 1905 și inclusă apoi în volumul *în Pământul Făgăduinței* (București, „Cugetarea", 1930), reprodus în volumul al III-lea al ediției noastre.

Alte *Scrisori către Simforoza* vor fi publicate, cu interminențe, și în anii următori.

SCRISORI CĂTRE SIMFOROZA (VI)

A apărut în *Literatură și artă română,* an. IX, nr. 9-10, 25 septembrie - 25 octombrie 1905, p. 554.

CĂRȚILE ETERNE ÎN ROMÂNEȘTE

A apărut în revista *1907,* an. I, nr. 21, 19 aprilie 1910, p. 499.

CUVÂNT BISERICESC ROSTIT ÎN M-REA TURNU LA HRAMUL PARACLISULUI (6 AUGUST 1910) OFICIIND SF-TA LETURGHIE P.S. EPISCOP AL ARGEŞULUI D. DR. GHERASIM TIMUS

A apărut în *Luminătorul,* an. I, nr. 24,1-15 august 1910, p. 4; an. II, nr. 1,1 septembrie 1910, p. 2. Semnat Grigore Pişculescu.

ARE SAU NU TALENT?

A apărut în *Viața socială,* an. II, nr. 2, februarie 1911, p. 132.

CÂRTI FOLOSITOARE

A apărut în *Biserica Ortodoxă Română,* an. XXXIV, nr. 12, martie 1911, p. 1325. Semnat Grigore Pişculescu.

„POEZII" DE CINCINAT PAVELESCU

A apărut în *Viața românească,* an. VI, nr. 8, august 1911, p. 248.

CONSTANTIN RADOVICI

A apărut în *Rampa,* an. I, nr. 4, 20 octombrie 1911, p. 1.

TEATRUL MODERN: „SAMSON"

A apărut în *Viața românească,* an. VI, nr. 11, noiembrie 1911, p. 302.

ARTANEZZO

A apărut în *Rampa,* an. I, nr. 40, 3 decembrie 1911, p. 1.

O SCRISOARE GĂSITĂ ÎN ZĂPADĂ

A apărut în *Viața românească,* an. VI, nr. 12, decembrie 1911, p. 367.

TEATRUL MODERN: „SCANDALUL"

A apărut în *Viața românească,* an. VI, nr. 12, decembrie 1911, p. 457.

PENTRU SLAVĂ - PENTRU BANI!

A apărut în *Flacăra,* an. I, nr. 10, 24 decembrie 1911, p. 73.

REVELIONUL ÎNTR-O ȚARĂ DEPĂRTATA

A apărut în *Rampa,* an. I, nr. 62, 1 ianuarie 1912, p. 1.

„ZILE VESELE DUPĂ RĂZBOI"

A apărut în *Rampa,* an. I, nr. 84,1 februarie 1912, p. 1.

Autorul piesei, rămas ascuns sub enigmaticul psudonim: Un călugăr, era Mihail Sadoveanu, cum precizează Gala Galaction în *Jurnal,* voi. III (Bucureşti, Editura Minerva, 1980, p. 168): „Acum vreun sfert de veac, Mihail Sadoveanu - era pe atunci directorul Teatrului Național din Iaşi - a scris şi a reprezentat o piesă eroi-comică, al cărei nume l-am uitat, dar ca autor a pus pe afiş: *Un călugăr din M-rea Neamțu...* Publicul ieşean, subtil şi avertizat, într-o seară când se reprezenta piesa, a cerut insistent: autorul! autorul! autorul!... Atunci, nenea Mihai - mai subtil şi mai avertizat decât publicul - a dat drumul, dintre culise, unui actor, îmbrăcat şi grimat ca un călugăr!"

CONFERINȚA „POEZIA PSLAMILOR"

A apărut în *Farul,* an. I, nr. 3, 9 martie 1912, p. 1.

PRINTRE TOMURI BRÂCUITE

A apărut în *Viața românească,* an. VII, nr. 9, septembrie 1912, p. 342.

Z. BURIENESCU

A apărut în *Rampa,* an. II, nr. 314, 5 noiembrie 1912, p. 1.

JOCUL D-NEI M. VOICULESCU

A apărut în *Teatrul,* an. I, nr. 5, 18 noiembrie 1912, p. 1.

„SONETELE" LUI MIHAI CODREANU

A apărut în *Viața românească,* nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1912, p. 208.

DOCUMENTE

A apărut în *Rampa,* an. II, nr. 338, 3 decembrie 1912, p. 1.

HARET

A apărut în *Viața românească,* an. VIII, nr. 1, ianuarie 1913, p. 77.

ARMÂND ȘARENGA

A apărut în *Almanahul Societății Scriitorilor Români,* an. III, 1913, p. 34.

O CARTE BUNĂ

A apărut în *Rampa,* an. II, nr. 362-363, 6 ianuarie 1913, p. 2.

VÂ RĂSPUND

A apărut în *Rampa,* an. II, nr. 368-369, 13 ianuarie 1913, p. 4.

CE AVEȚI CU BIATA FEMEIE?

A apărut în *înfrățirea,* an. I, nr. 9, 31 martie 1913, p. 1.

„BOURGEONS D'AVRIL" DE IULIA HASDEU

A apărut în *Viața românească,* an. VIII, nr. 4, aprilie 1913, p. 52.

GOLDȘTAIN MARCU

A apărut în *Înfrățirea,* an. I, nr. 19, 9 iunie 1913, p. 1.

PRINOS PLĂCUT

A apărut în *înfrățirea,* an. I, nr. 23, 17 iulie 1913, p. 306.

în *Istoria românilor* (București, Editura Albatros, 1975, p. 667), Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu arată:

„în anul 1912, luna septembrie, Bulgaria, Serbia, Grecia și Muntenegrul atacă împreună Turcia, spre a dezrobi pe conaționalii lor care locuiau pe pământul acesteia. După biruință însă, atunci când trebuiau împărțite teritoriile cucerite, izbucnesc neînțelegeri și bulgarii se întorc cu armele împotriva foștilor lor aliați. Aceștia, spre a nu fi zdrobiți, cerură atunci ajutorul României. Armata trecu Dunărea, pe două poduri de vase, la 1 iulie 1913 și înainta grabnic spre

Sofia; o altă parte a ei ocupă ținutul de la miazăzi de hotarul Dobrogei, cu orașele Siliști», Turtucaia, Bazargic, Cavama și Balcic. Ciocniri cu trupele bulgare n-au fost. Văzând că orice împotrivire e zadarnică, bulgarii cer pace. Ea s-a încheiat la București, la 28 iulie /10 august 1913, prim-ministru al României fiind Titu Maiorescu. Prin această pace, potrivit principiului că schimbările teritoriale trebuie să se aplice la toate statele din această zonă, intra în componența României ținutul de la hotarul de miazăzi al Dobrogei (Cadrilaterul), împărțit în două județe: Durostor, după vechiul nume roman al cetății Silistra, stăpânită odinioară de Mircea cel Bătrân și Caliacra, după numele de origine grecească veche."

ÎN EXAMENE

A apărut în *Flacăra,* an. II, nr. 39, 13 iulie 1913, p. 306.

JERTFA LUI IEFTAE

A apărut în *înfrățirea,* an. I, nr. 28, 11 august 1913, p. 1.

UNUI AMIC SIHASTRU

A apărut în *Flacăra,* an. II, nr. 44, 17 august 1913, p. 346.

„HAIA SANIS"

A apărut în *înfrățirea,* an. I, nr. 40, 3 noiembrie 1913, p. 1; an. I, nr. 41, 10 noiembrie 1913, p. 1; an II, nr. 4,26 ianuarie 1914; an. II, nr. 6, 9 februarie 1914, p. 1.

„LE LYS DANS LA VALLEE"

A apărut în *Viața românească,* an. VIII, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1913, p. 261.

ISER

A apărut în *Flacăra,* an. III, nr. 8, 7 decembrie 1913, p. 65.

RĂSPUNS ȘI SFATURI

A apărut în *Flacăra,* an. III, nr. 16, 1 februarie 1914, p. 130.

OCTAV BĂNCILĂ

A apărut în *Flacăra,* an. III, nr. 18, 15 februarie 1914, p. 147.

SCRISORI CĂTRE SIMFOROZĂ

A apărut în *Flacăra,* an. III, nr. 24, 29 martie 1914, p. 193.

EL A ÎNVIAT ÎNTR-ADEVĂR!
(SCRISORI CĂTRE SIMFOROZĂ)

A apărut în *Flacăra,* an. III, nr. 25, 5 aprilie 1914, p. 201.

CIRCA SACRA

A apărut în *Viața românească,* an. DC, nr. 4-5, aprilie-mai 1914, p. 25.

SUFLUL RELIGIOS ÎN LITERATURĂ

A apărut în *Văpaia,* an. I, nr. 1, 1 iunie 1914, p. 1.

„LEIDEN DES JUNGEN WERTHERS"

A apărut în *Viața românească,* an. IX, nr. 7-8-9, iulie-august-septembrie 1914, p. 184.

„NEVESTELE LUI MOŞ DOROGAN"

A apărut în *Viața românească,* an. IX, nr. 10-11-12, octombrie-noiembrie-decembrie 1914, p. 203.

AMICUL MEU TUDOR ARGHEZI

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 2, 19 februarie 1915, p. 19.
Revista *Cronica* a apărut de la 12 februarie 1915 până la 31 iulie 1916, sub conducerea lui Tudor Arghezi şi Gala Galaction.

„BRAND"

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 3, 26 februarie 1915, p. 39.

DIN CAIETUL SĂPTĂMÂNEI [I]

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 5, 12 martie 1915, p. 91.

ÎNAINTEA LUI PILAT

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 6, 20 martie 1915, p. 100.

DIN CAIETUL SĂPTĂMÂNEI [II]

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 7, 27 martie 1915, p. 128.
G.M. Vlădescu se va afirma prin romanele *Menuetul* (1933) şi *Moartea fratelui meu* (1934).

SCRISOARE CĂTRE V. DEMETRIUS (1899)

A apărut în *Poezia,* an. I, nr. 4-5, 1 aprilie 1915, p. 18.

GÂNDURI DE PRIMĂVARA

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 8, 5 aprilie 1915, p. 138.

DIN CAIETUL SĂPTĂMÂNEI [III]

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 9, 12 aprilie 1915, p. 162.

PRINTRE LITERATURA

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 10,19 aprilie 1915, p. 179.

CASE MARI

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 11, 26 aprilie 1915, p. 202.

UN CERC ŞI O ŞEZĂTOARE

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 12, 3 mai 1915, p. 224.

D-SALE DOAMNEI ELENA CORDONEANU

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 13, 10 mai 1915, p. 240.

DIN CAIETUL SĂPTĂMÂNEI [IV]

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 14,17 mai 1915, p. 261.

ÎN LUNA FLORILOR

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 15, 24 mai 1915, p. 280.

CARITAS

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 18,14 iunie 1915, p. 340.

VIDEMUS MELIORA

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 12, 5 iulie 1915, p. 399.

MAI MULTĂ LUMINĂ!

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 22, 12 iulie 1915, p. 419.

DIN CAIETUL SÂPTÂMÂNEI [V]

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 23,19 iulie 1915, p. 438.

LĂMURIRE UNOR FRAŢI DIN ARDEAL

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 24,26 iulie 1915, p. 458.

DIN CAIETUL SĂPTĂMÂNEI [VI]

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 26,9 august 1915, p. 500.

CUM PIERZI VREMEA, UNEORI

A apărut in *Cronica,* an. I, nr. 28, 23 august 1915, p. 538. în *Jurnal,* la 5 noiembrie 1954, Gala Galaction nota, retrospectiv: „De «Galaction» mă leagă o viaţă întreagă de muncă, de dureri, de succese, de deşartă slavă omenească şi - adevărat - multe pagini de simţire şi de poezie... Mai mă leagă şi câteva neplăceri, întrucât numele acesta călugăresc este şi numele unui sărman cleric, ajuns vlădică şi mare vântură-ţară şi încurcă-lume. Deocamdată, se odihneşte - cu domiciliul impus - la M-rea Căldăruşani. Dar Galaction Cordun este ca zmeul din poveste. într-o zi, va ieşi din beciul unde stă închis şi nu se ştie ce isprăvi va mai face. Dar ce supărări am avut eu cu acest personagiu? A avut, multă vreme, slăbiciunea să fie confundat cu mine. Când am început eu, prin 1910, să fiu cunoscut în literatură, bietul Cordun a umblat luni de zile cu literatura mea în sân, arătând-o, cui credea el de cuviinţă, ca fiind opera lui..." *(Jurnal,* voi. III, Bucureşti, Editura Minerva, 1980, p. 204).

SPRE UNIFICARE

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 30, 6 septembrie 1915, p. 580.

PREOCUPĂRI MAI MICI

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 33, 27 septembrie 1915, p. 638.

MONAHUL DANIIL TOMESCU

A apărut în *Viaţa românească,* an. X, nr. 7-8-9, iulie-august-septembrie 1915, p. 221.

DIN CAIETUL SÂPTÂMÂNEI [VII]

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 34, 4 octombrie 1915, p. 659.

DIN CAIETUL SÂPTÂMÂNEI [VIII]

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 36, 18 octombrie 1915, p. 701.

DIN CAIETUL SÂPTÂMÂNEI [IX]

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 37, 25 octombrie 1915, p. 718.

MÂNGÂIERI DE SF. DUMITRU

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 38, 1 noiembrie 1915, p. 740.

COMENTARII

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 39, 8 noiembrie 1915, p. 757.

LA UN PAHAR CU CEAI

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 40, 15 noiembrie 1915, p. 779.

VULPEA ŞI STRUGURII SAU D-L LOVINESCU MORALIST

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 41, 22 noiembrie 1915, p. 789.

PRO AMICO

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 43, 6 decembrie 1915, p. 825.

D-SALE D-LUI BARBU ŞT. DELAVRANCEA SCRISOARE RESPECTUOASĂ ŞI DESCHISĂ

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 44,13 decembrie, 1915, p. 837.

Primul volum de nuvele al lui Gala Galaction, *Bisericuţa din Răzoare,* a apărut în 1914, la Editura „Viaţa românească", din Iaşi. Depus spre premiere la Academia Română, a fost încununat cu Premiul „Ion Heliade Rădulescu", în urma raportului elogios susţinut de Barbu Şt. Delavrancea.

CORESPONDENŢĂ [I]

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 44, 13 decembrie 1915, p. 851.

CORESPONDENŢĂ [II]

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 45, 20 decembrie 1915, p. 866.

într-adevăr, în nr. 46, din 26 decembrie 1915, având ca naş literar pe Gala Galaction, Perpessicius îşi inaugurează destinul liric prin poemul *Ad provinciales, meum in Cretchen amorem, spernentes,* semnând pentru prima dată cu acest pseudonim, cu care va fi consacrat în literatura română.

DOCUMENTE

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 46, 26 decembrie 1915, p. 876.

Articolele pe care le citează au apărut astfel:

***Zilele petrecute în Bucovina,* în *Flacăra,* an. III, nr. 48-49, 20 septembrie 1914, p. 382. A fost reprodus în volumul *Răbojipe bradul verde,* Iaşi, Editura „Viaţa românească", 1920 (Cf. *Opere,* Bucureşti, Editura Minerva, 1996, p. 67).**

***Bulgaria victrix,* în *Flacăra,* an. II, nr. 6, 24 noiembrie 1912, p. 41 *(Idem, ibidem,* p. 63);**

***Carol Vodă a închis ochii,* în *Flacăra,* an. III, nr. 50-51,4 octombrie 1914, p. 397 *(Ibid.,p.* 81).**

DIN CAIETUL SÂPTĂMÂNEI [X]

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 48, 10 ianuarie 1916, p. 907.

BIRTAŞUL DOBROGEANU-GHEREA

A apărut în *Cronica,* an. I, nr. 51, 31 ianuarie 1916, p. 950.

»

PRIVIND ÎN URMĂ

A apărut în *Cronica,* an. II, nr. 53-54, 20 februarie 1916, p. 9.

DRAGOSTEA DINTRE NOI

A apărut în *Cronica,* an. II, nr. 56, 6 martie 1916, p. 57.

„DE AMICIŢIA"

A apărut în *Facla,* an. VI, nr. 7, 14 februarie 1916, p. 84.

„NOTIONS DE MATHEMATIQUES"

A apărut în *Viaţa românească,* an. XI, nr. 1-2-3, ianuarie-februarie, martie 1916, p. 79.

DIMITRIE BREZULESCU

A apărut în *Facla,* an. VI, nr. 29, 17 iulie 1916, p. 36.

IULIA HASDEU

A apărut în *Scena,* an. II, nr. 90, 7 aprilie 1918, p. 2.

EMILGAR

A apărut în *Renaşterea,* an. I, nr. 24, 21 iulie 1918, p. 1

O ÎNTÂLNIRE AMÂNATA CU DELAVRANCEA

A apărut în *Lumina,* an. II, nr. 319, 22 iulie 1918, p. 1.

DIN PRAG

A apărut în *Spicul,* an. I, nr. 1,4 octombrie 1918, p. 1.

CARAGIALE ŞI ARTA PENTRU ARTĂ

A apărut în *Cronicarul,* an. I, nr. 23, 8 octombrie 1918, p. 1.

STEUERMAN-RODION

A apărut în *Spicul,* an. 1, nr. 2,31 octombrie 1918, p. 33.

ARTA SCRISULUI

A apărut în *Renaşterea,* an. I, nr. 130, 4 noiembrie 1918, p. 1

CUPRINS